

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT BİLİM DALI**

**HEGEMONYA İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL DÖNÜŞÜMÜ:
1870-2010**

DOKTORA TEZİ

**Hazırlayan
Yeliz SARIÖZ GÖKTEN**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. İşaya ÜŞÜR**

ANKARA-2013

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT BİLİM DALI**

**HEGEMONYA İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL DÖNÜŞÜMÜ:
1870-2010**

DOKTORA TEZİ

**Hazırlayan
Yeliz SARIÖZ GÖKTEN**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. İşaya ÜŞÜR**

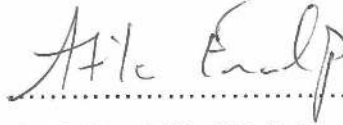
ANKARA-2013

ONAY

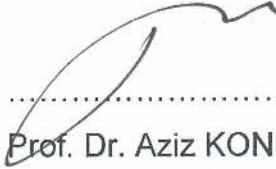
Yeliz SARIÖZ GÖKTEN tarafından hazırlanan "Hegemonya İlişkilerinin Tarihsel Dönüşümü: 1870-2010" başlıklı bu çalışma, 17.01.2013 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından İktisat Anabilim/İktisat Bilim dalında doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

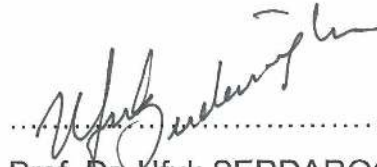
Prof. Dr. İşaya ÜŞÜR (Başkan)

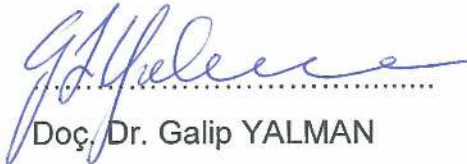
Prof. Dr. Atilla ERALP

Prof. Dr. Aziz KONUKMAN

Prof. Dr. Ufuk SERDAROĞLU

Doç. Dr. Galip YALMAN

ÖNSÖZ

Son yıllarda giderek artan bir biçimde akademik camianın dilinden düşürmediği “ABD hegemonyasının sonu mu”, “yeni hegemon Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin’den oluşan BRIC ekonomileri mi”, “Çin’in karşı konulamaz yükselişi” gibi sorunsallar hegemonyanın kökenine gidilmesinin, değişimin ve dönüşümün ortaya konulmasının gerekliliğini doğurmuştur.

Hegemonya daha çok uluslararası ilişkiler literatürüne ait bir kavram olarak gözükmekle birlikte pek çok disiplin tarafından da kullanılmaktadır. Bizi böyle bir çalışma yapmaya iten temel neden, kavramın 2008 yılında yaşanan krizin ardından adının sıkça zikredilir hale gelmesine rağmen özellikle Türkçe iktisat yazınında daha çok “iktisattan” ne anladığımızla da bağlantılı bir biçimde çok fazla yer bul(a)mayışıdır.

Elinizdeki çalışma iktisat yazınında, tarihsel ve kavramsal olarak çok fazla irdelenmeyen hegemonyaya dair eksikliği giderme sürecine bir nebze olsun katkıda bulunabilirse amacına ulaşmış sayılacaktır. Çalışma süresince birikim ve deneyimlerinden her daim yararlandığım, böyle bir çalışmanın iktisat yazınında da yapılabileceği konusunda beni yüreklendiren tez danışmanım Prof. Dr. İşaya Üşür’e teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca bütün tez izleme komitesi toplantılarında çalışmanın biçimlenmesinde katkı koyan Prof. Dr. Aziz Konukman’a ve Prof. Dr. Atilla Eralp’e teşekkür borçluyum. Bilimsel eser verme sürecinde sık rastlanan, benim de bolca nasiplendiğim güçlüklerde bana destek olan ve çalışmanın her aşamasında görüşlerini benimle paylaşan sevgili eşim Kerem Gökten’e ve bütün aile üyelerime de teşekkürü bir borç bilirim.

Ankara, 2013

Yeliz SARIÖZ GÖKTEN

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	ii
KISALTMALAR DİZİNİ.....	v
TABLolar DİZİNİ.....	vii
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK BAĞLAMDA HEGEMONYA ÜZERİNE

1.1. HEGEMONYANIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ.....	6
1.2. HEGEMONYA TEORİLERİNE BAKIŞ	9
1.2.1. Realist Perspektif	9
1.2.1.1. Neorealist Yaklaşım.....	16
1.2.1.2. Hegemonik İstikrar Teorisi	24
1.2.2. Kurumsal Liberalizm: Robert Keohane ve Josheph Nye.....	27
1.2.3. Eleştirel Bir Bakış: Gramscian Ekol ve Dünya Sistemleri	
Teorileri	32
1.2.3.1. Sosyalizm İçin İtalyan Yol: Antonio Gramsci.....	32
1.2.3.1.1. Pasif Devrim Üzerine.....	35
1.2.3.1.2. Toplumsal Değişim Üzerine.....	36
1.2.3.1.3. Gramsci'de Devlet	37
1.2.3.1.4. Tarihsel Blok.....	38
1.2.3.2. Neo Gramscian Teorinin İki Temsilcisi: Stephen Gill ve	
Robert Cox.....	40
1.2.3.2.1. Stephen Gill.....	40
1.2.3.2.2. Robert Cox	43
1.2.3.3. Hegemonyaya Dünya Sistemlerinden Bakış: Immanuel	
Wallerstein ve Giovanni Arrighi	49
1.2.3.3.1. Immanuel Wallerstein	49
1.2.3.3.2. Giovanni Arrighi.....	53

İKİNCİ BÖLÜM

BEKLENMEYEN GÜÇ: BİRLEŞİK EYALETLER HEGEMONYASI

2.1. BİRLEŞİK EYALETLER LİDERLİK YOLUNDA.....	58
2.2. BİRLEŞİK EYALETLER: GEÇİŞ TARTIŞMALARI.....	66
2.2.1. Birleşik Eyaletler Hegemonyasının Dayanağı Ticari Üstünlük (Mü?)	67
2.2.2. Birleşik Eyaletler Hegemonyasının Dayanağı Üretim ve Toplumsal İlişkilerdeki Dönüşüm (Mü?)	72
2.3. BİRLEŞİK EYALETLER HEGEMONYASININ OLUŞUMU:	
KAPİTALİST DÖNÜŞÜM (MÜ?).....	77
2.4. BİRLEŞİK EYALETLER HEGEMONYASININ SONU.....	86

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İNGİLTERE: BİR DÜNYA HEGEMONYASI DOĞUYOR

3.1. HEGEMON OLMA YOLUNDA İNGİLTERE	94
3.2. İNGİLTERE’NİN İKTİSADİ PANORAMASI	97
3.3. ÜRETİMİN KÜRESELLEŞMESİ.....	106
3.3.1. “İblis” Fabrikanın Doğuşu.....	106
3.4. LİBERAL DÜNYA DÜZENİ VE LİBERAL DEVLET	111
3.5. LİBERAL DEVLETİN SEVİMLİ ÇOCUĞU: BURJUVAZİNİN OLUŞUMU	114
3.6. İNGİLTERE’DE PROLETER SINIFIN OLUŞUMU.....	117
3.7. PROLETARYANIN YARATICISI OLARAK ÇİTLEME SİSTEMİ.....	120
3.8. BİR DÜNYA HEGEMONYASININ SONU.....	125
3.8.1. Güç Dengelerindeki Değişim	127
3.8.2. Dünya Düzeni Yeniden Biçimleniyor	129

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME ÇAĞINDA ABD HEGEMONYASI: DÜNÜ, BUGÜNÜ, GELECEĞİ ÜZERİNE

4.1. YENİ DÜNYA DÜZENİNDE ABD HEGEMONYASI YÜKSELİYOR	134
4.2. İNGİLTERE VE ABD HEGEMONYALARI ÜZERİNE	135

4.3. XX. YÜZYILIN İLK YARISINDA ORTAYA ÇIKAN GELİŞMELER.....	138
4.3.1. 1914-1918 ve 1939-1945 Dünya Savaşları.....	138
4.3.2. 1929 Bunalımı Sonrası	143
4.4. KAPİTALİZMİN ALTIN ÇAĞI (1945-1973).....	146
4.4.1. Bretton Woods ve Üçlü Sacayağı: IMF, Dünya Bankası ve GATT	148
4.4.2. Fordizm Dünyaya Yayılıyor.....	151
4.5. 1974 KRİZİ ABD HEGEMONYASI AŞINIYOR.....	156
4.6. DÜZEN YENİDEN BİÇİMLENİYOR.....	160
4.6.1. Küresel Bir Dünya Düzenine Doğru	162
4.6.2. Neoliberal Düzen	163
4.6.3. Yeni Bir Üretim Sistemi: Post Fordizm	167
4.6.4. Ulusötesi Yönetici Sınıfın Oluşumu.....	170
4.7. ABD HEGEMONYASININ SONU MU?	172
4.7.1. Teorik Tartışmalar.....	173
4.8. KÜRESEL KAPİTALİZMİN ZİRVESİNDE NÖBET DEĞİŞİMİ (Mİ?) ...	179
4.8.1. G20: Yeni Bretton Woods Mu?	181
4.8.2. BRIC'in Olası Hegemonyası Üzerine	183
4.8.3. Çin Yüzyılı Mı?.....	187
4.8.4. Avrupa Birliği Hegemonyası Mümkün Mü?	195
SONUÇ.....	199
KAYNAKÇA	213
EKLER.....	245
EK I. EN BÜYÜK 50 FİNANSAL ULUSÖTESİ ŞİRKET	245
EK II. EN BÜYÜK FİNANSAL OLMAYAN 50 ULUSÖTESİ ŞİRKET	246
EK III. BRETTON WOODS SİSTEMİNİN ÇÖKÜŞ TAKVİMİ	247
EK IV. ABD ve BRIC Ekonomileri'ne Giren Doğrudan Yabancı Yatırımlar (Stok Değeri-Milyon ABD Doları)	248
EK V. ABD ve BRIC Ekonomileri'nden Çıkan Doğrudan Yabancı Yatırımlar (Stok Değeri-ABD Milyon Doları)	248
ÖZET	249
ABSTRACT	250

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ASEAN	: Güney Doğu Asya Ülkeleri Birliği (Association of South East Asian Nations)
BRIC	: Brezilya, Rusya Federasyonu, Hindistan ve Çin
ÇUŞ	: Çok Uluslu Şirket
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü (World Trade Organisation)
DYY	: Doğrudan Yabancı Yatırımlar
G20	: ABD, AB, İngiltere, Almanya, İtalya, Fransa, Japonya, Arjantin, Avustralya, Brezilya, Çin, Endonezya, Güney Afrika Cumhuriyeti, Hindistan, Kanada, Meksika, Rusya Federasyonu, Suudi Arabistan ve Türkiye
G7	: ABD, Kanada, İtalya, Fransa, Japonya, İngiltere, Almanya
GATT	: Ticaret ve Gümrük Tarifeleri Genel Anlaşması (General Agreement on Tariffs and Trade)
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
HIT	: Hegemonik İstikrar Teorisi
IMF	: Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)
NAFTA	: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (North American Free Trade Agreement)
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization)
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (Organization of Economic Cooperation and Development)
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı (Organization of Petroleum Exporting Countries)
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TRIMS	: Ticaretle Bağlantılı Yatırım Tedbirleri Anlaşması (The Agreement on Trade-Related Investment Measures)

- TRIPS** : Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması (The Agreement on Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights)
- UN** : Birleşmiş Milletler
- UNCTAD** : Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (United Nations Conference on Trade and Development)
- UNDP** : Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nations Development Programme)
- WB** : Dünya Bankası (World Bank)

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1: Hegemonya ve İmparatorluk Sınıflandırması	8
Tablo 2: Realizmin Temel Belirleyicileri	12
Tablo 3: Neorealizm ve Karmaşık Bağımlılıklar Arasındaki Farklılıklar	28
Tablo 4: Egemen Devletler ve Güç Kaynakları	30
Tablo 5: 1570-1789 Yılları Arasında Birleşik Eyaletler ve Bazı Avrupa Ülkelerindeki Taşımacılık Kapasitesi (Metrik Ton)	60
Tablo 6: 1500-1700 Yılları Arasında Başlıca Avrupa Ülkelerindeki Nüfus (1000)	61
Tablo 7: Çeşitli Ülkelerde Kentleşme Oranları (1500-1700)	62
Tablo 8: 1470-1814 Yılları Arasında Avrupa'nın Çeşitli Ülkelerinde Donanmanın Boyutları (000)	63
Tablo 9: Baltık'a İngiltere ve Birleşik Eyaletler'den Kumaş İhracatı (1580-1649)	80
Tablo 10: Birleşik Eyaletler'de Endüstriyel Alanda İşgücünün Dağılımı 1672-1700 (Kişi)	81
Tablo 11: Fransa Tarafından Birleşik Eyaletler'e Ait Çeşitli Malların İthalatına Konulan Tarifeler 1664-1699 (%)	91
Tablo 12: Seçilmiş Bazı Avrupa Ülkelerinde ve Kentlerde Nüfus Artışı ve Kentleşme	100
Tablo 13: Seçilmiş Bazı Avrupa Ülkelerinde GSYH Değerleri (Geary- Khamis Doları)	102
Tablo 14: İngiltere'nin Deniz Taşımacılığı Kapasitesi 1570-1913 (000 Ton)	103
Tablo 15: 1787-1820 Yılları Arasında İngiltere'nin İhracatı Altın Hariç FOB Değeri (Bin Pound)	104
Tablo 16: 1787-1820 Yılları Arasında İngiltere'nin İthalatı Altın Hariç CIF Değeri (Bin Pound)	105
Tablo 17: 1787-1820 Yılları Arasında İngiltere'nin Yeniden İhracatı Altın Hariç FOB Değeri (Bin Pound)	105

Tablo 18: Seçilmiş Ülkelerin Dünya İmalat Verimliliği İçindeki Nispi Payları (%).....	108
Tablo 19: Kişi Başına Sanayileşme Düzeyleri (%)	109
Tablo 20: Başlıca Sanayileşmiş Ülkelerin Dünya Sanayi Üretimindeki Payı (%).....	110
Tablo 21: İstihdamın Yapısı (%).....	110
Tablo 22: 1890-1973 ABD, Japonya ve Almanya'nın Çeşitli İktisadi Göstergeleri	142
Tablo 23: 1980-2010 Arası Seçilmiş Ülkelerin İnsani Gelişmişlik Endeksleri.....	186
Tablo 24: ABD ve Çin'deki Doğrudan Yabancı Yatırımlar 2005-2010 (Milyar Dolar)	188
Tablo 25: ABD ve Çin'in İthalat ve İhracat Partnerleri (2010).....	191

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1: Uluslararası Politik Değişim.....	19
Şekil 2: Üretim ve Güç Arasındaki İlişkiler	44
Şekil 3: Wallerstein'in Hegemonik Çevrimi.....	52
Şekil 4: Hegemonik Dönüşümün Dinamikleri	54
Şekil 5. ABD'nin Resmi Rezervlerindeki Değişim (1965-75)	159
Şekil 6. 1980-2010 Arası Seçilmiş Ülkelerin Yıllık Büyüme Oranları (%)	180
Şekil 7: 1990-2010 Arası Seçilmiş Ülkelerin Cari İşlemler Dengesi (GSYH%)	190
Şekil 8: Seçilmiş Ülkelerin Altın Hariç Döviz Rezervleri (Trilyon Dolar)	192
Şekil 9: 1990-2010 Arası Seçilmiş Ülkelerin Savunma Harcamaları (GSYH %)	198

GİRİŞ

1929 yılında, 1970'ler ve 1990'larda dünya düzeninde yaşanan her bunalımın ve krizin ardından sistemin sonuna gelindiği ve yeni bir biçim alacağı yönünde tartışmalar ortaya çıkmıştır. Gelenek 2008 yılında başlayan küresel krizin ardından da bozulmamış, "bu kriz, o kriz mi?", yani kapitalist sistemin sonunu getirecek kriz mi sorusu akıllara gelmiştir. Yine bu dönemde bir taraftan neoliberal kapitalizmin çözüleceği yönünde saptamalar yapılırken, diğer taraftan ABD hegemonyasının görünür gerileyişine ve yeni güç dengelerinin nasıl biçimleneceğine yönelik görüşler ileri sürülmektedir. Söz konusu dönemde bir taraftan G-20 ülkelerinin bir araya gelerek aldıkları kararlar çerçevesinde IMF ve Dünya Bankası'na atfedilen önemin değişmesi (bu kuruluşların yaptırım güçlerinin arttırılmasına, prosedürlerinin esnekleştirilmesine yönelik çalışmalar), diğer taraftan AB'nin, BRIC (Brezilya, Rusya Federasyonu, Hindistan ve Çin) ekonomilerinin ve özellikle de Çin'in sistemdeki mevcut yükselişleri konuyu ele almayı önemli hale getirmiştir. Bu bağlamda oluşması muhtemel güç dengeleri üzerinde durulmasının günümüz dünyasını anlamayı kolaylaştıracağına inanılmaktadır.

Özellikle son dönemde ABD hegemonyasının akıbetinin ne olacağına duyulan akademik merak bu çalışmaya ilham kaynağı olmuştur. "ABD hegemonyası geriliyor", "ABD'nin hegemonyası sona erdi", "ABD artık yeni Roma" vb. ABD hegemonyasının geleceğine dair çıkarımlarda bulunabilmek için ilk olarak hegemonyanın kavramsal ve tarihsel olarak doğru bir biçimde ortaya konulması gerekmektedir. Kavramın kullanılış biçimi hegemonik düzeni nasıl ortaya konulacağına da habercisi olduğu için hegemonyanın nasıl tanımlanacağı büyük önem arz eder. Bu bağlamda çalışmada öncelikle nasıl bir hegemonya kavramsallaştırmasının yapılacağı ortaya konulacaktır. Buna göre çalışmada kullanıldığı haliyle hegemonik düzen, yalnızca devletlerarası çatışmayı düzenlemek üzerine değil, aynı zamanda ülkeleri çevreleyen toplumsal sınıflar arasındaki ilişkileri meydana getiren küresel boyuttaki üretim tarzı, küresel olarak tasarlanan sivil toplum üzerine de

kuruludur. Dünya hegemonyası, baskın bir toplumsal sınıf tarafından yerleştirilen ulusal hegemonyanın dışarı doğru genişlemeye başlamasıdır. Bu tespitten hareketle, bir dünya hegemonyası sadece bir devletin bir diğerini tahakküm (domination) altına almasından ibaret olmamalı, üretim tarzının baskın olmasını, kültürel ve toplumsal kurumlar sistemini de içermelidir. Dünya hegemonyasının siyasal, iktisadi ve toplumsal yapıyı tarihsel olarak da kapsayacak şekilde tanımlanması yerinde olacaktır.

Kapitalizmin tarihsel gelişimi incelendiğinde sistemin, farklı zaman ve mekânlarda, farklı biçimlerde ortaya çıkan, ancak yeşerdiği yerlerde benzer özellikleri de bünyesinde barındıran aşamalardan geçmekte olduğu görülmektedir. Bununa birlikte kapitalizmin ne zaman ortaya çıktığının belirlenmesi, çalışmada kullanıldığı şekliyle *hegemonyanın* ilk olarak hangi ülkenin eline geçtiğinin belirlenmesi açısından önem arz etmektedir. Burada kapitalizmin özgül bir üretim tarzı olarak mı, yoksa üretim tarzında ortaya çıkan değişimler şeklinde mi alınması gerektiği sorunu ortaya çıkmaktadır. Kapitalizmin üretim tarzı olarak ele alınması ve sadece ticarete indirgenmesi sistemin kökenini XII. yüzyıla kadar götürebilir. Ancak kapitalizmin doğuşunun üretim tarzında ortaya çıkan değişimlere dayandığı biçimindeki bir kabul, sistemin XVI. yüzyılın sonları ile XVII. yüzyılın başlarında ortaya çıktığını ima eder. Bu dönemde kapitalist üretim tarzında ortaya çıkan değişimler, ücretli işgücüne dönüştürülen “özgür” emek ve onu sömürerek sermaye birikimi sağlayan tüccar kapitalist sınıf arasındaki ilişkilerde ve “dışarıya iş verme” sistemi ile zanaatkârların kapitaliste bağımlı hale geldiği ilişki biçiminde kendini göstermektedir. Toplumsal yapıda ve üretim ilişkilerinde yaşanan bu dönüşümler, kuşkusuz ticaretteki değişimin yarattığı etkilerin çok daha üzerinde gerçekleşmiş ve ondan çok daha derin izler bırakmıştır.

Bununla birlikte hegemonyanın kavramsal ve tarihsel olarak bir süreklilikle ortaya konulmasının gerekliliği (ağırlık İngiltere ve ABD hegemonyalarında olmakla birlikte) bu çalışmanın 1870’lerden çok daha

erken bir tarihten, Birleşik Eyaletler hegemonyasından başlatılmasını gerekli kılmaktadır. Ayrıca kapitalizmin tarihi boyunca hâkim tepelerde tanık olunan nöbet değişimlerinden de anlaşılacağı üzere, ABD'nin yaşadıklarına benzer bir biçimde, kontrol ettikleri coğrafi alanı ve biçimlendirdikleri iktisadi ilişkileri korumak adına mücadele veren ülkeler bu uğraşları esnasında yükseliş ve düşüşler yaşamışlardır. İşte bu yükseliş ve düşüşlerin nedenleri, yerini alan hegemon bu konumu bahşeden unsurların ortaya konulması, ABD'nin gücünün gerilediği/gücünü yitirdiği hegemonyasının geleceğinin anlaşılması açısından oldukça önem arz etmektedir. Hegemon bir güç olarak tarih sahnesine çıkan Birleşik Eyaletler, İngiltere ve ABD'nin hegemon olma süreçleri, hegemonyanın bir ülkeden bir diğerine geçişinin ve olası gerileyişinin sistemde yol açacağı etkiler bu çalışmanın temel sorunsalını oluşturmaktadır.

Bu bağlamda dört bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde hegemonya kavramına yönelik geliştirilen üç temel okulun yani realist/neorealist, kurumsal liberalizm ve eleştirel ekolün hegemonya teorileri incelenecek ve kavramın çalışmada ne şekilde kullanılacağı belirlenecektir.

Hegemonya denildiğinde akıllara ilk gelen isim Gramsci olmakla birlikte kavram pek çok kesimce kullanılmaktadır. Hegemonya kavramına yönelik teoriler üç başlık altında toplanabilir. Bu okullardan ilki olan Realist/neorealist teori, kavramı sadece askeri güç unsuruna indirgemiş ve süreçte devletin egemen rolüne vurgu yapmıştır. ABD hegemonyasının gerileme sürecine girdiği 1970'lerde hegemonya kavramı yeniden moda olmuş, realizmin güce dayandığı hegemonya kavramsallaştırması aşınmış, yine bu dönemde hâkim hegemonya anlayışı olan realizm paradigması güç kaybetmiş ve neorealizm ile revize edilmeye çalışılmıştır. Yine bu dönemde eleştirel okul, dünya sistemleri yaklaşımı ve kurumsal liberalizm de kendi hegemonya kavramsallaştırmasını yaratmıştır. Kurumsal liberalizm, özellikle 1970'lerden itibaren sistemde devlet kurumunun rolünün azaldığını, ulusötesi aktörlerin önem kazandığını ve yine bu aktörlerce yönlendirilen bir ilişkiler

ağının ortaya çıktığını savunmaktadır. Çalışmada eleştirel ekolün çatısı altında toplanılan görüşe göre ise, bir ülkenin veya bir grubun bir diğeri üzerinde kurduğu hegemonyayı sadece baskı unsurları ile açıklamak yanlış olacaktır. Hegemonya kavramı baskı unsurunun yanı sıra rıza unsurunu da içermelidir. Yine bu görüş, hegemonyanın sürekli bir değişim halinde olduğunu, bu değişimin de üretim tarzında ve toplumsal ilişkilerde ortaya çıktığını ifade eder. Çalışmada söz konusu ülkelerin hegemonik yükselişleri ve gerileyişleri incelenirken yöntem olarak eleştirel okulun argümanları benimsenmiş olup analiz bu doğrultuda yürütülecektir.

Analizde eleştirel ekolün argümanlarının benimsenmesi hegemonyanın kapitalizme ait bir kavram olduğunun kabulünü beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda çalışmanın ikinci bölümünde hegemonik güç olmayı başaran ilk kapitalist devletin yani Birleşik Eyaletler'in hegemonik dönüşümü ortaya konulacaktır. Birleşik Eyaletler'in kapitalist olup olmadığına yönelik tartışmalara yer verilecek, ardından neden kapitalist bir devlet olarak kabul edilmesinin gerektiği ortaya konulmaya çalışılacaktır. Son olarak ülkede üretim tarzında (dışarıya iş verme) ve sınıflar (tüccar kapitalist-proletarya) arası ilişkilerde ortaya çıkan değişimler ve bunun dünya çapında genişlemesi, ardından da hegemonyasını yitirşi incelenecektir.

Üçüncü bölümde, öncelikle dönemin İngiltere'sinin iktisadi panoraması ortaya konulacaktır. Bunun ardından İngiltere'de ortaya çıkan ve akabinde dünyaya yayılan endüstriyel üretim ve burjuva-proletarya biçiminde ortaya çıkan sınıf yapısının, bu yapının oluşmasına önayak olan çitleme hareketlerinin¹ incelenmesine sıra gelecektir. Son olarak ülkeyi hegemonya tahtından indiren unsurlar ele alınacaktır.

Dördüncü bölümde, ABD'de ortaya çıkan üretim sisteminin dünya ölçeğinde yayılımı ve sınıfsal ilişkilerin yeniden belirlenmesi ortaya

¹ Çitleme hareketi kamuya ait toprakların çevrilmek suretiyle özel mülke dönüştürülmesine verilen addır.

konulacaktır. Arkasından da 1970’lerde ortaya çıkan neoliberal düzenle birlikte her kesimce kabul gördüğü üzere ABD hegemonyasında yaşanan aşınma incelenecektir. Son olarak bu çalışmaya ilham veren “ABD hegemonyası nereye?” sorusuna yanıt aranmaya çalışılacak, bu süreçte yeni hegemon olarak görülen G20, AB, BRIC ekonomileri ve Çin’in sistemdeki yerleri üzerine tartışmalar yürütülecektir.

Eleştirel teori var olan hegemonik düzenin alternatif tanımlarını yapmayı hedeflemez. Bunun yerine, bu düzenin nereden geldiğine cevap aramaya çalışır ve böylece karşı hegemonik hareketlerin gelişimine ışık tutmayı amaçlar. İşte bu çalışmada amaçlanan da tam olarak budur. Çalışmada her kesim tarafından kullanıldığı şekliyle “ABD hegemonyasının sonu geldi” saptamasını yapmadan önce kavram tarihsel olarak incelenecek, ardından hegemonyasını ilan eden üç ülkeyi bu konuma taşıyan ve konumundan eden/etmeye başlayan dinamikler ortaya konulmaya çalışılacaktır. Son olarak da dünya düzeninde ortaya çıkan gelişmeler ışığında ABD hegemonyası aşılırken, hegemonyanın aldığı yeni biçim ele alınacaktır.

“Herhangi bir mutlak doğrudan daha önemlisi belli bir kendine özgü doğrudur”.

A. Gramsci

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK BAĞLAMDA HEGEMONYA ÜZERİNE

1.1. HEGEMONYANIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Hegemonya² kavramı, Antik Yunan’da bir devletin askeri ve politik liderliği anlamına gelecek şekilde kullanılmış olup kavramı karakterize eden dört temel unsurun bulunduğu ifade edilmiştir. Bunlar; a) bir tarafta hegemon veya lider devlet ve diğer tarafta onun müttefiki olan birbirinden bağımsız devletlerden oluşan ikili yapı, b) yapının tam bir bütünlük arz etmeyip polis devletlerinden oluşması c) bu polis devletlerinde her bireyin ortak çıkarlarla birbirine bağlı olması ve d) imparatorluktan dönüşen hegemonyanın, analitik olmaktan çok tarihsel bir eğilime sahip olmasıdır (Fontana, 2008: 81-82).

Antik Yunan’da bir devletin üstün savaş tecrübesine sahip olması ve otoriteyi elinde bulundurmasının bir sonucu olarak diğer devletler üzerinde kurduğu diplomatik ve askeri kontrol olarak kullanılan kavrama sadece askeri gücü içeren bir anlam yüklenmiş, iktisadi ve ahlaki boyut ihmal edilmiştir. Günümüzde ise kavram iktisadi, toplumsal, kültürel ve ahlaki unsurları da bünyesinde bulunduracak şekilde genişletilmiş bunlara ek olarak baskı ve rıza unsurları da içeriğe dâhil edilmiştir.

² Hegemonyanın kavramsal dönüşümüyle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Wilkinson (2008), “Hêgemonía: Hegemony, Classical and Modern”, *Journal of World-Systems Research*, Volume XIV, Number 2, s: 119-141.

Genel olarak hegemonya kavramının iki farklı anlama gelecek şekilde kullanıldığı söylenebilir. Bu kullanımların ilkinde hegemonya, ekonomik güçten ziyade askeri ve siyasi bir güç olarak ele alınmaktadır. İkinci kullanımında ise birbirine çok benzeyen hegemonik güçlerin bir benzerlik sıralaması içerisinde birbirini izlediği ve hegemonyanın bir güçten bir diğerine geçtiği savunulmaktadır (Gills, 1999: 116).

Avrupa dillerindeki pek çok kelime gibi hegemonya kavramının kökleri de Antik Yunan'a ve Roma'ya dayanır. Kavram, Antik Yunan'da bir devletin tahakkümünü veya liderliğini ifade eder. Kavram coğrafik olarak merkezileşmek veya yayılmak anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır. Hegemonya genellikle askeri ve iktisadi baskı ile rıza ve işbirliğini içerir. Hegemonyanın merkezinde ortak kurallar, kurumlar ve değerler yer almakta olup bunlar askeri, iktisadi ve kültürel üstünlüklerle de desteklenir. Hegemonya kavramı "imparatorluk" (empire) ile karıştırılmakta, bu iki kavram sanki eş anlamlıymış gibi kullanılmaktadır. Roma kökenli bir kavram olan imparatorluk ise tam olarak gücü ve tahakkümü ifade eder. Kavram genellikle ülkeler arasında bir ülkenin bir diğerinin politik etkinliğini minimize etmesi, dış politikalarını da kendine bağımlı hale getirmesi anlamına gelecek şekilde kullanılır. Hegemonya ve imparatorluk arasındaki fark, gücün kullanımındaki anlamsal farklılıkla da ortaya konulabilir. Bunlar; a) gücün sert veya yumuşak olması, b) gücün, güçlü veya zayıf biçiminde coğrafi olarak düzenlenmesidir. Sert güç (hard power) askeri zorlamayı ve yumuşak güç (soft power) kültürel değerler, zevkler ve tercihleri ifade eder. Gücün coğrafi olarak düzenlenmesi ise bölgeler arasındaki yayılmanın ve ağın şiddetine göre güçlü veya zayıf olarak sınıflandırılır³. Aşağıdaki tabloda gücün niteliğine göre hegemonya ve imparatorluk arasındaki ayrım gözler önüne serilmektedir (Agnew, 2005: 20-22).

³ İmparatorluk-hegemonya tartışmaları için bk. Agnew (2005), *Hegemony: The New Shape of Global Power*, Temple Univ. Press.

Tablo 1: Hegemonya ve İmparatorluk Sınıflandırması

Gücün Bölgesel Yoğunlaşması	Güç Tipleri	
	Sert	Yumuşak
Güçlü	Klasik İmparatorluk	Hegemonya
Zayıf	Neo-İmparatorluk	Liderlik

Kaynak: Agnew (2005), **Hegemony: The New Shape of Global Power**, Temple Univ. Press, s: 22.

Büyük güçler, hegemonyaları sarsabilir ancak imparatorluklara kolay kolay meydan okuyamaz. İmparatorluklar, kendi dünyalarında kendilerine yakın güce sahip diğer aktörlerle rekabete girmez. John Mearsheimer'a göre, çok kutuplu bir sistemde yer alan tüm büyük güçler hegemonyayı ele geçirmeye çalışır. Ancak bu rekabet, sistemin daima istikrara kavuşmasına yol açar. Her büyük güç, diğerinin hegemonyayı ele geçirme çabasını kendine karşı bir tehdit olarak algılar ve gücünü kaybetmemek için çabalar. Mearsheimer bu kısır döngüyü, "büyük güç politikasının trajedisi" olarak tanımlar ve büyüklerin safında kalmak isteyen hiçbir gücün bundan kaçınamayacağını savunur. Mann hegemonyayı açık ya da örtülü uzlaşıya dayalı bir tahakküm biçimi olarak görür. Oysa imparatorlukta baskın gücün, herhangi bir kurala uyma gerekliliği yoktur. Triepel'a göre ise hegemonya, emperyalist politikanın kendini ifade etme biçimlerinden biridir. Karakteristik özelliği ise gücün kendini dizginlemesidir. Bu sürecin sonunda imparatorluk, büyük ölçüde hegemonyaya dönüşecektir (Münkler, 2009: 71-77).

1.2. HEGEMONYA TEORİLERİNE BAKIŞ

Özellikle son yıllarda uluslararası sistemde, “uluslararası rejimin” ilkeleri, usulleri, kuralları ve süreçlerinin belirlenmesi önem kazanmıştır. Uluslararası sistemde işbirliğinin kural temelli olma nedeni nedir? Uluslararası kurumlar devlet politikalarını nasıl etkiler? Uluslararası sistemin istikrarını belirleyen faktörler nelerdir vb. sorular ışığında pek çok teori ortaya atılmıştır. Bu teoriler kendi içinde güç dengelerini açıklamaya yönelik, kapitalist dünya düzenini açıklamaya çalışan ve sınıf temelli olmak üzere üçlü bir sınıflandırmaya tabi tutulmuştur (Haas, 1993: 168-169).

Bu teorilerden hareket noktası güç dengeleri olan realizme göre uluslararası rejimin özü göreceli güçtür. Bu yaklaşım, uluslararası güç kaynaklarının devletlerarasında istikrarlı bir biçimde dağılımıyla ilgilidir. İkinci yaklaşım olan kurumsal liberalizm, kapitalist dünya düzeninin olabirliğini ve doğasını açıklamak amacıyla geliştirilmiştir. Bu yaklaşımın temel varsayımı, II. Dünya Savaşı sonrası kapitalist dünyada İngiltere hegemonyasının sonunun gelmesine rağmen sistemin sona ermeyeceğidir. Buna göre, bireyler ve devletler bireysel çıkarları doğrultusunda hareket ettikleri süreçte “sistem” devam edecektir. Devletlerarası işbirliğini sağlayacak ve devamlı kılacak olan unsur “bireysel çıkardır”. Kökeni Antonio Gramsci’ye dayanan üçüncü yaklaşımda büyük kapitalist devletlerde ulusötesi sınıf çıkarları ve çatışmalar dikkate alınır (Hasenclever ve diğ., 1996: 177-196; Gill ve Law, 1988: 76). Aşağıda bu teoriler ayrıntılı bir biçimde incelenecektir.

1.2.1. Realist Perspektif

Uluslararası ekonomi politiğin en eski okulu olan realist geleneğin teorik kökenleri düşünce tarihinin modern dönem öncesi iki ismine Thucydides ve Machiavelli’ye dayanmaktadır (Forde, 1995: 142). Bu düşünürlerden Thucydides, ekonomi politik bakış açısını genel çerçeveye

uyarlama amacıyla analiz yaparken, Machiavelli analizinde iktisadi ilişkilere çok fazla önem vermez.

Realist akımın kökenleri M.Ö. 471-400 yılları arasında yaşayan Thucydides'e dayanır. Thucydides'in Yunan şehir devletleri arasındaki savaşları anlattığı "Peloponezya Savaşları'nın Tarihi" (The History of the Peloponnesian War) adlı eseri, uluslararası ilişkiler üzerine yazılmış ilk önemli eser olarak kabul edilir. Bu görüşe göre realist akımın güvenlik ve savunma yaklaşımları ile iktisadi ilişkiler arasında bağlantı bulunmaktadır. Thucydides'e göre zenginlik askeri güç için vazgeçilmezdir. Zenginlik daha iyi bir ordu anlamına geldiği için, savaşlar orduyla ilgili olduğu kadar zenginlikle de ilgilidir (Cohn, 2002: 69).

Realizmin ikinci düşünsel dayanağı, 1469-1527 yılları arasında yaşayan İtalyan felsefeci Machiavelli'dir. Machiavelli, en çok bilinen eseri "Hükümdar"da (The Prince) gücün nasıl elde edileceği ve sürdürüleceği üzerine liderlere öğütler vermektedir (Machiavelli, 1997: 32;37);

"....Bir hükümdar, bölgelerdeki zayıf komşu hükümdarların liderliğini ve koruyuculuğunu üstlenmeli, güçlü olanları ise zayıflatmaya çalışmalıdır ve kendi kadar güçlü bir hükümdarın hangi bahaneyle olursa olsun buraya girmesini engellemelidir....Bir diğer hükümdarı güçlendiren hükümdar, kendi kuyusunu kazıyor demektir. Çünkü güç, ya yetenek ya da kuvvet yoluyla elde edilir. Oysaki bu unsurlardan her ikisi de bunları kullanan birini diğerinin gözünde şüpheli kılar".

Machiavelli, iktidarın elde edilmesi ve korunmasında iktisat ile siyaset arasında herhangi bir bağ kurmaz. Bu durumu "kâr etmek ya da kaybetmek üzerine fikir yürütmenin siyaset üzerinde akıl yürütmeye nasıl yardımcı olacağını bilmiyorum" şeklinde ifade eder. Ona göre askeri güç, zenginlikten

daha önemlidir. Çünkü “altın tek başına iyi asker kazandırmaz ancak iyi asker daima altın kazandırır” (Cohn, 2002: 69-70).

Machiavelli ahlaki ilkeleri önemsemezken, Thucydides siyasi toplumlarda bulunan ahlaki kazanımların muhafaza edilmesiyle ilgilenmiştir. Ona göre bu kazanımlar, uluslararası politikaların zorunluluklarının tehdidi altındadır. Machiavelli ve Thucydides gibi günümüz realistleri de uluslararası barışı ve istikrarı önemsemez. İlgili alanları uluslararası “anarşi⁴”dir (Forte, 1992: 387).

Realizmin gelişiminde Hobbes’un da önemli bir yeri olduğu söylenebilir. Hobbes’a göre, insan doğasının üç temel unsuru vardır: rekabet, güvensizlik ve şan/şöhret. Bu üç unsur süper güçlerce kontrol edilebilir ancak elimine edilemez. İnsan doğası sabittir değişmez (Donnelly, 2000: 14). Hobbes’a göre iktisadi sistemde iki temel prensip vardır: “anarşi” ve “hiyerarşi”. Tek kutuplu dünya hiyerarşi tarafından karakterize edilirken, iki ve çok kutuplu sistemler anarşik bir yapıya sahiptir. İki kutuplu dünya, anarşi durumu altında iki devletin hiyerarşik rekabeti şeklinde de algılanabilir (Lebow, 1994: 268).

Realizm uluslararası bir devlet ve insan doğası tarafından biçimlendirilen bir politikayı vurgular. Bu iki unsur uluslararası ilişkileri güç ve çıkar ilişkisi haline dönüştürür. Thompson’ın ifadesiyle ilkçağlardan beri değişmeyen insan doğası egoisttir ve bunun sonucunda insan gayri ahlaki seçimlere ve çözümlere yönelmektedir (Donnelly, 2000: 9).

Realist yaklaşımın hareket noktası, uluslararası yaşamın; -kurallar, düzenlemeler, istikrar ve adalet beklentileri arasındaki çekişmelerin- doğası gereği çelişkilerle dolu olmasıdır. Bu çelişkiler dünyasında “güç” politikaların

⁴ Realist perspektifte “anarşi” kavramı, devletlerarasındaki ilişkileri düzenleyen, yasaların konulması ve uygulanmasını sağlayan devletler üstü bir birimin olmadığını ifade eder. Ayrıntılı bilgi için bk. Booth (1991) “Security in Anarchy: Utopian Realism in Theory and Practice”, *International Affairs*, Vol. 67, No.3, s: 527-545.

temel belirleyicisidir ve ulusal güç kaynaklarının dağılımı rekabetçi devletlerarasındaki ilişkiyi belirler. Realist perspektifin temel analiz birimi olan devlet, toplum üyelerinin çıkarlarını en iyi şekilde yansıtır. Bireysel çıkar, insanın hayatını idame ettirebilmesi için gerekli olan güdü olarak kabul edilir. İnsan doğasının bencilliğe ve bireysel çığara dayandığı ileri sürülür (Lebow, 1994: 250; Gill ve Law, 1988: 25).

Realist akımda uluslararası ilişkiler sistemi, kendi kendine yetebilme (self-help) sistemidir. Realist teoride devlet ulusal çıkarları sağlamaya çalışırken rasyonel bir birim gibi davranır. Uluslararası ilişkiler bir kendi başına var olma mücadelesi olduğu için her devlet kendi varlığını ve güvenliğini sağlamaya çalışacaktır. Sadece hegemonik bir devlet dışa açık, istikrarlı bir sistem kurabilir ve bunu sürdürebilir (Cohn, 2002: 70-76).

Realist geleneğin en önemli çağdaş temsilcisi Hans J. Morgenthau, realizmin temel belirleyicilerini aşağıdaki gibi sıralar;

Tablo 2: Realizmin Temel Belirleyicileri

a) Siyaset, kökleri insan doğasında bulunan objektif yasalar tarafından yönetilir.   b) Uluslararası politikada en önemli nokta, güç terimi ile ifade edilen çıkar kavramıdır.   c) Güç ve çıkar kavramları, politikanın özüdür ne zamana ne de yere bağlı değildir.   d) Evrensel ahlaki ilkeler, evrensel soyut formüller biçiminde devletlerin eylemlerine uygulanamaz. Devletler, kendi varlıklarını sürdürmek gibi temel bir moral ilkeye bağlıdırlar.   e) Güç ekseninde tanımlanan çıkar kavramı ile düşünmek “moral aşırılıklardan ve siyasal çılgınlıklardan” kaçınmayı sağlar.   f) Siyasal alan, kendi başına ve bağımsız bir alandır.

Kaynak: Morgenthau, (1954), **Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace**, 2nd Edn. New York: Alfred A. Knopf. s: 4-10.

Morgenthau'ya göre uluslararası ilişkilerin özü, ülkelerin kendi güçlerini optimize etme mücadelesidir. Realizme göre gücün⁵ optimizasyonu, sadece

⁵ Morgenthau güç kavramını, bir kişinin bir diğerleri üzerinde akli ve davranışsal kontrolünü ifade edecek şekilde kullanır. Ona göre güç, insanın insan üzerinde denetim kurmasını ve devam ettirmesini sağlayacak her şeyi kapsar. Bk. Morgenthau, (1954), **Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace**, 2nd Edn. New York: Alfred A. Knopf.

uluslararası politik davranışların belirleyicisidir. Devletler sahip oldukları güç pozisyonunu korumayı amaçlar. Uluslararası politikalar diğer politikalarda olduğu gibi güç için mücadele etmektir. Bir ülkenin dış politikası da optimal güce ulaşma çabaları tarafından belirlenir. Burada devlet, gücünü optimize ederken mutlaka “ulusal çıkar”a göre hareket eder (Fozouni, 1995: 480-481, Forde, 1995: 143).

Morgenthau’nun teorisinin merkezinde, “nesnel yasalar köklerini insan doğasından alır” anlayışı vardır. Bu nesnel yasaların başında güç ile tanımlanan çıkar kavramı gelir. Bu nesnellik, Morgenthau’nun politik realizm yaklaşımının bilimsellik kazanmasına neden olmuştur. Morgenthau’ya göre devlet adamı her zaman için “güç” olarak tanımlanan çıkar kavramı çerçevesinde düşünmeli ve hareket etmelidir (Hobden, 1998: 39-40). Kenneth Waltz bu durumu şu şekilde ifade eder (Waltz, 1959: 188).

“...Savaşlar olur çünkü onu engelleyen hiçbir şey yoktur. İnsanlar arasında olduğu gibi devletlerarasında da çıkarları otomatik olarak düzenleyen bir mekanizma bulunmaz. Böyle bir otoritenin yokluğunda çekişmeler güç ile sürdürülür”.

Realist perspektifin görüşleri incelendiğinde, genel olarak güçlü bir devleti ve devlet müdahalesini savundukları, faaliyet biriminin “çıkara ve güç” olduğu görülmektedir. Kısaca uluslararası devletler sistemi çekişmeli ve rekabetçi bir arenadır. Gücün çıkar üzerine kurulu olduğu bu anarşik sistemde temel aktör ise devlettir (Haus, 1991: 164-165).

Realist yaklaşım, özellikle neo-liberal politikaların hüküm sürdüğü dönemde, sistemdeki değişiklikleri açıklamakta yetersiz kaldığı yönünde eleştirilere maruz kalmış, bu eleştiriler karşısında realist teorisinin revize edilmesinin gerekliliği ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan ABD hegemonyasının sarsılması hegemonyanın kurumsal liberalizm, dünya sistemleri ve eleştirel okulun kendi kavramlarını yaratmalarına yol açmıştır (Eralp, 2009: 155).

Bu süreçte realist yaklaşımın temel kavramları olan kendi kendine yetebilme, anarşi ve güç⁶ dengeleri varsayımları, gerçekçi olmadıkları gerekçesiyle eleştirilmiştir. Waltz'a göre, realizmin en çok eleştirilen bu kavramlarının geçersiz kalma nedeni, uluslararası politik sisteminin değişmiş olmasıdır. Sistemin yapısında ortaya çıkan değişim, birimdeki değişimden farklıdır. Çok sayıda büyük güç, yerini tek veya iki kutuplu sisteme bırakmıştır (Waltz, 2000: 5-6).

Realizm yöntem açısından da eleştirilmiştir. Realist yaklaşım sistemi tarihsel olmayan bir yöntemle analiz etmiş ve olaylara pozitivist bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Cox teoriyi⁷ problem çözücü ve eleştirel olmak üzere ikiye ayırır. Problem çözücü teoriler, toplum ve güç ilişkilerine odaklanır ve bu süreçte organize edilen kurumları inceler. Eleştirel⁸ teoriler ise, dünya düzenini baskın güce dayandırmaz. Toplumsal güç ilişkilerinin ve kurumların kökenleri ve değişim süreçleri ile ilgilidir. Problem çözücü teoriler konu ile ilgili sınırları ve parçaları analiz ederken, eleştirel yaklaşım parça ve bütünün tamamındaki değişimi ele alır. Eleştirel yaklaşım değişimi tarihsel bir süreklilikte inceler. Cox'a göre problem çözücü teoriler, toplumsal ve politik düzeni değişmez kabul ettiği için düzeni açıklarken hata yapar. Değişmezlik varsayımı uygun metot olmadığı gibi ideolojik önyargıları da bünyesinde

⁶ Waltz'a göre değişen dünyada gücün rolü beş önemli tarihsel değişime uğramıştır. Bunlar; rasyonelleşme, merkezileşme, güce temel olacak şekilde popülerleşme, güç yönetiminde profesyonelleşme ve modernizasyondur. Her değişim gücü daha da tehlikeli, öngörülemez ve kolay kontrol edilemez bir hale sokmuştur. Bk. Waltz, (1967) "Force, Order and Justice", *International Studies Quarterly*, Vol. 11, No: 3, s: 281.

⁷ Cox'a göre teori daima biri ve bir amaç içindir. Her teorinin bir perspektifi vardır. Perspektif, özellikle politik ve toplumsal zaman ile mekândan türer. Cox'a göre realite, kuram ve kuramcının hedefleri arasındaki diyalektik sübjektiftir. Tarih kuramcının sezgilerine göre biçimlenir. Teori, sürelidir ve tarihsel tecrübelerden yola çıkar. Problem çözücü teoriler, var olan düzeni anlamaya yönelikken eleştirel teoriler değişimi açıklar. Değişim diyalektik olarak anlaşılmalıdır. Daha açık bir ifadeyle tarihsel yapı, dönüşüme dair çatışmaları ve çelişkileri doğurur. Ayrıntılı bilgi için bk. Cox (1981) "Social Force, States and World Orders: Beyond International Relations Theory", *Journal of International Studies*, Vol. 10, No 2, s:128; Cox (1995), "Critical Political Economy", *International Political Economy: Understanding Global Disorder* İçinde, Edited by Björn Hettne, Canadian Cataloguing in Publication Data, s: 35; Cox (1996), *Approaches to World Order*, Cambridge Univ. Press, s: 87-88; Cox ve Schechter (2003), *The Political Economy of a Plural World Critical: Reflections on Power, Morals and Civilization*, Routledge Press, s: 26.

⁸Eleştirel kuram, ampirik yollarla elde edilen bilginin tek doğru bilgi olduğunu epistemolojik olarak reddeder. Bk. Hoffman (1987), "Critical Theory and the Inter Paradigm Debate", *Millenium: Journal of International Studies*, No. 16, s: 237.

barındırır. Eleştirel teori, parçadan çok bütündeki toplumsal ve politik çatışmalarla ilgilenir. Tarihsel bir teori olan eleştirel teori, problem çözücü teorilerin değişmezlik varsayımının aksine zaman içinde ortaya çıkan değişimi inceler. Dünya düzenini açıklamada eleştirel bakış daha açıklayıcıdır. Cox'un realistlere yönelttiği eleştiriler aşağıdaki gibi özetlenebilir (Cox, 1981: 129-130; Cox 1995: 31-35 ve Cox, 1996: 88-90).

- Teori, tarihsel süreçten türetilmiştir ve süreklilik arz etmez. Problem çözücü teoriler mevcut düzeni açıklamaya çalışırken, eleştirel teoriler var olan düzeni değiştirir.
- Ekonomi politik eleştirel bir teoridir. Farklı bölgelerdeki farklı insanların tarihsel yapısını tahlil eder.
- Realizm, insan davranışlarını tek tip kabul eder. Bu doğru değildir.
- Değişim, diyalektiktir. Bir diğer ifadeyle birbirini izleyen her tarihsel yapı, çelişkileri ve zıtlıkları doğurur.

Stephen Gill, realist yaklaşımın devletlerarası sistemde bir devletin tahakkümüne indirgediği hegemonya anlayışını, güç ilişkilerine dayandırılmış olduğu için eleştirir. Hegemonyanın “güç” ile açıklanması, kavramı ampirik yöntemlerle ölçülebilir bir hale getirmiştir. Buna göre iktisadi ve askeri anlamda en güçlü devlet, tahakküm eden devlettir. Hegemonyanın bu şekilde tanımlanması Gill'e göre neoklasik bir bakış açıdır, dolayısıyla bireyseldir. Uluslararası çıktıyı kontrol edecek bir güce sahip olan hegemon, eşitler arasında birincidir. Yine bu bakış açısına göre ABD'nin görece hegemonik gücünü yitirmesinin nedeni, çıktı üzerindeki kontrolünü yitirmesi şeklinde ifade edilebilir ki bu abartılı olduğu kadar yanıltıcıdır da. Güce dayalı hegemonya argümanı, çıkarlardaki ve yapıdaki *değişimi* açıklamayı ihmal etmiştir (Gill, 1990: 63-75).

Realist yaklaşımın günümüz dünya düzenini açıklamadaki eksiklikleri realist geleneğin taraftarlarınca da kabul görmüş ve teorinin yeniden gözden geçirilmesi gündeme gelmiştir. Bu arayışların sonucunda neorealist

perspektif doğmuştur. İlerleyen bölümde neorealist yaklaşımın hegemonyaya bakışı ve realist perspektifi yeniden biçimlendirmesi incelenecektir.

1.2.1.1. Neorealist Yaklaşım

Neorealizm, realizmin temel ilkelerini kabul etmekle birlikte gerek kullandığı araçlar ve amaçlar, gerekse neden ve sonuç ilişkileri açısından ondan ayrılır. Realizme göre, rasyonel davranan bir devlet adamı ancak savaşarak gücünü arttırabilir. Neorealizme göre ise, egemen devletin aşırı güce sahip olması diğer devletleri askeri güçlerini arttırmaya ve savunmaya geçmeye itebilir. Bu kritik durumda devletlerin temel ilgi alanı, güç elde etmek değil güvenliğini sağlamaktır. Bir diğer önemli revizyon, neden-sonuç ilişkisindeki kaymadır. Realizme göre neden-sonuç ilişkisi, bireyler ile devletlerarasındaki etkileşime dayanır. Neorealizme göre ise uluslararası sistem, realizmin birim temelli açıklamalarına yapının etkisi eklenerek açıklanabilir. Neorealizm, savaşların insan doğasının bir sonucu olarak ortaya çıktığını reddeder (Waltz, 1988: 616-618).

Realist geleneğin bir uzantısı olan neorealizm, klasik realizmin üç temel varsayımını benimser. Bunlar (Keohane, 1984: 164-165).

- a) Devlet merkezli varsayım: Devlet, dünya politikasının temel aktörüdür.
- b) Rasyonellik varsayımı: Devletlerin davranışları rasyonellikle açıklanır.
- c) Güç varsayımı: Devletler güç elde etme çabasıdadır ve gücü kendi çıkarları doğrultusunda belirler.

Neorealist hegemonya teorisine göre düzen, gücün tek bir devlette toplanmasının bir sonucudur. Hegemonik gücün düşüşü, düzenin bozulması anlamına gelir (Keohane, 1984: 28). Hegemonik güç, hammadde, sermaye

ve piyasanın kontrolüne sahip olmalıdır. Robert Gilpin için bir hegemon, sistemdeki daha zayıf devletler üzerinde tahakküm kuran veya onları kontrol eden devlettir (1981: 28).

Neorealist geleneğin öncülerinden Gilpin ve Waltz, Thucydides'in izinden gitmiştir. Bu iki ismin ortaya koymuş olduğu uluslararası politika önerileri ve uluslararası iktisat arasındaki etkileşimin temelleri, Thucydides'in "Peloponezya Savaşları'nın Tarihi" çalışmasında bulunmaktadır (Gilpin, 1984: 292). Waltz'a göre, Thucydides "uluslararası politikaların anarşik niteliğini ve uluslararası yaşamın tek tip olduğunu" ortaya koymuştur (1979: 66). Robert Keohane, Thucydides'in realizm üzerindeki etkisini Kuhn'un⁹ pozitivizm üzerinde yarattığı etkiye benzetmektedir. Daha açık bir ifade ile Thucydides'in katkısının bir devrim niteliğinde olduğu söylenebilir (1983: 507-508).

Neorealizmin bir diğer önemli ismi olan Mearsheimer'a göre hegemon¹⁰ devlet, sistemdeki diğer devletler üzerinde tahakküm kuran devlettir. Diğer devletlerin hiçbiri ona karşı duracak askeri bir güce sahip değildir. Sonuç olarak hegemon sistemdeki tek büyük güçtür. Sistemde bir devletin diğerlerinden daha güçlü olması o devleti hegemon yapmaz. Çünkü hegemon, diğer büyük güçlerce belirlenir (2001: 40).

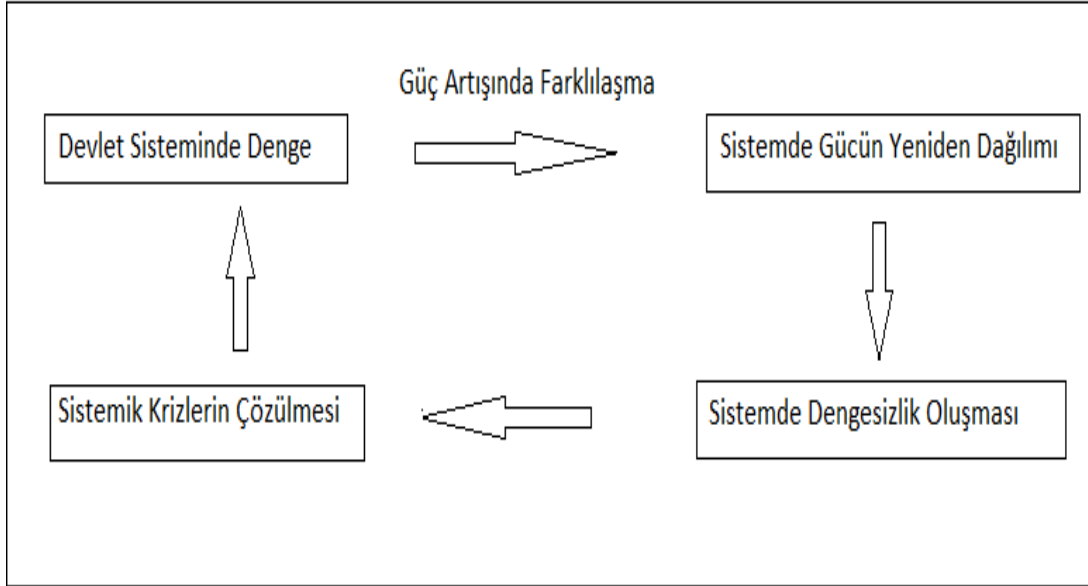
Gilpin neorealizmin temel ilkelerini üç başlık altında toplar. Buna göre; a) politik ve toplumsal durumların temel birimi grup çatışmalarıdır b) ulusal çıkar devletlerin en önemli önceliğidir c) güç ilişkileri uluslararası düzenin temel özelliğidir. Realist yaklaşım felsefi ve analitik bir yapıdadır, ulus

⁹ Pozitivizme karşı başkaldırının yaygın hale gelmesinde önemli bir yeri olan Kuhn'un "Bilimsel Devrimlerin Yapısı" adlı eseri, pozitivizme bir karşı devrim olarak görülmüştür. Ayrıntılı bilgi için bk. Kuhn (2006), *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, Çevren Nilüfer Kuyaş, Kırmızı Yayınları, İstanbul.

¹⁰ Mearsheimer (2004) hegemonyayı, global hegemonya ve bölgesel hegemonya olmak üzere ikiye ayırır. Global hegemonya, dünya üzerinde egemenlik kurarken, bölgesel hegemonya sadece belli bir bölgeyi egemenliği altına alır. Mearsheimer buradan hareketle, ABD'nin batı bölgesinde egemenlik kurmuş bölgesel bir hegemon olduğunu savunur. Bk. Mearsheimer (2004), "Power and Fear in Great Power Politics," in G.O. Mazur, ed., *One Hundred Year Commemoration to the Life of Hans Morgenthau (1904-2004)*, New York: Semenenko Foundation, s: 185.

devletin ahlaki (moral) bağlantılara ihtiyacı yoktur. Realizme göre ulus devlet, ahlaki düşünceler ve uluslararası kurallar tarafından kısıtlanmaz. Realist yaklaşım uluslararası düzende devlete, güvenliğe ve güce merkezi rol atfetmiştir. Bununla birlikte uluslararası sistemin doğası gereği anarşik olduğunu ve uluslararası düzende devletin öncülüğünü vurgular. Gilpin, realist yaklaşımı devlet merkezli ve sistem merkezli olmak üzere ikiye ayırır. Devlet merkezli realist yaklaşım, realizmin geleneksel formu olup daha önce de vurgulandığı üzere kökenleri Thucydides, Machiavelli ve Morgenthau'ya dayanır. Söz konusu yaklaşım, devletin uluslararası düzendeki yeri ve devletlerin bireysel davranışları üzerine odaklanmıştır. Sistemik realizm (yapısal realizm veya neorealizm) ise realizmin yeni versiyonudur ve Waltz tarafından geliştirilen teorik çerçeveye dayanır. Sistem merkezli realizmin devlete ve devletin çıkarlarına vurgusu, devlet merkezli realizmden farklıdır. Neorealizm uluslararası düzende devletlerarasında güç dağılımına vurgu yapar. Devlet merkezli realist yaklaşım, uluslararası düzenin anarşik bir yapıda olduğunu savunduğu için düzenin doğasıyla ilgili olarak pek çok varsayımda bulunur. Devlet, anarşik yapıdaki sisteme müdahale etmelidir. Devletin temel ilgi alanı, politik bağımsızlık ve askeri güvenlikle ifade edilen ulusal çıkarlardır. Uluslararası düzende güç ve güç ilişkileri önemli rol oynar (Gilpin, 1996: 7-8; Gilpin, 2001: 15-17).

Dışa açık bir iktisadi dünya düzeni, kural tanımaz devletlerin tehdidi altındadır. Bu devletler, sistemin “kolektif malı” olan yarar mekanizmalarından faydalanırken, söz konusu mekanizmaların iyi işleyişi için üzerlerine düşen sorumluluğu yerine getirmekten kaçınmaktadır. Hegemon, liberal dünya düzeninin iyi işleyişi için kural tanımaz devletlerin ortak yarar mekanizmalarını istismar etmelerine engel olacaktır (Gilpin, 1987: 74).

Şekil 1: Uluslararası Politik Değişim

Kaynak: Gilpin (1981), *War and Change in World Politics*, Cambridge University Press, s: 12.

Yukarıdaki şekilde, uluslararası sistemde egemen bir devletin varlığı söz konusu olduğu durumdaki dengeli yapı yer almaktadır. Bu denge durumunda gücü elinde bulunduran devlet veya gruplar değişimin gerekli olduğunu düşünmez. Bu durumda sistemin faydası maliyetinden daha büyüktür¹¹. Değişim ancak sistemin maliyeti faydasını aştığı durumda gerçekleşir (Gilpin, 1981: 11-12). Şekilde görüldüğü üzere sistemin maliyeti faydasını aştığı andan itibaren bozulma başlar. Sistemde gücün yeniden dağılımı gerçekleşir ve dengesizlik durumu yaşanır. Bu dengesizlik durumu sistemik krizin ardından gücün yeniden dağılımının gerçekleştiği yeni bir sistemde dengeye gelir.

¹¹ Gilpin devletin davranışlarıyla ilgili beş temel varsayımda bulunur. Bunlar:

- Uluslararası sistem, hiçbir devletin sistemde değişimin daha kârlı olduğuna inanmadığı durumda istikrarlıdır.
- Bir devlet sistemde değişiklik yapmaya, değişimin beklenen faydası beklenen maliyeti aştığı durumda kalkar.
- Bir devlet, değişimin marjinal maliyetinin, marjinal faydasına eşit olduğu veya marjinal faydasını aştığı durumda iktisadi ve politik değişimi gerçekleştirmenin yollarını arar.
- Değişimi sağlayacak maliyet ve fayda arasındaki denge, statükonun iktisadi maliyetinin statükoyu destekleyen iktisadi kapasiteden daha hızlı arttığı durumda gerçekleşir.
- Uluslararası sistemde dengesizlik çözülmezse, sistem değişir. Yeni denge gücün yeniden dağılımı sonucunda oluşur. Bk. Gilpin (1981), *War and Change in World Politics*, Cambridge University Press, s: 10-11.

Ayrıca Gilpin toplumda güçlü gruplar ile devlet arasında bir etkileşim olduğunu ancak aralarında farklılıklar bulunduğunu vurgular. Toplumda gücü elinde bulunduran gruplar, devletin faaliyetlerini gerçekleştirmesinde kısıt oluşturur dolayısıyla faaliyetlerin belirlenmesinde etkilidir. Devlet, gücü elinde bulunduran birey veya grupların çıkarlarını gerçekleştirmelidir. Bu çıkarların gerçekleştirilmesi için esas olan mülkiyet haklarıdır. Gilpin için devletin¹² içerideki temel işlevi, bireylerin ve grupların çıkarlarının korunmasının yanı sıra, gücü elinde bulunduran ve bunu her kesime eşit bir şekilde uygulayan bir otorite olmaktır. Uluslararası düzlemde devlet, hakların korunmasının yanı sıra güvenliği de sağlamakla görevlidir. (Gilpin, 1981: 16-17).

Ticari liberalleşme ve uluslararası işbirliği politikalarının başarısız olması, iktisadi refahı daha önemli bir amaç haline getirmiş ve iktisadi refah daha çok “ulus-devlet” zemininde ifade edilir hale gelmiştir. Liberaller, iktisadi anlamda dışa açıklığın ülke içindeki refahın sağlanmasında büyük öneme sahip olduğunu ve karşılıklı bağımlılığın maliyetli olduğunu ileri sürmektedir. Ancak bu süreçte ABD ve Batı Avrupa’da dışa açıklığa karşı bir direnç oluşmuş ve söz konusu ülkelerde serbest piyasa savunularına rağmen korumacılık giderek artmıştır¹³. Gilpin ayrıca AB ve NAFTA gibi iktisadi bütünleşme hareketlerinin, XX. yüzyılın sonlarında yaşanan en büyük gelişmeler olduğunu savunur. Bu bölgesel hareketlerin “devlet” oluşumunu erittiğini savunan pek çok liberalin aksine Gilpin bu bölgesel hareketlerin, rekabetin ve karşılıklı bağımlılığın hüküm sürdüğü küresel ekonomide

¹² Gilpin’e göre devletin üç temel amacı vardır. Bunlar; a) iktisadi anlamda gelişimi, güvenliği ve toplumsal çıkarları sağlamak, b) diğer devletler üzerindeki etkisini arttırmak ve c) dünya ekonomisini etkilemek ve kontrol etmektir. Ayrıntılı bilgi için bk. Gilpin age., s: 12.

¹³ Benzer bir vurgu Polanyi tarafından yapılır. Polanyi’ye göre piyasa teorisi ile toplumsal gerçeklik arasında çelişki vardır. Ona göre, kendi kendini düzenleyen piyasa sistemi ütopyadır. *Büyük Dönüşüm*’de, piyasa ekonomisinde yaşanan toplumsal gerilimleri uzlaştırıcı toplumsal düzenlemelerin gerekliliği vurgulanmaktadır. Polanyi’ye göre bu koruyucu karşıt hareket kapitalizmin gelişimini ve yeniden üretimini sağlamaktadır. Bir taraftan minimal devlet ve serbest piyasa savunulurken, diğer taraftan serbest piyasanın işlerliği için devletin sürekli ekonomiye müdahale etmesi gerekliliği Polanyi tarafından bir paradoks olarak değerlendirilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Polanyi (2002), *Büyük Dönüşüm, Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri*, Çeviren Ayşe Buğra, İletişim Yayınları, İstanbul.

devletlerin pozisyonunu güçlendirecek birleşmeler olduğunu ileri sürer (Gilpin, 1996: 13-19).

Realist yaklaşıma benzer bir biçimde neorealist yaklaşım da teorik olduğu kadar ampirik açıdan eleştirilere maruz kalmıştır. Ashley, neorealizmi devlet merkezli oluşu, faydacılığı (bireyselci ve akılcı) benimsemesi ve pozitivizmi benimsemesi nedeniyle eleştirir. Neorealizmin devlet merkezli olması iki sorun doğurur. Bunlardan ilki, neorealizmin uluslararası kapitalizm veya ulusötesi sınıf çıkarları gibi toplumsal nosyonları kavramsallaştıramamasıdır. Bu eleştiriye göre neorealizm sadece devlet temelli ilişkileri açıklayabilir. İkinci sorun, neorealizmin yapısalcı olduğu iddiasıdır. Uluslararası politikaların yapısalcı bir yolla açıklanması için birimlerin ontolojik olarak sistemden önce var olması gerekir. Ashley, neorealizmin faydacılığı benimsemiş olmasını da eleştirir. Rasyonel aktörlerin bireysel çıkarları doğrultusunda hareket etmeleri, sistemin oluşumunu engeller. Son olarak Ashley, realizmi pozitivist bir yöntemle sahip olduğu için eleştirir. Ashley, realist ve neorealist teorinin tarih dışı bir yöntem izlemesine yönelttiği eleştirilerini “dört p” adını verdiği bir çatı altında toplar. Buna göre; a) süreç (process): neorealizm, tarih dışı bir yöntemle analiz yapar. Diğer statik yapısalcılarda olduğu gibi neorealizm’de teorik kategorilerin değişmezliği ilkesi benimsenmiştir. b) pratik (practice): tarihsel pratikler göz ardı edilmiştir. c) politik güç (power politics): neorealist yaklaşımda gücün toplumsal temelleri ve sınırları göz ardı edilmiştir. d) politika (politics): sürecin analizinde politik yapı analiz dışı tutulmaktadır (Ashley, 1984: 258-260).

Realist ve neorealist yaklaşımın sistemin en önemli aktörünün devlet olduğu varsayımı, bilimsel olmaktan çok metafizik olarak görülür. Realizmin iddia ettiği gibi bunun ölçülebilmesi/istatistiksel olarak ortaya konulması olanaklı değildir. Ayrıca tarihsel olarak kanıtlanamaz. Neorealist yaklaşımda devlet ontolojik olarak uluslararası sistemden öncedir. Sistemin yapısı, çıkarlarını gözetken devletlerce oluşturulur. Devletin varlığı olmaksızın uluslararası yapıyı tanımlamak mümkün değildir (Ashley, 1984: 239-240).

Kurumsal liberalizmin en önemli temsilcilerinden biri olan Keohane'e göre ise neorealist teori hegemonun yükselişini yeterince açıklayamaz. Hegemonik gücün düşüşü, iktisadi düzenin çöküşüyle sonuçlanmaz. Neorealist teori hegemonik savaşların başlangıcını açıklamada oldukça sorunludur. Hegemonun değişmesi sistemin değişmesine yol açmaz (Keohane, 1984: 12).

Robert Cox, realist ve neorealist yaklaşımın hegemonya tanımını sadece "güç" odaklı olduğu için eleştirir. Ona göre hegemonyanın sadece güce indirgenmesi, hegemonyanın alanını daraltır. Gilpin'in ulusal çıkarlara dayandırdığı hegemonya tanımı yanlıştır. Hegemonya, ulusal olduğu kadar uluslararası düzlemde de geçerlidir (1996: 55-56).

Ayrıca Cox realist ve neorealist geleneğin farklı dönemlerdeki uluslararası davranışların yapısını değişmez kabul ederek güce odaklanmasını; kurumları, tarihi ve sonuçları bu yolla anlamaya çalışmasını eleştirir. Bununla birlikte neorealizmin maddi gücün boyutunu ve güç dengeleri arasında dünya düzeninin yapısını zayıflatan devlet üzerine odaklanması da hatalıdır (Cox, 1981: 131-139).

Neorealizmin, yapısal değişimi açıklamayışı da eleştiri konusu olmuştur. Wendt'e göre onların yapısal değişim olarak gördükleri şey, gücün bir devletten bir diğerine geçişidir. Yapısal değişim maddi güçten ziyade toplumsal alanda yaşanmıştır. Feodal yapıdan korumacı devlete, Soğuk Savaş sonrası korumacı devletten de demokratik devlete doğru bir geçiş olmuştur. Ancak neorealistler, bu geçişi yapısal bir değişim olarak görmez. Çünkü gücün dağılımında ve sistemin anarşik yapısında bir değişim olmamıştır. Bir diğer problem, neorealizmin hipotezlerindeki yetersizliktir. Örneğin, Soğuk Savaş döneminde Sovyet Rusya'nın batı ülkeleri ile ilişkileri güç dengelerine kanıt olarak gösterilir. Ancak güç dengeleri varsayımı belirsizdir (2003: 17-18).

Doğu Bloğu'nun yıkılmasının ardından iki kutuplu sistemin¹⁴ yerine çok kutuplu bir yapıya bırakması, neorealist yaklaşımın geleceğe dair öngörülerinin yanlış çıkması eleştirilere konu olmuştur. Waltz ise, Soğuk Savaş'ın sona ermesine rağmen "iki kutuplu" yapının sürdüğünü sadece devletlerin değiştiğini ileri sürmüştür. İki kutuplu yapının niteliği, Sovyet Rusya'nın dağılmasından sonra değişmiştir. Soğuk Savaş süresince ABD ve Sovyetler Birliği birbirlerini frenler durumdaydı. Sovyetler Birliği gücünü kaybettikten sonra ABD gücü, başka bir devlet veya ülkeler birliğince frenlenemez bir hal almıştır (Waltz, 1993: 52).

Çok uluslu şirketlerin (ÇUŞ) ortaya çıkışının, ulusal devletlerin önemini azalttığı, yeni mekânsal ilişkilerin kurulduğu ve bu ilişkilerin iktisat politikalarını biçimlendirdiği yönündeki tezler, neorealizm devlete verdiği önemin eleştirilmesine yol açmıştır. Gilpin ulus devletler içinde, güçlü ve bağımsız çok uluslu şirketlerin önemi kabul eder. Ona göre dünya çapında egemen olan çok uluslu şirketler Japonya, Kuzey Amerika veya Batı Avrupa menşelidir. Bu anlamda Gilpin ÇUŞ'ları ulusal firmalar olarak görür. Ayrıca şirketlerin liderleri halen ulusaldır. Firmaların küresel stratejileri ve finansal kontrolleri hâlâ ana ülkede belirlenmektedir. Bu anlamda devletin mevcut konumunda bir değişim söz konusu değildir (Gilpin, 1996: 22-24).

Mearsheimer da Gilpin'i destekler argümanlar ileri sürer. Ona göre, realist paradigmanın iki temel varsayımı (dünya politikasının temel aktörünün devlet olması ve sistemi düzenleyen bir otoritenin bulunmaması), günümüz dünyasında geçerliliğini halen korumaktadır. Soğuk Savaş'ın bitmiş olmasına rağmen uluslararası düzenin temel yapısı hâlâ değişmemiştir. Devlet halen sistemin temel aktörüdür ve sistemin anarşik yapısı sürmektedir. Buna örnek

¹⁴ Neorealist yaklaşıma göre iki kutuplu sistem Soğuk Savaş'ın bir ürünüdür ve bu yapı Sovyet Rusya'nın yıkılmasına rağmen devam edecektir. Sovyetler Birliği'nin durumu uluslararası politik yapıyı iki kutuplu bir hale getirmiştir. Waltz, Soğuk Savaş'ın savaş sonrası uluslararası politikaları belirlediğini ve bu ikili yapı sürdüğü sürece Soğuk Savaş'ın süreceğini savunur. Buna göre ne ABD ne de Sovyetler Birliği diğerine karşı üstünlük sağlayabilecek ve Soğuk Savaş asla sıcak savaşa dönüşmeyecektir. Anarşik bir yapıya sahip sistemde, güç dengeleri varsayımı geçerlidir. Bk. Waltz (1988), "The Origins of War in Neorealist Theory", *Journal of Interdisciplinary History*, Vol. 18, No. 4, s: 628.

olarak devletlerin güç elde etme ve /veya gücü elinde bulundurma çabalarını verir. ABD, Irak (1991) ve Kosova (1999) Savaşları'nın bitmesine rağmen askeri harcamalarını arttırmıştır. Çin'in iktisadi ve askeri anlamda güç elde etmesi diğer ülkeler için tehdit niteliğindedir. Ona göre realizm, ancak uluslararası sistemde devrim niteliğinde bir değişim ortaya çıkarsa yok olur. Yaşanan gelişmeler realist paradigmayı destekler niteliktedir (Mearsheimer, 2002: 25-26).

1.2.1.2. Hegemonik İstikrar Teorisi

Özellikle Keohane'in çalışmalarından büyük ilham alan Hegemonik İstikrar Teorisi'nin (HİT), realizm/neorealizm ile liberalizm/neoliberalizm teorilerinin bir birleşimi olduğu söylenebilir. Bu teoriye göre tek bir egemen gücün varlığı halinde, sistemde açık bir ekonomi ve istikrar var olacaktır. HİT'e göre, egemen bir gücün varlığına iki nedenden ötürü gereksinim duyulmaktadır. Bunlar; a) liberal bir uluslararası ekonominin varlığı ve b) mümkün olduğunca barışçıl ve güvenli bir uluslararası sistemin gerekliliğidir (Gilpin, 1987: 88).

HİT'e göre, dünya politik düzeni tek bir egemen güç tarafından yaratılır. Bunun doğal bir sonucu olarak da uluslararası rejimin hegemonu bağı olduğu kabul edilir. Ayrıca hegemon uluslararası rejimin varlığının yanı sıra devamı için de gereklidir. Charles Kindleberger dünya ekonomisinin dengede olabilmesi için bir dengeleyicinin var olması gerektiğini savunur. Hegemonik istikrar teorisi, maddi kaynakların çoğunda hegemon olmayı gerekli görür. Bu kaynakların özellikle dördü üzerinde kontrole sahip olmak önemlidir. Bunlar hammadde, sermaye, piyasa ve değerli malların üretiminde rekabet üstünlüğüdür (Keohane, 1984: 31-32).

HİT'in, realist yaklaşımla benzer noktaları vardır. İlk olarak hegemonik istikrar teorisinde devlet, tıpkı realistlerde olduğu gibi çıkarları koruyan tek

aktör olarak görülür. İkinci olarak HİT, uluslararası iktisadi düzen sorununa odaklanmıştır. Onlara göre uluslararası güvenlik sistemi gibi uluslararası ekonomi de istikrarsızdır. Kolektif¹⁵ veya kamusal bir mal, uluslararası düzende ancak bir hegemon veya lider tarafından sağlanabilir. HİT, bu yolla toplumda devletin rolüne gönderme yapar. Hegemon, tıpkı bir devletin ulusal düzeyde kamusal malları sağlaması gibi uluslararası düzeyde kamusal malları sağlar. Böylece sistemde istikrar ve açıklık gerçekleştirilmiş olur. HİT'in üç temel dayanak noktası olduğu söylenebilir. İlk olarak hegemon, kendisine bu konumu sağlayacak kapasiteye sahip olmalıdır. İkinci olarak, politikaları yönetebilecek motivasyona sahip olmalıdır. Son olarak hegemon, diğer devletlerin desteğini almalı ve işbirliğini sağlamalıdır (Schwartz 1994: 75).

HİT'in kolektif mallar ve güvenlik olmak üzere iki ekolü vardır (Webb ve Krasner, 1989: 184). Güvenlik versiyonuna göre dünya düzeni, devletlerarasındaki ilişkileri organize edebilecek güç kapasitesine sahip bir devlet tarafından yönlendirilir. Gilpin'e göre, uluslararası düzen devletlerarasında gücün eşitsiz dağılımını ifade eder (1981: 40).

Hegemonik istikrar teorisinin "kolektif mallar" yaklaşımı ise, tarihçi ve iktisatçı olan Charles Kindleberger'e dayanır. Kindleberger, 1930'larda uluslararası parasal istikrarın bozulma nedenlerini araştırır. Ona göre İngiltere, küresel bir kamusal mal olan uluslararası parasal istikrarı sağlamaya gönüllü olmakla birlikte; bunu gerçekleştirebilecek iktisadi güce sahip bulunmamaktadır. İktisadi anlamda güce ve altın rezervlerine sahip olan ABD, İngiltere'den iktisadi liderliği gönülsüz bir biçimde devralarak yeni hegemon olmuştur. ABD'nin bu süreçte yapması gereken görevleri arasında, makroekonomik politikaların uyumlaştırılması, zaruri mallar için açık bir

¹⁵ Kamusal malların (collective goods) tanımı ilk kez Samuelson tarafından yapılmıştır. Kolektif (kamusal) tüketim malları, tüm bireylerin ortaklaşa yararlandığı yani bir bireyin tüketiminin diğer bireylerin söz konusu maldan yaptıkları tüketimlerinde hiçbir azalmaya yol açmadığı malları ifade eder. Savunma, temiz hava, yol, su-gaz vb. ağların yayılması kolektif mala örnek olarak verilebilir. Ayrıntılı bilgi için bk. Samuelson (1954), "The Pure Theory of Public Expenditure", *The Review of Economics and Statistics*, Vol. 36, No.4, s. 387-389.

piyasanın sağlanması, döviz kurundaki istikrarsızlığın giderilmesi, finansal krizlerde likidite sağlanması ve konjonktürel dalgalanmaların engellenmesi sayılabilir (Gill and Law, 1988: 46-47; Kindleberger, 1986: 289).

Güçlü bir politik liderlik gerektiren liberal uluslararası ekonomi fikri, Charles Kindleberger tarafından ortaya atılmıştır. Kindleberger, bir liderin kaynaklarını kullanmadıkça ve uluslararası ekonomiyi serbest ticaret, parasal istikrar ve sermaye hareketlerinin serbest bırakılmasına dayandırmadıkça liberal uluslararası ekonominin sürdürülemeyeceğini savunur. Ona göre, Büyük Depresyon'un kapsamı, derinliği ve süresi sistemi düzenleyecek dünya genelinde bir lider olmaması nedeniyle çok fazla olmuştur. Normal zamanlarda bir lider sermaye akımlarını fakir ülkelere yönlendirmeli, döviz kurunda istikrarı sağlamalı ve ülkelerin makro ekonomik politikaları arasında koordinasyon sağlamalıdır. Lider kriz zamanlarında ise, açık bir piyasa oluşturmalı ve arz fazlasına kaynak bulmalıdır. Stephen Kresner ve Gilpin, Kindleberger'in politik liderlik yaklaşımını geliştirmiş, liderlik yerine hegemonyayı kullanmışlardır. Kindleberger'e göre lider, hem içeride hem de kozmopolit iktisadi düzende liberal bir sistem yaratır. Kresner ve Gilpin'e göre ise hegemon, belli bir kesimin ve kendinin güvenliğini, politik çıkarlarını gerçekleştirecek liberal iktisadi bir sistem yaratır (Gilpin, 2001: 99).

HİT'in, hegemon devletin kamusal malları tedarik etmesinin gerekliliği düşüncesi eleştirilere neden olmuştur. İlk olarak hegemon tarafından sağlanan kamusal malların doğru seçimler olmayabileceği, ihtiyaçları karşılayamayabileceği ve hegemonun serbest ticarete ihtiyaç duymayabileceği yönünde eleştiriler olmuştur. Ayrıca hegemonun, ortak çıkarlar açısından ulusötesi koalisyonlar yarattığı için kamusal malların dağılımında ayrımcılık yapabileceği olasılığına işaret edilmiştir (Schwartz, 1994: 76).

Josheph Nye'da hegemonik istikrar teorisini, askeri ve iktisadi güç ile hegemonya arasındaki nedensellik ilişkisini açıklamada başarısız oldukları

gerekçesiyle eleştirir. O'na göre XIX. yüzyılda İngiltere ne iktisadi ne de askeri güce sahipken hegemon olabilmıştır. Aynı şekilde HİT, XX. yüzyılda bir tarafta ABD'nin diğer tarafta Sovyet Rusya'nın yer aldığı iki kutuplu düzende neden ABD hegemon olmuştur sorusuna cevap verememektedir. Yine O'na göre bu sorunun cevabı kurumlarda aranmalıdır (2004: 62).

Hegemonik İstikrar Teorisi, savaş durumunu açıklamada yetersiz kalması nedeniyle de eleştirilmiştir. Teori, rasyonel bir devletin, yükselişteyken savaşa başvurmadan amaçlarını gerçekleştirmesinin daha kolay ve daha az maliyetli olmasına rağmen neden saldırıya geçtiğini açıklayamaz. Ayrıca HİT'in analizi, lider devlet ve ona meydan okuyan devlet olmak üzere sistemdeki en büyük iki devleti ele alması yönüyle de sınırlı kalmıştır (Copeland, 1996: 37).

Keohane de hegemonik istikrar teorisini anlamlı bir teori olarak görmekle birlikte, teorinin merkezine konulmuş olan gücün sistemin devamı için tek koşul olarak görülmesini sistemi açıklamada yetersiz bulmuştur (Keohane, 1984: 38).

1.2.2. Kurumsal Liberalizm: Robert Keohane ve Josheph Nye

En önemli temsilcileri arasında Keohane ve Nye'nin yer aldığı kurumsal liberalizm, 1960'ların ortalarından itibaren Japonya'nın hızla büyümesi, Avrupa'daki birleşmeler ve iktisadi yapılanmaların bir sonucu olarak dünya düzeninde büyük bir değişim yaşandığını, özellikle 1970'lerden sonra dünya ekonomisinde karşılıklı bağımlılığın giderek arttığını savunur. Bu süreçte devlet merkezli dünya düzeni değişirken, ulusötesi aktörler önem kazanmış ve bu aktörlerce yönlendirilen bir ilişkiler ağı ortaya çıkmıştır. Kurumsal liberalizme göre yaşanan değişim, dünya düzenini açıklamakta realist yaklaşımın yetersiz kalmasına ve yeni kavramsal araçların gerekliliğinin doğmasına neden olmuştur. Değişen uluslararası sistemde,

uluslararası işbirliği önem kazandığı için kullanılacak kavramsal araçlara da uluslararası işbirliğini içerecek boyutta anlamlar yüklenmeli, karşılıklı bağımlılığın gerektirdiği politik uyumu sağlamak adına uluslararası finansal ve liberal ticaret politikaları üzerinde durulmalıdır (Eralp, 2009: 163-165; Keohane, 1984: 8-9). Keohane ve Nye'in, "Karmaşık Bağımlılıklar"¹⁶ (Complex Interdependence) olarak adlandırdıkları yaklaşımlarının neorealizm ile arasındaki temel farklılıklar tablo 3'de özetlemektedir (Keohane ve Nye, 1991(b): 139).

Tablo 3: Neorealizm ve Karmaşık Bağımlılıklar Arasındaki Farklılıklar

	Neorealizm	Karmaşık Bağımlılıklar
Aktörlerin Amaçları	Askeri güvenlik en önemli amaçtır.	Devletlerin amaçları değişir. Devletler üstü politikalar amaçların belirlenmesini zorlaştırır. Ulusötesi aktörler, kendi amaçlarının gerçekleşmesini sağlar.
Devlet Politikasının Araçları	Askeri güç en önemli araçtır. İktisadi ve toplumsal konular daha sonra gelir.	Karşılıklı bağımlılık, uluslararası kurumlar ve ulusötesi aktörler temel araçlarıdır.
Gündemin Biçimlenmesi	Güç dengelerindeki kayma ve güvenlik tehdidi realizmin temel gündem konusudur.	Gündem, güç kaynaklarının dağılımındaki değişimden etkilenir.
Bağlantılar	Uluslararası hiyerarşinin desteklenmesi	Uluslararası kurumlar arasında devletlerin ağırlığı aşınır.
Uluslararası Kurumların Rolü	Devlet gücüne ve askeri güce önem verildiği için kurumların rolü oldukça düşüktür.	Sistemde kurumların rolü, önem kazanmıştır. Buna göre gündemi uluslararası kurumlar belirleyecektir.

Kaynak: Keohane ve Nye (1991b), "Realism and Complex Interdependence", İçinde **The Theoretical Evolution of International Political Economy**, Edited by George Crane ve Abba Amawi, Oxford Univ. Press, s: 139.

¹⁶ Keohane ve Nye'e göre dünya politikasında karşılıklı bağımlılık, ülkeler arasında veya farklı ülkelerdeki aktörler arasında karşılıklı etkileşimi ifade eder. Karşılıklı bağımlılıkta gücün rolü duyarlılık (sensitivity) ve kırılganlık (vulnerability) açısından ele alınmalıdır. Duyarlılık ülkelerin politik yapılarındaki etkileşimle ilgilidir. Bağımlılık duyarlılık açısından ele alınırken, politik yapının değişmez sabit olduğu kabul edilir. Keohane ve Nye, politik yapının değiştiği durumu inceler. Karşılıklı bağımlılığın kırılganlık açısından ele alınışında, politik yapının değiştiği kabul edilir. Buna göre sistemde bir değişiklik olduğunda, politik yapı değişikliğe ayak uyduracak şekilde hızla yeniden düzenlenir. Kırılganlık, karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin tahlilinde politik yapının anlaşılması açısından daha önemlidir. Kırılganlık, duyarlılığın ihmal ettiği noktalara değinir. Bu açıdan kırılganlık, duyarlılıktan daha uygundur. Bk. Keohane ve Nye (1991(a)), "Interdependence in World Politics", İçinde **The Theoretical Evolution of International Political Economy**, Edited by George Crane ve Abba Amawi, Oxford Univ. Press, s: 122-128.

Realistler ve neorealistlerde olduğu gibi kurumsal liberalizm de pozitivist bir yaklaşımı benimsedikleri için genel, evrensel ve objektif yasaların varlığını savunurlar¹⁷. Buna göre piyasa gücü, bünyesinde rasyonaliteyi barındıran insan doğasının ve politik düzendeki özgürlüklerin bir ifadesidir. Güç¹⁸ ve bireysel çıkar, devletlerarasındaki ayırımı ifade eder. Uluslararası sistem anarşik bir yapıya sahiptir. Serbest ticaret ve piyasadaki güçler bunun en önemli delilidir (Apeldoorn vd., 2003: 19).

Kurumsal liberalizm, realist yaklaşımda da olduğu gibi sistemdeki en önemli aktörün yine devlet olduğunu ifade eder. Bununla birlikte piyasa ekonomisi, uluslararası kurumları ve karşılıklı bağımlılığı¹⁹ yönetecek rejimlerin yaratılmasını gerektirdiği için kurumsal liberalizm uluslararası kurumların önemi üzerinde durur. Liberal yaklaşımda iktisadi entegrasyon, sadece devletlerarasındaki karşılıklı bağımlılık tarafından değil, aynı zamanda iktisadi çıkar grupları gibi devlet dışı aktörler tarafından da belirlenir. Kurumsal liberalizmin neoliberalizmin söylemlerinin yasal-politik bir boyutu olduğu söylenebilir (Keohane, 1984: 18; Apeldoorn ve diğ., 2003: 20; Gill, 2001: 47).

Bununla birlikte kurumsal liberalizm ile realistler arasında üç temel farklılık olduğu söylenebilir. Bu farklılıklardan ilki, kurumsal liberalizmin devlete odaklandığı kadar özel sektörlerce organize edilen grupları ve firmaları da teoriye dâhil etmesidir. Söz konusu firma ve grupların sadece ülke içinde değil ulusötesi düzeyde de analizi yapılır. İkinci olarak kurumsal liberalizm askeri güç odaklı bir analiz yapmazlar. Son olarak realist

¹⁷ Keohane “After Hegemony”de yöntem olarak pozitivist bir yaklaşım izlediğini, analizinde tarihsel, teorik ve yorumlara dayalı bir yol izlediğini belirtir. Bk. Keohane (1984), *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton University Press. s: 10.

¹⁸ Keohane ve Nye gücü, bir aktörün diğerlerine başka koşullarda yapmayacakları şeyleri yaptırabilmesi şeklinde tanımlar. Bk. Keohane and Nye (1991a), age. s: 122-132.

¹⁹ Keohane’e göre karşılıklı bağımlılıktaki artışın hem iyi hem de kötü etkileri olduğu açıktır. Bir taraftan büyüme ve refah düzeyindeki artış bir ülkeden diğerine ihraç edilirken diğer taraftan işsizlik ve enflasyon da aynı şekilde bir ülkeden diğerine geçmektedir. Örneğin Avrupa Ekonomik Topluluğu tarafından üretilen Avrupa çeliği sübvansede edildiği için ABD’deki çelik işçileri işlerini kaybetmek durumunda kalmıştır. Yine ABD tarafından uygulanan yüksek faiz oranları diğer ülkelerin iktisadi faaliyetlerini olumsuz etkileyebilmektedir. Bk. Keohane (1984), a.g.e. s: 5-6.

yaklaşımın aksine kurumsal liberalizmde tarih kümülatif bir süreç olarak görülür (Keohane, 2004: 45).

Kurumsal liberalizm günümüzde gücün kaynağının değiştiğine de vurgu yapar. Uluslararası güç için coğrafi koşullar, nüfus, hammadde kaynaklarına sahip olmak daha az önemli hale gelirken; teknoloji, eğitim ve iktisadi büyüme gibi faktörler önem kazanmıştır. Nye egemen devletlerin değişen güç kaynaklarını şu şekilde tanımlar²⁰ (Nye, 2004: 55).

Tablo 4: Egemen Devletler ve Güç Kaynakları

Zaman	Egemen Devlet	Güç Kaynağı
XVI. yüzyıl	İspanya	Külçe altın, koloni ticareti, paralı askerlik, dinsel ilişkiler
XVII. yüzyıl	Birleşik Eyaletler	Ticaret, sermaye piyasası, donanma
XVIII. yüzyıl	Fransa	Kırsal endüstri, ordu, kamu idaresi, nüfus
XIX. yüzyıl	İngiltere	Endüstri, liberal normlar, donanma, finans ve krediler
XX. yüzyıl	ABD	İktisadi, bilimsel ve teknolojik liderlik, kültür, askeri güç, liberal uluslararası rejim, ulusötesi iletişim merkezi olmak

Kaynak: Nye, (2004), "The Changing Nature of World Power", **Power in the Global Information Age From Realism to Globalization**, Routledge Press, s: 57.

Söz konusu ekole göre hegemonya, hem iktisadi hem de siyasi güç ölçütlerine dayandırılarak açıklanabilir. İktisadi kapasite ile hegemonik-politik iktidara ulaşma arasında ilişki vardır. Keohane'nin yaklaşımı, iktisadi süreçlerin hegemonya, hegemonyanın da iktisadi süreçler için önemini ele alan "hegemonik istikrar" kavramı üzerinde tartışmalara yol açmıştır. Hegemonya, hegemonik bir düzenin yaratılması için gerekli ve önemli bir

²⁰ Keohane ve Nye küreselleşmeyi, iktisadi küreselleşme, askeri küreselleşme, çevresel küreselleşme, toplumsal ve kültürel küreselleşme şeklinde sınıflandırır. İki kutuplu düzenin Soğuk Savaş sonrası son bulması, diğer küreselleşme türlerinin giderek güçlendirdiği dünyada güce dayalı askeri küreselleşmenin sona ermesine neden olmuştur. Bk. Keohane ve Nye (2000), "Introduction", İçinde **Governance in a Globalizing World**, Editors Joseph Nye and John Donahue, Massachusetts, Washington, D.C., s: 2-11.

durumdur, düzen bir kere kurulduktan sonra artık hegemoni ihtiyacı duyulmaz (Keohane, 1984: 30-32).

Hegemonik liderlik işbirliği yaratır. Hegemonik bir güç düşüşe geçtiğinde, uluslararası sistem ve yeni bir hegemonik lider, post-hegemonik işbirliğini gerçekleştirecek uluslararası bir rejim oluşturur. Hegemonun değişmesi sistemin değişmesine yol açmaz. Keohane hegemonik gücün sadece dünya savaşları sonrası barış dönemlerinde ortaya çıktığını savunur (1984: 10-12).

Sistemde uluslararası kurumların önemine vurgu yapmakla birlikte devletin en önemli aktör olduğunu ileri süren kurumsal liberalizm, yöntem olarak realist ekolden çok farklı bir çizgi arz etmemektedir. Realist yaklaşımın anarşi varsayımına gönderme yapan ekol, “anarşi” kavramını yanlış anlam yüklediği ve devleti atomistik kabul ettiği hususunda eleştirilere maruz kalmıştır²¹.

Realizme yöntemine yöneltilen eleştiriler kurumsal liberalizm için de tekrarlanabilir. Pozitivist bir yöntem seçmeleri sistemin doğasını, gelişimini ve değişimini açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Kurumsal liberalizm, realist-neorealist perspektife eleştiriler yönelterek alternatif bir paradigma geliştirmiş gibi gözükse de gerek ontolojik (uluslararası kurum ve aktörlere değinmekle birlikte devleti yine teorinin en tepesine yerleştirilmesi) gerekse metodolojik (yani pozitivist bir bakış açısına sahip olması) olarak realizmden farklı değildir. Yani Imre Lakatos’un tabiriyle ifade etmek gerekirse her iki ekolün de “katı çekirdeği²²” aynıdır.

²¹ Kurumsal liberalizme realist perspektiften yapılan eleştiriler için bk. Grieco (1988), “Anarchy and the Limits of Cooperation: A Realist Critique of the Newest Liberal Institutionalism”, *International Organization*, Vol. 42, No. 3, s: 485-507.

²² Lakatos’a göre bütün “Bilimsel Araştırma Programları” (BAP) tek bir kuramdan ziyade aynı bakış açısına sahip kuramlardan oluşan bir süreci ifade eder. Bütün BAP’lar katı çekirdek, koruyucu kuşak ve pozitif-negatif anlama aracı olmak üzere üç unsurdan oluşur. Katı çekirdek sorgulanamaz kesin doğrudur. Ayrıntılı bilgi için bk. Lakatos (1978), *The Methodology of Scientific Research*

1.2.3. Eleştirel Bir Bakış: Gramscian Ekol ve Dünya Sistemleri Teorileri

Eleştirel hegemonya teorileriyle birlikte tarihsel olmayan uluslararası ilişkiler teorilerinin göz ardı ettiği unsurlar analize dâhil edilmiş, dünya düzeni ve tarihsel değişim incelenmeye başlanmıştır. Eleştirel okul toplumsal güç ilişkileri açısından problem çözücü bir yaklaşımı benimsememiş, kurumları ve iktidar ilişkilerini olduğu gibi kabul etmemiş, bunların kökenleri ve bir değişim sürecinin gerçekleşip gerçekleşmemesi üzerine yoğunlaşmıştır. Yani mevcut toplumun ve dünya düzeninin nasıl oluştuğu, nasıl dönüştüğü veya değiştiği üzerine odaklanılmıştır (Bieler ve Morton, 2004: 86).

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle Gramscian ekole rehberlik eden Antonio Gramsci ve ekolün gelişimine önayak olan neo Gramscian düşünürlerden Robert Cox ve Stephen Gill'in hegemonyaya dair görüşleri incelenecek, ardından dünya sistemleri teorisyenlerinin gözüyle hegemonya tahlil edilecektir. Bu analiz yapılırken eleştirel teorinin, realist/neorealist ve kurumsal liberalizm ile aralarındaki farklılıklar ortaya konularak hegemonyadaki dönüşümü açıklamada neden yöntem olarak eleştirel ekolün argümanlarını benimsediğimiz belirtilecektir.

1.2.3.1. Sosyalizm İçin İtalyan Yol: Antonio Gramsci

Gramsci'nin hegemonya teorisinde hegemonyanın kavramsal içeriği yeniden formüle edilmiş, XIX. yüzyılın sonlarında politik gücün doğasındaki değişime bağlı olarak ortaya çıkan ulusal ve uluslararası yapıdaki temel dönüşüm farklı bir boyutta incelenmiştir (Sassoon, 2001: 11). Gramsci'nin yaklaşımını kendinden öncekilerden ayıran başlıca özellikler aşağıdaki gibi sıralanabilir (Gill, 1993(a): 22-24):

- a) Gramsci ve takipçileri ampirizmi ve pozitivizmi, ontolojik ve epistemolojik açılardan eleştirir²³.
- b) Gramsci ve takipçileri, metodolojik bireyciliğe karşı çıkar. Temel analiz birimi bireyden çok sınıflardır.
- c) Gramsci ve takipçileri, ahlaki boyutun da teoriye katılmasının gerekliliğine vurgu yapar.

Gramsci eleştirel düşünceye dayalı felsefi faaliyetler için, geçmiş düşünce biçimleri ve tarihsel koşulların her ikisinin de daha sonraki fikirleri ve mevcut toplumsal ilişkileri belirlemede oynadığı rolü tanımlayan tarihsel bir yaklaşım geliştirmiştir (Morton, 2007: 30).

Gramsci'nin hegemonya teorisi, realist ve kurumsal liberalizm tamamen farklıdır. O'nun gözünde hegemonya toplumsal güç ilişkilerinin analizinde kullanılan bir kavramdır. Gramsci hegemonyayı bir grubun veya sınıfın bir diğer grup veya sınıf üzerinde üstünlük sağlaması şeklinde tanımlanmıştır (Fontana, 2008: 85). Ona göre hegemonya tahakkümü gerçekleştiren devlet veya tahakkümü sağlayan toplumsal gücün diğer devletlere veya toplumsal güçlere kendi konumunu kabul ettirmesidir.

"...Hegemonya, tahakkümün yanı sıra zor, ceza, ikna ve yaptırımı da kapsar. Ayrıca entelektüel ve ahlaki liderliği de içerir (Gramsci, 1971: 182)...Ulusal düzeyde toplumsal bir grubun tahakkümü iki yolla gerçekleşebilir; bunlardan ilki "tahakküm" diğeri "entelektüel ve ahlaki liderliktir" (a.g.e., s: 57-58).

Gramsci'ye göre hegemonya feodal bir yapılanmada var olamaz. Bunun nedeni toplumsal veya politik organizasyonlarda kast sisteminin veya "kapanmış grupların" var olmasıdır. Bu tip toplumlar, "pre hegemonik" toplum

²³ Eleştirel okula göre genel geçer kurallar ve tarih dışı bir yaklaşım dünya düzenini açıklayamaz. Güç ilişkileri, devlet güçleri arasındaki ilişkiler kadar piyasadaki güçler ve sivil toplum arasındaki ilişkilere de bağlıdır. Bk. Apeldoorn ve diğ. (2003), "Theories of European Integration: A Critique", İçinde *A Ruined Fortress? Neoliberal Hegemony and Transformation in Europe*, Edited By Alan W. Cafruny And Magnus Ryner, Rowman & Littlefield Publishers, s: 20.

şeklinde ifade edilebilir (Fontana, 2000: 323). Gramsci hegemonya tanımını yaparken bir sistem analizi de yapar ve hegemonyanın kapitalist sisteme özgü olduğunu belirtir. Gramsci hegemonya tanımı ile kapitalizmin neden son bulmadığına da açıklık getirir. Buna göre *baskı* ve *rıza* unsurlarının bir arada olması sistemin devamını sağlayacaktır.

Gramsci'nin hegemonya²⁴ yaklaşımının orijinalliği, baskın sınıfın (dominant class) hegemonya mekanizmasını burjuvaziye başvurarak açıklamasında yatar. Bu kavram tahakküme ek olarak entelektüel ve ahlaki liderliği de kapsar. Gramsci'nin diğer sınıflar üzerindeki hegemonik liderliği burjuvaziye dayandırması devletin kapsamını da genişletmiş, devlet sivil toplum ve politik toplumun bir bileşimi haline gelmiştir. Devletin zorlayıcı ve yönetici faaliyetleri, lider sınıfın hegemonyasından oldukça etkilenir. Baskın sınıfın hegemonyası, devlet ve sivil toplum arasında köprü oluşturur. Gramsci'nin özgünlüğünün ikinci kaynağı, hegemonya düşüncesinin Machiavelli'e dayanmasıdır. Machiavelli, XV. yüzyılda İtalya'daki liderlik ve toplumsal konularla ilgilenirken, Gramsci XX. yüzyıldaki liderlik yapısına ve faşizme alternatif sistemlerle ilgilenmiştir. Gramsci'nin güç tanımı, Machiavelli'nin rıza ve zor bileşimi olarak tanımladığı güç (santor²⁵) kavramının yeniden formüle edilmiş halidir²⁶. Zor, güç kullanımını; rıza ise ahlaki liderliği ifade eder (Arrighi, 2000: 54; Cox, 1993(a): 51-52). Machiavelli'ye göre;

²⁴ Gramsci hegemonya tanımını yaparken, Marksist terminolojide yapı-üstyapı şeklinde adlandırılan maddi güç ile etik politik düşünce arasındaki ilişkileri kullanmıştır. Buna göre hegemonya, üretim üzerindeki egemenliğe dayanan gücün, egemen ve bağlı gruplar arasındaki ideolojik anlamda uzlaşmaya veya birleşmeye dayalı bir biçimde rasyonelleştirilmesidir. Hegemonik birleşmede baskın gruplar, kendi egemenliklerini tehlikeye atmayacak şekilde bağlı gruplara bir takım ayrıcalıklar tanır. Bu birleşmenin dili, evrensel açıdan vurgulanan “çıkar”lardır. Cox (1977), “Labor and Hegemony”, *International Organization*, Vol. 31, No. 3, s:387.

²⁵ Santor, yarı insan yarı hayvan olan mitolojik bir yaratıktır.

²⁶ Gramsci'nin gücü Santor'a benzetmesine kuzey-güney ilişkileri örnek verilebilir. Bir taraftan koloniler üzerinde doğrudan olarak baskıya dayalı yapısal bir güç uygulanırken, diğer taraftan gelişmekte olan ülkelerin bir kısmında ve belli bir elit kesiminde düzeni sağlamak, onları iktisadi anlamda geliştirmek ve kültürel gelişimlerini gerçekleştirmek amacıyla rızaya dayalı dolaylı bir güç uygulanmaktadır. Bk. Gill ve Law (1988), *The Global Political Economy Perspectives, Problems and Policies*, Harvester Press, s: 78.

“... Savaşmanın iki yolu vardır: ya kanunlarla ya da güç yoluyla. Bunlardan birincisi insanlara ikincisi hayvanlara özgüdür. Çoğunlukla bunlardan ilki yeterli gelmediği için ikincisine başvurmak zorunda kalınır. Bir hükümdarın hem insan hem de hayvan gibi davranmayı bilmesi gerekir” (Machiavelli, 1997: 93).

1.2.3.1.1. Pasif Devrim Üzerine

Gramsci'ye göre batı Avrupa'nın tamamında burjuva hegemonyası gerçekleşmemiştir. O'na göre iki tip toplum vardır. Birinci tip toplumlarda, üretim ve toplumsal ilişkilerin değiştiği toplumsal bir devrim söz konusudur. İkinci tip toplumlarda ise, eski düzen değişmeksizin oluşturulan yeni bir düzene geçilir. Bu toplumlarda yeni endüstriyel burjuvazi, hegemonyayı gerçekleştirmede başarısız olur. Gramsci'nin “pasif devrim” olarak adlandırdığı durum gerçekleşir (Cox, 1993(a): 54-55).

Gramsci'nin “pasif devrim” kavramı, siyaset biliminin iki temel ilkesinden türetilmelidir. Bu ilkeler; a) hiçbir toplumsal düzenin, bünyesinde gelişen üretken güçler hareketini devam ettirecek bir fırsat bulmadan yok olmayacağı ve b) hiçbir toplum çözüm için gerekli koşulların daha önceden oluşmadığı görevleri kendi önüne koymayacağıdır. Bu ilkeler gücün üç aşaması ile bağlantılı olup güç dengelerinin belirlenmesine yardımcı olur. Gramsci'ye göre güç ilişkilerinin, aşama ve dereceleri farklıdır. Buna göre (Gramsci, 1971: 106;183);

- a. İlk aşama, yapıya tamamen bağlı toplumsal güç ilişkisidir. Bu aşamada, güç ilişkisi bireyden bağımsız ve objektif olur. Ayrıca ilişkinin derecesi, pozitif veya fiziki bilimler kullanılarak ölçülebilir. Böyle bir toplumda dönüşüm için gerekli ve yeterli koşulların bulunup bulunmadığını anlamak mümkündür.

- b. İkinci aşama, politik güç ilişkisidir. Daha açık bir ifade ile toplumsal sınıfların; homojenlik, öz bilinç ve örgütlenmesidir.
- c. Üçüncü aşama askeri güç ilişkisidir. Askeri güç, teknik düzeyde ve politik düzeyde ayrı ayrı incelenmelidir. Bağımsızlık için hem teknik hem de politik anlamda askeri güce gereksinim vardır.

1.2.3.1.2. Toplumsal Değişim Üzerine

Marksist ekoldeki güç ve üretim ilişkilerine benzer biçimde Gramsci de toplumsal değişimi açıklarken, sınıflar ve devlet arasındaki ilişkiye odaklanmıştır. O'na göre hegemonya, sınıflar ve diğer toplumsal güçler arasındaki ilişkiyi ortaya koyar. Hegemonik sınıf, politik ve ideolojik çabalarla uyumlu bir sistemin oluşturulması ve sürdürülmesi için toplumsal güçlerin ve diğer sınıfların rızasını kazanır. Bir sınıfın hegemon olabilmesi, kendi sınıfının çıkarlarını gerçekleştirmesinin yanı sıra popüler (kadın hareketleri, barış hareketleri, liberaller vb.) ve demokratik talepleri birleştirmekten geçer (Simon, 1991: 23-25).

Daha önce de ifade edildiği üzere Gramsci'ye göre toplumsal bir grubun üstünlüğü, iki şekilde açıklanabilir. Bunlardan ilki tahakküm, diğeri ise ahlaki ve entelektüel liderliktir. Tahakküm sağlayan grup, karşıt grubu askeri güçle etkisiz hale getirmek veya baskı altına almak ister. Bu durum, diğer grupların ona boyun eğmesiyle sonuçlanır. Bir grup, diğer gruplar üzerinde ahlaki ve entelektüel liderlik sağladığı durumda diğer grupların ortaklığını ve rızasını kazanır (Fontana, 2000: 307-308). Gramsci bir sınıfın bir diğeri üzerinde hegemonyasını oluşturması sürecinde bağımlı (dominated) grubun rızasının alınmasının gerekliliği üzerine vurgu yapar.

Toplumsal ve politik güç ilişkilerinde baskın grup üretimi kontrol ederken bağımlı grup da bu kontrol altında çalışır. Üretim sürecindeki baskın ve bağımlı grupların her ikisi de toplumsal sınıfları içeren toplumsal ortamda

birlikte var olur. Baskın hale gelen sınıfın toplumsal gücü, üretim sürecini kontrol eder hale gelmesiyle başlar. Baskın grup üretim sürecini kontrol ederek refah artışı, statü ve prestij sahibi olur. Bağımlı gruplar ise ücretli işgücünü temsil eder (Cox, 1987: 17-18). Gramsci'nin bu vurgusu dikkat edileceği üzere kapitalist topluma geçişi ifade etmektedir. Bu süreçte emek bir taraftan üretim araçlarının mülkiyetini yitirirken diğer taraftan oluşan baskın sınıf da üretim sürecinin ve üretim araçlarının kontrolünü eline geçirir.

1.2.3.1.3. Gramsci'de Devlet

Gramsci'ye göre devlet, hükümet fonksiyonları veya liderlerin politikalarından ibaret bir kuruma indirgenemez. Devlet yönetici sınıfın kendi tahakkümünü meşrulaştırmasıyla kalmayıp yönettiklerinin de tam desteğini almayı başardığı pratik ve teorik faaliyetler bütünüdür. Buna göre devlet, sadece kamusal çerçevede işleyen hükümet aygıtı değil aynı zamanda hegemonyanın işlevselleştirildiği sivil toplumun da bir parçası olarak görülmelidir. Devlet bu anlamda toplumsal bir ilişki olarak görülebilir. Devlet ayrı bir kurumsal kategori değil kapitalizmin ve hegemonyanın ifadesini bulduğu toplumsal ilişkiler bütünüdür (Morton, 2007: 119-120).

Gramsci'ye göre devleti açıklamak için sivil toplum kavramına ihtiyaç vardır. Devlet= politik toplum+sivil toplumdur. Bir diğer anlatımla hegemonya, “zor”un zırhı tarafından korunur (Gramsci, 1971: 262-263).

Gramsci'ye göre iki büyük üstyapı düzeyi vardır. Bunlardan ilki “sivil toplum” olarak adlandırılabilir. Yani “özel” olarak adlandırılan örgütlerdir. Diğer ise, “politik toplum”dur (Gramsci, 1971: 12). Gramsci sivil toplumu, devletlerin politik durumları ve iktisadi sınıf ilişkileri arasındaki kültürel ve ideolojik bağlantıyı ortaya koyarken kullanır.

1.2.3.1.4. Tarihsel Blok

Gramsci'nin hegemonya mücadelesindeki iktisadi ve sosyo kültürel faktörler arasındaki diyalektik ilişkiyi anlamaya çalışırken ortaya attığı kavramlardan biri de "tarihsel blok"tur. Ulusal düzeyde bir toplumsal grubun bir diğeri üzerinde kurduğu hegemonya tarihsel blok kavramı ile belirlenebilir. Gramsci'ye göre tarihsel bir bloğun oluşumu ulusal düzeyde gerçekleşmiş olsa da hegemonya kendine özgü bir üretim tarzının dünya çapında genişlemesiyle uluslararası bir boyut kazanabilir. Her hegemonya ilişkisi mutlaka eğitici bir ilişkidir ve sadece ulus içerisinde onu oluşturan güçler arasında değil, tüm uluslararası boyutta ulusal ve kıtasal medeniyetler arasında da görülebilir (Morton, 2007: 78; 98-99).

Yönetenler ile yönetilenler, kuralları koyanlar ve kurallara uyanlar arasında ortaya çıkan ilişki tarihsel blok yaratır. Hegemonik toplumsal bir sınıf var olmadan tarihsel blok mümkün olamaz. Hegemonik sınıf, devlet veya toplumdaki baskın sınıftır. Yeni bir blok, bir sınıfın diğer sınıflar üzerinde hegemonya kurmasıyla gerçekleşir. Bu durum, lider ve hegemonik sınıf ile takipçileri arasında yoğun bir iletişimi gerektirir (Gramsci, 1971: 418; Cox, 1993(a): 56-57; Bieler ve Morton, 2004: 93).

Yapı ve üstyapı, birer tarihsel bloktur. Yani karmaşık, çelişik ve aykırı bir bileşim olan üstyapının, toplumsal üretim ilişkileriyle biçimlenmesidir. Gramsci'ye göre, yapı ve üstyapı arasındaki ilişkinin belirlenmesinde iki şeye dikkat edilmelidir. İlk olarak, önceden gerekli ve yeterli koşullar sağlanmadığı veya bu koşulların gelişme halinde olmadığı durumda bir toplum harekete geçmez. İkinci olarak, bir toplum ulusal ilişkilerin gerektirdiği yaşam biçimini geliştirmeden ortadan kalkmaz veya yerini yenisi almaz. Ayrıca, organik (sürekli) ve konjonktürel²⁷ hareketlerin birbirinden ayrılması gerekir.

²⁷ Gramsci, organik ve konjonktürel krizleri birbirinden ayırır. Ona göre organik krizler, yapısal, uzun dönemli ve kısmen kalıcıdır. Konjonktürel krizler ise kısa dönemlidir. Uluslararası güç ilişkilerinde veya dünya düzeninde yaşanan değişim, esas olarak toplumsal ilişkilerde gerçekleşir. Bk. Cox (1993), "Gramsci, Hegemony and International Relations: an Easy in Method", İçinde *Gramsci, Historical*

Konjonktürel olaylar, organik olaylara bağlı olmakla birlikte tarihsel anlamda sürekliliğe sahip değildir. Organik olaylar ise, tarihsel ve toplumsal eleştirilere neden olur. Bu eleştiriler kamu figürünü ve liderleri aşarak toplumsal gruplara yayılır. Bazen uzun süreli bunalımlar olur. Bu süre toplum yapısında çelişkilerin ortaya çıktığının belirtisidir. Politik güç, yapıyı korumaya ve savunmaya çalışır. Bu durum karşıt güçlerin örgütlenmesine zemin hazırlar. Bu güçler amaçlarını tarihsel olarak gerçekleştirebilmek için gerekli koşulların sağlandığını kanıtlamaya çalışır. Bu kanıtlama, karşıt güçler zafer kazanırsa geçerli olur (Gramsci, 1971: 177-178).

Temsil edilenlerle temsilciler arasındaki çatışma hali, partilerden devlet örgütüne yansır. Bu da askeri ve sivil bürokrasinin, finans çevrelerinin, kilisenin ve kamuoyunun değişiminden bağımsız olan tüm insanların gücünü artırır. Her ülkede süreç farklı olmakla birlikte içerik aynıdır. İçerik baskın sınıfların hegemonya krizidir. Bu durum baskın sınıfın politik vaatlerinde başarısız olması veya zorlanması durumunda ya da işçi sınıfı veya burjuvaların pasif durumdan aktif duruma geçerek taleplerini belirtmelerinin (organik anlamda olmasa da) devrim niteliği taşımasından ileri gelir. Bu durum hegemonya krizi veya devlet krizi gibi kavramlarla da ifade edilebilecek “otorite krizi”dir (Gramsci, 1971: 210).

Sınıfsal düzeyde bir hegemonya kavramsallaştırması ortaya koyan Gramsci’nin hegemonya analizinin, küreselleşme ve ulusötesileşme tartışmalarının hız kazandığı günümüz dünyasını açıklamada yetersiz görülmesi ve ulusötesi bir yapının teoriye dahil edilmesinin gerekliliği doğmuştur. Çalışmanın devamında Gramsci’nin düşüncelerine ulusötesi bir boyut kazandıran neo Gramscianlar olarak adlandırılan Cox ve Gill’in Gramsci’nin kuramına katkıları ele alınacaktır.

1.2.3.2. Neo Gramscian Teorinin İki Temsilcisi: Stephen Gill ve Robert Cox

Neo Gramscian yaklaşım, güce merkezi rol atfeden realistlerin ve neoliberal ideolojilerin formülasyonu olan “ulusötesi hegemonya” kavramı yerine, sınıf ilişkilerinin ayrıntılı analizine yönelmiş ve Gramsci’nin ulusal düzeyde kalan görüşlerini geliştirerek ulusötesi “tarihsel blok” kavramını ortaya atmışlardır (Helleiner, 2003: 690).

Neo Gramscian yaklaşımın çıkış noktası, üretim süreci tarafından biçimlendirilen toplumsal güç ilişkileridir. Emek ve sermayenin fraksiyonları, üretim sistemindeki yerleri tarafından belirlenir. Bu da ulusötesi üretim ve finans tarafından oluşturulan yeni bir toplumsal gücü ortaya çıkardığı için küreselleşme gibi yapısal bir değişime yol açar. Bu güçler, toplumsal üretim ilişkilerinin yapısını belirler. Neo Gramscian yaklaşımın ikinci farklılığı, değişmez ve genel geçer kuralların varlığını reddetmesi ve sınıf yapısına odaklanmış olmasıdır. Üçüncü olarak devletin sistemdeki önemi inkar edilmemekle birlikte, onun sistemdeki en önemli kurum olarak görülmesine karşı çıkar. Devletin yanı sıra pek çok kurum ve aktör de sistemde söz sahibidir (Bieler ve Morton, 2001: 17-18).

Çalışmanın bu bölümünde neo Gramscian analiz denildiğinde akla ilk gelen iki ismin Stephen Gill ve Robert Cox’un hegemonyaya bakış açıları ele alınacaktır.

1.2.3.2.1. Stephen Gill

Gill’e göre Gramsci’nin tarihsel blok ve genişleyen devlete dayandırdığı hegemonya analizinde iki önemli değişimin gerçekleşmesi gerekmiştir. Bu değişimlerden ilki, analiz düzeyinin ulusal ve uluslararası düzeyde daha açıklayıcı hale getirilmesidir ki bu sorunun çözümü Cox

tarafından gerçekleştirilmiştir. Cox'un toplumsal güç analizi, yapısal değişim sorununa daha kapsamlı ve esnek bir açıklama getirmiştir. Birinciye bağlı olarak ortaya çıkan ikinci değişim, devlet gücü ve ulusötesi sermaye arasındaki çelişkilerin ve tamlayıcılık ilişkilerinin birbirine eklenmesidir (Gill ve Law, 1989: 475-476).

Gill, Gramsci'nin hegemonya kavramsallaştırmasının XIX. yüzyıl dünyasını tam olarak ortaya koyduğunu ancak 1945 sonrası yaşanan gelişmeleri açıklamada yetersiz kaldığını ileri sürer. O'nun temel argümanı, mevcut dünya düzenin yapılanması ile devlet-sivil toplumun organik bir kriz durumunda olduğudur. Bu kriz, hâkim düşüncede yapısal değişim ve küresel dönüşüm olarak adlandırılabilen süreçte dünya düzeninde ortaya çıkan kurumların dönüşümünü kapsar. Örneğin neoliberal devlet olan ABD'nin dünya politikasındaki gücü ve etkisi, IMF'nin, Dünya Bankası'nın (WB) ve G7'nin etkisi altında, XX. yüzyılın sonlarında egemen hale gelmiştir. Bu bağlantı, neoliberal dünya düzenin; regülasyonlarda, politikalarda ve korumacılıktaki toplumsal ve politik gücünü ifade eder. Bu gelişme Gramsci'nin genişlemiş devlet (exdended state) olarak adlandırdığı durumdan oldukça farklıdır. Çünkü bu yeni devlet biçimi ulusötesi bir yapılanma arz eder (Gill, 2003).

Gill'e göre devlet, sivil toplum ve üretim düzeyi ile analiz edilmelidir. Bu nedenle teoriye etik ve politik ekonomi de eklenmelidir. Böylece dünya düzenindeki değişim; etik, üretim yapısı ve devlet biçimlerinin diyalektiği açısından analiz edilebilir. Gill'in dünya düzeni teorisi, istikrarlı bir süreçten ziyade tarihsel bir süreçtir (1995: 67-68).

Gill'e göre dünya düzeni birbiriyle bağlantılı üç açıdan değişime uğramıştır. Bu unsurlardan ilki iktisadidir. Küresel anlamda üretim, değişim, finans alanlarında iktisadi kurumların yapısı değişime uğramıştır. İkinci değişim politiktir. Buna göre uluslararasılaşma, ulusötesi kurumlar, devlet yapısındaki değişme bağlı olarak kurumsal değişimler gerçekleşmiştir. Son

değişim sosyo-kültürel alanda gerçekleşmiştir. İktisadi ve politik değişime bağlı olarak toplumsal yapı da değişime uğrayarak, iktisadi ve politik düzene gömülenmiştir (embedded). Bu yeni düzende, sadece toplumsal güç dengeleri ve güçlerin etkinliği değişmemiş, aynı zamanda büyük kapitalist ülkelerdeki devlet yapıları yeni neoliberal biçime dönüşmüştür. Aynı zamanda periferi de iktisadi aktivitelerini bu düzene uydurmuştur (Gill, 1993(a): 31-32; Gill, 1993(b): 9-13).

Hegemonyanın başarılı olması, tek bir dünya devletinin bulunmadığı veya uluslararası bir sivil toplumunun var olmadığı durumda çok zordur. Uluslararası hegemonya, diğer devletler üzerinde baskı kurabilen güçlü bir devletin tahakkümü veya liderliğiyle tanımlanabilir (Gill, 1993(a): 42). Gill hegemonyanın, bir “tarihsel bloğun” politik ve toplumsal olarak ele alınmasıyla ilgili olduğunu söyler. Bu açıdan kavram; farklı sınıflar, ideolojiler, kurumlar ve maddi güçler arasındaki tarihsel uyumu ifade eder. Bu anlamda tarihsel blok, politik ve sivil toplum arasında organik bir bağ oluşturur. Başarılı bir blok, hegemonik düşünceler etrafında politik olarak organize edilir ve genellikle “hâkim ideoloji” olarak adlandırılır. Ortaya çıkacak yeni tarihsel bloğun, sadece iktisadi ve sivil toplumda güçlü olması değil, aynı zamanda Gramsci’nin politik etik (ethico-political) olarak adlandırdığı ikna edici fikirler ve argümanlar açısından da güçlü olması gerekir. Tarihsel blok kavramı, ulusal burjuvazi içindeki fraksiyonların karşılıklı çıkarlarından daha fazla şeyi ifade eder. Tarihsel blok temelde daha organiktir. Ayrıca toplumların maddi ve normatif yapısını yani sivil toplumları, toplumsal kurumları ve devleti kapsar. Bu anlamda toplumsal güç, toplumun tüm üyelerince doğal ve meşru görülür (Gill ve Law, 1989: 476-478).

Gill için tarihsel blok, potansiyel bir hegemonudur ama bu onun mutlaka hegemon olacağı anlamına gelmez. İkinci olarak tarihsel blok, ulusötesi bir durum yaratır. Ulusötesi sermayenin hegemonyası için, sınıf içi ve sınıflar arası bağlantıyı yine tarihsel blok kurar. Ulusötesi tarihsel bloğun çıkarları, ulusötesi iktisadi kurumlarca korunur. Yine bu sürecin yürütülmesinde, organik aydınlar önemli rol oynar (Bieler ve Morton, 2001: 21).

1.2.3.2.2. Robert Cox

Cox'a göre günümüzde uluslararası²⁸ ilişkiler daha çok devletlerarasındaki ilişkiler üzerine odaklanmış, devletlerarasındaki savaşlar ve barışlar temel ilgi alanı olmuş ve politik güç üzerinde durulmuştur. Ancak pratikte yaşanan gelişmeler bu yaklaşımların geçerliliğini zedelemiş, uluslararası düzeydeki kurumların varlığı ve etkileri arttıkça uluslararası ilişkilerin ilgi alanı da yön değiştirmiştir. Uluslararası ilişkiler teorisi başlangıçta sivil toplum ve devlet bazında bir ayırımı gitmiş, dış ilişkilerin devlet çıkarları doğrultusunda belirlendiği kabul edilmiştir. Ancak günümüzde sivil toplum ve devlet, iç içe geçmiş ve birbirini tamamlar durumdadır (Cox, 1981: 126; Cox, 1996: 86).

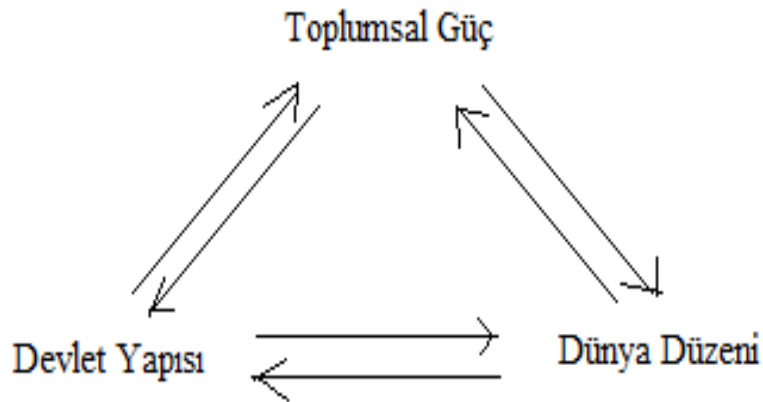
Değişen düzende uluslararası kurumların rolü giderek artmıştır. Uluslararası kurumların hegemonik rolü: a) hegemonik dünya düzeninin genişlemesini kolaylaştıran kuralları somutlaştırması, b) hegemonik dünya düzenini üretmeleri, c) ideolojik olarak dünya düzeninin normlarını meşrulaştırmaları, d) periferideki elit kesimi saflarına çekmeleri e) aykırı hegemonik fikirleri etkisiz hale getirmeleri şeklinde özetlenebilir. Hegemon devlet öncülüğünde oluşturulan uluslararası kurumlar ve kurallar, söz konusu devletin gücünü pekiştirirken, tahakküm eden devlet de devletlerarası güç hiyerarşisine göre diğer devletlerin güvenliğini sağlamaya çaba gösterir (Cox, 1993(a): 62-63).

Değişen dünya düzeniyle birlikte Gramsci'nin ulusal düzeyde ele aldığı hegemonya tanımının küresel düzleme taşınarak genişletilmesinin gerekliliğine vurgu yapan Cox'un geliştirdiği neo Gramscian perspektif hegemonyanın alanını geliştirmiştir. Buna göre hegemonya, belli bir grubun

²⁸ Uluslararası kavramı yakın zamana kadar, devletlerarası sistemi ifade etmekte ve devlet temel analiz birimi olarak görülmekteydi. Devletin sınırları, nüfusu ve askeri gücü, finansal yapısı gibi güç kaynakları veri kabul edilmekteydi. Ancak kavramı bu şekilde tanımlamak doğru değildir. Uluslararası kavramı etnik köken, dil, bölgesel yapı ve tarih, hatta cinsiyeti de içermektedir. Aslında kavram birbiriyle ilişki halindeki insan gruplarını kapsamaktadır. Bk. Cox (2007), "The International' in Evolution", *Millennium: Journal of International Studies*, Vol.35, No.3, s: 515.

çıkarlarının genel çıkarlar olarak ifade edilmesi ve belirlenmesidir. Hegemonya, devlet içerisinde baskın olan toplumsal sınıf güçlerince kurulan, ardından dünya çapında yayılan ve fikirlerin kabulüyle kendini gösteren maddi kaynaklar ve kurumlarca desteklenen bir yapıdır (Morton, 2007:113).

Cox'a göre hegemonya bir tahakküm biçimi olmakla birlikte, hegemonik bir dünya düzeni için güçlü bir devletin varlığı gerekli, ancak yeterli koşul değildir. Hegemonya; sınıf ve ideoloji, etnik yapı, cinsiyet, kültür, ekonomi ve toplumsal yapının bir bileşimidir. Tarihsel bir yapı olan hegemonya, toplumsal üretim ilişkileri ile ifade edilen toplumsal güç, devlet yapısı ve dünya düzeni olmak üzere üç unsuru bünyesinde barındırır. Bu üç unsurun birbiri ile olan ilişkisi tarihsel bir süreçte analiz edilebilir. Toplumsal üretim ilişkileri, hegemonyanın işleyişi ve mekanizmalarının analizi için çıkış noktasıdır. Buradaki üretim fiziki üretimin önkoşulu olan bilginin, kurumların, moral ve toplumsal ilişkilerin üretimi ve yeniden üretimini ifade eder. Güç ve üretim arasındaki ilişkinin belirlenmesi çok önemlidir. Toplumsal üretim ilişkileri toplumsal gücü, toplumsal güç devlet yapısını ve devlet yapısı da dünya düzenini belirler. Bu üç unsur ancak kapitalist üretim tarzında var olabilir (Cox, 1981: 137-138; Morton, 2007: 113-115).

Şekil 2: Üretim ve Güç Arasındaki İlişkiler

Kaynak: R. Cox (1981), "Social Force, States and World Orders: Beyond International Relations Theory", **Journal of International Studies**, Vol. 10, No 2, s: 138.

Cox'a göre hegemonik düzen yalnızca devletlerarası çatışmayı düzenleme üzerine değil, aynı zamanda ülkeleri çevreleyen, toplumsal sınıflar arasındaki ilişkileri meydana getiren küresel boyuttaki üretim tarzı, küresel olarak tasarlanan sivil toplum üzerine de kuruludur. Dünya hegemonyası, baskın bir toplumsal sınıf tarafından yerleştirilen ulusal hegemonyanın dışarı doğru genişlemeye başlamasıdır. Toplumsal üretim ilişkilerindeki ve lider sınıfın çıkarlarındaki bu genişleme, uluslararası kuruluşların mekanizmaları tarafından da desteklenir. Böylece hegemonya ulusal ve uluslararası düzeyde başarılı olur. Ayrıca bu dünya hegemonyası sadece diğerinin üstünlüğünden ibaret olmamalı, üretim tarzının baskınlığını, kültürel ve toplumsal kurumlar sistemini de içermelidir. Dünya hegemonyası siyasal, iktisadi ve toplumsal yapıyı kapsayacak şekilde tanımlanabilmeli ve bu üç unsuru birlikte içermelidir (Bieler ve Morton, 2004: 93).

Dünya hegemonyası, başlangıçta baskın bir toplumsal sınıf tarafından oluşturulan ulusal hegemonyanın dışarı doğru genişlemesidir. Hegemonya, bir devletin bir diğerini/diğerlerini doğrudan olarak sömürmesi değildir. Hegemonik devlet, uluslararası düzlemde dünya düzenini oluşturmak ve korumak zorundadır. Dünya düzeninin hegemonyası sadece devletlerarası çatışmaları düzenlemeyi değil, aynı zamanda küresel düzeyde sivil toplumu da kapsar. Böyle bir hegemonya, toplumsal ve iktisadi bir devrim süreci yaşayan güçlü bir devlet tarafından oluşturulur. Bu devrim sadece ülke içindeki iktisadi ve politik yapıyı düzenlemez aynı zamanda ülkedeki burjuva sınıfının gelişimine de önayak olur. Böylece baskın sınıf tarafından oluşturulan hegemonya, dünya hegemonyası olma yolunda ülke içinden diğer ülkelere doğru genişlemeye başlar. Bu süreçle birlikte ulusal hegemonya iktisadi ve toplumsal kurumlar, kültür, teknoloji ile iç içe geçer. Böylece ülke sınırlarını aşarak periferideki ülkelere yönelir. Bu durum çevre ülkeler için pasif devrimi ifade eder. Bu ülkelerin ne toplumsal yapıları ne de ekonomileri söz konusu ülke ile benzerdir. Periferi, hegemon ülkenin iktisadi ve kültürel yeniliklere kendilerini adapte ederken politik yapıyı adapte etmekte geri kalır. Uluslararası düzlemde hegemonya devletlerarası bir düzen değildir. Bu

düzende diğer üretim biçimlerini birbirine bağlayan ve tüm ülkeleri içeren baskın bir üretim tarzına dayalı dünya ekonomisi vardır. Düzen aynı zamanda farklı ülkelerin toplumsal sınıflarını birbirine bağlar. Dünya hegemonyası iktisadi, toplumsal ve politik yapının iç içe geçtiği bir sistem şeklinde tanımlanabilir. Dünya hegemonyası, tüm devletler ve sivil toplumlar için genel davranış kurallarının belirlendiği, baskın üretim tarzını destekleyen evrensel normları, kurumları ve mekanizmaları içerir (Cox, 1993(a): 61-62).

Bununla birlikte Cox, dünya düzenini açıklamada tarihsel materyalizmi²⁹ benimser. Ona göre tarihsel materyalizmin üç temel özelliği vardır. Bunlardan ilki, “etkin güç” ilişkileridir. Etkin güç modern endüstri, kapitalizmin tarihsel olarak çalışması gibi konulara odaklanan teknolojik belirleyiciler üzerinde durur. İkinci özellik üretim tarzı-toplumsal düzen zıtlığına incelemeleridir. Son özellik ise pozitivist³⁰ yaklaşımlara karşı çıkarak teoride tarihsel bir yöntemi benimsemesidir (Cox, 1979: 290-291).

Cox’un Gramscian analizi, ulusötesi toplumsal güce³¹ odaklanmıştır. Bu yaklaşımda hegemonya, sadece bir sınıfın bir diğer üzerindeki göreceli üstünlüğü değil aynı zamanda bir devletin bir diğeri üzerindeki göreceli üstünlüğünü de içerir (Gill ve Law, 1988: 77-78).

²⁹Cox, yeni uluslararası düzenin ortaya konulmasıyla ilgili olarak yapılan çalışmaları beş kategoriye ayırır. Bunlar a) endüstrileşmiş ülkelerde ortaya çıkan egemenliği inceleyen “monopolistik liberalizm”, b) ortaya çıkan “sosyal demokratik” değişkenlerin incelenmesi c) üçüncü dünya ülkelerindeki durumu ele alan “Üçüncü Dünya Forumu”, d) devlet üzerine odaklanan “neo merkantilist” görüş ve e) üretim ilişkilerindeki değişime odaklanan “tarihsel materyalizm”dir, bk. Cox (1979), “Ideologies and the New International Economic Order: Reflections on Some Recent Literature”, *International Organization*, Vol. 33, No. 2, s: 260-265.

³⁰Cox’a göre sosyal bilimlerde pozitivist ve tarihsel olmak üzere iki yöntem bulunmaktadır. Pozitivist yaklaşımda belirli yasalar mevcuttur ve düzen bu yasalar çerçevesince açıklanır. Tarihsel yaklaşımda ise sosyal bilimlerin genel geçer yasaları olduğu varsayımı reddedilir. Buna göre insan doğası ve yapısı gereği değişim halindedir. Bk. Cox (1996), *Approaches to World Order*, Cambridge Univ. Press, s: 52-53.

³¹Cox gücü, küresel ekonomi politikteki çeşitli birimlerin herhangi bir davranışlarını değiştirmesine neden olan şey olarak tanımlar. Cox gücün; maddi güç, düşünce ve kurumlar olmak üzere üç unsuru olduğunu savur. Bu üç unsur birbirinden bağımsız değil adeta iç içe geçmiş durumdadır, bk. Cox (2004), “Beyond Empire and Terror: Critical Reflections on the Political Economy of World Order”, *New Political Economy*, Vol. 9, No. 3, s: 308 ve Cox (1996), agm., s: 98.

Cox'un görüşleri de eleştirilere maruz kalmıştır. Filho ve Ayers Cox'un görüşlerini üç noktada eleştirir. Cox'a göre neoliberal düzende finansal sermaye, endüstriyel sermayeye karşı rekabet eden sektörlerden bağımsız değildir. Filho ve Ayers, Cox'un finansal ve endüstriyel sermaye arasında çelişki olduğu varsayımının hatalı olduğunu savunur. Buna göre finansal sermayenin gelişmesi, hem endüstriyel hem de finansal sektörlerin gelişimine destek olur. İkinci olarak Cox'a göre makro ekonomik istikrarsızlık, finansal dalgalanma ve ödemeler dengesi krizi neoliberalizmde çatlakların oluştuğunu gösterir. Bu doğrudur ancak bu iktisadi krizler kapitalist üretim ilişkilerinde de çatlaklar oluştuğunu gösterir. Bununla birlikte kriz, kapitalist birikim dengelerinde restorasyon sağlar. Neoliberal düzende krizler düzenleyici rol oynar. Bunun nedeni, devlet, kapitalistler ve çalışanlar üzerinde kriz sonrası yapılan düzenlemelerdir. Finansal krizler neoliberalizmi daha iyi çalışır hale getirir. Son olarak Keynesyen iktisadın gerilemesi ve neoliberalizmin yükselişiyle birlikte Coxgil yaklaşımın, soyut ve belirsiz kaldığı, buna ek olarak 1940-1970 arasında kapitalist üretimde, ekonomide ve devlet kurumlarında meydana gelen dönüşümü açıklamada başarısız olduğu savunulmuştur (Filho ve Ayers, 2008: 125-126).

Germain ve Kenny'e göre Cox'un uluslararası finans, Gill'in uluslararası mobil sermaye, Agnew'in uluslararası üretim ve finasta ulusötesi bağlantılar, Pijl'in uluslararası mobil sınıf fraksiyonu şeklinde tanımladığı küresel sivil toplum kavramı Gramsci'nin "sivil toplum" uygulaması açısından sorgulanmalıdır. Gramsci'nin sivil toplum kavramsallaştırması "küresel" bir yapı arz etmez. Sivil toplumun Gramscian okumasında, Gramsci'nin kullandığı haliyle hegemonik olduğu için politik otoriteye ilişkin bir yapı gerektirir. Bu anlamda çıkarım sorunludur (1998: 17).

Lacher'e göre Cox'un çalışmaları, dünya düzeninin yapısının yeniden belirlenmesine dair eleştirilere yeni alanlar açmıştır. Cox, küresel politik dinamikleri organize eden toplumların tarihsel değişiminin nasıl gerçekleştiğini açıklayamaz. Cox'un tarihsel materyalizmi yeniden inşa

çabası başarılı olamamıştır. Cox sadece toplumsal yapıyı dönüştürecek ve yeniden üretecek araçlar arasındaki ilişkileri açıklamakta yetersiz kalmamış aynı zamanda elit gruplar açısından yapıdaki değişimi ortaya koymakta da başarısız olmuştur (2008: 45-47).

Neo Gramscian yaklaşımın uluslararası veya ulusötesi düzen analizinde “devletin uluslararasılaşma” sürecinin belirsiz olduğu ve dönüşen devletin rolünün de yanlış belirlendiği yönünde de eleştirilmiştir. Buna göre devletin uluslararasılaşması ampiriksel bağlantılardan yoksun kalmıştır (Baker, 1999: 80).

Burnham ise neo Gramscian yaklaşımın baskın maddi güç ile ilgili açıklamalarını, savaş sonrası Avrupa’nın yeniden inşasını ortaya koymada yetersiz kaldığı gerekçesiyle eksik bulur. Ayrıca O’na göre bu yaklaşım, Doğu ve Batı arasındaki üretim ve ticaret alanındaki eşitsizlikleri, dünya kapitalizminin dengesiz gelişimini açıklamakta yetersiz kalmıştır. Son olarak neo Gramscian yaklaşım dünya düzenini açıklamaya çalışırken sınıf gücü üzerinde yoğunlaşmış ve devleti ihmal etmiştir. Ancak uluslararası düzen hala öncelikle ulus devletlerin inşasıdır (2006: 35; 39).

Stange’ye göre ise neo Gramscian yaklaşımın ulusötesi sınıfların baskınlığı ve elitlerin rolüyle ilgili varsayımları tek taraflı kalmıştır. Bu yaklaşım Avrupa’daki yönetişimin gelişmesinde toplumsal güçler arası rekabetin önemine vurgu yaparken elit grupları da mekanizmaya dâhil eder. Ancak Avrupa’daki ve uluslararası ekonomi politikteki son gelişmeleri analize dâhil etmede başarısız olmuşlardır (2002: 350).

Son olarak eleştirel teorinin kendisi yöntemi açısından eleştirilere³² maruz kalmıştır. Eleştirel teori tek veya toplulaştırılmış bir yaklaşım geliştirememesi, bir bilginin tarihsel olduğunu iddia etmesi, genel geçer

³² Eleştirel teoriye metodolojik anlamda yöneltilen eleştiriler için bk. Murray ve Ozanne (1991), “The Critical Imagination: Emancipatory Interests in Consumer”, *Journal of Consumer Research*, Vol. 18, No. 2, Sep., s: 129-144.

yasaların varlığına karşı çıkması ve subjektivizmi savunması, toplumsal değişimi buradan hareketle açıklamasından ötürü eleştirilmiştir (Murray ve Ozanne, 1991: 129; 141).

1.2.3.3. Hegemonyaya Dünya Sistemlerinden Bakış: Immanuel Wallerstein ve Giovanni Arrighi

1.2.3.3.1. Immanuel Wallerstein

Wallerstein “dünya sistemleri” teorisinde ülkeleri; merkez, çevre ve yarı çevre şeklinde üçlü bir ayırıma tabi tutar. Söz konusu yaklaşımda merkezdeki güçler arasındaki bir egemen devletin, dünya kapitalist sisteminin güvenliğini ve istikrarını sağlamasına veya devletlerarası sistemin işlemesine izin veren kural ve uygulamaları dayatmasına gönderme yapılır.

Wallerstein hegemonya analizinde ilk olarak uzun XVI. yüzyıldan günümüze kadarki dönemde “kapitalist dünya ekonomisi” olarak adlandırdığı tek bir sistemin³³ var olduğunu ileri sürer. Söz konusu sistem sınırları, yapıları, üye gruplar, meşruluk kuralları ve tutarlılığa sahip sosyal bir sistemdir. Tarihseldir, daha açık bir ifadeyle oluşur, gelişir ve sona erer. Ayrıca sistem dinamik bir yapı arz etmekte ve değişimlere sahne olmaktadır. Üretim tarzı kapitalisttir ve toplumsal işbölümü çevre ile merkez arasında eşitsiz değişim şeklinde gerçekleşir (Wallerstein, 1991: 236-237; Wallerstein, 1974: 347).

Wallerstein, dünya sistemini kendi içinde “dünya imparatorluğu” ve “dünya ekonomileri” olmak üzere ikiye ayırır. Dünya ekonomisi ve dünya imparatorluğu arasındaki temel ayırım politik kontrol ile ilgilidir. Dünya

³³ Wallerstein XVI. yüzyıldan günümüze kadar olan sürede tek bir dünya sisteminin var olduğunu savunmakla birlikte, daimi bir dünya sisteminin var olduğunu reddeder. Kapitalist sistem dünyanın sistemi değil bir “dünya sistemi”dir. Ona göre pek çok dünya sistemi vardır. Kapitalist dünya ekonomisi de bunlardan sadece biridir. Onun kendine has özelliği de diğer sistemleri yok edecek kadar güçlü oluşudur. Ayrıntılı bilgi için bk. Wallerstein (1999), “World System Versus World - Systems a Critique”, İçinde *The World System Five Hundred Years or Five Thousand*, Edited by Andre Gunder Frank ve Barry K. Gills, Routledge Press s: 294-295.

imparatorluğunda tek bir politik sistem vardır. Bu imparatorluğun dışına yayılır. Dünya ekonomisinde ise tek bir politik sistem yoktur. Onun yerine çoklu, rekabet halinde olan merkezler vardır. Bundan dolayı dünya ekonomileri istikrarsızlığa girer. Politik kontrol sürecinde rekabet halindeki merkez ülkelerden biri diğerlerine üstünlük sağlarsa dünya imparatorluğuna doğru bir yönelim başlar. Modern dünya sisteminde göreceli istikrarı sağlayan unsur kapitalizmin kendi varlığı içinde gizlidir (Hobden, 1998: 145).

Wallerstein, yaklaşık 300'er yıllık birbirini izleyen iki çevrimin varlığından bahseder. Buna göre 1100-1450 (A) ve 1450-1750 (B) iki evre söz konusudur. A evresinde politik yapıda ve feodal düzende genişlemeyle birlikte nüfus, ticaret ve tarımda artış görülür. B evresinde ise politik yapıda ve feodal bağlarda çözülmeyle birlikte nüfus, ticaret ve tarım geriler. A evresi feodal üretim tarzını; B evresi ise kapitalist üretim tarzını³⁴ karakterize eder (1978: 66-67). Kapitalist sistem, sadece emek üzerinden elde edilen bir artık değer yaratmakla kalmaz aynı zamanda dünya ekonomisinin tamamı tarafından sağlanan artığa merkez ülkelerce el konulmasının koşullarını yaratır (1974: 401).

Wallerstein hegemonyayı, içlerinden birinin diğerlerinden daha güçlü olduğu kırılğan dengeler üzerine kurulu “büyük güçler” arasında sürekli rekabete dayalı devletlerarası bir sistem olarak tanımlar. Başka bir ifadeyle hegemonya bir gücün; iktisadi, politik, askeri, diplomatik ve kültürel arenayı düzenleyebilme yeteneğidir. Ona göre XVII. yüzyılın ortalarında Birleşik Eyaletler, XIX. yüzyıl boyunca İngiltere ve XX. yüzyılın ortasından itibaren ABD olmak üzere tarihte üç hegemon örneği vardır. Wallerstein söz konusu hegemonlar arasında üç benzerlik olduğunu ileri sürer. İlk benzerlik, her üç

³⁴ Wallerstein'e göre kapitalist üretim tarzı, emek ve toprağın serbest dolaşımı üzerine kurulu değildir. Aksine kapitalist üretim tarzı, proleterleşen emek ve ticarileşen toprağın bir kombinasyonudur. Ayrıca sistem, gerekli olan emek rezervini sağlar ve emeğin küresel maliyetini düşürür. Bk. Wallerstein (1976), “From Feudalism to Capitalism: Transition or Transitions?”, *Social Forces*, Vol. 55, No. 2, s: 279. Benzer bir vurgu Polanyi tarafından yapılır. Polanyi'de kapitalist sistemin sırasıyla emeği, toprağı ve parayı metalaştırdığını ileri sürer. Bk. Polanyi (2002), *Büyük Dönüşüm, Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri*, Çeviren Ayşe Buğra, İletişim Yayınları, İstanbul.

hegemonun da parlak bir dönemden sonra iktisadi etkinliklerini kaybetmeleridir. İkinci benzerlik, hegemonik gücün ideolojik ve politiklığıyla ilgilidir. Her üç ülke de hegemon oldukları dönemde, küresel liberalizmin destekleyicisi olmuşlardır. Üçüncü ve son benzerlik, küresel askeri güçlerine ilişkindir. Hegemonik güçlerin önceliği karasal güçten ziyade donanmadır (Wallerstein, 1991: 237-240).

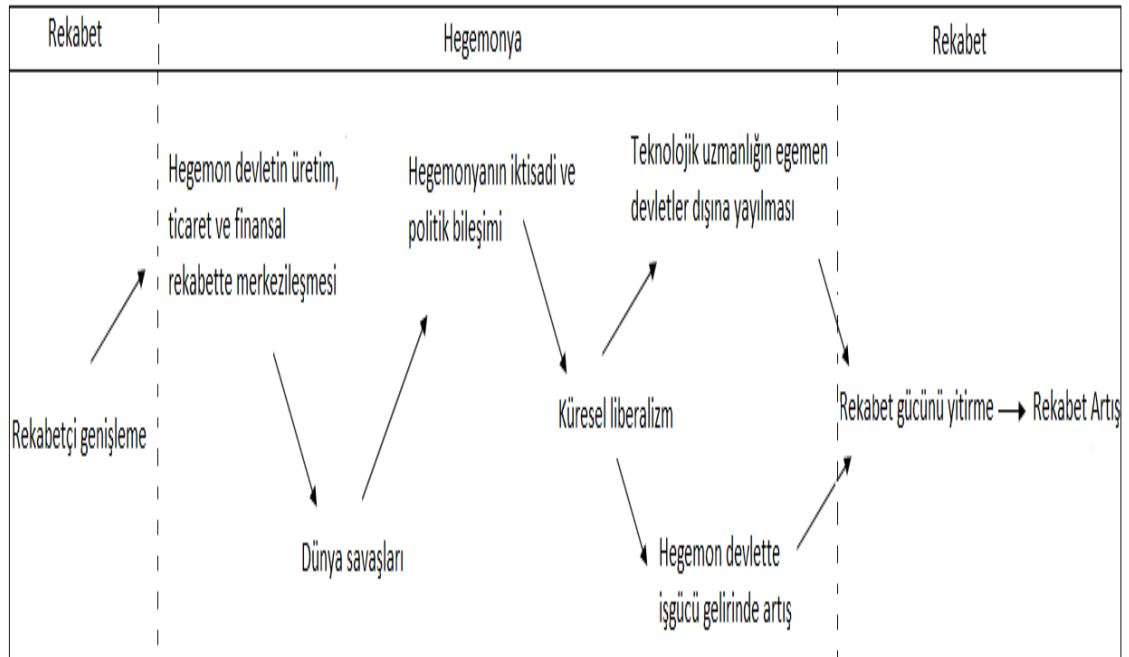
Wallerstein hegemonyayı sırasıyla üretim, ticaret ve finans alanlarında üstünlük kurulmasını içeren özgül iktisadi ölçütlere dayandırarak tanımlamaktadır³⁵. Tarımsal-endüstriyel verimlilikteki belirgin üstünlük, dünya ticaretinde üstünlük sağlar. Ayrıca dünya ticaretinin antreposu olmaktan ve görünmeyen girdileri (ulaşım, iletişim, sigorta vb.) kontrol etmekten doğan kazançlar söz konusudur. Ticari üstünlük beraberinde bankacılık ve yatırım gibi finansal sektörlerin kontrolünü de getirir. Belli bir merkezi gücün üretim, ticaret ve finans sektörlerinin her birinde diğer devletlere aynı anda üstünlük sağladığı geçici ve anlık zirve, kısaca “hegemonya” olarak adlandırılır (Wallerstein, 1980: 38).

Wallerstein’a göre hegemonyanın sorunu geçici olmasıdır. Bir devlet hegemon olur olmaz gerilemeye başlar. Çünkü bir devlet gücünü kaybettiği için değil diğerleri güç kazandığı için hegemonik konumunu yitirir. Kabul edilmelidir ki “şu an sizin olsa da gelecek sizin değildir”. Tarım-sanayi verimliliğinde belirgin üstünlük, dünya ticaretinin dağılım alanlarında hâkimiyet sağlar. Ticari üstünlük beraberinde, finansal sektörlerin ve yatırımların kontrolünü de getirir. Benzer şekilde üstünlüğün kaybı da tarımsal endüstriyel alandan ticarete oradan finansal sektöre doğru bir yol izler (Wallerstein, 1980: 39; Wilkinson, 2001: 64).

³⁵ Özellikle üretim ve değişim üzerine odaklı hegemonik yaklaşıma göre tarımsal sanayi, ticaret ve finans alanlarının tamamında egemen olan bir devletin varlığı halinde hegemonyadan söz edilebilir. Bu durumda serbest ticaret uygulaması hegemon devletin çıkarıdır. Doğal olarak hegemon devlet liberal ticaret politikasının dünya ölçeğinde yaygınlaşmasına çalışır. Bk. Hobden (1998), *International Relations and Historical Sociology Breaking Down Boundaries*, Routledge Press, s: 151.

Hegemonik bir gücün yükselmesi daima diğer potansiyel hegemonlarla yapılan büyük mücadelelerin bir sonucudur. Hegemon olmanın beraberinde getirdiği iki temel sorun vardır. Öncelikle hegemon devlet, askeri anlamda gücü elde etmelidir. Ancak askeri güç oldukça maliyetlidir. İkinci olarak hegemon devlet iktisadi üstünlüğü sağlamalıdır. Eğer iktisadi üstünlüğü elde edemezse diğer devletler yükselmeye başlar ve diğer devletler üzerinde tahakküm kurmak zorlaşır (Wallerstein, 2010: 134-135).

Şekil 3’de Wallerstein’in hegemonik çevrimi yer almaktadır. Aşağıdaki şemada da özetlendiği gibi ülkeler arasındaki rekabetin bir sonucu olarak merkez ülkelerden biri üretim, ticaret ve finans alanlarında baskın hale gelir. Daha önce de bahsedildiği üzere hegemonya anlık bir süreçtir. Bir ülke hegemon olduğu andan itibaren gerilemeye başlar. Diğer ülkeler hegemon olma yarışında galip gelmek adına harekete geçer. Hegemon ülkenin yine sırasıyla üretim, ticaret ve finansal üstünlüğünü yitirmesiyle birlikte hegemon olma mücadelesi ve rekabet yeniden başlar.

Şekil 3: Wallerstein'in Hegemonik Çevrimi

Kaynak: Giovanni Arrighi ve Beverly Silver (1999), **Chaos and Governance in the Modern World System**, University of Minnesota Press, s: 25.

1.2.3.3.2. Giovanni Arrighi

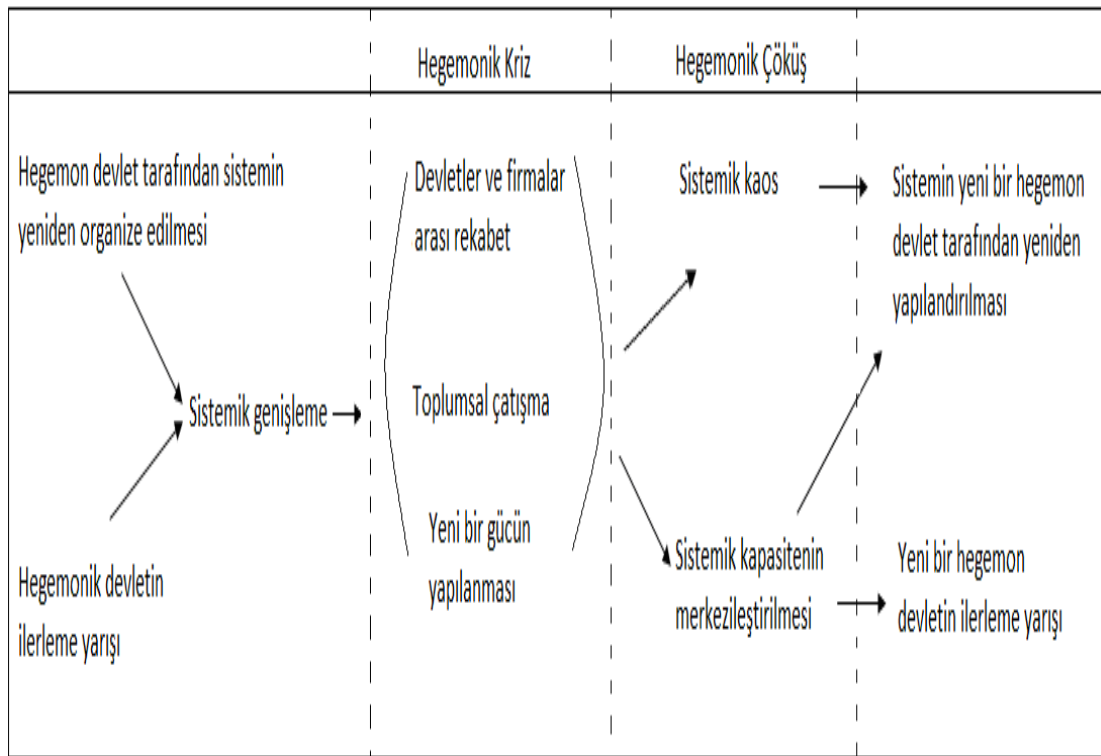
Arrighi de Wallersten'in hegemonya teorisine benzer bir analiz yapar. Ona göre Birleşik Eyaletler, İngiltere ve ABD'nin hegemonya konumuna gelişi önce üretim alanında ortaya çıkmış, üretimi ticaret ve finans takip etmiştir. Birleşik Eyaletler hegemonyasının yerini İngiltere'ye, İngiltere'nin de ABD'ye devreidişi birbiriyle bağlantılı dört önemli sistemik çatışmayla açıklanabilir. Bunlardan ilki, devletlerarasında güç dengelerinin değişmesi ve yeni bir hegemonik devletin belirmesidir. İkincisi devletler ve ticari kuruluşlar arasındaki güç dengeleri ve küreselleşmedir. Üçüncüsü, bağımlı grupların gücüyle ilgilidir. Dördüncü unsur ise Batı ve Batı dışındaki ülkeler arasında güç dengelerinin değişmesidir (Arrighi ve Silver, 1999: 3-23).

Arrighi'ye göre dünya hegemonyaları, güç arayışlarının devlet faaliyetlerinin tek amacı olmadığı durumda ortaya çıkabilir. Devletlerarası sistemde güç arayışı, devletlerin birer örgüt olma niteliğiyle stratejilerini ve yapılarını karma bir biçimde tanımlayan madalyonun sadece bir yüzüdür. Madalyonun diğer yüzü, gücün maksimizasyonudur. Böylece bir devlet baskın haline gelebilir. Dünya hegemonyası nasıl tanımlanırsa tanımlansın değişmeyen bir yapının temelleri üzerinde bağımsız olarak gelişen dünya sisteminde ortaya çıkıp yok olmaz. Aksine modern dünya sisteminin kendisi, birbiri ardına gelen hegemonik devletler tarafından yönetilen ve yönlendirilen, tekrarlanan yapılar tarafından oluşturulup geliştirilmiştir (Arrighi, 2000: 57-58).

Aşağıdaki şekilde Arrighi'nin hegemonik dönüşüm mekanizmaları görülmektedir. Şekilde görüldüğü üzere hegemonik krizler, birbiriyle bağlantılı bir üç farklılıkla ifade edilir. Bunlar; a) devletlerarası yoğunlaşma ve firmalar arası rekabet, b) toplumsal çatışmalardaki artış ve c) gücün yeniden yapılanmasını ortaya çıkaran çatlaklardır. Bu süreçler bir krizden diğerine zaman ve mekân açısından birbiriyle bağlantılıdır. Bu dinamikler şimdiye kadar Birleşik Eyaletler hegemonyasından İngiltere hegemonyasına, İngiltere

hegemonyasından da ABD hegemonyasına geçişte işlemiştir. ABD hegemonyasında da süreç aynı olacaktır (Arrighi ve Silver, 1999: 30).

Şekil 4'te görüldüğü üzere, hegemon olma yarışı ve bir ülkenin galip gelmesi sistemin genişlemesiyle sonuçlanır. Devletler ve firmalar arası rekabet, toplumsal çatışma ve yeni bir gücün yapılanması hep birlikte hegemonik krize yol açar ve kaos başlar. Kaosun ardından yeni bir sistem oluşturmayı sağlayan ülke yeni hegemon olmayı başarır.

Şekil 4: Hegemonik Dönüşümün Dinamikleri

Kaynak: Giovanni Arrighi ve Beverly Silver (1999), **Chaos and Governance in the Modern World System**, University of Minnesota Press, s: 29.

Çalışmada realist/neorealist, kurumsal liberalizm ve eleştirel teorinin önemli isimlerinin hegemonyaya bakış açıları ortaya konulmasının ardından sıra kullanılacak yöntemin belirlenmesine gelmiştir. Birleşik Eyaletler, İngiltere ve ABD hegemonyasını tahlil ederken kullanılacak hegemonya kavramı, baskı ve rıza unsurlarını içerecek şekilde bir gücün diğerleri

üzerinde kurduğu tahakküm ve bu tahakkümün ulusal düzeyden başlayarak ulusötesileştiği yönündedir. Hegemonyadaki dönüşümü devletlerarası ilişkilerle açıklamak ve bunu güce dayandırmak analizi eksik kılacak ve sınırlandıracaktır. Bu nedenle hegemon haline gelen ülkelerin bu konuma yerleştikleri, üretim ilişkileri ve toplumsal güçler göz önüne alınarak incelenecektir.

Çalışmada söz konusu ülkelerin hegemon olma süreçleri incelenirken eleştirel bakış açısının argümanlarına başvurulmasının en önemli nedenlerinden biri, realist ve kurumsal liberalizmin her ikisinin de yöntem olarak pozitivizmi benimsemiş olmalarıdır. Böyle bir bakış açısı sistemin işleyişini, toplumsal gelişmeleri ve aktörler arası ilişkilerin karmaşık doğasını açıklamakta yetersiz kalacaktır. Pozitivist bakış açısı, toplumsal ortamı ve tarihsel olguların karmaşık doğasını yeterince ortaya koyamaz ve hiç kuşku yok ki bu unsurlar ortaya konulmadan hegemonya açıklanamaz.

Ayrıca realist ve kurumsal liberalizmin her ikisi de insanların doğası gereği bencil olduğu ve bireysel çıkarları doğrultusunda hareket edecekleri varsayımında bulunur. Ancak böyle bir genelleme ispatlanamaz, genellenemez bir varsayım olmaktan ileri gidememektedir.

Gramsci, Cox ve Wallerstein'in da ifade ettiği üzere hegemonya kapitalist sisteme özgü bir oluşumdur. Bu oluşum gelişen ve sona eren bir sistem, aynı zamanda dinamik ve değişken bir yapılanmadır. Hiçbir devletin hegemonyası bir diğeri ile aynı olamaz. Robert Cox, değişim üzerine vurgu yapmaktadır. Her şey değişim halindedir. Genel geçer kuralların olmaması hegemonyanın da tek tip olamayacağını bir göstergesidir. Geçmişin, günümüzün ve geleceğin hegemonya biçimlerini açıklayacak genel geçer bir model yoktur. Teknoloji, üretim ilişkileri, ideolojiler gibi benzerlikler gösterse de hiçbir yapısal değişim bir diğeriyle aynı olamaz, örnekten örneğe

farklılıklar içerir³⁶. Tarihsel süreç incelendiğinde üç hegemonun birbirinden oldukça farklılaştığı görülmekte, ancak her üçünde de üretim düzeyinde ve toplumsal yapıda bir dönüşümün ortaya çıkarak diğer ülkelere yayıldığı gözlenmektedir. Birleşik Eyaletler hegemonyası kapitalizmin ilk aşamalarını, İngiltere hegemonyası sanayi kapitalizminin geçerli olduğu dönemleri, ABD hegemonyası ise Cox'un ifadesiyle hiperkapitalizmin geçerli olduğu dönemi kapsar. Görüldüğü üzere sistem sürekli dönüşüm geçirmiş, sistemde genel geçer yasalar işlememiş ve hegemonya bir ülkeden diğerine geçerken realistlerin ifade ettiği gibi sistemin sonu gelmemiştir.

Ayrıca Gilpin'in ifade ettiğinin aksine bir ülke sadece sermaye, finans ve hammadde kaynaklarına sahip olduğu için hegemon olmaz. Hegemon olma mücadelesinin amacı bizzat sermaye, finans ve hammadde kaynaklarını ele geçirmektir. Bir ülkeyi hegemon yapan unsur ticarete, finansal alanda, hammadde kaynaklarında yatıyor ise XV. yüzyıl İspanyası ve Portekiz'in neden hegemon olarak kabul edilmediğinin açıklanması gerekir.

Bir ülkenin askeri anlamda düzendeki en güçlü devlet olması, onun hegemon olmasının arkasında yatan nedenleri toplumsal etkileşimi, ulusal ve ulusötesi sınıf yapısını açıklayamaz. Ayrıca dünyadaki en güçlü devletin hegemon olacağı gibi bir sonuca varmak da anlamsızdır. İleriki bölümlerde de değinileceği üzere Birleşik Eyaletler kendi döneminin en güçlü donanmasına sahip olan ve en fazla askeri harcamayı gerçekleştiren ülke olmamasına rağmen hegemon olmayı başarabilmiştir.

Söz konusu üç ülkeyi hegemon yapan asıl unsur ticaret ve finansal alanda elde ettikleri üstünlük değil, toplumsal yapıda ortaya çıkan değişim, beraberinde getirdiği yepyeni bir üretim tarzı ve bunların kapitalist dünya ölçeğinde yayılımıdır.

³⁶ Bk. Cox (1976), "On Thinking about Future World Order", *World Politics*, Volume 28, Issue 02, (January), s: 195

Ayrıca hem realist hem de kurumsal liberalizm analizlerinin merkezine devleti koyar. Kurumsal liberalizm, düzenin değişmesiyle birlikte kurumların da önem kazandığını ve sistemde söz sahibi olduklarını vurgulamakla birlikte özellikle neoliberal dönemde “devlet” nosyonu aşınmış, ulusötesi yapılanma ortaya çıkmıştır. Bu anlamda her iki ekol de analizlerinin merkezine devleti koyarak neoliberal düzendeki hegemonyayı açıklamaktan uzaklaşmıştır.

Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde Birleşik Eyaletler, İngiltere ve ardından ABD’nin hegemon oldukları dönemler ve hegemonya kavramındaki dönüşüm eleştirel bir perspektifte ele alınacak, bu süreçte kurumların artan önemi tarihsel bir süreklilikle tahlil edilecektir.

“Kapitalizm tarihsel bir dünya fenomendir ve onun eşitsiz gelişimi her bir ulusun aynı anda aynı iktisadi gelişme seviyesinde olamayacağı anlamına gelir”

A. Gramsci

İKİNCİ BÖLÜM

BEKLENMEYEN GÜÇ: BİRLEŞİK EYALETLER HEGEMONYASI

2.1. BİRLEŞİK EYALETLER³⁷ LİDERLİK YOLUNDA

XIV. yüzyılda Avrupa’da, kendinden önceki iki yüzyıldır var olan iktisadi ve demografik genişlemenin tersine dönmesiyle birlikte uzun sürecek bir türbülans dönemi başlamıştır. Egemen olan feodal sınıfların durgunluğu ve/veya kıtlığı kontrol etme çabalarına rağmen veba ve kıtlık nedeniyle bio-ekolojik yapı çökmüştür. Bir taraftan lordlar ve serfler arasındaki diğer taraftan lordların kendi aralarındaki çatışmalar giderek şiddetlenirken, sınıflar arasında yaşanan çatışmalar Doğu-Batı Avrupa’da farklı sonuçlar doğurmuştur. Doğu Avrupa’da daha sonra yeni serflik olarak adlandırılan köylü üzerindeki baskılar giderek artarken, Batıda ise köylüler baskın sınıfın da desteğini alarak önemli ölçüde özgürlüklerini kazanmıştır. Soylular arasındaki sınıfsal çatışma ise XVI. yüzyılda Batı ve Doğu Avrupa’daki ulusal monarşiler tarafından kontrol altına alınmış, söz konusu monarşiler de modern devlete biçimini vermiştir (Cox, 1987: 112).

Feodal dönemde³⁸ zenginlik kaynağı sadece toprak iken ticaretin gelişmesiyle birlikte parasal servet yeni bir servet şekli olarak ortaya çıkmış,

³⁷ Çalışmada Birleşik Eyaletler (United Provinces), yedi eyaletin bileşimini kapsayacak şekilde kullanılmaktadır. Bu eyaletler; Hollanda, Zelanda, Utrecht, Gueldre, Overysse, Frizya ve Groningen’dir.

³⁸ Feodalizm, genellikle serf ya da köylülerin yarattığı tarımsal artığa toprak sahiplerince el konulduğu bir üretim tarzı olarak tanımlanabilir. Devletin altyapısal nüfuz etme alanı çok sınırlı ve vasalları

kapitalist sistemle birlikte alıp satarak yaşayan bir orta sınıf doğmuştur. Feodal dönemin tek servet kaynağı olan toprak mülkiyetinin yönetimi din adamları ve soyluların elindeyken yeni sistemle birlikte ortaya çıkan parasal mülkiyet yükselen orta sınıfa yönetime katılma imkânı vermiştir (Hubermas, 1995: 47; 85-86).

Yine bu dönemde piyasada, ticarette, gemicilikte ve ulaşımda önemli gelişmeler sağlanmış, bu gelişmeler sanayiye ivme kazandırmış, bu alanlarda kat edilen yol aynı oranda burjuvaziye³⁹ de yansımış ve süreç içinde Ortaçağ'dan devralınan tüm sınıfların ikinci planda kalması sağlanmıştır (Arrighi ve diğ., 1989: 78). Ülkenin ticari gelişimi incelendiğinde deniz yoluyla gerçekleştirilen ticaretin önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. On yedinci yüzyılda deniz yolu dünyanın en güvenli yolu haline gelmiş ve Birleşik Eyaletler denizlerin kontrolünü ele geçirmiştir. On yedinci yüzyılın ortalarına gelindiğinde dünyadaki ticari gemilerin sayısı 20,000 olarak hesaplanırken bunun 15-16,000'nin Birleşik Eyaletler'e ait olduğu ifade edilmektedir (Chua, 2007: 165). Aşağıdaki tabloda Birleşik Eyaletler ve seçilmiş bazı ülkelerin denizcilikteki taşıma kapasiteleri yer almaktadır.

kontrol edip cezalandırma yetkisi oldukça az olduğu için, devlet soylu sınıfa bağımlı olmuştur. Toprak sahipleri yerel düzeyde bütün güçleri (siyasi, hukuki, mali, iktisadi ve askeri) ellerinde bulundurmuş, bütün yönetim fonksiyonlarını bünyelerinde barındırmışlardır. Ayrıntılı **bilgi için bk. Weiss ve Hobson (1999), Devletler ve Ekonomik Kalkınma Karşılaştırmalı Bir Tarihsel Analiz**, Çeviren Kıvanç Dündar, Dost Kitabevi, Ankara s: 33-39.

³⁹ Burjuva sınıfının oluşumu ve bu oluşumun koşulunun proletarya olduğuna dair ayrıntılı bilgi için bk. Marx ve Engels (1993), **Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri**, III. Baskı, Çeviren Muzaffer İlhan Erdost, Sol Yayınları.

Tablo 5: 1570-1789 Yılları Arasında Birleşik Eyaletler ve Bazı Avrupa Ülkelerindeki Taşımacılık Kapasitesi (Metrik Ton)

	1570	1670	1780
Birleşik Eyaletler	232000	568000	450000
Almanya	110000	104000	155000
İngiltere	51000	260000	1000000
Fransa	80000	80000	700000
İtalya, Portekiz, İspanya	-	250000	546000

Kaynak: Angus Maddison (2006), *The World Economy*, s: 79, OECD Press.

Yukarıdaki tabloda görüleceği üzere Birleşik Eyaletler'in 1570'deki taşımacılık kapasitesi, neredeyse İngiltere, Almanya ve Fransa'nın toplamına eşittir. 1570-1670 arasında Birleşik Eyaletler söz konusu ülkeler içinde en yüksek taşımacılık kapasitesine sahip olan ülke iken, 1670-1780 döneminde taşımacılıktaki üstünlüğünü İngiltere'ye devrettiği görülmektedir.

Genel olarak ifade edilmelidir ki 1780 sonrası İngiltere hariç hiçbir ülke, Birleşik Eyaletler'in dünya ticaretinde sağladığı başarının bir benzerine erişememiştir. Denizcilikte ve ticarete dünya lideri konumuna gelen bu ülke, aslında dönem Avrupa'sının en küçük toprak parçasına, en düşük nüfusuna ve en az doğal kaynaklarına sahip olan ülkesidir. Uluslararası ticarete ve gemicilikte üstünlük elde eden Birleşik Eyaletler, dünya düzeninde bir devrim gerçekleştirmiş ve Avrupa'nın kolonici genişleme modelini dönüştürmüştür (Israel, 1990: 12-13). Birleşik Eyaletler ve seçilmiş bazı Avrupa ülkelerinin nüfusları karşılaştırıldığında Birleşik Eyaletler'in Avrupa'daki en düşük nüfusa sahip ülkelerden biri olduğu görülmektedir. Aşağıdaki tablo bu durumu gözler önüne sermektedir.

Tablo 6: 1500-1700 Yılları Arasında Başlıca Avrupa Ülkelerindeki Nüfus (1000)

	Birleşik Eyaletler	İngiltere	Fransa	İtalya	Almanya	İspanya	Portekiz	ABD
1500	950	3942	15000	10500	12000	6800	1000	2000
1600	1500	6170	18500	13100	16000	8240	1500	1500
1700	1900	8565	21471	13300	15000	394	1500	1000

Kaynak: Angus Maddison (2003), **The World Economy Historical Statistics**, OECD Press, s: 34-81'deki tablolardan oluşturulmuştur.

Ayrıca XVI. yüzyılın başlarında Birleşik Eyaletler'de büyük oranda kentleşme söz konusudur. Nüfusun yaklaşık olarak %45'i (Avrupa'nın en yüksek kentleşme oranı) şehirlerde yaşamaktaydı. Bu oran 1500'ler gibi erken tarihlerde bile Birleşik Eyaletler nüfusunun büyük bir kısmının tarım dışı sektörlerde çalıştığını ima etmektedir. Toplam istihdamın %40'ı endüstride, %20'si hizmet sektöründe, %15'i balıkçılık ve madencilikte (kömür) çalışırken, nüfusun sadece %25'i tarımda istihdam edilmektedir. Birleşik Eyaletler'in kentsel ve kırsal bölgelerinde endüstri oldukça başarılı olmuş, ürettikleri bira, kumaş, keten, tuğla ve kömür gibi ürünlerin ihracatını da başarıyla gerçekleştirmişlerdir. Son olarak Birleşik Eyaletler'de 1300'lerin ortalarından itibaren istihdam artışı azalmış, buna bağlı olarak da emek ücretleri reel ve nominal anlamda yükselerek Avrupa'da geçerli olan ücretler düzeyinin üzerine çıkmıştır (Bavel ve Zanden; 2004: 503-507). Aşağıdaki tabloda Birleşik Eyaletler'in Avrupa'nın en düşük nüfus düzeyine sahip ülkelerden biri iken Avrupa'nın kentleşme düzeyi en yüksek ülkesi olduğu görülmektedir.

Tablo 7: Çeşitli Ülkelerde Kentleşme Oranları (1500-1700)

	1500'ler	1600'ler	1700'ler
Birleşik Eyaletler	15.8	24.3	33.6
İngiltere	3.1	5.8	13.3
Fransa	4.2	5.9	9.2
Almanya	3.2	4.1	4.8
İtalya	14.9	16.8	14.7
Portekiz	3.0	14.1	11.5
İspanya	6.1	11.4	9.0

Kaynak: Angus Maddison (2006), *The World Economy*, s: 248, OECD Press.

1500'lerde Birleşik Eyaletler'in kentleşme oranı, İngiltere'nin 5, Fransa'nın 3.7, Almanya'nın 4.9, Portekiz'in 5 katıdır. Bu oran 1600'lerde İngiltere'nin 4.2, Fransa'nın 4.1, Almanya'nın 6, Portekiz'in ise 1.5 katı olarak gerçekleşmiştir. 1700'lere gelindiğinde ülke, hegemonyasının ve varlığının sonuna yaklaşmış olmasına rağmen yine de %33.6 ile en yüksek kentleşme oranına sahip ülke olmuş, en yakın takipçisi İngiltere'ye 2.5 kat fark atmıştır. Yüksek kentleşme oranı tek başına büyük bir anlam ifade etmez. Tarımdan kopup kentlere gelen işgücünün sanayi ve hizmet sektörlerince emilmesi gereklidir ki, Birleşik Eyaletler bunu kesinlikle başarabilmiştir. Buna ek olarak ülkenin böyle bir kentleşme düzeyine sahip olabilmesi için üretim araçlarından kopararak proleterleşen bir emeğe ve bu kitlenin denetimini sağlayacak bir burjuva sınıfına ihtiyaç vardır (Gelderblom, 2008: 4-5).

Daha önce de ifade edildiği üzere hegemonya kavramı genellikle askeri güç ile özdeş kullanılır. Ancak Birleşik Eyaletler, Avrupa'nın en büyük askeri gücüne sahip olmamasına rağmen 1625-1675 yılları arasında dünyada baskın güç olmayı başarabilmiştir. İngiltere, Fransa ve İspanya karşılıklı savaşların bir sonucu olarak yıpranırken, Birleşik Eyaletler Avrupa'nın çeşitli ülkelerini yönetimi altında tutan Habsburglar'dan bağımsızlığını elde ederek askeri yapılanmasını gerçekleştirmiş, İngiltere ve Fransa'nın saldırılarına karşı durabilmiştir (Chua, 2007: 164). Aşağıdaki tabloda Birleşik Eyaletler, İngiltere Fransa ve İspanya'nın donanma güçleri

yer almaktadır. Tabloda da görüldüğü üzere hegemonyasının sonunun geldiği 1670'lere kadar Birleşik Eyaletler en az donanma gücüne sahip olan ülkedir.

Tablo 8: 1470-1814 Yılları Arasında Avrupa'nın Çeşitli Ülkelerinde Donanmanın Boyutları (000)

	Birleşik Eyaletler	Fransa	İspanya	İngiltere
1470'ler	0	40	20	25
1590'lar	20	80	200	30
1630'lar	50	150	300	-
1650'ler	29	100	100	70
1670'ler	110	120	70	15
1700'ler	100	400	50	87

Kaynak: Angus Maddison (2006), *The World Economy*, s: 83, OECD Press.

Birleşik Eyaletler'de ortaya çıkan dönüşüme yakından bakılacak, ulaşılan üstün konumun izleri sürülecek olursa, ilk olarak 1572'ye kadar Habsburglar'ın kontrolü altında bulunan ve deniz aşırı kolonilerle doğrudan bağlantıya geçmesi dahi yasak olan Birleşik Eyaletler'in, XVI. yüzyılın son çeyreğinde bir devrim⁴⁰ gerçekleştirerek İspanya'dan ayrıldığı görülür. 1579'da bağımsızlığını elde eden bu ülke 1625'e gelindiğinde hegemonyasını ilan etmiş ve bu gücü 1675'e kadar elinde bulundurmuştur (Jacobs, 2005: 1; O'Brien, 2000: 477).

1550'lerde İspanya'nın çöküşü ve 1568'lerde Birleşik Eyaletler'in Habsburg hanedanlığına karşı ayaklanması, Antwerp'in yüzyılın ikinci

⁴⁰ Birleşik Eyaletler'in İspanya'dan ayrılarak bağımsızlığını ilan etme sürecinin devrim niteliği taşıyıp taşımadığı tartışma konusudur. Marx'a göre Birleşik Eyaletler bu devrimi başarıyla gerçekleştirmiş ve kapitalist devlet haline gelmiştir. Birleşik Eyaletler'in bir devrim gerçekleştirip gerçekleştirmediği ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Brandon (2007) "The Dutch Revolt: A Social Analysis", *International Socialism*, Issue 116. <http://www.isj.org.uk/index.php4?id=370&issue=116> (Erişim 18.03.2012) ve Brandon (2011), "Marxism and the 'Dutch Miracle': The Dutch Republic and the Transition-Debate", *Historical Materialism*, 19.3, s: 126; Vries (1973), "On the Modernity of the Dutch Republic", *The Journal of Economic History*, Vol. 33, No. 1, s: 191-202; Wood (2002), *The Origin of Capitalism a Longer View*, Verso Press s: 90-92.

eyreğinde liderliğini kaybetmesine ve yerini Amsterdam'a terk etmesine neden olmuştur (Gelderblom, 2009: 226-227).

Birleşik Eyaletler, 1585-1621 yılları arasında politik anlamda özerkliğini elde etmiş, bunu izleyen süreçte Avrupa ve kıtalararası ticarete⁴¹ antrepo haline gelen Amsterdam'ın her anlamda gelişmesini sağlamıştır. Ülkenin Katolik Kilisesi'nin ve Habsburg hanedanlığının boyunduruğu altına girmesini engelleyecek güçlü bir donanmaya ve askeri güce sahip olması bu gelişmenin en önemli nedenleri arasındadır (O'Brien, 2000: 480).

1609-1621 arasında İspanya-Birleşik Eyaletler arasında gerçekleştirilen on iki yıllık ateşkes İspanya'nın aleyhine olmuş, bu periyotta Birleşik Eyaletler ilk olarak ticarete ve gemicilikte kendisinden beklenmeyen bir gelişme göstermiş, ticari üstünlük Amsterdam'a kaymıştır. İspanya'nın gümüşünü Birleşik Eyaletler'e kaptırmasının ardından Birleşik Eyaletler, yatırımlarını gemi inşasına ve ticarete kaydırmayı başarmıştır. Barışın ikinci etkisi, Birleşik Eyaletler'in Doğu ve Batı Hindistan'a yönelmesine olanak sağlamış olmasıdır. Barışın üçüncü etkisi ise, iktisadi güçte yaşanan kaymadır. Birleşik Eyaletler'in iktisadi refahındaki artış, dünyada baskın güç haline gelmesinde önemli rol oynamıştır (Israel, 1990: 36-38).

Ayrıca İspanya ile İngiltere ilişkileri de Birleşik Eyaletler'in hızlı bir ivme kazanmasında önemli bir etkidir. İngiltere, İspanya için hâlâ bir tehdit arz ederken, İspanya da hâlâ İngiltere'ye direnecek kadar güce sahiptir. Bu durumda Birleşik Eyaletler İspanya'ya başkaldırmış olsa da henüz onun bir parçası olduğu için, Fransa ve İngiltere gibi bir tehdit oluşturmamış ve Birleşik Eyaletler bu avantajını sonuna kadar kullanmıştır (Wallerstein, 1974: 213).

⁴¹ Birleşik Eyaletler Asya, Afrika ve Amerika'daki ticari bağlantılarını, monopolcü yapıya sahip bir sistemle sağlamıştır. 1602'de devlet artan rekabet karşında Asya'da Verenigde Oost- Indische (VOC) şirketini kurmuştur. Yine 1607'de West Indische Compagnie (WIC) Afrika ve Amerika ile ticaret yapmak amacıyla kurulmuştur. Bu şirket 1609-1621 arasında Afrika, Kuzey ve Güney Amerika'da monopol oluşturmayı başarmıştır. Bk. Gelderblom (2009), "The Organization of Long-Distance Trade in England and the Dutch Republic, 1550–1650", İçinde *The Political Economy of the Dutch Republic*, Edited by Oscar Gelderblom, published by Ashgate Publishing Limited, s: 223-254.

Dönemin Birleşik Eyaletler'i üzerine yapılan çalışmalarda ülkeyi hegemon haline getiren temel unsurlar genellikle a) Amsterdam'ın dünyanın merkezi, para ve finans piyasası haline getirilmesi b) Amsterdam Bankası'nın⁴² kurulması, c) denizaşırı ticarete⁴³ istisnai ticaret haklarına sahip olmak adına büyük anonim şirketlerinin⁴⁴ (WIC ve VOC) kurulması, d) güçlü ve daha gelişmiş bir teknolojiye sahip olan donanmanın varlığı, e) vergi oranlarını yüksek tutarak devlet gücünün etkinliğine olan güvenin korunması f) tarım reformu ve teknolojik yenilikler şeklinde sıralanmaktadır (Arrighi, 2000: 210-213; Beaud, 2003: 29-30; Prak, 2008: 54; Kindleberger, 1992: 96).

Birleşik Eyaletler'i hegemon haline getiren temel unsur üzerinde durmadan önce ülkenin kapitalist olup olmadığının belirlenmesi yerinde olacaktır. Ülkenin feodalizmden kapitalizme geçişi gerçekleştiren ilk ülke mi olduğu, yoksa kapitalizm öncesi unsurları bünyesinde barındıran ancak kapitalizme geçişi sağlayamamış bir ülke mi olduğu tartışma konusudur. Hegemonya daha önce de ifade edildiği üzere kapitalist sisteme özgü ve onunla var olan bir kavramdır. Bu nedenle Birleşik Eyaletler'in kapitalist olarak kabul edilip edilmemesi hayati bir öneme sahiptir. Çalışmanın bu bölümünde öncelikle geçiş tartışmaları irdelenecektir.

⁴² Amsterdam Wisselbank'ın kredi sağlama gibi bir fonksiyonu olmamakla birlikte döviz ihtiyacını kolay ve hızlı bir biçimde karşılayarak ticaret önündeki engelleri azaltmaya yardımcı olmuştur. Banka ayrıca senetlerin tasfiyesi, bağış ve transferini hızla organize eden sermaye kontrollerini geliştirmiştir. Bk. Israel (1990), *The Dutch Primacy in World Trade 1585-1740*, s: 77-78.

⁴³ Birleşik Eyaletler'in ticari başarısında devlet desteğinin azımsanamayacak kadar büyük payı vardır. Ülkedeki tüccarlar, devlet tarafından desteklenmiştir. Ticaret, gıda ihtiyaçlarının sağlanması ve İspanya ile gerçekleştirilen savaşın finansmanı açısından hayati öneme sahiptir. Devlet desteği, deniz ticaretinin Akdeniz'e, Batı ve Doğu Hindistan'a kadar uzanarak tekel konumuna gelmesine olanak sağlamıştır. Birleşik Eyaletler'de devlet, merkantilistler ve şirketler ile birlikte ticareti organize etmek adına destekleyici olmuşlardır. Bu destek, Avrupa ve Afrika tüccarları arasındaki faaliyetleri organize edebilmek ve ticari alanı potansiyel rakiplerden korumak için verilmiştir. Bk. Harding (2001), *Seapower And Naval Warfare, 1650-1830*, Taylor & Francis Press s: 16 ve Silva (2011), *Dutch and Portuguese in Western Africa Empires, Merchants and the Atlantic System, 1580-1674*, Brill Press.69-70.

⁴⁴ Birleşik Eyaletler'in iki büyük ticaret şirketinin amaçları birbirinden farklıdır. Bunlardan VOC'un (East India Company) amacı ticaretken; WIC'in (West India Company) temel amacı Birleşik Eyaletler'in Avrupa'daki çıkarlarına engel teşkil edecek durumları ortadan kaldırmaktır. Jacobs (2005), *New Netherland a Dutch Colony in Seventeenth-Century America*, Brill Leiden-Boston, s: 2.

2.2. BİRLEŞİK EYALETLER: GEÇİŞ TARTIŞMALARI

Feodal üretim tarzından kapitalist üretim tarzına geçiş iki şekilde gerçekleşir. Bunlardan ilki üreticinin, doğal tarımsal ekonomi ve ortaçağ kent sanayilerinin lonca teşkilatına bağlı el zanaatkârlarının aksine tüccar ve kapitalist halini almasıdır. İkincisi ise tüccarın üretim üzerinde doğrudan bir egemenlik kurmasıdır. Burada asıl değişimi sağlayan unsur üreticinin tüccar ve kapitalist halini aldığı devrimci yoldur. Tüccar imalatçı artık sadece mevcut üretim tarzı üzerinden geçinmek ve üreticiler üzerindeki ekonomik baskıyı arttırmak yerine üretim tarzını değiştirerek onun içindeki üretkenliğini arttırmıştır. İşte nitelik değişiminin ortaya çıktığı nokta burasıdır. Ticari sermaye için çeşitli kesimlerin üretimi denetlemeye başlamasının ardından genellikle üreticilerin kendi sıralarından kapitalist bir unsurun (yarı imalatçı, yarı tüccar bir unsurun) çıkıp daha yeni çıktığı bu sıraları kendine tabi kılmaya ve düzenlemeye başladığı görülür. XVI. ve özellikle XVII. yüzyılda üreticilerin kendi aralarından çıkan kapitalist sınıf hem tarıma hem de sanayiye nüfuz etmeye başlamıştır (Üşür, 2007: 443).

Birleşik Eyaletler örneğinde feodalizmden kapitalizme doğru gerçekleşen tarihsel dönüşüm bir bilinmezdir. Söz konusu ülke, kapitalizmin erken dönemlerinde kapitalist özellikleri bünyesinde barındırmıştır. Birleşik Eyaletler'in XVII. yüzyıldaki toplumsal yapısının burjuva toplumu mu olduğu, bu kültür altındaki yapının kapitalist mi, yoksa büyük oranda kentleşmiş bir burjuva yapısını mı içerdiği tartışma konusudur. Bununla birlikte bazı kesimlerce Birleşik Eyaletler'in altın çağında endüstriyel bir devrim başlatamadığı ileri sürülmüştür. Buna göre Amsterdam dünya ticaretinin antrepo haline gelmiş, ülke iktisadi ve askeri anlamda süper güç olmuş ancak kapitalist gelişmenin sadece ilksel bir aşamasını gerçekleştirebilmiştir. Birleşik Eyaletler endüstriyel bir toplum yaratmakta başarısız olmuş ve kapitalist devlet yapısından sapmıştır (Brandon, 2011: 106-107). Başta Marx olmak üzere bazı çevreler de Birleşik Eyaletler'in ilk kapitalist toplumun bir

örneği olduğunu, gerçekleştirdiği devrim sonrası feodalizmden kapitalizme dönüşümü başarabildiğini ileri sürer.

Birleşik Eyaletler'in dönüşümü konusunda iki farklı bakış açısı mevcuttur. İlk argümana göre kapitalizmin yükselişi öncelikle ticaretin gelişmesiyle başlar, feodal ilişkiler çözülür ve toplumsal yapı dönüşür. İkinci bakış açısına göre ise dönüşüm üretim noktasında başlar. İlk bakış açısına sahip isimlerden Wallerstein'a göre Birleşik Eyaletler'de dönüşüm XVI. yüzyılda başlamıştır. Birleşik Eyaletler Habsburg egemenliğinden kurtularak Baltık ticaretinde güçlü bir pozisyona sahip olmuştur. Ticari anlamda tahakküm sağlayarak Avrupa'daki konumunu güçlendirmek için gereken refah düzeyine erişmiş; merkantilist politikalar, tarım ve endüstriyel alandaki üretim etkinliğini de beraberinde getirmiştir. Dönüşümü üretim noktasından hareketle çözümleyen Brenner ve takipçilerine göre ise kapitalist dönüşümün temeli tarımdaki toplumsal mülkiyet ilişkilerinde aranmalıdır (Arrighi, 2005(b): 7-11).

Aşağıda öncelikle Birleşik Eyaletler hegemonyasını ve ülkenin feodalizmden kapitalizme geçişini, ticari üstünlüğe dayandıran Smith, Wallerstein, Braudel, ve Arrighi gibi isimlerin görüşlerine yer verilecek, ardından da bu dönüşümü üretimdeki değişimler ile açıklayan Hobsbawm, Marx, Dobb, Cox ve Wood gibi düşünürlerin görüşleri incelenecektir. Bununla birlikte ülkenin kapitalist bir devlet mi, yoksa kapitalizm öncesi en güçlü devlet mi olduğu tartışmalarına yukarıda adı geçen isimlerce verilen cevaplar ortaya konulacak arkasından ülkenin kapitalist dönüşümü incelenecektir.

2.2.1. Birleşik Eyaletler Hegemonyasının Dayanağı Ticari Üstünlük (Mü?)

Tahlile klasik iktisat denildiğinde akla gelecek iki isimden biri olan Adam Smith ile başlamak yerinde olacaktır. O'na göre Birleşik Eyaletler ticari

toplumun ilk örneğidir. Smith, ülkenin başarısını dış ticaretine dayandırmıştır. Ülke yavaş yavaş tüm Doğu Hindistan ticaretinin hâkimiyetini sağlamış; İngiltere, Fransa, İsveç ve Danimarka da Birleşik Eyaletler'i kendilerine örnek alarak bu ülkenin izinden gitmişlerdir (Smith, 1976: 449; Brandon, 2011: 111).

Feodalizmden kapitalizme geçişi daha çok ticari üstünlükle açıklayan Wallerstein'a göre ise, XV. yüzyılın sonları ile XVI. yüzyılın başlarında Avrupa merkezli dünya ekonomisi olarak adlandırılan bir olgu ortaya çıkmıştır. Daha önce görülmemiş bu yeni toplumsal sistem imparatorlukların, şehir ve ulus devletlerin aksine politik değil iktisadi bir varlıktır. Kapitalist dünya ekonomisinin ayırt edici özelliği iktisadi kararların öncelikli olarak dünya ekonomisinin arenasına, siyasi kararların ise öncelikli olarak dünya ekonomisi içinde ulus devlet, şehir devleti ve imparatorluk gibi hukuksal güç sahibi olan daha küçük yapılarla yönlendirilmesidir (1974: 15; 67-68)

Wallerstein, Birleşik Eyaletler'in hegemonyasının zirvede olduğu 1650'lere gelindiğinde, yaşayabilecek toplumsal bir sistem olarak kapitalizmin temel yapılarının oluşturulduğunu ifade eder. O'na göre Birleşik Eyaletler, İngiltere ve ABD iktisadi temellere dayanarak hegemonyasını ilan etmiş; sermaye birikimini sağlayan kesim tarımda, sanayide, ticarette ve kamusal alanda tüm rakiplerini alt edebilmiştir (2006: 38; 50).

Yine Wallerstein, Birleşik Eyaletler'in tarımsal sanayi üretiminde merkez güçler arasında en etkin ülke olduğuna işaret eder. Üretimde sağlanan bu etkinlik, ticari ve finansal üstünlükle desteklenmiştir. İşte bu üçlü sacayağı, 1625-1672 arasında Birleşik Eyaletler'in hegemon olmasını sağlamıştır (1978: 68).

O'na göre Birleşik Eyaletler, tarihsel olarak en eski gıda üretim tarzı olan balık avcılığı (özellikle ringa balığı) üretiminde etkinlik sağlamıştır. Ülkenin balıkçılığa yönelmiş olması büyük manevra kabiliyeti gerektiren, denize çıkmaya elverişli ve yük hacminde kayıplar olmadan hız sağlayacak

balıkçı teknelerinin icadına yol açmıştır. Buna ek olarak yakalanan ringa balıklarını teknede muhafaza edilebilmesi adına salamura tekniği geliştirilmiştir. Salamura tekniğinin gelişimi, gemilerin Birleşik Eyaletler gemilerinin kıyıda uzaklara açılmasına ve altı ile sekiz hafta denizde kalmalarına olanak vermiştir. Birleşik Eyaletler ringa avcılığının yanı sıra sabun, lamba yakıtı ve giyim endüstrisinde kullanılan kemiğin kaynağı olan balınanın endüstrisini de kontrol altına almıştır. Wallerstein Birleşik Eyaletler'i liderliğe taşıyan unsurları ülkenin XVI. yüzyılın sonlarında dünyanın üretim merkezi haline gelmesi, tarımda beceri gerektiren ve kârlı alanlarda uzmanlaşmaya gidilmesi ile sanayide gemi yapımına ve tekstilde uzmanlaşmaya gidilmesi olarak sıralamaktadır. Üretimdeki verimliliğe bağlı olarak ticaret ağı oluşturulmuş, böylece Birleşik Eyaletler'in dünyanın antreposu haline gelmesi sağlanmıştır (1980: 39-46).

Birleşik Eyaletler hegemonyasını ticarete dayandıran bir diğer önemli isim Braudel'dir. O'na göre ülkenin tarımsal alanda geliştirdiği yeni teknikler, ülkenin güçlenmesinde önemli rol oynamış, Jan Vries'in deyiimi ile kapitalizm Birleşik Eyaletler topraklarının dışına doğru genişlemiştir. Gerçekten tarımsal alandaki yeni teknikler ülkede kentleşme düzeyinin artmasına; hem kırsal hem de kentsel alanda ticarileşmeye olanak sağlamıştır (1984: 178).

Braudel'e benzer bir biçimde Taylor da, Birleşik Eyaletler'in faaliyetlerini ticarete dayandırarak büyük bir merkantilist devlet yaratmayı başardığını ifade eder. Diğer devletlerin Birleşik Eyaletler'i yakalayabilmesi için merkantilist bir devlet yapısını oluşturmaları zaruri hale gelmiştir⁴⁵ (1994: 364).

⁴⁵ Taylor'a göre İngiltere, dünyanın atölyesi olarak ilk endüstriyel devleti oluşturmuş, diğer devletlerin ona yetişebilmesi için de endüstrileşmeleri gerekmiştir. ABD ise toplumun varlıklı hale gelmesi üzerine inşa edilen ilk tüzel devlettir. Sistemin motoru üretimin yanı sıra tüketim de olmuş, diğer devletlerin ABD'ye yetişmesi için tüketim toplumu yaratması gerekmiştir. Bk. Taylor (1994), "Hegemony and Social Change", The Forum, *Mershon International Studies Review*, Vol. 38, No. 2, s: 361-376.

Birleşik Eyaletler'i hegemon haline getiren temel unsuru ticaret olarak gören isimlerden Lucassen ise, ülkenin iktisadi başarısını hammadde ve sermayede merkezileşmeyi başarmasına ve gerekli altyapıyı hızla sağlamasına bağlar. Doğu ve Batı Hindistan ile gerçekleştirdiği koloni ticareti ve ticaretteki rolü ülkenin başarısında önemli bir yere sahiptir (1995: 367-368).

Dünya sistemleri görüşünü savunanlar arasında önemli bir yere sahip olan Arrighi de "ikinci sistemik birikim çevrimi" (Birleşik Eyaletler) olarak adlandırdığı dönemi ele alırken ülkenin hegemonyasını ticari ve finansal üstünlüğe dayandırmış, merkantilist sınıfın Avrupa kapitalizminin motoru olduğunu ileri sürmüştür. Birleşik Eyaletler ortaçağ sisteminin kurallarını tasfiye etmeyi başararak, modern bir devletlerarası sistem oluşturmuştur. Hanedanlık yapısına sahip devletlerarasında büyük ve güçlü bir koalisyonu gerçekleştirebilmiş, böylelikle hegemon olmayı başarmıştır. İspanya'dan ulusal bağımsızlığını kazanan Birleşik Eyaletler, Kuzeybatı Avrupa devletleri üzerinde entelektüel ve ahlaki bir liderlik oluşturmuştur. Birleşik Eyaletler'i dönemin güçlü devletlerinden ayıran temel unsur, sadece ticarete değil aynı zamanda finansal üstünlüğe de sahip olmasıdır. Birleşik Eyaletler'in üstünlüğünü ticari üstünlükten ziyade finansal ağıdaki üstünlükle açıklamak daha yerinde olacaktır. Bunun bir sonucu olarak ülke, ticaretteki rekabetten diğer ülkelere nazaran daha az etkilenmiş ve finansal üstünlüğün getirdiği avantajları en iyi şekilde kullanmayı bilmiştir. Bununla birlikte, Birleşik Eyaletler hiçbir zaman kendinin yarattığı bir sistemi yönetmemiştir. Arrighi'ye göre Birleşik Eyaletler dünyanın ticari antreposu iken İngiltere dünyanın atölyesi konumundadır (1993: 161-166).

O'Brien, kendisine yetecek miktarlarda bile buğday üretemeyen bu ülkenin hegemonik gücü elde etme nedenlerini; a) neredeyse üç yüzyıl boyunca İngiltere, Fransa, Portekiz ve İspanya'da üretilen (özellikle tarım ve madencilikle ilgili) malların dağıtımını ve taşımacılığını üstlenmiş olması, b) XVII. yüzyılın ilk çeyreğinde Portekiz, İspanya ve Çin İmparatorluğu'na

saldırması ve ticari anlamda sömürüyü mümkün kılacak bir ağ oluşturmaları, c) kolonileşme ve Atlantik'i sömürgeleştirme çabaları şeklinde sıralar (2000: 470-471).

Terlouw'da Birleşik Eyaletler hegemonyasının yükselişini ticarete dayandıran teorisyenlerdendir. Birleşik Eyaletli tüccarlar, dünya ticaretinde baskın konuma gelirken, Birleşik Eyaletler'in uluslararası konumunu yükseltmeyi başarmıştır. XVII. yüzyılda Birleşik Eyaletler, sadece Kuzey Denizi ve Baltık Denizini kontrol etmemiş aynı zamanda daha uzak mesafeli deniz ticaretinde de baskın hale gelmiştir. Birleşik Eyaletler'in Trans Atlantik ticaretindeki rolü XVII. yüzyılın ilk yarısında artmış, Güneydoğu Asya ile kârlı ticari bağlantılar kurulmuştur (2011: 200; 205).

Lachmann'a göre ise Birleşik Eyaletler'de feodal tarımsal ilişkilerin çözülmesi ve bu süreçte güçlü bir elit sınıfın var olmaması, ticari kapitalizmin oluşmasını sağlamış, kentli tüccarlar müttefiklere gereksinim duymaksızın hegemonya oluşturmayı başarmıştır. Tüccar kesimin uluslararası ticaretteki başarısında devlet desteğinin de önemli bir payı bulunmaktadır (2000: 160-161).

Reinert'e da Birleşik Eyaletler hegemonyasının temelini ticarete aramaktan yanadır. Birleşik Eyaletler'deki kapitalist sınıf, İngiltere'nin aksine kötü kapitalisttir. Yani gelir, üretimden değil ticaretten elde edilmektedir. Birleşik Eyaletler hegemonyasını üretimden daha çok ticarete dayandırmıştır. Tuzun ve salamura tekniklerinin bulunuşu ülkeyi ticarete üstün konuma getirmiştir. Söz konusu teknikler ülkenin denizcilikte baskın hale gelmesine olanak sağlamıştır (2009: 24).

Masselman'a göre Birleşik Eyaletler'de merkantilist sınıf, sadece en zengin sınıf değil aynı zamanda toplumsal anlamda da en yüksek seviyeye sahip sınıf olmuştur. Ülkenin Avrupa'daki gelişimi, özellikle XVI. yüzyılda

başlamış, ticarete lonca sistemi tasfiye edilmiş, ilksel düzeyde kapitalist gelişme sağlanmıştır (1961: 455-456).

Ülkenin hegemonyasını ticarete ve finansal üstünlüğe dayandıran görüşlerin ardından sıra dönüşümü üretim ve toplumsal güçlerdeki değişimle açıklayan görüşlere gelmiştir. Aşağıda bu yaklaşımın önemli temsilcilerinin görüşlerine yer verilmektedir.

2.2.2. Birleşik Eyaletler Hegemonyasının Dayanağı Üretim ve Toplumsal İlişkilerdeki Dönüşüm (Mü?)

Bu düşünceye sahip isimlerin görüşlerine yer verilirken bu görüşün en önemli temsilcisi ile başlamak yerinde ve anlamlı olacaktır. Marx kapitalist üretim tarzını, insanların doğa üzerindeki tahakkümüne dayandırmaktadır. Toprağın sadece verimliliği değil, özelliğindeki farklılıklar, doğal ürün çeşitliliği, mevsimsel farklılıklar toplumsal işbölümünün fiziksel temelini oluşturur. O'na göre doğal çevredeki bu farklılıklar insanların gereksinimlerini, yeteneklerini, araçlarını ve üretim biçimlerini çeşitlendirmeye ve çoğaltmaya iter. İnsan eliyle doğal bir gücü toplumun denetimi altına almak ve onu kullanmak bu güce sahip olmayı gerektirir ki bunun en iyi örneklerinden biri Birleşik Eyaletler tarafından gerçekleştirilmiştir (2004: 488).

Marx, nasıl 1789 Fransız Devrimi için sadece 1648'de gerçekleşen İngiliz devrimi model olduysa, benzer bir biçimde İngiltere devrimi için de sadece Birleşik Eyaletler Devrimi'nin model olacağını ve bu Devrimin kökenlerinin Birleşik Eyaletler Devrimi'nde aranması gerektiğini savunur. O'na göre Birleşik Eyaletler XVI. yüzyılın kapitalist bir devlet modelidir. Birleşik Eyaletler bir burjuva devrimi gerçekleştirmiştir (Brandon, 2007; 2011: 126).

Marx, XVII. yüzyıldaki Birleşik Eyaletler'in, İngiltere'deki fabrikasyon ve manüfaktür tipi üretimin benzeri bir üretim yapısına sahip olduğunu savunur. Sömürge sistemi, ticaret ve denizciliği beslemiş ve olgunlaştırmıştır. Sömürgeler tomurcuklanan manüfaktür için gerekli birikimi sağlamış, Avrupa dışında talan ve köleleştirme yoluyla elde edilen servet anayurda taşınarak sermayeye çevrilmiştir. Sömürge sistemini ilk kez tam olarak geliştiren ülke olan Birleşik Eyaletler, 1648'e gelindiğinde ticari gücünün zirvesine ulaşmıştır. Güneydoğu ve Kuzeybatı Avrupa ile Doğu Hindistan ticaretinin tamamını ele geçiren ülke balıkçılık, manüfaktür ve deniz ticaret filosu ile diğer ülkeleri oldukça geride bırakmayı başarmıştır. Ancak ifade etmek gerekir ki Birleşik Eyaletler halkı geri kalan Avrupa ülkelerinin hepsinin halkından daha yoksul, daha baskı altına ve çalışma saatleri diğerlerinin oldukça üzerinde olmuştur (2004: 368; 718).

Wallerstein'in analizindeki yanıtlara vurgu yapan Brenner'a göre ise Wallerstein kapitalizmi piyasa ekonomisinin varlığına dayandırır ve böylece birikim çevrimi oluşur. Bu çevrimin bozulması, feodal krizin bir sonucu olarak üretimde ortaya çıkacak değişimle sonuçlanmak zorundadır. Bu çevrim sınıf yapısını belirler. Brenner analizine mülkiyet ilişkilerinden başlar. O'na göre farklı mülkiyet yapılarına ve toplumsal sınıflara sahip olan ülkeler de aynı ticari ve demografik yapıya sahip olsalar bile farklı iktisadi sonuçlar ortaya çıkacaktır. Brenner, kapitalist dönüşümü ele alırken mülkiyet ilişkilerindeki dönüşümü dikkate almadığı gerekçesiyle Wallerstein'in analizini eksik bulur. Feodalizmden kapitalizme geçişi açıklamak için iki temel konu irdelenmelidir. Bunlardan ilki, serfliğin gerilemesi ve bunun etkilerinin ortaya konulmasıdır. İkincisi ise, küçük toprak mülkiyetinin hâkimiyeti ile büyük toprak sahipleri ve toprağını kiralayan çiftçiler arasındaki ilişkilere (1976: 47; 1982: 16-17; Prak, 2005: 8-9).

Birleşik Eyaletler'i hegemon yapan nedenleri üretimdeki değişimlerde arayan bir diğer isim Hobsbawm'dır. O'na göre, kapitalizmin başarılı olabilmesi için feodal yapıda bir devrimin gerçekleşmesi zorunludur. Verimlilik

artışının sağlanması için toplumsal anlamda işbölümünün yoğunlaşması ve işgücünün tarımdan sanayiye doğru geçişi sağlanmak durumundadır. Piyasalarda satılmak üzere gerçekleştirilen üretim artmalı ve üretilen mallara talep yaratacak ücretli işgücü vücuda gelmelidir. Buna göre XVII. yüzyılda el sanatları yok olmaya başlamış ve kasabalara kaymış, büyük çapta eve iş verme (putting out) hâkim olmuş, kolayca sömürülebilen kırsal emek ve kapitalist gelişmeyle birlikte sistem kontrol altına alınmıştır. Endüstriyel kalkınma hızı ve şiddeti artmış, özellikle madencilik ve gemicilik gibi endüstriler ivme kazanmıştır. Endüstriyel kalkınmanın bir aşaması olan eve iş verme yöntemi XVII. yüzyılın ortalarında bazı tekstil endüstrilerini geliştirmiştir (1954: 40; 51).

Ülkenin hegemonyasını ticarete dayandırmanın yanlışlığına vurgu yapan bir diğer isim Dobb'dır. Dobb'a göre üretimin ticarete tabii kılınması kapitalist gelişme için aşılamaz engeller yaratır. Kapitalizm ile birlikte ortaya çıkan üretimin ve buna bağlı olarak toplumsal ilişkilerin karakterindeki değişimler, ticari ilişkilerdeki değişimlerin etkisine oranla daha güçlü ve derin izler bırakmıştır. Ancak bu ticaretin ve piyasanın önemsiz olduğu anlamına gelmez (1950: 26).

Dobb, ticari ve finansal sermayede ortaya çıkacak gelişmenin tek başına kapitalist üretimin gelişeceğine dair yeterli bir kanıt olamayacağını savunur. Kapitalist üretimin gelişmesi için ilk olarak ticari sermayenin endüstriyel alana kayması ve ikinci olarak üretim tarzının değişmesi, ticaretin ikincil hale gelmesine gerek vardır. Bu durum Marx'ın ifadesi ile endüstriyel kapitalist sınıfın yükselmesini ve üretimin devrimsel olarak dönüşümünü ifade eder (1950: 160-161).

Wood ise, Birleşik Eyaletler'in kapitalist bir ülke olmadığını ileri sürer. Ülkedeki merkantilist sınıf sadece piyasa fırsatlarını iyi değerlendirmiştir. Yönetici sınıfın çıkarı, üretim artışı ve sermaye birikimi değil monopolistik ticari avantajlara sahip olmaktır. Birleşik Eyaletler başarısını önemli ölçüde

uluslararası ticarete dayandırmış, tek bir piyasada rekabetçi bir üretim gerçekleştirmek yerine farklı piyasalarda iktisadi üstünlük elde etmeyi yeğlemiş, gemicilikte uzmanlaşmış, ticari ayrıcalıklar ve monopol oluşturma yoluna gitmiştir. Birleşik Eyaletler'in ticari ve teknolojik gelişimi, diğer Avrupa ekonomilerinden farklıdır. Ticarileşmeyi mümkün olabildiği en yüksek sıklarda gerçekleştirmiş ve piyasa fırsatlarından maksimum düzeyde yararlanmayı becerebilmiştir. Ülke kapitalist olmayan en son ve en büyük ticari toplum olarak altın çağını yaşamıştır. Eğer devrim, bir burjuva toplumu yaratmadıysa, Birleşik Eyaletler'in burjuva devriminin anlamsız olduğunu söylemek yerinde olacaktır (Brandon, 2007; Brandon, 2011: 110; Wood, 2002, 90-94).

Israel de, Birleşik Eyaletler'in hegemon olmasında ticaretin yanında başka faktörlerin büyük etkisi olduğuna vurgu yapar. O'na göre Birleşik Eyaletler'de "ticaret zenginlerinin" ortaya çıkması, sadece gemicilik ve ticaretle gelişmeyle değil aynı zamanda toplumun, endüstrinin, şehirlerin, fabrikaların ve kültürün de dönüşüm geçirmesiyle açıklanabilir. 1590'lardan itibaren Birleşik Eyaletler kentlerinde iktisadi ve toplumsal anlamda büyük değişiklikler ortaya çıkmış, endüstrileşme süreci başlamış ve "ticaret zenginleri" ortaya çıkmıştır. 1590'larda ortaya çıkan bu iktisadi mucize ülkede 1588 sonrası iç istikrarın sağlanması, stratejik konumunun iyileşmesi, Almanya ve Birleşik Eyaletler'in su yolu ile birbirine bağlanması, Antwerp'den kalifiye işgücü ve sermayenin ülkeye yönelmesi, İspanya'nın Birleşik Eyaletler gemilerine koyduğu ambargoyu kaldırması ve benzeri pek çok faktörün bir arada işlemesinin bir sonucudur (1995: 307; 311).

Vries'e göre ise Birleşik Eyaletler, hem monarşi düzeninden kurtulan hem de burjuva sınıfına tam olarak politik güç veren ilk devlet olma özelliğine sahip olarak bir devrim gerçekleştirmiştir. Ülke aynı zamanda özellikle ticaret ve finansal alanda gerçekleştirdiği yeniliklerle avantajlı duruma gelmiştir. Bununla birlikte ülke toprak kullanımı, mülkiyet hakları ve emeğin serbest dolaşımı ile ilgili olarak pek çok yeniliğe imza atmıştır. Ülkenin Avrupa iktisat

tarihi açısından en büyük katkısı, toprak üzerindeki feodal kontrolün erozyona uğratılması ve özel mülkiyeti devreye sokulmasıdır. Bu dönüşüm Avrupa'nın pek çok bölgesinde XVIII. yüzyılın sonları ile XIX. yüzyılın başlarına kadar gerçekleşmemiştir (1973: 191-193).

Bavel, feodalizmden kapitalizme doğru yaşanan dönüşümü ortaya koyarken bağımsız üreticilerden oluşan küçük bir grup tarafından toplumun dönüşüme uğratılması üzerinde durur. Toplumsal bölüşümün temel unsuru, artığın transferi ve paylaşımı ile mal, emek, sermaye ve toprağın metalaşması ile ilgilidir. Ücretli emeğin artışı iktisadi ve toplumsal dönüşümün ana göstergesidir. İşbölümü ve uzmanlaşma kırsal nüfusun proleterleşmesinde önemli rol oynamıştır. Ayrıca proto endüstrileşme ve proto endüstriyel köylü birlikte topraktan, hammaddeden ve üretim araçlarından kopuşa neden olmuştur. Bu süreç tüm proto endüstriyel bölgelerde hayata geçmemiştir. Birleşik Eyaletler'de tekstil ve gemicilik gibi tarım dışı aktiviteler ortaya çıkmış, sermaye yoğun üretim güçlenmiştir. Sabit sermaye mallarına yatırım artmış ve işgücünün pozisyonu değişmiştir. Proleterleşme süreci kentlerdeki bazı endüstrilerde ve hizmet sektöründe de ortaya çıkmış, küçük çaplı üretim gerilemiştir. Bu süreç sadece sermaye yatırımlarını ve teknolojik yenilikleri hızlandırmamış aynı zamanda ülkede lonca sisteminin de aşınmasına yol açmıştır (2010: 48; 56).

Bavel diğer teorisyenlerden farklı olarak Birleşik Eyaletler'in hegemon olma sürecinde kırsal kalkınma üzerinde durur. Kırsal kalkınmanın ilk örneği 1500'lerin ortalarından itibaren Birleşik Eyaletler'de gerçekleşmiş, tarım en yüksek derecede ticarileşme ve uzmanlaşma ile ifade edilir hale gelmiştir. Ayrıca tarımsal üretim sermaye yoğun tekniklerle gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Aynı zamanda bu sektör kısa vadeli kiralamarlar, çiftlik birleşmeleri, ücretli emek ve daha büyük çapta üretim ile karakterize edilmektedir. Tüm bu değişiklikler, tarımsal çıktıda ve belki de daha önemlisi emek verimliğinde artışa neden olmuştur. Tarımsal kalkınma ekonominin bir bütün olarak büyümesinde etkili olmuş, tarım dışı sektörlerde çalışan kesim

için gerekli yiyecek arzını ve endüstriyel sektörün hammadde ihtiyacını sağlamıştır. Ayrıca diğer üretim ve tüketim malları için kırsal talep yaratılmıştır. Kırsal ekonomideki dönüşüm Birleşik Eyaletler'in altın çağının yaşanmasında önemli bir destekçi olmuştur (2009: 167).

Birleşik Eyaletler'in feodalizmden kapitalizme doğru yaşanan dönüşümünün arkasında yatan unsurlara yönelik tartışmaların ortaya konulmasının ardından ülkenin bu geçişi gerçekleştirdiği ve bunu gerçekleştirme sürecinin hangi yollarla ortaya çıktığı ayrı bir başlık altında ortaya konulmaya çalışılacaktır.

2.3. BİRLEŞİK EYALETLER HEGEMONYASININ OLUŞUMU: KAPİTALİST DÖNÜŞÜM (MÜ?)

Belirtilmelidir ki bir ülkeyi hegemon olmaya iten temel unsuru sadece ticaretteki ve/veya finansal alandaki üstünlüğe indirgemek yanlış/eksik olacaktır. Ülkenin gelişmesinde ticari ve finansal gelişmelerin azımsanamayacak bir önemi bulunmakla birlikte bu unsurların ülkenin hegemonyasını tek başına açıklamakta yetersiz kalacağı ortadadır. Çalışmanın bu bölümünde ülkeyi hegemon haline getiren unsurların neden yalnızca ticaret veya finansal gelişmeyle açıklanamayacağı gerekçelendirilmeye çalışılacak ve ülkenin hegemonik dönüşümünün arkasında yatan asıl unsurlar ele alınacaktır.

Ülkenin hegemon olduğu XVII. yüzyıl ile ilgili yapılan çalışmalarda toplumsal dönüşüm genellikle ihmal edilmiştir. Söz konusu ülkede ortaya çıkan gelişmeler açıklanırken öncelikle sınıfsal ilişkilerdeki değişimin ortaya konulması önem arz etmektedir. Birleşik Eyaletler örneğinde bir taraftan üretim araçlarından koparılmış “özgür” emek (proletarya) diğer taraftan ticaretle uğraşan bir tüccar-kapitalist sınıfın doğuşuna şahit olunmaktadır. Bunun yanı sıra, yeni üretim tekniklerinin keşfi ve bunun dünyaya yayılması,

fabrikalaşmanın ilk örneklerinin bu ülkeye gerçekleştirilmesi, üretimin piyasa için yapılı hale gelmesi (metalaşma), kilise baskısından kurtulan ülkeye bilim adamları ve aydınların göç etmesiyle birlikte ortaya çıkan kültürel boyut genellikle ihmal edilmiştir. İşte yukarıda adı geçen unsurlar bir bütün olarak ülkeyi hegemon tahtına taşımıştır.

Birleşik Eyaletler hegemonyasının toplumsal temelleri, XVI. yüzyılın genel krizi olarak bilinen sistem çapındaki toplumsal ve politik ayaklanmalar döneminde ortaya çıkmış, ülke hızla bağımsızlığını kazanarak baskın bir devlet haline gelmiştir. Ülke feodal toplum yapısını, kapitalist toplum şeklinde yeniden formüle etmiş, XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren de İngiltere ve Fransa başta olmak üzere tüm Avrupa onu izlemiştir. Aynı zamanda, özel girişimcilere garantili satış ve bölgelere uygulanan “zor”u azaltmak gibi devletlerarası ilişkilerle ilgili yeni kurallar oluşturmuştur (Silver ve Slater, 1999: 153-154).

Bununla birlikte Birleşik Eyaletler’in iktisadi kalkınmasının 1580’lerden itibaren başladığı söylenebilir. Bu durumun en önemli sebebi, ülke çapında bir proto endüstriyel sanayileşmenin başlamış olması ve el işçiliğinin giderek azalmasıdır. Üretim ölçeğindeki artış, sermayenin merkezileşmesi, proleterleşme, küçük çiftçilerin ülkeden ayrılması, yarı proleter zanaatkarların önemli ihracat endüstrilerinden çekilmesi vb. unsurlar karşılıklı olarak bu sürecin gerçekleşmesine katkıda bulunmuştur. Kırsal kesimdeki proleterler, kentlerde proleter haline dönüştürülmüştür (Zanden, 1993: 35).

Batı Avrupa’da ortaya çıkan basit yeniden üretimden kapitalizme doğru geçiş⁴⁶ genel olarak dört temel faktörle ifade edilir. Bunlar; a) piyasaya dönük üretim için gerekli yatırımlarının artmasını sağlayan sermaye birikimi, b) üretimin piyasa ihtiyaçları doğrultusunda ve piyasa için gerçekleştirilmesi, c)

⁴⁶ Cox, Avrupa’da modern devletin XV. ve XVI. yüzyıl arasında evrensel olan Papalık ve İmparatorluk kurumlarının çökmesinin ardından ortaya çıktığını, tam şeklinin ise Westphalia Barışı ile aldığını ifade eder. O’na göre XVIII. yüzyıla gelindiğinde bu devlet biçiminin işleyişi (merkantilizm ve güç dengeleri ile) rutin bir hal almıştır. Bk. Cox (1987), *Production, Power and World Order Social Forces in the Making of History*, Columbia Univ. Press, s:111.

feodal yapının çözülmesi ve toprağın metalaşması, d) üretim araçlarından koparılmış bir ücretli işgücünün yani proletaryanın yaratılmasıdır (Cox, 1987: 56-57).

XVII. yüzyıl incelendiğinde Birleşik Eyaletler'in sadece ticari kapitalizmin lideri değil aynı zamanda ilk kez toplam işgücünün büyük bir kısmının kent proletaryasına⁴⁷ dönüştüğü en büyük proleter sınıfa da sahip olan ülke konumunda olduğu görülür. Yaşanan değişim toplumsal ve politik olarak incelendiğinde, ilk olarak feodal yapının ortadan kalkarak burjuva oligarşisinin baskın hale geldiği görülmektedir. XVII. yüzyılın ortalarında Doğu Hindistan Şirketi vasıtasıyla Birleşik Eyaletler'in Hindistan üzerinde iktisadi tahakküm kurması, ülkenin Avrupa'daki tekstil endüstrisi üzerindeki etkisini en üst seviyeye çıkartmasını sağlamıştır. 1650'lerde ülkenin endüstrisi, fabrika üretiminde üstünlük elde etmiş ve bunu XVIII. yüzyıla kadar korumuştur. Ülkenin iktisadi büyümesinin zirvesindeyken, dokumacılık endüstrisi deniz aşırı ticarete en önemli paya sahiptir. Birleşik Eyaletler'deki makineleşme, uluslararası tekstil ticareti rekabetinde ülke teknolojik üstünlük sağlamıştır. (Drescher, 1994: 47;50-51).

Birleşik Eyaletler'de yaşanan devrimin de ülkenin hegemonik dönüşümü üzerinde pek çok etkisi bulunmaktadır. Bunlardan ilki, kilise topraklarına el konulmasıdır. Kapitalistlerce toprakların iadesi konusundaki beklentiler, çiftçiler üzerinde hükümetin ve askerlerin oluşturduğu baskıyla birleşince kırsal kesimdeki mülkiyet yapısı yeniden biçimlenmiştir. Küçük çaplı üreticiler, topraklarını büyük çaplı ticari sömürüye kaptırmıştır. İkinci olarak devrim soyluların ve kilisenin politik etkisini erozyona uğratmıştır. Üçüncü olarak tüccar-sanayicilerin kontrolü altındaki devlet firmaları tüccarların siyasi etkisini arttırmıştır (Brandon, 2011: 127).

⁴⁷ XVI. yüzyılın sonları ile XVII. yüzyılın başlarında Birleşik Eyaletler köleliğe karşı çıkmış serbest emeği savunmuştur. Bk. Vink (2009), "Freedom and Slavery: The Dutch Republic, the VOC World, and the Debate over the 'World's Oldest Trade'", *South African Historical Journal*, 59:1, s : 29.

Birleşik Eyaletler'in İngiltere-sanayi devrimi ve ABD- Fordizm örneklerinde olduğu gibi kendine ait bir üretim sistemine sahip olmadığı ileri sürülmektedir. Ancak Birleşik Eyaletler tarımının keten, kenevir, boya bitkileri, çivitotu ve kızkök gibi bitkilerin üretimine yönelmesiyle birlikte İngiltere'den ham (beyaz) olarak gelen kumaşın Birleşik Eyaletler'de aprelenmesine ve boyanmasına olanak sağlanmıştır. İngilizler, boya maddelerinde teknolojik üstünlüğü olan Birleşik Eyaletler'in tekstil endüstrisi ile rekabet edememiştir. Aşağıdaki tabloda ülkenin tekstil endüstrisindeki başarısı İngiltere ile karşılaştırmalı olarak gözler önüne serilmektedir.

Tablo 9: Baltık'a İngiltere ve Birleşik Eyaletler'den Kumaş İhracatı (1580-1649)

Yıllar	İngiltere	İngiltere (%)	Birleşik Eyaletler	Birleşik Eyaletler (%)
1580-9	176,385	91	8,663	4
1590-9	246,811	84	23,426	8
1600-9	332,713	82	61,172	15
1610-9	308,974	69	126,597	28
1620-9	317,149	49	295,532	46
1630-9	262,667	42	314,303	50
1640-9	189,998	32	318,023	54

Kaynak: Jonathan Israel (1990), **Dutch Primacy in World Trade 1585-1740**, Clarendon Press Oxford, s:144.

XVII. yüzyılda ülkede tekstil endüstrisinde ortaya çıkan yapısal değişim, çıktıyı ve endüstriyel konumu belirlemiştir. Bu aynı zamanda işgücünün doğasını da etkilemiş, tarımsal sektör bu durumdan büyük ölçüde etkilenmiştir. Bu durum ticari üretimin; ev üretimini ve piyasalaşmayı da biçimlendirmesine neden olmuştur. Tarımdaki uzmanlaşma ve kırsal endüstrilerin yaygınlaşması, hane halkının üretimden uzaklaşmasına ve ihtiyaçlarını piyasadan temin etmeye yönelmesine yol açmıştır. Endüstriyel malların ticari amaç için üretimi teknolojik yenilikleri gerekli kılmış, ticari genişlemeye olanak tanımış ve bu da kırsal nüfusta yeni bir toplumsal sınıfın oluşmasına yol açmıştır. Ucuz emek temininde hiç zorluk çekmeyen kırsal endüstrinin yaygınlaşması, kırsal endüstriye bağımlılığı arttırmıştır. Birleşik

Eyaletler’de tarımsal alanlar, tekstil üretiminin merkezi haline gelmiştir (Vries, 1976: 109-111). Aşağıdaki tabloda ülkede endüstriyel alanda çalışan emeğin dağılımı yer almaktadır. Tabloda da görüleceği üzere en büyük pay 35000 kişi ile tekstil endüstrisi olup kendisine en yakın endüstri olan gemi yapımı sektörünün neredeyse altı katı istihdama sahiptir.

Tablo 10: Birleşik Eyaletler’de Endüstriyel Alanda İşgücünün Dağılımı 1672-1700 (Kişi)

Tekstil	Gemi Yapımı	Bira	Tütün	Seramik	Alkollü İçkiler	Şeker	Tuz	Toplam
35000	8000	7000	4000	4000	3000	1500	1000	72500

Kaynak: Jonathan Israel (1995), *The Dutch Republic Its Rise, Greatness and Fall 1477-1806*, Oxford Univ. Press, s: 626.

Ayrıca söz konusu dönemde Birleşik Eyaletler’de küçük çaplı üreticilerden büyük çaplı üreticilere doğru toprak mülkiyeti devrinin yaşandığı gözlenmektedir. Üretim araçlarından ve topraklarından koparılacak ücretli emek haline getirilen sınıfın yükselişi, iktisadi ve toplumsal anlamda yapısal dönüşümün en temel unsurudur. Bu dönüşüm, feodalizmden modern, kapitalist topluma geçişi sağlamıştır. Bu yaratılan “özgür” insan tipi, emeğini piyasada satmak durumunda bırakılmış, böylece emek piyasasında rekabet ortaya çıkmış ve bu sınıfın iktisadi ve toplumsal durumu değişmiştir. Bu dönüşüm, toprak ve sermayenin de piyasada değişimine, metalaşmasına neden olmuştur (Bavel, 2010: 48).

XV. ve XVII. yüzyıl’lar arasında Birleşik Eyaletler’in kırsal kalkınması⁴⁸ hızla gerçekleşmiş, yine bu dönemde tarımda güçlü bir ticarileşme, tarımsal alandaki sermaye yatırımlarında, büyük çiftlik alanlarında ve ücretlerde artış yaşanmıştır (Bavel, 2009: 169). Birleşik Eyaletler’in oldukça küçük bir ülke

⁴⁸ William Petty, Birleşik Eyaletler üzerine çeşitli araştırmalar yapmış, çalışmalar daha sonra “Petty Kanunları” şeklinde anılır olmuştur. Buna göre öncelikle ekonomiye birincil sektör (tarım) egemen olur. Bunu ikincil sektörün (sanayi) büyümesi ve son olarak hizmet sektörünün egemenliği izler. Petty, Birleşik Eyaletler’in bu sıralamayı takip ettiğini savunur. Alıntı için bk. Reinert (2009) “Emulating Success: Contemporary Views of the Dutch Economy before 1800”, İçinde *The Political Economy of the Dutch Republic*, Edited by Oscar Gelderblom, Published by Ashgata Publishing Company, s: 32.

olması, tarım, ticaret ve endüstrinin organizasyonunda avantaj sağlamıştır. Bu durum XVI. yüzyılın başlarında Birleşik Eyaletler'in özellikle kırsal kesimlerindeki iktisadi gelişmesinin temel sebebi olarak görülmüştür. Birleşik Eyaletler'de toprakların ıslahı sürecinde kırsal kesimin temel aktörü olan "köylü" yerini "çiftçiye" bırakmıştır. Fiyatların yükselmesi, nüfus artışı ve buna bağlı olarak hububat üretimindeki artış XVI. yüzyılın başlarından itibaren kırsal kesimin ekonomisini ve tarımsal üretimini etkilemiştir. Kentsel sektörde yaşanan hızlı büyüme, gıda maddeleri ve endüstriyel ürünler piyasasının oluşmasını sağlamıştır. Bu durum, Birleşik Eyaletler'in kırsal ekonomisinin uluslararası fiyatlardan doğrudan etkilenmesine neden olmuş; Avrupa'da üretim maliyetleri düşerken, Birleşik Eyaletler'de fiyatlar en yüksek düzeye ulaşmıştır. XVI. yüzyılda Birleşik Eyaletler'in tarımsal üretimi, metalaşmaya ve uzmanlaşmaya sahne olmuştur. Üretimde uzmanlaşma ve kırsal ekonomideki ticarileşme, piyasanın büyümesine ve tarımda verimliliğin artmasına neden olmuş; tahıl fiyatlarının yüksek olması da kırsal kesimde üretimi ve arazi sahiplerinin rantlarını arttırmıştır (Bulut, 2009: 803-804).

İfade edilmelidir ki kapitalizm öncesi toplumlarda emek piyasasının varlığından söz edilemez. Böyle bir piyasanın varlığından söz edilebilmesi için iki unsurun gerçekleşmesi gerekmektedir. Bunlardan ilki bazı insanların toplumsal üretim ilişkilerinde serf-lord ilişkisinden bağımsız olmasıdır. İkinci unsur emeğin parayla değişiminde fiyatı belirleyen ortak bir mekanizmanın varlığının gerekliliğidir. Kapitalizm öncesi (prekapitalist) toplumlarda ikinci unsur gelişmemiştir. Böylece ilksel emek piyasası kapitalist gelişmenin kaynağını oluşturacaktır. İlksel emek piyasasında çalışanlar genellikle kırsal kesimlerde yaşamakta ve tarımsal sektörde istihdam edilmektedir. Kentlerde ise sadece kalifiye olmayan işgücü çalıştırılmakta ve bunların arzı talebini fazlasıyla aşmaktadır (Cox, 1987: 44-46).

Ayrıca bilindiği üzere hegemonyanın düşünsel bir boyutu da bulunmaktadır. XVII. yüzyılın ilk yarısında Avrupa'daki ticari yapının düşünsel ve kurumsal şekli büyük ölçüde Birleşik Eyaletlerce verilmiştir. Birleşik

Eyaletler sadece merkantilist doktrinle tutarlı bir kaynak oluşturmamakla kalmamış aynı zamanda düşünsel yenilik, müdahale, yeniden biçimlendirme ve değişim ile de sisteme biçim vermiştir (Thomson, 2009: 129-130).

XVII. yüzyılda Avrupa ülkelerinin aksine Birleşik Eyaletler'de Katolik Kilisesi'nin baskısı etkin değildir. Ülkede bölgesel anlamda liberalizm egemen olmuş, halkın özgürlüğü esas kabul edilmiştir. Bu durumun bir sonucu olarak, 1570-1670 arasında Avrupa'daki şehirlerde nüfus hareketleri zayıfken, Amsterdam'da nüfus 200,000'den 300,000'e; Leiden'de 15,000'den 72,000'e; Haarlem'de 16,000'den 50,000'e ve Rotterdam'da ise 7,000'den 45,000'e yükselmiştir. Şehirlere yönelen bu iç göç endüstriyel alana yönelmiştir. Ayrıca İspanya'nın baskısından kaçan Yahudi ve Protestan grupların da Birleşik Eyaletler'in ticari, endüstriyel ve finansal bir merkez haline gelmesinde önemli bir payı vardır. Örneğin elmas ticareti genel olarak Yahudi tüccarların hâkimiyetindeydi. XVII. yüzyılda Amsterdam, Antwerp ve Lizbon'un yerine elmas ticaretinin merkezi haline gelmiştir. Ayrıca Amsterdam'a göç eden bu Yahudiler, elmas ticaretinin bir getirisi olarak sermaye birikimini sağlamışlar; tütün, şeker rafinesi, çikolata yapımı, elmas üretimi ve ipek dokumacılığı gibi kârlı endüstrilere hâkim olmuşlardır (Chua, 2007: 149-151).

Endüstride daha fazla istihdama ihtiyaç duyulduğundan, gemi inşasında istidam artışı gerçekleşmiş, buna bağlı olarak diğer sektörlerdeki emek arzı azalmıştır. Gerekli istihdamın Birleşik Eyaletler tarafından sağlanamayacak olması, yabancıların⁴⁹ istihdamında artışa neden olmuştur. Yabancıların istihdamındaki artış (yaklaşık olarak %40), özellikle donanmada ve VOC ve WIC'de ücretlerin düşmesine yol açmıştır. Toplam çıktı miktarında artış olmakla birlikte, taşımacılık yerini daha düşük maliyeti olanaklı kılan kumaş üretimine bırakmış; üretim sürecinde daha emek yoğun teknikler kullanılmaya başlamıştır. Leiden'de 1614-1647 arasında dokuma tezgâhlarının sayısı 2675'den 3505'e yükselmiştir. Emek arzındaki bu artış,

⁴⁹ Özellikle Almanya'dan ağır işçilik, hamallık, orakçılık ve kazmacılık gibi daha düşük işlerde çalışmak üzere Birleşik Eyaletler'e göç yaşanmıştır. Bk. Braudel (2003), *Maddi Uygarlık Dünyanın Zamanı*, s: 157-158.

gemi inşası, balıkçılık ve donanmada da emek talebini arttırmıştır. Birleşik Eyaletler'in balıkçılığının, endüstrisinin, ticaretinin ve taşımacılığının gelişiminde bu göçün oldukça büyük bir katkısının olduğu açıktır (Israel, 1995: 623-634).

Özgür yabancı emeğin istihdam edilmesinin ilk örneğinin Birleşik Eyaletler olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Sürekli ve/veya mevsimlik olarak göç eden işçiler Birleşik Eyaletler'in altın çağında vazgeçilmez bir unsur olmuştur. Dini hoşgörü ve iktisadi refah kombinasyonu, yaklaşık yarım milyon işçiyi ülkeye çekmiş, bu işçiler şehir ve kasabalardaki atölyelerde, donanmada ve Doğu Asya'ya giden kolonici şirketlerde istihdam edilmiştir (Lucassen, 2005: 164-165). Görüldüğü üzere ülkede emeğin metalaşma süreci gerçekleşmiştir. Marx tarafından "kapitalist üretimin temeli, emeğin üretim araçlarından ayrışması şeklinde ifade edilmektedir. Bu durum Birleşik Eyaletler'in kapitalist bir toplum yapısına sahip olduğunun bir kanıtıdır.

Bilindiği üzere Birleşik Eyaletler jeolojik konumu gereği, tarımsal faaliyetlere uygun değildir⁵⁰. Toprakların deniz seviyesinin altında olması, ekilebilir alanlar için deniz suyunun pompalanarak uzaklaştırılmasını gerektirmiştir. Bu nedenle ülke ekilebilir tarımsal alanlar için çeşitli teknolojik yeniliklere de imza atmıştır. Yine bu süreçte, rüzgâr değirmenleri icat edilmiş ve mühendislik bilimi gelişmiş ve yoğunlaştırılmış tarıma yönelinmiştir. Bu kısıtlı ve kullanışsız toprak ülkenin daha çok keten, kenevir, bahçecilik ve belki de en önemlisi kökboyası vb. ürünlerin üretimine ağırlık vermesine neden olmuştur. İlk bakışta dezavantaj gibi gözüken bu faktör, zamanla diğer ülkelerin rekabet edemeyeceği bir endüstriyel alan yaratmıştır (Maddison, 2006: 77; Wallerstein, 1980: 40-41).

⁵⁰ Bazı çevrelerce Birleşik Eyaletler jeopolitik açıdan dezavantajlı olduğu için genel olarak tarımın, ticaret ve endüstrinin gerisinde kaldığı ve nüfusun ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kaldığı düşünülmektedir. Nijenhuis (2008), "Republican Risks: Commerce and Agriculture in the Dutch Republic", *İçindeThe Republican Alternative The Netherlands and Switzerland Compared*, Eds. André Holenstein, Thomas Maissen, Maarten Prak, Amsterdam University Press, s:264-265.

Birleşik Eyaletler'in ticari tarıma yönelmesinin en önemli nedeni ülkenin coğrafi koşullarının tarımsal üretimin gerçekleştirilebilmesi için su yönetimi gibi teknolojik yeniliklerin yapılmasını gerekli kılmasıdır. Temel gıda maddelerinin ithalat imkânı, ticari tarıma geçiş için ikinci önkoşul olmuştur. Ülkenin uluslararası uzmanlaşmaya gitmesi ve diğer bölgelerdeki tarımsal artığın kullanımını sağlayacak ticaret sistemi geliştirmesi gerçekleşmeksizin ülke nüfusunun ihtiyaçlarının karşılanması mümkün olmamıştır (Brandon, 2011: 121).

Görüldüğü üzere Birleşik Eyaletler'i hegemon olmaya iten unsurlar, en genel ifadesiyle üretim tekniğinde ve ardından toplumsal yapıda ortaya çıkan değişimlerdir. İlk olarak ülkede toprak mülkiyetinde küçük üreticiden büyük çaplı üreticiye doğru bir dönüşüm gerçekleşmiştir. İkinci olarak lonca sistemi aşınmış, serf-lord ilişkisi çözülmüş, yine bu süreçte bir tarafta emeğini satarak geçimini sağlayan "özgür" emek diğer tarafta onun artığı ile sermaye birikimini gerçekleştiren bir tüccar sınıf doğmuştur. Tüccar sınıf elde ettiği birikimi dönemin endüstriyel alanları olan başta tekstil olmak üzere gemi yapımı, salamura, bira üretimi gibi alanlara yatırmıştır. Yine bu tüccar sınıf elde ettiği servet sayesinde politik bir güç elde etmiş feodalizmin temel sınıflarını sistemden dışlayarak yönetimde söz sahibi olmuşlardır. Bununla birlikte dönemin temel tarihsel blokları olan kilise ve papalık kurumları yıpranmış, bu kurumların baskısı azalmıştır. Bu durum Birleşik Eyaletler'in kültürel anlamda da hegemon olmasının yolunu açmıştır.

Bu gelişmeler arasında kuşkusuz en önemli unsur ücretli emeğin doğuşudur. Daha önce de ifade edildiği üzere hegemonya kapitalist sisteme özgü bir kavramdır. Birleşik Eyaletler hegemonyasından bahsedebilmek için bir proleter sınıfın varlığına ve bu sınıfın ücretlerinin piyasada belirlenmesine ihtiyaç vardır ki Birleşik Eyaletler örneğinde her iki unsur da gerçekleşmiştir. Ancak unutulmamalıdır ki yukarıda sayılan unsurlar XVI. ve XVII. yüzyıl kapitalizminin gelişmişlik düzeyi gözetilerek ortaya konulmuştur. Günümüzde ifade ettiği şekliyle, endüstrileşmeden ya da sınıflar arası ilişkilerden söz

etmek yanlış olacaktır. Çalışmamızda analiz yöntemi olarak eleştirel ekolün argümanlarının benimsenmesindeki en önemli etken budur. Yani kapitalizm de değişim halindedir ve dolayısıyla her üç ülke hegemonyası arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Bu üç ülke hegemonyası arasındaki farklılıkların ortaya konulması için İngiltere ve ABD hegemonyalarının da incelenmesi gereklidir. Bu nedenle hegemonik dönüşümün ortaya konulması sonuç bölümüne bırakılmıştır. Aşağıda 1625-1675 arası tam elli yıl konumunu muhafaza etmeyi başaran Birleşik Eyaletler hegemonyasının çözülmesi ele alınacaktır.

2.4. BİRLEŞİK EYALETLER HEGEMONYASININ SONU

Birleşik Eyaletler'in en büyük problemi dünya çapında uzun yol ticaret rotalarına hâkim olma, ticari ve finansal liderlik sağlama peşinde olan tüccar oligarşisinin, iç piyasadaki iktisadi büyümeyi ve endüstriyel gelişmeyi göz ardı etmesidir. Sermaye birikimi tek başına ülkenin gücünü korumasına ve geliştirmesine yetmemiştir (Cox, 1987: 57).

Ülkenin ademi merkeziyetçi (decentralized) büyüme dinamiklerine sahip olması da önemli bir sorun teşkil etmiştir. İktisadi anlamda merkez olan Amsterdam, Birleşik Eyaletler'in yönetici kenti olup her şehir, oligarşik bir yapılanmayla yönetilmektedir. Bu yedi eyaletin vergi yükü, devlet merkezi tarafından belirlenmektedir. Hollanda yedi eyalet arasında lider konumda bulunmakta, liderliğin getirdiği ayrıcalıklara ve prestijlere sahip olmakla birlikte, bütünün getirdiği maliyetlerden de orantısız bir biçimde etkilenmiştir. XVII. yüzyılda Birleşik Eyaletler'in altın çağında, idare güçlüğü yaşanmıştır. XVIII. yüzyılda belirgin bir düşüş yaşarken yedi eyaleti idarede güçlük çekmesine bağlı olarak zora daha sık başvurmak ve askeri harcamalara ağırlık vermek durumunda kalınmıştır. Birleşik Eyaletler'in hegemonik gücünü kaybetme nedenleri arasında yaşanan savaşlar, teknolojisinin diğer ülkeler tarafından taklit edilmesi, adeta bir antrepo görevi yapan Amsterdam'ın bu

özelliğini Londra ve Paris'e kaptırması, önce ticaret daha sonra finansal üstünlüğünü ve sermayesini kaybetmesi sayılabilir (Kindleberger, 1996: 96; 103).

İsrail, Birleşik Eyaletler hegemonyasının yok oluşunu üç nedene bağlar. Bunlardan ilki, Avrupa'nın en güçlü devletlerinin Birleşik Eyaletler'in üretim yöntemini ve politikalarını kendilerini adapte edebilmiş olmalarıdır. İkinci neden şarap, katran, kenevir, hububat ve kereste gibi mallardaki üstünlüğünü giderek yitirmesidir. Üçüncü olarak İngiltere ve Fransa ile yaptığı savaşlar Birleşik Eyaletler'in hegemonik gücünün sonuna gelmesinde önemli bir etkidir. İsrail son neden olarak, antrepo olma özelliğini kaybetmesini gösterir (1990: 399).

1650'lerden itibaren Birleşik Eyaletler'in⁵¹ İngiltere, Fransa ve İspanya ile yaptığı savaşlar, donanmasını genişletmesini ve bu alana çok daha fazla kaynak aktarmasını gerekli kılmıştır. Ülkenin büyük miktarda parayı askeri harcamalara aktarması; faiz ödemelerinde, savaş borçlarında, üretim ve satış vergilerinde, ücretlerde tırmanışa neden olmuştur. Bu da uzun dönemde ülkenin ticari üstünlüğünü baltalamış ve nüfusunda azalmaya yol açmıştır (Kennedy, 2009: 123).

İngiltere ve Birleşik Eyaletler arasında yapılan deniz savaşlarından⁵² ilki 1650-52 yılları; ikincisi 1664-67, üçüncüsü 1672-74 ve sonuncusu 1782-1783 yılları arasında gerçekleşmiştir. İlk savaşın nedeni İngiltere ve Birleşik Eyaletler arasındaki politik ve ideolojik farklılıklara dayandırılmak istense de asıl neden kıyı ticaretinin ve Kuzey Deniz ticaretinin merkezi gücü olmakta yatar. 1650-52 arasında İngiltere, Fransız ticari ve savaş gemilerine saldırıda

⁵¹ Birleşik Eyaletler hegemonyasına ilk defa 1651'de meydan okunduğu söylenebilir. Bunun nedeni İngiltere ve Fransa'nın bunu daha önce istememeleri değildir. Bunun temel nedeni, İngiltere ve Fransa'nın Birleşik Eyaletler hegemonyasını kırmak için ciddi bir girişimde bulunamayacak kadar iç problemleriyle ilgileniyor olmalarıdır. Bk. Wallerstein (1980) *The Modern World-System II, Mercantilism and the Consolidation of the European World-Economy, 1600-1750*, Academic Press, New York, s: 75.

⁵² Ayrıntılı bilgi için bk. Harding (2001), *Seapower and Naval Warfare, 1650-1830*, Taylor & Francis Press, s: 65-96.

bulunur. Birleşik Eyaletler'e ait olmasına rağmen Fransız malı taşıyan gemilere el konulur. 1652'de Birleşik Eyaletler'e ait 150 kadar savaş gemisi, İngiltere'ye karşılık verir. Savaş sonrası Birleşik Eyaletler'in ticari gücü ve refahı yıkıma uğrar ve "Navigation Acts" anlaşması kabul edilir. Bu anlaşma ile ulaşılmak istenen amaç, özellikle Birleşik Eyaletler'deki tüccarların ticarete aracılık etmesini önlemek ve deniz aşırı ülkeler arasında ticari taşıma tekeli İngiliz gemilerine vermektir. 1664-67 arasında gerçekleşen ikinci savaş sonrası Birleşik Eyaletler anlaşmanın koşullarını hafifletip güç kazansa da üçüncü savaş Birleşik Eyaletler hegemonyasının sonunu hazırlamış, son savaş ise artık ülkenin çöküşüyle sonuçlanmıştır (Harding, 2001: 65-66).

Bunlara ek olarak diğer ülkeler, hem ticari hem de endüstriyel alanda "yakalama stratejisini" (catching up) benimsemiş, Birleşik Eyaletler'in uyguladığı sanayi ve gemiciliği destekleme politikasını uygulayarak ülkelerinin refahını arttıracaklarının farkına varmışlardır. Ayrıca oyunun kuralları değişmiştir. Şehir merkantilizmi artık eskisi kadar büyük bir hinterlanda ihtiyaç duymamaktadır. Artık, tarım ve endüstri alanındaki sinerjinin önemi vurgulanmaya başlanmış, endüstrideki gelişmenin temeli olarak tarım görülmüştür (Reinert, 2009: 37).

Zamanla Birleşik Eyaletler'e ait olan VOC, Avrupa'nın Asya'daki ticari organizasyonlarındaki liderliğini kaptırmış, Birleşik Eyaletler'in dünyanın teknoloji merkezi olma özelliği giderek aşınmıştır. Birleşik Eyaletler hegemonyasının son demlerindeyken tüccar sınıfı iflasla yüz yüze gelmiş ve ihracat tabanlı endüstriler ile balıkçılık gerilemiştir. Amsterdamlı tüccarlar uluslararası ticaretteki üstünlüklerini kaybetmiş, ipek endüstrisi çökmüştür. Bu gerileme, Birleşik Eyaletler'deki sermayenin diğer ülkelere yönelmesine yol açmıştır (Israel, 1995: 998-1003).

Rakipleri tarafından ticari faaliyetlere konulan tarifeler ve benzeri kısıtlamalar; İngiliz ve Fransız simsarların, merkantilistlerin, bankerlerin ve sigortacıların yatırımlarını Amsterdam'dan Paris ve Londra'ya kaydırmasına

neden olmuştur. Glorious⁵³ Devrimi'nin ardından artık Birleşik Eyaletler, ticari ve denizaşırı hâkimiyet anlamında İngiltere'nin rakibi olmaktan çok uzağa düşmüştür (O'Brien, 2000: 484).

Birleşik Eyaletler, 1688-1691 arasında İngiltere'de yaşanan Glorious Devrimi'nde önemli bir rol oynamıştır⁵⁴. 1688'de Hollanda valiliği yapan III. William⁵⁵, İngiltere'deki kargaşayı önlemek adına harekete geçerek ve İngiliz Parlamentosu'nun da desteğini alıp İngiltere kralı olmuştur. Birleşik Eyaletler'in karşı konulamayan ticari ve askeri gücü III. William'ın kral olmasıyla son bulurken; dünya tahakkümünün Birleşik Eyaletler'den İngiltere'ye transferi gerçekleşmiştir (Chua, 2007: 166). Birleşik Eyaletler'in İngiltere kralına karşı geliştirdiği bu hareket, Fransa'nın da ülkeye savaş ilan etmesine neden olmuştur. Birleşik Eyaletler, deniz aşırı hareket başlatarak, hem büyük bir risk üstlenmiş hem de İngiltere ve Fransa'yı karşısına almıştır. Birleşik Eyaletler, hem İngiltere karşısında bozguna uğramıştır hem de 1672-78 arasında yaşanan Fransa-Birleşik Eyaletler savaşı sonrası iki ülke arasındaki ilişkileri kopma noktasına gelmiştir (Israel, 1991: 109).

1688'de İngiliz Parlamentosu'nca organize edilen Muhteşem Devrim'in (Kansız Devrim) ardından, Birleşik Eyaletler'in deniz gücünü finanse eden pek çok kesim İngiltere'ye yönelmiştir. Bunları tekstil işçileri, bilim insanları, ressamalar ve nakkaşlar izlemiştir. Böylece sermaye, insan ve mali araçlar Birleşik Eyaletler'den İngiltere'ye yönelmiştir (Chua, 2007: 166).

⁵³ Glorious Devrimi, III. William'ın İngiliz Parlamentosu'nun desteğiyle kral II. James'i tahttan indirerek İngiltere'nin başına geçmesidir.

⁵⁴ Birleşik Eyaletler'in, Glorious Devriminde rolü hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Israel (1991), "The Dutch Role in the Glorious Revolution", İçinde *The Anglo Dutch Moment Essay on the Glorious Revolution and its World Impact*, s: 105-162, New York, Cambridge Univ. Press.

⁵⁵ Devrimden on yıl önce, Hollandalı olan III. William, kuzeni (İngiltere kralı II. James'in kızı) Mary Stuart ile evlenerek İngiltere tahtının veliahdı oldu. 1688'de Parlamento'nun da rızasıyla İngiltere krallığını amcasından zorla aldı. Ayrıntılı bilgi için bk. Chua (2007), *Day of Empire How Hyperpower Rise to Global Dominance and Why They Fall*, Doubleday Press.

İngiltere ve Birleşik Eyaletler arasındaki iktisadi ilişkilerin ortaya konulması, dünya ticaretinin Baltık⁵⁶, Güney Avrupa ve Akdeniz, Uzakdoğu ve Transatlantik olmak üzere dört bölgede incelenmesini gerekli kılar. Başlangıçta hububat ticareti yapan İngiltere daha sonra kereste ve demir ticaretine ağırlık vermeye başlamıştır. 1650'lere kadar Baltık denizinde faaliyet gösteren ve ticari üstünlüğü bulunan İngiltere bu üstünlüğünü, 1650'lerde daha düşük maliyetle ticaret yapan Birleşik Eyaletler'e kaptırmıştır. Akdeniz ve Güney Avrupa ticaretinde İngiltere, yüksek değere sahip kargolarını korsan tehlikesinden dolayı ağır gemilerle taşımış, bu süreçte askeri donanma ticari kafilelere eşlik etmiştir. Birleşik Eyaletler daha büyük gemiler, düşük vergiler ve ucuz nakliye sayesinde İngiliz tüccarları geride bırakmıştır. Daha önce de belirtildiği üzere Birleşik Eyaletler, kurulan Doğu ve Batı Hindistan Kumpanyaları sayesinde Uzakdoğu ticaretini kontrol altına almış; yine denizcilikteki başarısının bir sonucu olarak Transatlantığı de hâkimiyeti altına almıştır (Wilson, 1978: 41-44).

Birleşik Eyaletler ile Fransa arasındaki ilişkilere bakıldığında başlangıçta bu iki ülkenin birbirlerinin ticaretini destekledikleri görülmektedir. 1664'de Fransa-Birleşik Eyaletler arasında karşılıklı olarak tarife listeleri azaltılmıştır. 1680'ler Birleşik Eyaletler'in biberi, baharatları, kumaşı ve tuzu Fransa'ya akmıştır. 1685'de Huguenot⁵⁷'un kumaşı ve vasıflı işgücü Fransa'dan Birleşik Eyaletler'e geçiş yapmıştır. Bunun sonucunda Fransız tekstil, kâğıtçılık ve yelkencilik endüstrisi gerilemiş; aralarındaki denge Fransa aleyhine bozulmuştur. Birleşik Eyaletler'in İngiltere'ye saldırmasının ardından (1687) Fransa, Birleşik Eyaletler'e ticari engeller yaratmış, ardından tarifelerini yeniden uygulamaya koymuştur. Konulan tarifeler büyük oranda balıkçılık ve tekstil üretimi üzerinedir. Fransa'nın Birleşik Eyaletler'e koyduğu

⁵⁶ 1580'lerde Birleşik Eyaletler, Baltık deniz ticaretinin %4'üne sahipken söz konusu ticaretin %91'i İngiltere'nin elindeydi. 1620'lerde Birleşik Eyaletler'in payı %46, İngiltere'nin payı ise %49 olarak gerçekleşmiştir. 1650'lere gelindiğinde ise Birleşik Eyaletler %54 ile Baltık ticaretinde egemen konuma gelirken İngiltere %32'de kalmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Israel (1990), *Dutch Primacy in World Trade 1585-1740*, Oxford Univ. Press, s:144.

⁵⁷ Huguenot, XVI. yüzyılda Fransa'da ortaya çıkan Protestan topluluğa verilen isimdir.

tarifeler, ülkenin gemiciliğine, ticaretine ve balıkçılığına büyük zarar vermiştir (Israel, 1991: 114-118).

Aşağıdaki tabloda görüleceği üzere tütün, şeker, ringa balığı, keten gibi Birleşik Eyaletler'in öncü olduğu sektörler Fransa tarafından yüksek vergiler konulmuştur. Başlangıçta Birleşik Eyaletler'in ticaretinin gelişiminde önemli katkısı olan Fransa, Birleşik Eyaletler ticaretini baltalar hale gelmiştir.

Tablo 11: Fransa Tarafından Birleşik Eyaletler'e Ait Çeşitli Malların İthalatına Konulan Tarifeler 1664-1699 (%)

	1664	1667	1687-92	1699
Keten	2	4	8	2
Boru	5	-	1.02	0.03
Tütün	13	100	-	-
Şeker	15	22.5	22.5	22.5
Mum	10	10	20	11
Balina Yağı	3	12	12	7.5
Peynir	0.0	0.08	6	1.05
Sabun	2	5	5	2
Yağ	0.06	0.06	6	0.06
Ringa Balığı	-	40	-	-

Kaynak: J. Israel (1990), **Dutch Primacy in World Trade 1585-1740**, Oxford Univ. Press, s: 288.

Özellikle 1667'den sonra Fransa'nın izlediği politikalar daha çok meydan okuyucu niteliktedir. Bu dönemde Hindistan ile ticaretini ilerletmeye çabalamış, Doğu ve Batı Hindistan'la daha yakın ilişkiler kurmak adına faaliyette bulunmuştur. Fransızlar, 1669'da Karayipler'de, özellikle şeker zengini Martinik'te ve daha önce Birleşik Eyaletler'in hâkim olduğu bölgelerdeki deniz karakollarında düzenlemeye gitmiştir. Ayrıca Fransa, 1699'da da on kadar savaş gemisi ve 2500 insanı Güney Hindistan'a göndermiştir (Israel, 1990: 288-289).

Westphalia Barışı'nın⁵⁸ (1648) Birleşik Eyaletler hegemonyasının son bulmasında önemli bir payı vardır. Bu sistem ile yeni bir dünya sistemi ortaya çıkmıştır. Egemen devletler üzerinde bir örgütün ya da bir yetkinin varlığı düşüncesi yerini bütün devletlerin dünya ölçeğinde bir siyasal sistem kurduğu veya Batı Avrupa devletlerinin her ne olursa olsun tek bir siyasal sistem kurduğu düşüncesine bırakmıştır. Bu yeni sistem, devletlerin üzerinde değil devletlerarasında işleyen uluslararası yasalara ve güç dengelerine dayanmaktadır (Gross, 1948: 29). Westphalia Barışı (1648) ile özel mülkiyeti ve ticareti koruyan bir takım kurallar ortaya konulmuştur. Avrupa güçleri arasındaki bu anlaşma, aynı zamanda Atlantik'e ticari genişlemeye yönelik belirsizliği azaltmıştır (Silver ve Slater, 1999: 153-154).

Westphalia Sistemi'nin yürürlüğe girmesiyle birlikte Birleşik Eyaletler, önce Avrupa'daki güç dengeleri üzerindeki kontrolünü kaybetmiş, hemen akabinde dünya üzerindeki statüsünü yitirmiştir. Birleşik Eyaletler gücünü ve konumunu yitirirken İngiltere ve Fransa bu yeni sistemden daha kârlı çıkmış ve gelecek yüzyıl bu iki büyük gücün tahakküm etme çabalarına sahne olmuştur. Geç XVI. yüzyılda Portekiz ve İspanya'nın doğu trafiğini kontrol çabalarına benzer bir biçimde, İngiltere ve Fransa da Atlantik okyanusunu kontrol altına alma çabasına girmiştir. Ancak ikisi arasındaki fark dikkat çekicidir. İngiltere ve Fransa'nın küresel gücü elde etme çabalarında gecikmeleri daha fazla avantaj sağlamıştır. Geç kalanların önce başlayanları yakalaması (yakalama stratejisi) dünya ticaretindeki politik coğrafyayı radikal anlamda değiştirmiştir. Bu değişim, XVIII. yüzyılda İngiltere merkantilizmi, Fransa bölgeselciliği ve bu ikisinin senteziyle başarılmıştır. Bu yeni sentez koloniciliğin oluşturulması, kapitalist kölelik ve iktisadi ulusalcılık olmak üzere üç unsurla ilişkilidir. Bu üç unsur ile birlikte, dünyadaki ekonomi-politik yapısı yeniden organize edilmiştir. İlk iki unsur, kapitalizmin yeniden restorasyonunu açıklamada gerekli ama yeterli koşul değildir. Söz konusu dönüşümü ve

⁵⁸ Westphalia sistemi, karşılıklı bağımlılık içerisinde olan devletlerden oluşturulmuştur. Westphalia Barışı'yla birlikte devletlerarası sistemde, devlet en önemli aktör haline gelmiş ve devletin üzerinde hiçbir kurumun var olmadığı kabul edilmiştir. Bk. Ruggie (2003), *Constructing the World Polity Essays on International Institutionalization*, Routledge Press. s: 47.

sermaye birikimini sağlayan daha çok iktisadi ulusalcılıktır (Arrighi, 1993: 166-168)

Yukarıda ele alınan gelişmelerin ardından, İngiltere'nin ticaretteki rolü değişmiştir. Bu durum kıtalararası ticarete Avrupa'nın antrepo su konumundaki Birleşik Eyaletler'i olumsuz etkilemiş, gemi inşasındaki ve finans sektöründeki üstünlüğünü kaybetmesine neden olmuştur (O'Brien, 2000: 487).

Ticarete ve denizlerdeki üstünlüğünü İngiltere'ye kaptıran Birleşik Eyaletler'in 1795'de güney kesimi Fransa hâkimiyetine girmiştir. Yine aynı yıl Birleşik Eyaletler devleti resmen son bularak yerini Batavia Cumhuriyeti'ne bırakmış, 1590'lardan itibaren var olma savaşı veren ve dünya sisteminde hegemon olmayı başarabilen ülkenin hegemonyası tarih olmuştur (Israel, 1995: 1119-1121).

Görüldüğü üzere sistemde bir dizi değişim yaşanırken, dış ticarete büyük engeller konulmaya başlanmış, rakiplerinin Birleşik Eyaletler'in üretim tekniklerini taklit etmesiyle birlikte ülkenin üretimdeki üstünlüğü aşınmış, savaşlar maddi kayıplara sebep olmuştur. Ancak bu gelişmeler arasında belki de en önemlisi Birleşik Eyaletler'in hegemon olma sürecine benzer bir biçimde İngiltere'de burjuvazi-proletarya şeklinde biçimlenen yeni bir toplumsal sınıf yapısının ortaya çıkması ve sanayi devrimiyle gelen yeni bir üretim tarzının İngiltere'ye ve hatta dünyaya hâkim olmasıdır. Bu gelişmeler çalışmanın üçüncü bölümünde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

“Gerçeklik, kapitalizmin proletarya ile burjuvazi arasında kazdığı derin ve dipsiz çukur, iki sınıf arasında durmaksızın keskinleşen karşıtlıktır”

A.Gramsci

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İNGİLTERE⁵⁹: BİR DÜNYA HEGEMONYASI DOĞUYOR

3.1. HEGEMON OLMA YOLUNDA İNGİLTERE

Birleşik Eyaletler hegemonyası aşınırken, İngiltere kapitalist sistemin yeni hegemonik gücü olarak tarih sahnesinde yerini almıştır. XIX. yüzyıl ile XX. yüzyılın yaklaşık olarak ilk yarısı⁶⁰ (1945’e kadar) İngiltere’nin hegemonyasını ilan ettiği dönemi ifade eder. İngiltere serbest ticaret, karşılaştırmalı avantajlar ve altın standardı⁶¹ gibi evrensel uygulamalar sayesinde rakiplerine üstünlük sağlamış, Avrupa’daki güç dengelerini kontrol etmeyi başarmıştır (Cox, 1993(a): 60).

Birleşik Eyaletler örneğinde olduğu gibi İngiltere’nin küresel bir hegemon haline gelme sürecinde de dünya düzeninde bir dizi değişiklik ortaya çıkmıştır. Bu değişimlerden ilki merkantilist politikalara ilişkindir. Bu süreçte devlet, özel sermayenin oluşumunu sağlamıştır. Aynı zamanda merkantilistlerin ticari çıkarları öncelikli hale gelmiş, kapitalist gelişme için gerekli unsurların serbestliği sağlanmıştır. Bunun hemen akabinde toprak ve emeğin meta⁶² haline dönüştürülmesi ve piyasa üzerindeki kısıtlamaların

⁵⁹ Bu çalışmada İngiltere, Büyük Britanya anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır.

⁶⁰ Cox İngiltere’nin hegemon olduğu tarih aralığını 1845-1875 şeklinde ifade eder. Çalışmada söz konusu aralık Wallerstein (1974) tarafından da ifade edildiği şekilde XIX. yüzyılın tamamı ve XX. yüzyılın ilk yarısı olarak kabul edilmektedir.

⁶¹ Uluslararası altın standardı 1870’den 1914’e kadar sürmüştür, 1920’lerde kısa bir canlanma döneminin ardından 1931’de sona ermiştir. Bk. Cooper, Dornbusch ve Hall (1982), “The Gold Standard: Historical Facts and Future Prospects”, *Brookings Papers on Economic Activity*, No. 1 s: 3.

⁶² Toprağın, emeğin ve paranın meta haline gelme süreciyle ilgili olarak bk. Marx (2004), *Kapital I. Cilt*, Çeviren Alaattin Bilgi, Sol Yayınları ve Polanyi (2002), *Büyük Dönüşüm Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri*, Çeviren Ayşe Buğra, İletişim Yayınları.

ortadan kaldırılması gerçekleştirilmiştir. İkinci değişim, tarıma dayalı devlet yapısıyla ilgili olarak tarımsal üretim tarzının gerilemesidir. Çelişkili bir biçimde bir taraftan serf-lord ilişkisi giderek aşılırken diğer taraftan devlet ve baskın sınıfça el konulan artığın kaynağı yine serfler olmuştur. İngiltere, devletin ve baskın sınıfın iktisadi temellerindeki değişimin ardından daha da başarılı hale gelmiştir. Dönemde ortaya çıkan üçüncü değişim, tarihsel bloğun eskisinden daha fazla nüfuza sahip olmasıdır. Deniz gücünün ticaret güdüsüyle işlenmesini sağlayan İngiltere, Fransız Devrimi'ne karşı harekete geçen grupları baskı altına almak konusunda Fransa'ya oranla daha başarılı olmuştur. Son değişim, eski dünya düzeniyle ilgilidir. XVIII. yüzyıla gelindiğinde, kurallarla yönetilen devletler temelli dünya düzeni şeklindeki yeni evrensel anlayış devlet çıkarlarıyla çelişen güç dengelerini harekete geçirmiştir. Bunun bir sonucu olarak politik ekonominin yasaları “doğal düzen” şeklinde yeniden biçimlenmiştir. Böylece dünya ekonomisinin “ulusların refahı” vizyonu için belirlenmiş olan politikası, bir diğer deyişle sürekli barış sağlanmıştır (Cox, 1987: 117-119).

İngiltere'nin hegemon olma süreci, pek çok açıdan Birleşik Eyaletler'deki sürece benzerlik göstermektedir. İlk olarak iki ülke de sistem genelinde politik anlamda göreceli istikrarı ve toplumsal barışı sağlamayı bilmiştir. İkinci olarak söz konusu ülkelerde türbülanslı durağanlığa doğru geçişin yaşandığı bir kısır döngünün ortaya çıktığı görülmektedir. Hem Birleşik Eyaletler'in hem de İngiltere'nin dünya ticareti ve üretiminde genişleme sürecinde, zanaatkârların ve çiftçilerin de dâhil olduğu emek sınıfının üst tabakaları bu genişlemeden fayda sağlamıştır. Zengin ve fakir arasındaki kutuplaşmadaki artış, ticaret ve üretimdeki artışla birlikte bir orta sınıfın (burjuva sınıfı) doğmasına yol açmıştır. 1848 sonrası çeşitli Avrupa ülkelerinde saygın işçi sınıfı (zanaatkâr elitler) ve avam arasında faklılaşma ortaya çıkmıştır. Bu elitler arası ve karşı sınıflar arası barış, her iki hegemonya periyodunda da çeşitli kesimlere baskı uygulanarak sağlanmıştır. Amerika'nın keşfinin ardından ülkeye getirilen köleler Birleşik Eyaletler'in toplumsal alt sınıfını oluşturmuştur. Benzer bir biçimde göçmen çiftçiler için

Kuzey Amerika kıtasına girişin önünün açılması, Meksika-Amerika savaşının (1846-48) çiftçilerin köleleştirilmesini hızlandırması ve göçmen çiftçiler için fırsatların artarak Asya ve Afrika'daki kolonilerin yağmalanması da İngiltere'de bir toplumsal alt sınıf oluşturmuştur. Son olarak iki ülkede de hegemon oldukları dönemlerde zirve yapan üretim ve ticaret, kısa vadede hem toplumsal barışın hem de kârlılığın artmasına olanak tanırken, orta vadede kapitalistler arası rekabetin güçlenmesine neden olmuş, sosyo-ekonomik yapı kutuplaşmıştır (Silver ve Slater, 1999: 177-179).

İngiltere, Birleşik Eyaletler'den farklı olarak devletlerarası sistemin idaresine odaklanmış ve sistemin yeniden organizasyonunu gerçekleştirebilmiştir. Başlangıçta devletlerarası sistem, çeşitli devletlerarasında bir güç sistemi olarak işlemeye başlamıştır. Bu yeni devletler grubu, Westphalia Sistemi'nin esaslarını teşkil eden oligarşi ve hanedanlığa dayalı devlet yapısına eklemlenmiştir. Temel olarak ulusal topluluklarca kontrol edilen bu grup, eski-yeni imparatorluklardan bağımsızlıklarını kazanarak tarih sahnesine çıkmışlardır. Bu andan itibaren, devletlerarası ilişkiler monarkların kişisel çıkar ve hırsları doğrultusunda değil, kolektif hırs ve çıkarlar doğrultusunda biçimlenir hale gelmiştir. Dünyayı yönetme gücü umulmadık bir biçimde İngiltere'nin eline geçmiş ve ülke bu genişlemiş devletlerarası sistemi XIX. yüzyılın başlarından XX. yüzyılın ortalarına kadar baskı altında tutmayı başarabilmiştir. Tüm bunlar olurken sadece İngiltere dünyanın tüm bölgelerinde politik kontrolü sağlayabilmiş ve yönlendirici pozisyonu elinde tutabilmiştir. Batı dünyasında kolonici imparatorlukların dağılması, batı dışındaki dünyaya doğru genişlemiştir. Modern devletlerarası sistemde gerçekleşen gelişme, emperyalist kuralların da canlanmasına yol açmıştır. Emperyalist kurallardaki bu canlanma "serbest ticaret emperyalizmi" şeklinde yeni bir sistemin dizayn edilmesinin temel nedenidir. Ayrıca Westphalia Sistemi'nin tasfiyesi, tamamıyla dünya yönetiminin yeni bir enstrümanını ortaya çıkarmıştır. Westphalia Sistemi, devletlerarası sistemin üzerinde işleyen herhangi bir otoritenin olmadığı prensibine dayandırılmıştır. Oysa serbest ticaret emperyalizmi, devlet içinde

ve devletlerarasındaki işleyiş kurallarını yeni bir metafizik olgu (dünya piyasası) tarafından kurulduğu kabulün dayalıdır. Bu metafizik olguyu mümkün kılan da İngiltere olmuştur (Arrighi, 1993: 171-173).

Bu bölümde XV. yüzyılın⁶³ sonlarında henüz gelişmekte olan bir ülke konumunda bulunan, XIX. yüzyılın başlarından itibaren ise hegemon haline gelen İngiltere'nin geçirdiği evrim ve ardından Birleşik Eyaletler'e benzer bir biçimde hegemonyasını yitirşi eleştirel ekolün argümanları doğrultusunda tahlil edilecektir. Daha önce de ifade edildiği üzere, söz konusu dönem tarihsel bir süreklilikle, değişim odaklı incelenecektir. "Her şey değişim halindedir" savının kabulü, genel geçer kuralların olmadığı, hegemonyaların da tek tip olamayacağı kabulünü gerektirmektedir. Bu bağlamda Cox'un da ifade ettiği üzere geçmiş, günümüzü ve geleceği açıklayacak genel bir model yoktur. Teknoloji, üretim ilişkileri, ideolojiler benzerlikler gösterse de hiçbir yapısal değişim bir diğeriyle aynı olamaz, örnekten örneğe özgüllükler içerir. Bu durum Birleşik Eyaletler hegemonyasında olduğu gibi İngiltere örneğinde değişmemiştir.

Bu bağlamda III. bölümde, Birleşik Eyaletler hegemonyasından oldukça farklı bir yapı arz eden İngiltere'nin liberalizmle elde ettiği dünya hegemonyası irdelenecektir. Çalışmada öncelikle İngiltere hegemonyasının doğuşu ve yükselişi, ardından yine bir üretim sistemi ve toplumsal değişim ile hegemonik gücünü yitirşi ele alınacaktır.

3.2. İNGİLTERE'NİN İKTİSADİ PANORAMASI

İngiltere merkezli birikim süreci kendinden önceki hegemonlardan oldukça farklıdır. Her iki birikim sisteminde de kapitalist devlet merkezi role sahip olmakla birlikte, Birleşik Eyaletler'e hegemon olduğu andan itibaren

⁶³ 1500'lerde İngiltere ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Cipolla (2005), *Before The Industrial Revolution European Society and Economy, 1000-1700*, Routledge Press,

İngiltere ve Fransa tarafından meydan okunmuştur. İngiltere örneğinde ise Birleşik Eyaletler'in aksine Avrupa tarihinin en uzun süren barışı⁶⁴ sağlanabilmiştir. Avrupa'da güç dengelerini kurmayı ve dünya ticaretinin merkezi olmayı başaran ülke, bu barış konjonktürü sayesinde güç bulabilmiştir (Arrighi, 2005(b): 98).

İngiltere hegemon olma yolunda ilerlerken sadece diplomatik arenada güç dengesi kurmayı başarmamış aynı zamanda Avrupa'nın gücünü de bölerek ticari ve emperyal çıkarlarını gerçekleştirebilmiştir. Bu süreçte sadece diğer büyük güçlerin tahakkümü altında olan ülkeleri kendi tahakkümleri altına almakla kalmamış, aynı zamanda aralarında uyumu da sağlamıştır. Böylece İngiltere'nin politikası, güç dengeleri olmuştur. İngiltere'nin ticareti, Avrupa'ya, Güney Amerika'ya ve ABD'ye egemen hale gelirken neredeyse hiçbir dirençle karşılaşmamıştır. Liberal ticaret politikası büyük bir başarı sağlamış, ayrıca Avrupa'dan gelecek tehditlere karşı İngiltere'nin uyguladığı dış politika maliyetleri oldukça düşürmüştür. Hükümet savaş dönemlerini İngiltere Bankası'ndan borç alarak finanse etmiştir. Kamu borçlarını ve banknot basımını yönetecek kurumlar oluşturulmuştur. Dünya ticaretinde kullanılmak üzere altınla değiştirilebilir para basılmıştır. Devlet politikasının sınırları İngiltere'nin ticari konumu tarafından belirlenir hale gelmiştir. İngiltere'nin güç dengeleri politikası ile birlikte 1820-1830'larda Batı Avrupa devletlerinde liberal-orta sınıfın dönüşümünü engelleyen dışsal faktörler de ortadan kaldırılmıştır (Cox, 1987: 123-126).

Arrighi, Birleşik Eyaletler ile İngiltere hegemonyası arasında üç temel farklılık olduğunu ileri sürer. Bu farklılıklardan ilki, Birleşik Eyaletler antrepolarının sadece ticari önceliği olmasına rağmen, İngiltere antrepolarının ticari önceliğinin yanı sıra endüstriyel boyutunun da olmasıdır. İngiltere "dünyanın atölyesi" konumuna yükselmiş ve uzun yıllar Avrupa'nın endüstri merkezi olmayı başarmıştır. İkinci farklılık Birleşik Eyaletler'in dünya ticaretini tamamen merkantilist ilkelere dayandırırken İngiltere'nin ticaret

⁶⁴ Polanyi'nin "yüz yıllık barış" olarak adlandırdığı bu dönem 1815-1914 yıllarını kapsar.

politikasının üretim ve taşımacılığı entegre eden bir mekanizma oluşturmayı başarabilmesidir. Son farklılık Hindistan üzerindeki uygulamalarla ilgilidir. Birleşik Eyaletler'den farklı olarak İngiltere, Hindistan'da tam bir kolonileşme sağlamıştır. Hindistan'ın, İngiliz gücünün yeniden üretiminde demografik ve finansal katkıları vardır. Ülke, İngiltere'ye demografik anlamda hem ticari hem de askeri destek sağlamıştır. Ticari olarak Hindistan işgücünün Avrupa için hammadde ve yiyecek üreticilerine çok düşük fiyatlarda girdi temin etmesiyle birlikte İngiltere, Avrupa tekstil endüstrisinin en büyük gücü olmuştur. Askeri anlamda insan gücü, İngiltere'nin Asya'ya ve Afrika'ya ticaret ve yatırım yapabilmesi, ticaret rotalarının güvence altına alınması adına savaşlarda kullanılmıştır. Son olarak İngiltere Bankası'nın Hindistan'ın döviz rezervlerini kontrolü, İngiltere'nin dünya finansal ve ticari üstünlüğünün temeli olmuştur (1993: 166; 2005(b): 99-101).

XVII. yüzyılın ikinci yarısına kadar dünya ticaretinin gelişmesi adına Birleşik Eyaletler'le birlikte hareket eden İngiltere⁶⁵, XIX. yüzyılın başlarından itibaren tutumunu değiştirmiş, dünya ticaretinin merkezi olma ayrıcalığını Birleşik Eyaletler'den alarak bunu yaklaşık olarak XX. yüzyılın ortalarına kadar korumuştur. İngiltere ticaretinin gelişmesini sağlayan merkantilizm, ülkeye Amsterdam üzerinde üstünlük kurma olanağı tanımıştır (Cox, 1987: 117).

İngiltere öncelikle tarımsal ve endüstriyel alanda verimlilik artışı sağlayarak güce sahip olmuş, bu verimlilik emekten tasarruf edici teknolojik gelişmeyi de beraberinde getirmiştir. Verimlilikte elde edilen başarı, ülkeye fiyat avantajı sağlamış ve elde edilen maliyet üstünlüğünden dolayı dünyada serbest ticareti oluşturmanın ve bunu sürdürmenin yolları aranmıştır. Kârlı

⁶⁵İngiltere, özellikle Birleşik Eyaletler'in antrepo ticaretine darbe vurmak adına 1651 Denizcilik Yasası'nı devreye sokmuştur. Buna göre ülkeye giren malların ya İngiliz gemileriyle ya da üretim yapılan ülkenin gemileriyle yapılmasına karar verilmiştir. Buradaki esas amaç devletin kendisini, sadece Baltık ticaretini değil aynı zamanda genişleme kapasitesi olan trans-Atlantik ticaretini de geliştirme imkânı sağlayacak şekilde organize etmesidir. Wallerstein (1980), *The Modern World System II Mercantilism and the Consolidation of the European World Economy, 1600-1750*, Academic Press Inc., s: 79.

üretim olanakları sayesinde sermaye adeta ülkeye akmış ve ülke finans merkezi haline gelmiştir (Boswell ve Sweat, 1991: 128).

Aslında 1500'ler İngiltere'si nüfusun büyük çoğunluğunun kırsalda yaşadığı, geçimi büyük ölçüde tarıma dayalı olan, verimliliği ve gelir düzeyi oldukça düşük periferi durumdaki bir ülke konumundadır⁶⁶. 1500'lerde İngiltere nüfusunun %8'i kentlerde yaşarken tarım dışı sektörde çalışan kırsal nüfus %18, tarım sektöründe çalışan nüfus ise %74'tür. 1800'lere gelindiğinde ise kentlerde yaşayan nüfus %29'a, tarım dışı sektörlerde çalışan kırsal nüfus %36'ya çıkarken, tarımsal nüfus %36'ya gerilemiştir (Allen, 2004: 16).

Tablo 12: Seçilmiş Bazı Avrupa Ülkelerinde ve Kentlerde Nüfus Artışı ve Kentleşme

	1600	1700	1750	1850
İngiltere	4,3	5,8	6	18
Fransa	18,5	22	24	36
İtalya	12	13	15	25
İspanya	8,5	8	9,5	15
Londra	200	575	675	2685
Paris	220	510	576	1053
Napoli	281	216	305	449
Madrid	49	110	109	281

Kaynak: Simpson (2004), "European Farmers and the British 'Agricultural Revolution'", içinde *Exceptionalism and Industrialisation Britain and Its European Rivals, 1688–1815*, Edited by Leandro Prados de la Escosura, Cambridge Press, s: 72.

Not: Ülkelerin nüfus artışı milyon, kentlerin nüfusu ise bin ile ifade edilmektedir.

Tablo 12'de görüldüğü üzere İngiltere'nin 1600'lerde % 4.3 olan nüfus artış hızı 1700'lerde %35'lik bir artışla % 5.8'e yükselirken yine 1600'lerde 200 bin olan Londra nüfusu neredeyse üç katı artarak 575 bine yükselmiştir. 1850'lere gelindiğinde ise nüfus 3.18 kat artarken kent merkezinde nüfus 12.5 kat artmıştır.

⁶⁶ İngiltere'nin iktisadi göstergeleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Black (2001), *Eighteenth Century Britain 1688–1783*, Palgrave Press.

1815’de ülkelerin çoğunda aktif nüfusun 2/3’ü tarımsal sektörde istihdam edilmekteyken bu oran İngiltere’de 1/4’ün altında seyretmiştir. Ayrıca yine tarımda istihdam edilen nüfusun diğer ülkelere göre daha verimli olduğu söylenebilir (Simpson, 2004: 70).

XVIII. yüzyılda İngiltere’nin hegemon haline gelmesinde iktisadi faktörlerin önemli bir rol oynadığını söylemek yanlış olmaz. İktisadi yapıdaki değişim, çalışan nüfusun büyük çoğunluğunun gelirindeki değişimle etkileşim halindedir. İngiltere’de verimlilik artışı, ücret düzeyinin de diğer ülkelerin üzerinde gerçekleşmesine yol açmıştır. Endüstri Devrimi’nin arifesinde İngiltere’deki işçilerin reel ücretleri Avrupa’daki diğer ülkelerin işgücü ücretlerinden %50’den daha yüksek seyretmiştir (Allen, 2004: 15-20).

1688-1815 arasında İngiltere, “Endüstri Devrimi”⁶⁷ olarak bilinen iktisadi yeniden yapılanma ve modernizasyon sürecinde Avrupa ile rekabete girmiştir. Viyana Anlaşması’yla birlikte ülke, deniz gücü, uluslararası ticaret, tarımsal etkinlik, endüstriyel üretim, mali kapasite ve teknolojik ilerleme açısından lider olmayı başarmıştır. 1820’de İngiltere Avrupa’nın kişi başına GSYH’si en yüksek ülkesi olmuş ve bu üstünlüğü 1913’e kadar sürdürmüştür (Escosura, 2004: 1).

⁶⁷ İngiltere’nin endüstrileşmesinde başlıca etkenler; endüstriyel dönüşüm, teknolojik değişime ayak uydurması, doğal kaynakların zenginliği, yabancı malların keşfi, tarıma olan bağlılığın azalması, kırdan kente göçteki artış, deniz aşırı ticarete başarı sağlanması adına yapılan yüksek askeri harcamalar şeklinde sıralanabilir. Escosura (2004), Was British Industrialisation Exceptional?, İçinde *Exceptionalism and Industrialisation Britain and Its European Rivals, 1688–1815*, Edited by Leandro Prados de la Escosura, Cambridge Press, s: 2.

Tablo 13: Seçilmiş Bazı Avrupa Ülkelerinde GSYH Değerleri (Geary-Khamis Doları)

Ülkeler	1820	1870	1913
Fransa	1135	1876	3485
Almanya	1077	1839	3648
İtalya	1117	1499	2564
Birleşik Eyaletler	1838	2757	4049
İngiltere	1706	3190	4921
Portekiz	923	975	1250
İspanya	1008	1207	2056

Kaynak: Maddison (2003), *The World Economy Historical Statistics*, OECD Press, s: 262'deki Tablodan oluşturulmuştur.

Endüstrileşme aynı zamanda toplum yapısında da büyük değişime yol açmıştır. Endüstri temelli toplumlarda nüfus kentlere doğru kaymaya başlamıştır. 1870-1900 arasında Avrupa nüfusu neredeyse ikiye katlanmıştır. Aynı periyotta dört milyon insan ABD'ye göç etmiş, Avrupa'da kentleşme ivme kazanmıştır. Deniz aşırı ülkelere çok büyük oranlarda göç yaşanmış ve şehir nüfusu giderek artmıştır. 1850'de İngiltere'de "liberal devlet" devreye girdiğinde, sadece bu ülkedeki kent nüfusunun kırsal nüfustan daha kalabalık olduğu görülmüştür. Ancak fabrika işçileri toplam nüfusun henüz küçük bir kısmını içermektedir. Bu süreçte liberal devlet nüfusla ilgili kurallar koymak durumunda kalmış, eski anlaşmalar bozulmuş ve endüstride istihdam edilecek çekirdek aileler ve bireylerin serbest dolaşımına izin verilmiştir. Bu süreçte ortaya çıkan politik tepkiler de devlet tarafından bertaraf edilmiştir. (Cox, 1987: 155-156).

Dönemin İngiltere'sini anlamada tarımsal kurumların modernizasyonu da önemli bir yere sahiptir. Küçük ölçekli işletmelerdeki birleşmeler, büyük çapta arazi holdingleri, çiftliklerin işçilere kiralanması kurumsal değişim olarak kabul edilebilir. Tarımsal sektörün modernizasyonu ve endüstri için gerekli emek bu yolla sağlanmıştır. Kırsalda tarım dışı alanlardaki gelişme, "proto-

sanayileşmeye⁶⁸ karşılık gelir. Avrupa’da söz konusu dönemde kırsal bölgelerde önemli ölçüde endüstriyel üretim gerçekleştirilmiştir (Allen, 2004: 17-29).

Ayrıca İngiltere’nin kolonileşmesinde ve ticari faaliyetlerinde büyük oranlarda devlet desteği bulunmaktadır. İngiltere’nin ticaret ve denizcilikte güç haline gelmesinin arkasında bu durumun da payı oldukça fazladır. 1700’lerden itibaren İngiltere taşımacılık ve denizcilikte dünya gücü haline gelmeye başlamıştır (Black, 2008: 72). Aşağıdaki tabloda İngiltere’nin gemi taşımacılığındaki kapasitesi yer almaktadır. Sanayi devrimi sürecinde buhar gücünün makinelerde kullanımı gemicilik sektörüne de yansımış, İngiltere’nin taşımacılıkta lider konuma gelmesinde önemli rol oynamıştır. Aşağıdaki tablo İngiltere’nin taşımacılık kapasitesini gözler önüne sermektedir.

Tablo 14: İngiltere’nin Deniz Taşımacılığı Kapasitesi 1570-1913 (000 Ton)

	Tekne	Buharlı Gemi
1570	51	0
1670	260	0
1780	1000	0
1820	2436	3
1850	3397	168
1913	843	11273

Kaynak: Maddison (2006), **World Economy**, s: 92

Tarımdan ayrılan işgücü endüstri, ticaret ve diğer tarım dışı sektörlerde emilmek durumunda olduğundan kentlerde ve kırsal alanlarda yeni iş alanları yaratılmıştır. Bu süreçte küçük ölçekli çiftçilere ve tarımsal işgücüne talep bitme noktasına gelmiştir. Bu talep yetersizliği tarımsal işgücünün endüstriyel alana kaymasına yol açmıştır. İngiltere’nin maliyet üstünlüğünün bir getirisi olarak, Kuzeybatı Avrupa’da kırsal endüstrideki genişleme yeni iktisadi liderin doğuşunu hazırlamıştır. Ayrıca İngiliz Doğu

⁶⁸ Mendels tarafından iktisat tarihi literatürüne sokulan, “proto sanayileşme” ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Üşür (2004), “Proto Sanayileşme: Sanayileşme Tarihine Bir Katkı?”, *Praksis*, Sayı 11, s: 221-234.

Hint Şirketi, Asya'daki malların daha düşük fiyata alınıp getirilmesini sağladığı için ülke, diğer Avrupa ülkelerine göre daha avantajlı duruma gelmiştir. XVII. yüzyılın sonlarında İngiltere'de üretilen yünlü kumaşın %40'ı ihraç edilmekte ve yerli üreticilerin ihracının %69'u yünlü mamullerden oluşmaktadır (Allen 2004: 27; Estaban, 2004: 35).

Tablo 15: 1787-1820 Yılları Arasında İngiltere'nin İhracatı Altın Hariç FOB Değeri (Bin Pound)

İHRACAT	1787-1789	1792-1815	1816-1820
Afrika ve Asya'daki Kolonileriyle	6,919	12,277	14,854
Batı Hindistan	1,761	3,718	4,105
ABD	2,567	7,232	8,706
Avrupa	7,741	9,689	19,630
Afrika ve Asya'daki Tüm Kolonilerle	707	875	987
Toplam İhracat	17,846	34,297	50,746

Kaynak: Estaban (2004), "Comparative Patterns of Colonial Trade: Britain and Its Rivals", içinde **Exceptionalism and Industrialisation Britain and Its European Rivals, 1688–1815**, Edited by Leandro Prados de la Escosura , Cambridge Press, s: 44.

Yukarıdaki tabloda İngiltere'nin toplam ihracatı yer almaktadır. Buna göre ülkenin ihracatının en yüksek paya sahip olduğu ülkeler Avrupa'dadır. Ülke söz konusu dönemde Hindistan gibi koloni haline getirdiği ülkelere oldukça düşük fiyatlardan hammadde satın almış ve bunu işleyerek Avrupa ülkelerine ve kolonilerine satmıştır. 1780'li yıllar ile 1810'lu yıllar arasında Avrupa ülkelerine yapılan ihracatın neredeyse üç kat artış gösterdiği de yine tabloda gözler önüne serilmektedir.

Yine aynı dönemde İngiltere'nin ithalatının bölgesel dağılımı incelendiğinde kolonilerinden yapılan ithalatın Avrupa'dan oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Bunun temel nedeni tropikal mallar şeklinde de adlandırılması mümkün olan şeker ve pamuk gibi mamullerin işlendikten sonra ve Avrupa'ya ihraç edilmek amacıyla ithal edilmesidir.

Tablo 16: 1787-1820 Yılları Arasında İngiltere'nin İthalatı Altın Hariç CIF Değeri (Bin Pound)

İTHALAT	1787-1789	1792-1815	1816-1820
Afrika ve Asya'daki Kolonilerinden	27,132	42,062	53,194
Batı Hindistan	5,587	7,283	9,594
ABD	1,246	2,544	5,225
Avrupa	9,958	12,589	15,759
Afrika ve Asya'daki Tüm Kolonilerden	15,927	26,928	32,210
Toplam İthalat	27,132	21,539	29,435

Kaynak: Estaban (2004), "Comparative Patterns of Colonial Trade: Britain and Its Rivals", içinde **Exceptionalism and Industrialisation Britain and Its European Rivals, 1688–1815**, Edited by Leandro Prados de la Escosura , Cambridge Press, s: 38.

Son olarak ülkenin yeniden ihracatındaki dağılımın da incelenmesi yerinde olacaktır. Tablo 17'de yer alan veriler ışında, İngiltere'nin yeniden ihracatının büyük bir bölümünün yine Avrupa ülkeleri ile yapıldığını söylemek mümkündür. Bunun en önemli sebebi yine kolonileştirdiği ülkelere düşük fiyatlarla aldığı malları bu kez hiç işlemeksizin Avrupa pazarında satışa sunma imkânına sahip olmasıdır.

Tablo 17: 1787-1820 Yılları Arasında İngiltere'nin Yeniden İhracatı Altın Hariç FOB Değeri (Bin Pound)

YENİDEN İHRACAT	1787-1789	1792-1815	1816-1820
Afrika ve Asya'daki Kolonileriyle	1,719	3,504	3,437
Batı Hindistan	208	623	371
ABD	334	410	498
Avrupa	2,797	7,318	7.687
Afrika ve Asya'daki Tüm Kolonilerle	1,721	4,35	3,585
Toplam Yeniden İhracat	4,852	11,764	11,770

Kaynak: Estaban (2004), "Comparative Patterns of Colonial Trade: Britain and Its Rivals", içinde **Exceptionalism and Industrialisation Britain and Its European Rivals, 1688–1815**, Edited by Leandro Prados de la Escosura , Cambridge Press, s: 41.

Buraya kadar, dönemin İngiltere'sinin demografik ve iktisadi görünümü resmedilmeye çalışılmıştır. Birleşik Eyaletler hegemonyası incelenirken de ifade edildiği üzere bir ülkenin yüksek kentleşme düzeyine sahip olması, ticarete ve finansal alanda en gelişmiş ülke konumunda bulunması söz

konusu ülkeyi hegemon yapamaz. Buradaki amaç sadece ülkenin genel bir resmini ortaya koymaktır. Ülkenin iktisadi gücü ortaya konulduktan sonra sıra hegemon olma sürecine katkıda bulunan asıl unsurlara yani üretimde, iktisadi sistemde, sınıfsal yapıda ortaya çıkan değişimlerin ortaya konulmasına gelmiştir. Bu nedenle ilk olarak bir dünya hegemonyası haline gelen ülkenin üretim süreci incelenecektir.

3.3. ÜRETİMİN KÜRESELLEŞMESİ

Bir dünya hegemonyası olmaya giden yolun ilk uğrağı kuşkusuz üretimin küreselleşmesidir. Ancak buradaki üretim daha önce de ifade edildiği üzere sadece maddi üretimi içermez. Üretim, fiziksel mallar kadar bilgi ve toplumsal ilişkilerin yeniden üretimini de içerir. Yine hegemonyaya baskın ve bağımlı sınıflara ait değerler, normlar ve fikirler de dâhil edilir⁶⁹ (Bohle, 2006: 62-64). Bu nedenle öncelikle İngiltere'nin fiili üretiminde ortaya çıkan değişim ardından bunun devleti, sınıfları ve toplumsal güçleri nasıl biçimlendirdiği ortaya konulmaya çalışılacaktır.

3.3.1. “İblis” Fabrikanın Doğuşu⁷⁰

İngiltere'nin hegemonik bir güç haline gelme sürecinde teknoloji alanında büyük değişimler ortaya çıkmış, bunu fabrika sisteminin daha önce ulaşılmamış alanlara sistemli bir biçimde yayılması izlemiştir. Son olarak en büyük potansiyel pazarın, iktisadi olarak gelişmiş ülkelerin çalışan kitlelerinin

⁶⁹ Cox üretimi ortaya çıkan çıktıdan ziyade bir süreç olarak ele alır. Üretim eşanlı olmaktan çok tarihsel bir süreçtir. Ayrıca sadece mal ve hizmetlerin üretimi değil, kurumlar, yasalar, ahlak ve düşünceler de üretimdeki değişime eklemlenmiştir. Bk. Cox ve Schechter (2003), *The Political Economy of a Plural World Critical Reflections on Power, Morals and Civilization*, Taylor & Francis Press, s: 31.

⁷⁰“İblis Fabrika” benzetmesi Polanyi'ye aittir. O'na göre ticari bir toplumda makine ile üretimin içerdiği şey, toplumun doğal ve insani özünü metalara dönüştürmektir. Bu yöntemin neden olduğu sarsıntı mutlaka insan ilişkilerini altüst edecek ve doğal çevreyi yok etme tehdidini içerecektir. Bu süreç ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Polanyi (2002), *Büyük Dönüşüm Büyük Dönüşüm Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri*, Çeviren Ayşe Buğra, İletişim Yayınları, s: 73-84.

artan gelirinde yattığı keşfedilmiş ve bu doğrultuda serbest ticaret politikası benimsenmiştir (Hobsbawm, 2003(b): 161-163).

Napolyon'un devrilmesinden sonraki 50-60 yılda ortaya çıkan uluslararası sistem bir dizi alışılmadık özelliğe sahiptir. Bu özelliklerden ilki özellikle 1840'lardan sonra entegre küresel bir ekonominin gelişimidir. İngiltere'nin iktisadi hegemonya oluşturduğu dönemde ulaşım ve iletişim alanlarında büyük yol kat edilmiş, sanayi teknolojisi bir yerden bir başka yere hızlı aktarılır hale gelmiş, tarımda yeni toprak ve hammadde kaynaklarının arayışları başlamıştır. Gümrük tarifeleri gibi merkantilist düzenlemelerin aşınması, yerine serbest ticaret ve uluslararası uyuma bırakması, XVIII. yüzyılda yaşanan güç çatışmaları yerine çok farklı bir uluslararası düzenin ortaya çıktığının sinyallerini vermiştir. Uzun süren güç savaşlarının olmayışı tüm devletlerarası çatışmaların sona erdiği anlamına gelmiyor, gelişmiş ülkelerin kendinden daha zayıf olanlara yönelik yürüttükleri fetih savaşları artıyordu. Yine bu dönemde Sanayi Devrimi⁷¹ ile ortaya çıkan teknolojiler, etkisini kara ve deniz savaşlarında göstermiştir. Demiryolları, telgraf, çabuk ateş eden silahlar, buhar gücü ve zırhlı savaş gemileri askeri gücün birer göstergesi haline gelmiştir (Kennedy, 2009: 185-186).

Hegemon olma sürecinde İngiltere'de üretim artışı sağlamak adına bir dizi buluş yapılmıştır. 1740-1770 arasında pamuk tüketimi %117 oranında artış göstermiş, dokumacılıktaki artış iplik talebini doğurmuştur. Bu süreçte 1764'de elle çalışan ve aynı anda birden fazla ipliği eğiren bir makine icat edilmiştir. 1768-70 arasında su enerjisi kullanılarak çakırkların çalıştırılması sağlanmış, 1760'da buhar makinesi harekete geçirilmiş, 1775'de söz konusu makineler sanayide kullanılmaya başlanmıştır. Demir üretimi artış göstermiş, 1776'da ilk demir ray üretimi gerçekleştirilmiş ve madenlerde kullanımında artış yaşanmıştır. 1783'de çift etkili buhar makinesi devreye sokulmuş ve 1785'de buharla çalışan ilk iplik fabrikası faaliyete geçirilmiştir. Fabrikalarda

⁷¹ Devrimle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Pincus (2009), *The First Modern Revolution*, Yale Univ. Press.

makineleşmenin zorunlu bir sonucu olarak üretim organizasyonu, çalışma düzeni de değişime uğramış ve işçiler yeni bir çalışma prensibiyle yeniden organize edilmiş, hiçbir esnekliğin olmadığı bir çarkın dişlisi konumuna düşürülüp, ruhsuz bir mekanizmaya tabi olmak zorunda bırakılmışlardır. Böylece İngiltere’de üretimin kapitalist dönüşümü başlatılmış ve “sanayi devrimi” olarak adlandırılan olgu ortaya çıkmıştır. Kolonyal hâkimiyet, dünya ticareti, ticaretin gelişmesi sonucu çay, şeker, pamuk gibi temel malların bollaşması, pazarın genişlemesi, çitleme ve tarımda ortaya çıkan modernizasyon, yaşadıkları yerlerden ve üretim araçlarından koparılmış bir proletarya, üretimde yeni tekniklerin ve buluşların ortaya çıkması, ticaret ve tarımdan elde edilen yatırım sermayesinin varlığı fabrikaların kurulmasını sağlamıştır. Yine aynı dönemde devlet korumacı önlemler alarak, ayrıcalıklar tanıyarak ve merkantilist politikaların doğal bir uzantısı olan tekeller oluşturarak, ticari ve sömürgeci yayılmaya askeri ve siyasi destek sağlamıştır (Beaud, 2003: 84-86).

Yaşanan gelişmelerin ardından İngiltere, 1760-1830 yılları arasında Avrupa’daki sanayi verimliliğinde meydana gelen toplam artışın yaklaşık üçte ikisini gerçekleştirmiş, ülkenin dünya imalat üretimindeki payı 1.9’dan 9.5’e fırlamıştır. Tablo 18’de seçilmiş bazı ülkelerin imalat verimliliğindeki payları yer almaktadır.

Tablo 18: Seçilmiş Ülkelerin Dünya İmalat Verimliliği İçindeki Nispi Payları (%)

	1750	1800	1830	1860	1880	1900
Avrupa	23,2	28,1	34,2	53,2	61,3	62
İngiltere	1,9	4,3	9,5	19,9	22,9	18,5
Almanya	2,9	3,5	3,5	4,9	8,5	13,2
Fransa	4	4,2	5,2	7,9	7,8	6,8
ABD	0,1	0,8	2,4	7,2	14,7	23,6
İtalya	2,4	2,5	2,3	2,5	2,5	2,5
Japonya	3,8	3,5	2,8	2,6	2,4	2,4
Çin	32,8	33,3	29,8	19,7	12,5	6,2

Kaynak: Paul Kennedy (2009), **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri**, Çeviren Birtane Karanakçı, İş Bankası Yayınları s: 191.

Aşağıdaki tabloda ise seçilmiş bazı ülkelerdeki kişi başına sanayileşme düzeyleri yer almaktadır. İngiltere'nin sanayileşme düzeyi 1750'lerde %10 düzeyinde gerçekleşirken 1830'lardan itibaren diğer ülkeler ile arasındaki makası giderek açmış ve 1860'larda en yakın rakibi olan ABD'nin sanayileşme düzeyinin üç katından biraz fazla kişi başına sanayileşme düzeyine sahip olmuştur.

Tablo 19: Kişi Başına Sanayileşme Düzeyleri (%)

	1750	1800	1830	1860
Avrupa	8	8	11	16
İngiltere	10	16	25	64
Almanya	8	8	9	15
Fransa	9	9	12	20
ABD	4	9	14	21
İtalya	8	8	8	10
Japonya	7	7	7	7
Çin	8	6	6	4

Kaynak: Paul Kennedy (2009), **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri**, Çeviren Birtane Karanakçı, İş Bankası Yayınları s: 192.

Tablo 20'de da seçilmiş bazı ülkelerin dünya sanayi üretimindeki payları yer almaktadır. Tabloda da görüldüğü üzere İngiltere hegemonyasının zirve noktası denilebilecek 1870'lerde, üretim sürecini arttırmak adına uygulamaya konulan yeni teknikler etkisini göstermiş, ülke sanayi üretiminde en büyük payı (%32) alabilmeyi başarmıştır. Bu dönemde Fransa, Almanya ve Sovyet Rusya'nın üretiminin toplamından daha fazla bir paya sahip olmuştur. 1881'den itibaren dünya sanayi üretimindeki payı giderek düşen İngiltere, hegemonyasının sonlandığı 1936-38 döneminde Fordist üretim tarzına ayak uyduramaz hale gelerek %9'luk bir payla üretim sürecinden neredeyse dışlanmış.

Tablo 20: Başlıca Sanayileşmiş Ülkelerin Dünya Sanayi Üretimindeki Payı (%)

	İngiltere	Fransa	Almanya (AFC)	Rusya (SSCB)	ABD	Japonya	Dünyanın Geri Kalanı
1870	32	10	13	4	23	-	18
1881-1885	27	9	14	3	29	-	18
1896-1900	20	7	17	5	30	1	20
1906-1910	15	6	16	6	38	3	23
1913	14	6	16	6	38	1	19
1926-1929	9	7	12	4	42	3	23
1936-1938	9	5	11	19	32	4	20

Kaynak: Michel Beaud (2003), **Kapitalizmin Tarihi**, Çeviren Fikret Başkaya, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara s: 160.

Sanayi Devrimi, istihdamın yapısında da oldukça büyük değişimlere yol açmıştır. 1700'lerin başında İngiltere nüfusunun yarısından fazlası tarımsal alanda istihdam edilmiş ve sanayide çalışan nüfus oldukça düşük düzeylerde seyretmiştir. 1820'lerde ise tarımsal sektör %19'luk bir gerileme ile %37'ye düşerken, sanayide artış başlamıştır. İngiltere hegemonyasının zirveden inmeye başladığı 1890'larda ise tarımın payı %16'lara gerilerken endüstriyel istihdamın payı %43'lere yükselmiştir.

Tablo 21: İstihdamın Yapısı (%)

		Birleşik Eyaletler	İngiltere	ABD
1700	Tarım	40	56	-
	Endüstri	33	22	-
	Hizmet	27	22	-
1820	Tarım	43	37	70
	Endüstri	26	33	15
	Hizmet	31	30	15
1890	Tarım	36	16	38
	Endüstri	32	43	24
	Hizmet	32	41	38

Kaynak: Maddison (2006), **World Economy**, s: 97.

İngiltere'de üretim sürecinde ortaya çıkan değişme ve gelişmeler ortaya konulduktan sonra sıra ülkeyi hegemonya tahtına taşıyan asıl değişmelerin yani toplumsal yapının, sistemin ve sınıflar arası ilişkilerin nasıl biçimlendiğinin ele alınmasına gelmiştir.

3.4. LİBERAL DÜNYA DÜZENİ VE LİBERAL DEVLET

İngiltere'nin liberal hareketi servetinin ve gücünün yayılmasına, dünya çapında bağılılık ve bağımlılık ilişkileri yaratmasına; dünya güç dengelerindeki üstünlüğü ve finans kurumu olması da dünya piyasasının yöneticisi haline gelmesine olanak tanımış ve bu durum İngiltere hegemonyasının sonlandığı 1945'e kadar sürmüştür (Arrighi, 2000: 95).

İngiltere'de burjuva hegemonyasının ve dünyada da İngiltere hegemonyasının oluşmasının hemen ardından liberal devlet yapısı ve liberal dünya düzeninin eşanlı olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Güç dengelerini⁷² yönetmeyi başaran İngiltere, bu yolla dünyayı birbirine eklemleyebilmiştir. Üretimin uluslararası bir boyut kazanması, dünya düzenin ve devletlerin yeniden biçimlenmesinde önemli rol oynamıştır. Aynı şekilde devletin küresel bir boyut kazanması da üretimin küreselleşmesini desteklemiştir. Üretimin küreselleşmesi ayrıca toplumsal gücü harekete geçirmiş, bu da devletlerin yapısının ve dünya düzeninin yeniden biçimlenmesine yol açmıştır (Cox, 1981: 146-147).

Liberal bir devlet ve liberal bir dünya düzeni inşa eden İngiltere, ülkeler arasında bağ kurarak güç dengelerinin yönetimini ele geçirmiştir. Devletin bu yeni biçimi, uluslararası düzlemde gerekli olan güvenliği ve özgürlüğü birleştirmiş, serbest ticaret kişilerin ve malların serbest dolaşımı ve altın standardından oluşan liberal ekonomi, temeli çıkara dayalı evrensel bir ideolojinin oluşmasını sağlamıştır. Liberal dünya düzeni hiyerarşik bir yapılanma oluştururken, İngiltere de sermaye kontrolleri, ticaretin prensipleri, piyasa kurallarının belirlenmesi ve askeri dengelerin korunması yoluyla bu sistemin merkezinde yer almıştır. Korumacılık büyük oranda yerini serbest ticaretin prensiplerine bırakmış, 1860 ve sonrasında çeşitli ticari anlaşmalar

⁷²Merkezileşmiş güçlerin varlığının Avrupa'daki sonucu, devletlerarasında düzenleyici bir mekanizma olarak güç dengelerinin doğmasıdır. XVI. yüzyılda ortaya çıkan güç dengeleri sistemi, XIX. yüzyıla damgasını vuran rekabetçi kapitalizme kadar varlığını sürdürmüştür, bk. Cox (1987), *Production, Power and World Order Social Forces in the Making of History*, Columbia Univ. Press. s: 114.

gerçekleştirilmiş ve ABD hariç diğer ülkeler arasında tarifelerin azaltılması yoluna gidilmiştir. 1870’den 1914’te başlayan I. Dünya Savaşı’na kadar altın standardı uygulaması sürdürülmüştür. Küresel iktisadi genişleme, hem üretim ilişkilerini hem de devlet yapısını büyük oranda etkilemiştir (Cox, 1981: 140; Cox, 1987: 123-145).

İngiltere’de devlet mekanizması güçlü bağdaşık bir bağımsız güç olmaktan çok yeni ekonomik imkânlarla uyum gösteren yüksek geleneksel statüye sahip kişiler ile ekonomik hayatın tamamen ticarileşmesi için faaliyet yürüten unsurlar arasında bir mücadele alanı haline gelmiştir. Her iki çıkar grubu da devletin desteğini almıştır. Sosyal refah politikası düzenin korunmasını ve piyasa güçlerinin oyunlarına müdahale edilmesini olanaklı kılmış ve bu tüm piyasa aktörlerinin yararına olmuştur (Wallerstein, 1974: 256).

XVII. yüzyılın sonlarında gelişmeye başlayan tarımsal kapitalist sınıfın çıkarlarına daha çok hizmet eden mutlakıyetçi devlet tipinden farklı olarak İngiltere’de devlet, vergi ve görev satışı gibi yollarla köylüden iktisadi artık çeken, aristokrasiye alet olan bir organizasyon olmaktan çıkmıştır. İngiltere’de tarımsal kapitalizmin gelişimi, sadece kırdaki toplumsal ilişkileri değiştirmekle kalmamış, aynı zamanda asilzadelerin büyük bölümünün gelirlerini temin ettikleri ticaretin niteliğini de yeniden biçimlendirmiştir. XVII. yüzyılda İngiltere’nin tarımsal kapitalizme doğru evrilmesi, “ekonomik olan” ile “siyasi olanın” bileşimine son vermiş, devlet ile sivil toplum arasında kurumsal bir ayrılık⁷³ yaşanmıştır. Devletin bu yeni biçimi Fransa ve Almanya’nın aksine ülkede kapitalizmin gelişimine engel teşkil etmemiştir (Mooers, 1997: 188-197).

XVIII. yüzyılda parlamento da hızlı bir biçimde ekonominin liberal bir görünüm alması adına çalışmıştır. İktisadi ve toplumsal yasalara ilişkin

⁷³ Siyasal olan ile ekonomik olanın birbirinden ayrışması ile ilgili olarak bk. Holton (1992), *Economy and Society*, Routledge Press, s: 23-46.

konularda gerekli düzenlemelere gidilmiş; ticari ve mali kaynakların sistemin iyi işlemlerini sağlayacak şekilde yeniden organizasyonu sağlanmıştır. Ayrıca geç endüstrileşmiş ülkelerin aksine İngiliz işadamları ve yatırımcılar da gerekli pazar ağının oluşturabilmek adına nehirlerle ve yollara yatırım yapmışlardır. Bu süreçte devletin, işgücünün yetiştirilmesi ve bilimsel ve teknik bilginin geliştirilmesi adına herhangi bir harcama yapmasına gerek kalmamıştır (O'Brien, 2003: 13).

Kapitalist düzende devletin iki temel rolü olduğu söylenebilir. Bu rollerin ilki lider sınıfın üstünlük kurması ve/veya sömürüyü gerçekleştirebilmesi adına onu korumak ve desteklemektir. Devletin ikinci fonksiyonu ise, lider sınıfın diğer sınıflar üzerinde hâkimiyet sağlaması için aracı olmaktır. Devletin bunu gerçekleştirebilmesi üç nedenden dolayı gereklidir. İlk olarak sistemde, bir tarafta kapitalistler arasında yaşanan sermaye elde etme savaşı, diğer tarafta sermaye ve emek arasında yaşanan sınıf çatışması şeklinde var olan “ikili toplumsal düzen” dayatması mevcuttur. İkincisi kapitalistler arasındaki kâr savaşlarının bir sonucu olarak altyapı vb. yatırımların gerçekleştirilmesine duyulan isteksizlik nedeniyle “genel bir üretim koşulu” oluşturma gerekliliğidir. Üçüncü ve son unsur, kapitalist devletin diğer devletler ve yabancı kapitalist sınıflarla olan ilişkilerinde kendi kapitalist sınıfının çıkarlarına öncelik tanınmasının gerekliliğidir (Davidson, 2010: 79-80).

“Bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler” anlayışının⁷⁴ hâkim olduğu liberal çağda devlet, soylu olup olmamasına bakmadan pek çok kesimi toprak soylu ve asilzade haline getirmiş, bundan büyük kazançlar elde etmiştir.

⁷⁴ Bu düşüncenin en önemli temsilcisi olarak kabul edilen Smith'e göre iktisadi hayat için en iyi düzenleme, görünmez el aracılığı ile işleyen serbest piyasa sistemidir. Görünmez el; bireysel çekişmeleri, aşırı rekabeti ve rekabet altında kamusal malların teminini kontrol eden yani sistemin işleyişini sağlayacak olan mekanizmadır. Smith için piyasa ekonomisi, farklı ülkeler veya bölgelerde ticarileşme ve liberalleşme süreci, feodal ekonominin piyasa ekonomisine dönüşümüdür. Bk. Nolan (2003), “Adam Smith and the Contradictions of the Free Market”, *Challenge*, Vol. 46, No. 3, s: 113 ve Peil (1999), *Adam Smith and Economic Science A Methodological Reinterpretation*, Edward Elgar Publishing Inc, s: 46. Liberal düzen savunuları için ayrıca bk. Smith (1976), *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, Volume I, Liberty Classics Press.

Ayrıca aristokrasi çıkarlarını gerçekleştirmek adına burjuvaziyle birlikte hareket etmiş, bu durum İngiltere’de burjuvazinin güçlenmesine olanak sağlamıştır (Dowd, 2000: 22; Wallerstein, 1974: 297). Aşağıda yeni düzenle birlikte ortaya çıkan burjuva sınıfı üzerinde durulacaktır.

3.5. LİBERAL DEVLETİN SEVİMLİ ÇOCUĞU: BURJUVAZİNİN OLUŞUMU

Yeni sistemde sermaye birikimi peşinde koşan kapitalistler, toprağı ele geçirmeye karar vermiş bunu yapmak için üç tür değişikliğe gereksinim duymuşlardır. Bunlardan ilki, toprağın metalaştırılmasıdır. İkincisi, metalaştırılan toprağın pazar için etkin kaynaklar bulmak isteyen sınıfın mülkiyetine geçmesi ve “akıllıca” yani bireysel çıkar ve kâr güdüsü tarafından yönetilmesi gerekmiştir. Son olarak büyük kırsal nüfusun ekonominin büyüyen tarım dışı sektörlerinde çalışacak şekilde ücretli işçilere (emeğin metalaştırılması) dönüştürülmesinin gerekliliği doğmuştur. Tüm bu sürecin gerçekleşebilmesi için, bunu gerçekleştirecek olan burjuva toplumunun varlığına gerek duyulmuştur (Hobsbawm, 2003(a): 163-164).

Burjuva kapitalistler bu “büyük dönüşümü” serbest ticaretin geliştirilmesi, modern tarımın hâkimiyet alanının genişletilmesi ve kendilerine daima elleri altında olacak proletaryanın temini için desteklemişlerdir. Ayrıca bu yeni toprak sahibi aristokrasi, yumurtadan yeni çıkmış yüksek finans çevreleriyle ve koruyucu gümrüklere sırtını vermiş olan büyük imalat sahipleriyle ittifak halinde olmuştur (Marx, 2004: 687-688).

İngiltere’de burjuva sınıfın hegemonyası tarafından oluşturulan aristokrasi ile burjuva arasındaki işbölümü, İngiltere’nin dünya hegemonyası haline gelmesinde önemli rol oynamıştır. İngiltere ve ardından Avrupa’da ortaya çıkan burjuva sınıfı, servetlerini imalat sanayinden elde etmiş ve bunu yaparken de devlet kontrolüne (elbette devletin izniyle) ihtiyaç duymamışlardır (Cox, 1981: 141; 1987: 123-128).

Soylularla çatışma halinde olmaktan çok onlarla işbirliği yapan tüccar burjuvazi önemli ölçüde servet ve nüfuz kazanmış, ayrıcalıklar elde etmiştir. Tüccar burjuvazisinin ortaya çıkışı üretim tarzı üzerinde yarattığı doğrudan etki oldukça azdır. Bu sınıf, üreticilerin mobil olmayışından ve kaynakların yetersizliğinden yararlanarak zamanda ve mekânda ortaya çıkan fiyat farklılaşmalarından kazanç sağlamıştır (Dobb,1950: 20).

İngiltere'deki burjuva devrimi üç döneme ayrılabilir. İlk dönem, 1640'dan iç savaşın başladığı 1642'ye kadarki süreyi kapsayan devrime hazırlık dönemidir. Bu dönemde sadece kentlerdeki değil kırsal bölgelerdeki halk da politik mücadeleye katılmıştır. İkinci dönem sınıf mücadelesinin doruk noktası olan 1642-49 arasındaki iç savaş dönemini kapsar. Savaş dönemi boyunca parlamento yeni soylular sınıfının ve burjuvazinin çıkarlarını güvence altına alan pek çok tedbiri uygulamaya sokmuştur. Parlamento yeni soylular sınıfı ve burjuvazinin temsilcileri, parlamentonun faaliyetlerini kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmiştir. Yine bu süreçte toprak sahibi soylular sınıfının yararına alınan arazi vergileri kaldırılmıştır. 1649-58 arasını kapsayan son dönem ise, cumhuriyet ve burjuvazinin askeri diktatörlüğünden oluşan dönemdir. 1649'da kralın idam edilmesiyle başlayan bu dönemde İrlanda'daki ayaklanma bastırılarak topraklarına el konulmuş, Birleşik Eyaletler'e karşı denizcilik yasası çıkarılmıştır. Yine bu dönemde Cromwell hayat boyu koruyucu lord unvanını alarak ülkeyi parlamentosuz yönetmeye başlamış, halkı gaddarca ezen soylular sınıfı ile burjuvazinin çıkarlarını gözetmiş, bu nedenle de halkın desteğini kaybetmiştir. Burjuva devriminin sonunda mutlak monarşinin, feodal beylerin ve doğrudan krala bağlı kilisinin nüfuzu ortadan kaldırılmıştır. Böylece kapitalizmin gelişimini önleyen engeller yok edilmiştir. Devrimin ardından, tarımda, ücretli el emeğine dayalı sanayide ve özellikle yünlü imalathanelerde büyük artış gözlenmiştir. Burjuvazinin zaferini sağlamlaştıran köylüler, parlamento tarafından desteklenen yerel yöneticilerin kamu topraklarını çitleyerek mülk sahibi olmalarından dolayı yeni toprak edineceklerine daha önce sahip olduklarını da yitirmişlerdir. Bu durum küçük toprak sahiplerinin sonu

olmuştur. Burjuva devrimi İngiltere’de kapitalist yapının başarıya ulaşmasını sağlamış, iktidar feodal beylerden burjuvaziye geçmiştir. Köylülerin üretim araçlarından ve topraklarından koparılması “özgür” işgücünü doğurmuş, böylece ücretli işgücünün burjuvazi tarafından sömürülmesine dayanan sistem rayına oturmuştur (Yelisseyeva, 2010: 23-25).

Bu gelişmeler ışığında 1840’ların sonlarından 1870’lerin ortalarına kadarki dönemde sanayi kapitalizmi, gerçek bir dünya ekonomisi haline gelmiş tarih bundan sonra dünya tarihi olmuştur. 1860’larda üç gelişme ortaya çıkmıştır. İlk olarak endüstrileşmenin yaygınlaşması İngiltere dışında da başka kapitalist güçler yaratmıştır. İkincisi endüstrileşmenin ilerlemesi, zenginliği ve endüstriyel kapasiteyi uluslararası güç ilişkilerinde giderek belirleyici bir etken haline getirmiştir. Son olarak Avrupalı olmayan iki devletin (ABD ve Japonya), bağımsız birer güç olarak doğmaları ilk kez küresel güç çatışmalarının var olabileceğini göstermiştir (Hobsbawm, 2003(b): 61;95).

1880’den itibaren ise üretim süreci tamamen değişime uğramış, kalifiye işgücü gerekliliği doğmuş, işgücü üzerindeki kontroller değişime uğramıştır. Uzun dönemde işgücü için yeni organizasyon modelleri ortaya çıkmıştır. Sermaye, yeni teknolojik yenilikleri yakalayabilen büyük firmalarda merkezileşmiş, monopolcü ve rekabetçi sektörler arasındaki ayırım güçlenmiş, devlet ve sermaye ilişkileri yeniden belirlenmiş, birikimin bu yeni yapısında devlet merkezi bir rol üstlenir hale gelmiştir (Cox, 1987: 159-160). Korumacı politikaların yaygınlaşmaya başladığı bu dönem İngiltere hegemonyasının da aşınmasına neden olmuştur. Bu durum çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ayrıntılı olarak ele alınacağı için burada sadece konuya değinilmekle yetinilmiştir.

3.6. İNGİLTERE'DE PROLETER SINIFIN OLUŞUMU

Kapitalist gelişme, insan doğasının aşamalı olarak evirildiği tarihsel bir süreçtir. Bu süreç, ücretli emeğin sömürüldüğü rekabetçi bir sistemde, işçi sınıfının yeniden üretildiği yarı bağımsız toplumsal bir gücün var olduğu durumda gerçekleşir. Tarihsel süreçte bütün üretim ilişkilerinde sömürü bulunmakla birlikte, kapitalist üretim ilişkilerinin diğerlerinden farklı olarak iki temel belirleyicisi vardır: toplumsal eşitsizlik ve bağımlılık (emeğin kamulaştırılması) (Pijl, 2001: 1-2).

XIX. yüzyılın temel özellikleri; sermayenin merkezileşmesi, kapitalistlerin tüm üretim sürecini kontrol altına alma çabaları, en yüksek seviyede getiri temin edecek şekilde emeğin standartlaştırılması ve süreci tamamlayacak şekilde makineleşmenin sağlanmasıdır. Ayrıca bu sayılanlarla ilişkili olarak, sermaye ve/veya güç kaynaklarının merkezileşmesi ile birlikte üretim sürecinin yeniden biçimlenmesi, üretim ve istihdamda uygun olacak şekilde işgücünün uyumlaştırılması, tarımsal sektördeki proletaryanın tarım dışı sektörlerde istihdam edilmek üzere topraktan koparılması, daha önceki pek çok endüstriyel alanın tasfiyesi sayılabilir. Bu değişiklikler, şehirlerde gerçekleştirilen endüstriyel üretimde adeta patlama yaşanmasına ve tarımdan radikal bir biçimde kopuşa yol açmıştır (Tilly, 1983: 134).

İngiltere'nin hegemonyasını ilan ettiği dönemle ilgili olarak ele alınması gereken belki de en önemli husus, ücretli işçi haline getirilen bir sınıfın varlığıdır. Kapitalist toplumda artık değer elde etme süreci, üretim araçlarının sahipleri olarak mülk iktidarını ellerinde tutanlarla mülksüzleştirilmiş üreticiler olarak satacak tek şeyi emeği olanlar arasında dolaylı yollarla imzalanmış bir sözleşme ilişkisi üzerinden gerçekleşir. Üreticiler, kendi geçim araçlarına sahip değildir, ücret almak ve üretim araçlarına erişebilmek için emeklerini bir ücret karşılığında satmak zorunda bırakılmışlardır (Morton, 2007: 43).

İngiltere’de yaşanan dönüşüm kısaca, topraklarından koparılacak proleter haline getirilen bir işçi sınıfı, toprak sahiplerinin kontrolünde olacak şekilde üretimin merkezileşmesi ve piyasanın yaratılması şeklinde ifade edilebilir. Hikâye, kendi geçimleri için üretim yapan ve küçük miktardaki ürün fazlasını piyasada değiştiren köylü çiftçilerle başlar. Köylünün toprağının elinden alınmasının ardından, aynı malların, aynı yollarla, aynı toprak üzerinde, aynı araçlar ile üretimi gerçekleştirilirken toplumsal üretim ilişkileri yeniden biçimlendirilmiştir. Önceden büyük ölçüde kullanım için gerçekleştirilen üretim artık endüstriyel ve tarımsal olarak ayrıştırılarak büyük oranda satış amaçlı hale gelmiştir. Öncesinde kendi geçimleri için üretim yapan kesim mülksüzleştirilmek suretiyle ücretli işgücü haline getirilmiştir. İlkel birikim olarak adlandırılan süreç tam olarak budur (Brewer, 1990: 39-40). Kapitalist üretim ve birikimin temel koşulu, bizzat kazanılmış özel mülkiyetin yok olması, yani emekçinin mülksüzleştirilmesidir (Marx, 2005: 738).

İngiltere’de yaşanan dönüşümünün en önemli sonucu, daha önce de ifade edildiği üzere emek⁷⁵ ve toprağın metalaşmasıdır. Bir taraftan küçük çiftlikler hızla dev holdinglere dönüşürken, diğer taraftan üretim araçlarından koparılan insanlar da hızla proleter haline getirilmiştir (Dowd, 2000: 21). Üretim araçlarından koparılan üreticiler ile ilgili olarak Marx şu vurguyu yapar (2004: 678-680):

“Kapitalist sistem emekçilerin emeklerini gerçekleştirebilecekleri araçlar üzerinde her türlü mülkiyet hakkından tamamen ayrılmış ve kopmuş olmalarını öngörür. Kapitalist üretim, ayakları üzerinde doğrulur doğrulmaz, bu ayrışmayı sürdürmekle kalmaz aynı

⁷⁵ Sanayi Devrimi’nin en canlı döneminde, 1785’ten 1834’e kadar İngiltere’de bir emek piyasasının oluşması Speenhamland Yasası ile engellenmiştir. Yasa’nın yürürlükte olduğu dönemde toplum iki zıt etki altında kalmıştır. Bir taraftan emek piyasa sisteminin tehlikelerinden korunmuş diğer taraftan üretim unsurları piyasa içerisinde örgütlenirken eski sosyal konumlarından koparılıp emeğini satmak zorunda bırakılan halkın emeğinin piyasa değerinin bulunması imkansız hale getirilmiştir. Yeni toprak çevirme hareketleri ile toprak kullanıma açılırken, yoksulluk yasasının kötü uygulandığı proletaryanın emeğiyle yaşamını sürdürmesini engellemiştir. Bk. Polanyi (2002), Büyük Dönüşüm *Büyük Dönüşüm Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri*, Çeviren Ayşe Buğra, İletişim Yayınları, s: 129.

zamanda bunu giderek yeniden üretir. Bu nedenle kapitalist sistemin yolunu açan süreç, emekçinin elinden üretim araçlarının sahipliğini alan süreçten başkası olamaz. Bu süreç bir taraftan toplumsal geçim araçlarını sermayeye dönüştürürken diğer taraftan üreticileri de ücretli emekçilere dönüştürür. Bu yeni özgürleşmiş(!) kimseler her tür güvencesi elinden alınmak suretiyle kendi kendilerinin satıcısı haline gelmişlerdir. Tarımsal üreticilerin, köylülerin mülksüzleştirilmeleri, topraklarından ayrılmaları bütün bu sürecin temelidir”.

Tarihin daha önceki dönemlerinde, hemen her coğrafyada toplumun değişik katmanlara ayrışması görülmüştür. Feodal toplumun çökmesiyle oluşan modern burjuva toplumu, sınıf olgusunu ortadan kaldırmış değildir. Yalnızca, eskilerin yerine yeni sınıflar, yeni ezme koşulları, yeni mücadele biçimleri getirmiştir. Söz konusu çağın başlıca özelliği, sınıf karşıtlıklarını basitleştirmiş olmasıdır. Giderek toplumun tümü birbirine düşman iki safâ, birbirine doğrudan karşıt iki büyük sınıfa yani burjuvazi ile proletarya şeklinde ayrılmıştır. Burjuvazi, yani sermaye ne oranda gelişirse, ancak iş buldukları sürece yaşayan ve ancak emekleriyle sermayeyi artırdıkları sürece iş bulan proletarya da, yani modern işçi sınıfı da o oranda gelişme göstermiştir. Bu emekçiler, herhangi bir başka ticari eşya gibi bir metadır, dolayısıyla piyasaya bırakılmıştır. Bugüne kadarki küçük orta kesimler, küçük sanayiciler, küçük tüccar ve rantiyeler, zanaatçı ve köylüler, tüm bu sınıflar, kısmen küçük sermayeleri büyük sanayiye yetmemesinden dolayı büyük kapitalistlerle rekabet edemedikleri için, kısmen de ustalıkları yeni üretim tarzları karşısında değer yitirdiği için, kendilerini proletaryanın⁷⁶ içinde bulmuştur. Böylece proletaryaya, toplumun her sınıfından katılım olmuştur. Sanayinin gelişmesiyle birlikte proletarya yalnızca çoğalmakla kalmamış giderek daha büyük kitleler halinde yoğunlaşmıştır. Makineleşme giderek iş ayrımlarını

⁷⁶ Endüstriyel, tarımsal ve madencilik alanlarındaki proletaryanın bu süreçten nasıl etkilendikleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Engels (2005), *The Condition of The Working Class in England From Personal Observation and Authentic Sources*, Academy Chicago Publishers.

törpüledikçe ve ücretler hemen her yerde aynı düşük düzeye indikçe proletaryanın kendi içindeki çıkarları ve yaşam durumları da giderek eşitlenmiştir. Burjuvaların kendi aralarındaki rekabetinden ve bu rekabetten doğan ticari krizler, işçi ücretlerinde sürekli daha fazla dalgalanmaya neden olmuş, makineleşmenin artan bir hızla gelişmesi ve sürekli daha iyileşmesi, işçilerin bütün yaşamsal konumlarını güvensizleştirmiş, emek ile burjuva arasındaki çatışmalar giderek şiddetlenmiştir (Marx ve Engels, 2011: 116-117).

Ücretli emek, kapitalistler ve toprak sahiplerini kapitalist üretim tarzının temeli olarak görür. Kapitalist üretim tarzının gelişme yasaları, emeği üretim araçlarını giderek koparmış ve dağınık haldeki üretim araçlarının büyük kitleler halinde bir arada toplanmasına neden olmuştur. Böylece emek ücretli emeğe⁷⁷, üretim araçları da sermayeye dönüşmüştür. Yine bu süreçte toprak mülkiyeti de emek ve sermayeden bağımsız bir hale gelerek kapitalist üretim tarzına uygun bir mülkiyet yapısına bürünmüştür (Marx, 2003: 775).

Özetle İngiltere’de işçi sınıfının oluşumu, iktisadi olduğu kadar siyasi, kültürel ve tarihsel bir olgudur. Sanayi Devrimi’yle değişen üretim ilişkileri ve çalışma koşullarının asıl etkisi, hammadde üzerinde değil özgür doğmuş İngiliz üzerinde olmuştur (Thompson, 1964: 194).

3.7. PROLETARYANIN YARATICISI OLARAK ÇİTLEME SİSTEMİ

1690-1750 arası dönemde toprağın değeri neredeyse ikiye katlanınca, mülkiyet ilişkilerinde küçük çiftçilerden büyük toprak sahiplerine doğru önemli bir değişim yaşanmıştır. Pahalı bir girişim olmasına rağmen, çitlemenin getirisi onu en verimli sermaye yatırım biçimi haline getirmiştir. Çitleme

⁷⁷ Marx tarafından” ilkel birikim” olarak tanımlanan feodal düzenden kapitalist üretim ilişkilerine geçiş sürecinde, toplumsal üretim ilişkileri yeniden biçimlenmiş, tarım dışı sektörlerde, kapitalist tarımda ve sanayide ücretli emek ortaya çıkmıştır. Bk. Bernstein (1994) *Agrarian Classes in Capitalist Development*, Edited by Leslie Sklair, içinde *Capitalism and Development*, Routledge Press, New York, s: 42 .

yasası ilk kez 1710'da parlamentoda görüşülmüş, 1720-1750 arası dönemde yüze yakın yasa çıkarılmıştır. 1760'da 400.000 hektar açık arazi çitlenirken 1761-1845 arası dönemde 6 milyon hektar arazi çitlemeye konu olmuştur. Aynı dönemde 40.000-50.000 arası küçük çiftçinin ortadan kalktığı sanılmaktadır. Çitlemenin doğal bir bileşeni olan kamulaştırmalar, İngiltere'de kır kesiminde baskın olmaya başlayan büyük kapitalist çiftliklere baskın gücü sağlayan devasa kır proletaryası yaratmıştır. Kırdaki toplumsal ilişkilerde yaşanan bu değişim, kırsal sanayinin ve iç pazarın gelişimini sağlamıştır. Üretkenlikte artış isteği, çalışma saatlerinin arttırılmasının yanı sıra yeni tekniklerin bulunmasını gerekli kılmış, kapitalistler bu rekabet ağına sürüklenmişlerdir (Mooers, 1997: 200-202).

Proleterleştirme sürecini başlatan çitleme sisteminin hızını ve görünürlüğünü arttıran şey, İngiltere'deki parlamentonun süreçteki yeni rolü olmuştur. Gelişmenin büyüklüğünün temel nedeni işte bu siyasi müdahaledir. Çitleme sistemi kuşkusuz sadece dönemin İngiltere'sinde yaşanan bir hareket değildir. Ancak İngiltere'yi diğer ülkelerden ayıran temel unsur devlet aygıtının etkin desteğinden kaynaklanır (Wallerstein, 1989 :15).

Çitleme faaliyetleri XVIII. yüzyılda özellikle de 1770'den sonra ivme kazanmış, parlamento tarafından çıkarılan yasalara dayalı olarak devam etmiştir. Komünlere ait topraklarda yaşayan işgalciler bulundukları yerlerden kovulmuş, çok küçük toprak parçalarının sahibi olan yoksul köylüler çitleme masraflarını karşılayamayarak ve kendilerine verilen verimsiz topraklarda yaşayamaz hale gelmiş, hayvancılığı sürdüremeyen diğerleri gibi onlar da topraklarını büyük toprak sahiplerine satmak durumunda bırakılmışlardır. Büyük toprak sahipleri ise, toprak aristokrasisinin baskısıyla bataklıkların kurutulması, demir saban, ırkların melezlenmesi ve ayıklanması, nöbetleşe ekim gibi modern tarım ve hayvancılık yöntemlerini uygulamaya başlamışlardır. Tarımsal mülkiyette ve işletmecilikte ortaya çıkan bu değişiklikler yaşamak için gerekli olandan bile yoksun bir emekçi sınıfın

büyümesine neden olmuştur. İşte bu sınıf, ilerleyen süreçte sanayi ve madencilikte üretim artışını sağlamıştır (Beaud, 2003: 83).

İngiltere’de çitleme hareketi 1750’lerden sonra özel sözleşmelerle değil parlamento buyruğuyla hız kazanmıştır. Fransa’da mülkiyet haklarını koruyan mevcut yasalar, mülkiyet haklarının daha az kökleşmiş olduğu İngiltere’ye karşı Fransa’yı dezavantajlı bir konuma sokmuştur. Fransa’da toprakların zorla alıkonulmasına karşı direnç oluşmuştur. İngiltere’de ise özellikle XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren daha önce çitlenmiş arazilerden ziyade mülkiyeti olan arazilerin çitlenmesi başlamıştır. Erken çitlemeler işlemeli tarıma en az uygun olan bölgelerde gerçekleştiği için belli bir düzeyde üretim yapabilmek daha büyük teknolojiler ve örgütsel çaba gerektirmiştir (Wallerstein, 1989: 65-75).

Tarımda 1760-1820 arası dönemde, toprakları ellerinden alınanlar ve emekçiler, toprak lordlarını ve kiliseyi desteklemek zorunda kalmışlardır. 1800’lerden itibaren yerli endüstrilerde küçük ustaların yerlerini büyük işverenlere bırakma eğilimi ve dokumacıların, çorapçıların veya çivi imalatçılarının durumu, güvensiz koşullarda ücretli işgücüne dönüşmelerini yaygınlaştırmıştır (Thompson, 1964: 198).

İşte mülkiyetten koparılan ve emeğini satmaya mecbur bırakılan kesim, “özgür” emeği oluşturmuştur. Üretim sürecinde el konulan artık değer, emeğin üretim araçlarından koparılması ve özgür emekçi sınıfın yaratılmasıyla ortaya çıkmıştır. Bu ayrışma aynı zamanda toprak sahibi sınıfın ve kapitalist veya modern toprak mülkiyetinin de temelidir. Kapitalist toprak mülkiyeti, teknik veya doğal üretim faktörü değil çelişkili bir biçimde toplumsal bir ilişkidir. Kapitalist toplumsal ilişkiler; üreticilerin topraklarından ve üretim araçlarından koparılacak ücretli emeğe dönüştürülmesini; hammadde, üretim veya tüketim malları aracılığıyla her biri bir diğerine bağımlı olan a) sermaye birimlerinin birbirinden b) toprak mülkiyetinin ücretli

emek ve sermayeden c) devletin sivil toplumdan d) finans ve ticaretin de diğer sermaye biçimlerinden ayrışmasını ifade eder (Ashman, 2010: 186).

Loncaların kentlerde ücretli olarak çalışmak dışında herhangi bir işle uğraşmasını engelleyen dışlayıcılık, toprak çevirmelerinin etkisiyle artmıştır. Giriş koşullarının ağırlaştırılması, ustalık mertebesine erişmek için istenen harç ve ödemeler, üretilen üründe aranan özellikler, imkânı olmayan kesimlerin kalfalık mertebesinden daha üste çıkmasını engellemiştir⁷⁸. Bazı kentlerde yeni gelenler için engeller ve yasaklar dayatılmıştır (Dobb, 1950: 229).

XVII. yüzyılın son dönemlerinde bile küçük toprak sahibi bağımsız köylülerin sayısı oldukça fazlayken, 1750’lerde bu sınıf ortadan kalkmış, XVIII. yüzyılın son döneminde de tarım emekçilerinin ortak topraklarla olan ilişkileri sona ermiştir. Bağımsız küçük çiftçilerin yerini yıllık sözleşmelere dayanan kiracı çiftçilerin, yani toprak sahibine doğrudan bağlı hizmetkârlar topluluğunun alması, devlet mülklerinin yağma edilmesinin yanı sıra komünal toprakların sistemli bir biçimde yağmalanmasına neden olmuştur. Ayrıca bu durum, tüccar çiftlikleri adı verilen büyük çiftliklerin artmasına ve kırsal nüfusun sanayi proletaryası haline gelmek üzere serbest kalmasına yol açmıştır. Yaratılan bu “özgür” proletarya, doğmakta olan endüstriyel alanda aynı hızla emilmiştir. Önce zorla toprakları elinden alınan, evlerinden atılan ve işsiz-güçsüz serseri haline getirilen tarımsal nüfus, kırbaçlanarak, damgalanarak, işkence edilerek, ücret sisteminin gerektirdiği disipline sokulmuşlardır (Marx, 2004: 687-701).

⁷⁸ Lonca kuralları, tek bir ustanın çalışabileceği çırak ve kalfa sayısını sınırlayarak onun kapitalist haline dönüşmesini engellemiştir. Loncalar tüccar sermayesinin her işe karışmasını engelleyebilmişlerdir. Bir tüccar her türlü metayı satın alabilir ancak bir meta olarak emek satın alamazdı. Ona sadece el zanaatları ürünlerinin dağıtıcısı misyonu yüklenmişti. Lonca sistemi, manüfaktürün var olması için maddi koşulları yaratmada el zanaatlarının ayrılmasına ve yetkinleşmesine yardımcı olmuş olsa da sadece kapitalist üretim tarzına özgü olan “işyerinde işbölümüne” olanak vermemiştir. Emekçi ve onun üretim araçları, birbiriyle yakın bir birliktelik içerisinde olmuş, böylece manüfaktürün temeli olan emekçiyi üretim araçlarından ayırmış ve bu araçları sermayeye dönüştürme olgusu ortaya çıkmamıştır. Lonca sisteminin aşınması kapitalist bir sınıfın da doğmasına olanak tanımıştır. Marx (2004), *Kapital I. Cilt*, Çeviren Alaattin Bilgi, Sol Yayınları s: 347.

Uzun yıllar boyunca yoğun sömürü koşulları altında çalışmak durumunda kalan işçiler XIX. yüzyıla gelindiğinde eylemsellik içine girmeye başlamışlardır. Açlığın, sefaletin pençesinden kurtulmak isteyen kadın ve erkekler yaşayabilmek adına ölümü, sürgünü ve hapishaneyi göze alarak direnişe geçmişlerdir. Ayrıca zanaatkâr-işçiler de tepki göstermeye başlamıştır. Mekanik üretim sonucu yıkıma uğrayan bu kesim, makinelere zarar verip fabrikaları yakmaya başlamıştır. Sömürü derinleştikçe tepkiler de şiddetlenmiştir. Zira ücretlerin düştüğü, çalışma sürelerinin uzatıldığı, çalışma koşullarının giderek kötüleştiği ortamda tepkiler için ufacık bir kıvılcım bile yeterli olmuştur. Söz konusu mücadele sürecinde işçiler örgütlenmeye başlamış, yine bu dönemde Marx ve Engels gibi düşünürlerin de etkisiyle sosyalist düşünce olgunlaşıp güçlenmeye başlamıştır. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren tepkiler karşılığını bulmaya başlamış, işçi sınıfının ücretlerinde yükselme ve sömürü koşullarında gerileme gözlenmiştir. 1867’de genel oy hakkı tanınmış, oy hakkı ve sendika hareketleriyle⁷⁹ İngiliz burjuvazisi işçi hareketlerini dikkate almak zorunda kalmıştır. Uzun süre ezilen, silahsızlaştırılan, gündelik baskıya ve kaba şiddete maruz kalan işçi sınıfı artık örgütleniyor, partiler sendikalar kuruyor, gazeteler çıkarıyor, özerk eğitim kurumları oluşturuyor, baskın sınıf karşısında bir güç olarak yerini alıyordu (Beaud, 2003: 130-133).

İşçi sınıfının burjuvaziye karşı yürüttüğü mücadelenin bir sonucu olan 1848 devrimi, hegemonyanın İngiltere’den ABD’ye geçişinin öncüsü olan ayaklanmaların ve devrimlerin habercisi olarak görülebilir⁸⁰. 1848 yükselen

⁷⁹ 1864’te Londra’da İngiliz sendikacıları, Fransız militan işçiler ve mülteci Almanlar, İtalyanlar, İsviçreliler ve Polonyalılar tarafından sınırlı da olsa enternasyonalizmin yolunu açan Uluslararası İşçi Derneği kurulmuştur.

⁸⁰ 1830’lar ile 1840’ların başında çok ciddi iktisadi problemler ortaya çıkmış, sadece İngiltere’ye ait olmayan kapitalizmin bu ilk bunalımının ilk etkisi toplumsal nitelikli olmuştur. Yeni ekonomiye geçiş, toplumsal devrimin maddi koşullarını oluşturan sefalet ve hoşnutsuzluk yaratmıştır. Kentlerdeki ve endüstriyel alandaki yoksulların ayaklanmasına yol açan toplumsal devrim, kıta Avrupa’sında 1848 devrimini doğurmuştur. Hoşnutsuzluk sadece çalışan yoksullarla sınırlı değildir. Küçük ve sisteme uyum sağlayamayan işadamları, küçük burjuvazi, Endüstri Devrimi’nin kurbanı olmuştur. Diğer taraftan işçinin gelirini sabit tutarak zenginlere endüstrileşmeyi finanse eden emek sömürüsü, proletaryayı kendine düşman etmeyi başarmıştır. Mülksüzler uçurumuna yuvarlanmanın eşliğine gelen küçük burjuvazi ve emekçiler ortak bir hoşnutsuzlukta buluşmuştur. Hobsbawm, (2003) *Devrim Çağı 1789-1848*, Çeviren Bahadır Sina Şener, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, s: 48-49.

işçi sınıfı üzerinde büyük bir baskı oluşturmalarına rağmen İngiliz hegemonyasının oluşumunu sağlayan son raunt olarak görülebilir. 1848 işçi sınıfı hareketleri kapitalist çıkarların zafer kazanmasıyla sonuçlanmış, 1850-60'larda sistem çapında üretim ve ticarete ortaya çıkan genişleme için toplumsal ortam yaratılmıştır. Geç XIX. yüzyılda finansallaşma ve sosyo-ekonomik kutuplaşmalar sınıflar arası çatışmalara ve çatlaklara neden olmuştur. 1873-1896 Depresyonu İngiliz hegemonyasını devletlerarası güç vizyonundan uzaklaştırmıştır. Bu durumun ilk sinyalleri, 1880-1890'larda toplumsal temellerde ortaya çıkmıştır. Büyük depresyon öncelikle işçiler için değil kapitalistler için bir depresyondur. İngiltere'de örneğin reel ücretlerdeki artış durağanken işsizlikte önemli bir artış yaşanmamıştır. Kapitalistler üzerinde deflasyonist bir baskı oluşurken, işçiler üzerindeki etki enflasyonist olmuş, yani fiyatlar ücretlere göre daha hızlı artış göstermiştir. İşçi ücretleri ve işçilerin durumu güvence altına alınmaya çalışılmıştır. Amerika ve Avrupa'da ticari birlikler ve işçi sınıfı partileri birlikte hareket etmiştir. Depresyonun son yıllarında uluslararası kurumlar ortaya çıkmış, parlamentoda sosyalist sayısında artış gözlenmiş, grevlerde artış yaşanmıştır. Bu militan hareket 1848'den beri yaşanan emeğin ilk büyük patlamasıdır. Hegemonyanın İngiltere'den ABD'ye geçişi sürecinde de ülkeler ve eyaletler arasındaki çatışmalar oldukça artmıştır. Sınıfsal ve ulusalcı kışkırtmalar, I. Dünya Savaşı'nda daha da şiddetlenmiştir (Silver ve Slater, 1999: 172-189).

3.8. BİR DÜNYA HEGEMONYASININ SONU

1875-1945 arası dönemde, İngiltere'de ve dünya düzeninde bir seri değişim yaşanmıştır. Bu süreçte diğer ülkeler tarafından İngiltere hegemonyasına meydan okunmuş, Avrupa'daki güç dengeleri bozulmuş ve iki dünya savaşı yaşanmıştır. Ayrıca serbest ticaret yerini korumacılığa bırakmış, altın standardı çökmüş ve dünya ekonomisi iktisadi bloklara ayrılmıştır. Bu dönem, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ABD'nin hegemon haline gelmesiyle sona ermiştir (Cox, 1993(a): 60).

XIX. yüzyılın son çeyreği ile II. Dünya Savaşı arasındaki dönemde tarihsel yapıda üç önemli dönüşüm yaşamıştır. Bunlardan ilki, İngiltere'nin görece gerileyişi ve denizlerdeki üstünlüğünü yitirmesidir. İkinci değişim Almanya'nın güçler dengesi konumunda ortaya çıkan değişim ve ABD gücünün yükselmesi, son değişim ise altın standardının⁸¹ sona ermesidir (Cox, 1996: 104).

XIX. yüzyılın başlarından itibaren İngiltere'nin sağladığı istikrarın temeli kuşkusuz altın standardı olmuştur. Bu temel 1931'den önce sadece iki büyük savaş (1797-1821 ve 1914-25) döneminde parçalanmış, 1929 Bunalımı altın standardına son darbeyi indirmiştir (Hobsbawm, 2003(b): 217).

İngiltere merkezli hegemonik düzenin sonu, toplumsal gücün değişimiyle açıklanabilir. Kapitalizm endüstriyel işgücünü mobilize etmiş ve XIX. yüzyılın son çeyreğinde pek çok ülkede endüstriyel işgücü, devlet üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuştur. Bu yeni toplumsal güç, endüstriyel kapitalizmle var olmuştur. Endüstrileşmenin ruhu ve toplumsal sınıfların mobilizasyonu sadece devlet yapısını değiştirmemiş aynı zamanda devlet gücünün uluslararası yapılanması da yeniden biçimlendirmiştir (Cox, 1981: 142).

1875-1945 arası dönemde güç dengeleri değişime uğrarken, serbest ticaret savunuları yerini korumacılık anlayışına bırakmış, yaşanan iki dünya savaşı ve 1929 Bunalımı ülkelerin politikalarını yeniden biçimlendirmesine yol açmış, altın standardı sona ermiş ve sistem bu gelişmeler ışığında yeniden biçimlenmiştir. Söz konusu dönemde ülkelerin konumlarında ve güç dengelerinde ortaya çıkan değişim aşağıda ayrıntılı bir biçimde ele alınacaktır.

⁸¹ Polanyi, XIX. yüzyıl uygarlığının dört temel üzerine inşa edildiğini savunur. Bunlardan ilki, büyük devletlerarasında uzun ve yıpratıcı savaşların önlenmesini sağlayan "güç dengeleri" sistemidir. İkincisi, dünya ekonomisinin eşi görülmemiş bir biçimde örgütlenmesini sağlayan altın standardıdır. Üçüncü unsur kendi kurallarına göre işleyen piyasa ve son unsur ise liberal devlettir. Polanyi (2002), *Büyük Dönüşüm Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri*, Çeviren Ayşe Buğra, İletişim Yayınları, s: 35-36.

3.8.1. Güç Dengelerindeki Değişim

XIX. yüzyılın dünya düzeni; serbest ticaret, altın standardı, Avrupa'daki güç dengeleri ve İngiltere'nin deniz gücü olmak üzere dört temel unsur üzerine kuruluydu. İngiltere bu düzende dengeleri sağlayıcı merkez konumundaydı. Ancak yaşanan iki dünya savaşı, hegemonyanın aşama aşama altını oymuştur. Gelişen ABD, Almanya ve Japonya, sadece İngiltere'nin liderliğini tehdit etmekle kalmadı aynı zamanda yeni emperyalizm ve korumacılık akımlarıyla da serbest ticaret yapısını aşındırdı. İngiltere'nin dengeleyici görevi ortadan kalktı. Altın standardının yok olması, yaşanan savaşlar, oluşturulan iktisadi bloklar İngiltere hegemonyasını yerle bir etmiştir (Cox, 1980: 378-379).

XIX. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren İngiltere görece olarak gücünü ve denizlerdeki üstünlüğünü yitirirken ilk olarak Almanya'nın meydan okumasıyla karşılaşmış ve yine bu süreçte ABD bir güç olarak yükselmeye başlamıştır. İngiltere 1870'lerden itibaren Avrupa güç dengeleri, arkasından da dünya güç dengeleri üzerindeki kontrolünü kaybetmeye başlamıştır. Yine aynı dönemlerde İngiltere'nin dünya piyasasındaki kapasitesi yeni ulusal ekonomilerin ortaya çıkmasıyla birlikte gerilemiştir. XVII. yüzyılda İngiltere ve Fransa'nın Birleşik Eyaletlere meydan okumasına benzer bir biçimde ABD ve Almanya İngiltere'ye meydan okumaya başlamış, bu süreçte iktisadi liberalizmin yerini korumacılık almıştır. Yeni emperyalizm ortaya çıkarken altın standardı son bulmuş, ulusötesi kurumsallaşmaya yönelik çabalar geç kalmış ve/veya başarısız olmuş, baskın gücün veya hâkim ideolojinin savunulacak bir yeri kalmamıştır. Rekabet halindeki güç blokları da çökmüştür (Cox, 1981: 140; Arrighi, 1993: 175-176).

1875-1914 arası dönemde İngiltere tam anlamıyla endüstrileşmiş tek ülke olma hüviyetini yitirmiştir. Yine bu dönemde siyaset ve ekonomi arasında giderek artan bir yakınlaşma olmuş diğer bir deyişle devletin ve kamu sektörünün rolü giderek artmış; kapitalizmin temel ülküsü olan serbest

piyasa ekonomisi gerilemiştir. 1870'lerin sonlarında Almanya ve İtalya ile başlayan koruyucu tarife uygulamaları, 1892'de Fransa ve 1890'da ABD'de uygulamaya konulan cezai tarifeler ile doruk noktasına ulaşarak uluslararası ekonominin kalıcı bir parçası halini almıştır. Bu süreçte bir tek İngiltere serbest ticarete bağlı kalmıştır. Bunun en önemli nedeni İngiltere'nin o dönemde en büyük endüstriyel ürünlerin ihracatçısı olmasıdır. Ayrıca İngiltere temel ihraç mallarında da dünyanın en büyük çıkış kapısıydı. İngiltere'nin ekonomik liberalizme bağlılığını sürdürmesi, korumacı politikalar uygulayan ülkelere hem kendi iç pazarlarını denetleme özgürlüğü vermiş hem de ihracatlarını arttırabilmeleri için geniş bir faaliyet alanı sağlamıştır (Hobsbawm, 1999: 49-65).

Söz konusu süreçte güç dengeleri hemen sona ermemiş ancak dönüşüm geçirmiştir⁸². Avrupa sisteminde güçlerin sayısında herhangi bir artış yaşanmamış ancak hiçbir ülke bir diğerine üstünlük sağlayamamıştır. 1870'lerde başlayan kutuplaşma hareketi 1890'lardan sonra bir tarafta İtalya, Almanya ve Avusturya'nın üçlü anlaşması diğer tarafta Fransa ve Sovyet Rusya ittifakı şeklinde ikili kutuplaşmaya yol açmıştır. Ülkeler arasındaki denge, karasal güçlerin İngiltere'ninkine yakın bir güç elde etmesine kadar korunmuş ve İngiltere, gücünü ve finansal kapasitesini koruduğu sürece "denge sağlayıcı" rol oynamayı başarmıştır. Güç dengeleri, sürekli barışın sona erdiği XX. yüzyıla kadar sürmüştür. 1900'lerden sonra İngiltere, Avrupa politik sistemine yeniden giriş yaptığında Fransa ve Sovyet Rusya

⁸² XX. yüzyılın başlarında birbiriyle rekabet eden üç güç düzeni ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki, kısaca imparatorluk olarak adlandırılabilen ABD'nin liderlik vizyonudur. İmparatorluk, XIX. yüzyıl ile XX. yüzyılın başlarında Avrupalı güçler tarafından gerçekleştirilen idari ve politik kontrol ile ABD'nin deniz aşırı kontrolündeki emperyalizmden farklıdır. Bu yeni yapılanmada kamu ve özel sektörün faaliyetlerini kontrol eden korumacı bir devlet söz konusudur. İkincisi Batıdaki devletlerarası sistemdir. Bu sistem, öncelikle uluslararası yasaları ve Birleşmiş Milletleri yaratmış ardından siyasi otorite ve vatandaşlar arasında bağlantıyı güçlendirmiştir. Sonuncusu ise hem devlet hem de ulusötesi yapılanma biçiminde var olan sivil toplumdur. Sivil toplum imparatorluk gücünün getirdiği homojenlik ve merkezileşme çabalarına direnç göstermiştir. Bk. Cox (2004), "Beyond Empire and Terror: Critical Reflections on the Political Economy of World Order", *New Political Economy*, Vol. 9, No. 3, s: 308-310 ve Cox (2007), "The International' in Evolution", *Millennium: Journal of International Studies*, Vol.35 No.3, s: 520-521.

anlaşmasına taraf olmuş böylece güç dengelerinin de sonuna gelinmiştir (Cox, 1987: 126-152).

Endüstriyel işgücünün en avantajlı ülkeye doğru mobilizasyonu sağlayan sanayi kapitalizmiyle birlikte ortaya çıkan yeni toplumsal güçte yani endüstriyel işgücünün katılımıyla birlikte toplumsal politikalar ve iktisadi müdahaleler gerçekleştiren devlet düzenlemelerinde artış olmuştur. Endüstrileşme ruhu ve toplumsal sınıfların mobilizasyonu, sadece devlet yapısını değiştirmekle kalmamış, devlet gücünün ulusötesi yapılanmasını da biçimlendirmiştir (Cox, 1981: 142).

Son olarak İngiltere hegemonyasının sonunu hazırlayan etkenler arasında 1873-1896 arasında yaşanan “uzun depresyonun” da büyük bir payının olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu dönemde pek çok küçük ölçekli işletme kapanmış ve sermaye daha da merkezileşmiştir. Depresyon tekelci ve rekabetçi kapitalizm arasında basamak oluşturmuştur. XIX. yüzyılda fiyatlarda istikrarsızlık baş göstermiş; mamul mallar, endüstri, uluslararası taşımacılık, tarımsal makineleşme ve yiyecek üretimi bu istikrarsızlıktan oldukça kötü etkilenmiştir (Cox, 1987: 158).

XX. yüzyıla gelindiğinde iktisadi dünya artık tek bir yıldızın (İngiltere’nin) çevresinde dönen bir güneş sistemi olmaktan çıkmıştır. Dünyadaki mali ve ticari işlemlerin merkezi halen Londra olsa da İngiltere dünyanın atölyesi olma özelliğini yitirmiştir (Hobsbawm, 1999: 342).

3.8.2. Dünya Düzeni Yeniden Biçimleniyor

Laissez-faire’in temelleri 1860-1870 arası dönemde sarsılmıştır. Diğer ülkeler sanayileştikçe İngiltere’nin dünyanın tek ya da başlıca atölyesi olma konumunu sürdürmesi için serbest ticaretin yeterli olmadığı ortaya çıkmış, İngiltere korumacılık politikasına/konjonktürüne adapte olmada güçlük

çekmiştir. Avrupa’da büyük bir güç olarak Almanya’nın ve iki yeni güç olarak ABD ve Japonya’nın ortaya çıkmasının ardından “dünya barışı” artık ortadan kalkmış, “imparatorluk çağı” başlamıştır (Hobsbawm, 2003(b): 218-219).

İngiltere’nin liderliği büyük ölçüde ABD ve Almanya tarafından sonlandırılmıştır. Bu süreçte Fransa daha yavaş gelişme gösterirken, Japonya da endüstrileşme sürecine girmiş ve diğer ülkelerin endüstrileşme potansiyeli aynı zamanda onların askeri politik güçlerinin de belirleyicisi olmuştur. İngiltere’nin gerilemesinin ardından Almanya güçlenmiş ve yeni bir güç doğmuştur. Böylece gücün küresel düzeyde dağılımı gerçekleşmiştir. Almanya’nın doğuşu İngiltere’ye resmen bir meydan okumadır. Almanya’nın gücündeki artış ve İngiltere ile Fransa’nın göreceli gerileyişi önemli bir gelişmedir. Avrupa dışındaki ülkelerin dünya politikasındaki statülerine sahip çıkmasının ardından Avrupa’nın dünya egemenliği göreceli olarak gerilemiş, iç savaşın ardından ABD bir güç olarak ortaya çıkmıştır. 1902’de Anglo-Japon anlaşmasıyla dünya sistemine giriş yapan Japonya Meiji Restorasyonu’nun ardından bir güç olarak dünya sahnesinde yerini almıştır (Cox, 1987: 152).

1893’lerde Almanya, çelik üretimini İngiltere’nin tekelinden alarak tek girişimci konumuna gelmiş ve hatta onu geçmiştir. Böylece İngiltere’nin endüstriyel alandaki monopolistik gücü XIX. yüzyılın sonlarına doğru aşınmaya başlamıştır. Endüstriyel alandaki rekabet devletlerin endüstriyel alanları teşvik etmesini gerekli kılmıştır. Bu politikanın iki temel sonucu olduğu söylenebilir: bunlardan ilki “korumacılık” ikincisi piyasa ve kolonileşme için “zor”un artma eğilimidir. 1885’de F. Chamberlain’in⁸³ korumacılık programını başlatmasının ardından serbest ticaret doktrini değişim geçirmiştir (Cox, 1987: 153-154). Öncelikle ABD’nin korumacılık ve tarife engellerine karşı İngiliz mallarında misilleme yapılmıştır. İkinci olarak endüstriye ağırlık

⁸³ Chamberlain’in tarife reformu sonrası İngiltere dünyanın atölyesi olmaktan çıkarılmıştır. Chamberlain endüstriyel alanı yeniden organize etmeyi denemiş, metal ve makine ticaretinde rakiplerle birleşmeler önermiştir. Buna daha sonradan çiftçiliği de dâhil ederek, tarımsal malların üretilmesinden ithalinin daha uygun olacağını, bu sayede malların daha ucuza temin edileceğini ve kaynakların daha etkin kullanılacağını savunmuştur. 1931 yılına gelindiğinde İngiltere artık serbest ticaret uygulamaz hale gelmiştir.

verilip tarım ikinci plana atıldığı için ithalatı ucuzlatacak uygulamalara ağırlık verilmiş, İngiltere'nin geleneksel piyasaları olan Afrika ve Asya piyasalarındaki rekabet önlenmiştir (Lobell, 1999: 677-678).

İngiltere'den ABD'ye doğru yaşanan hegemonik geçişte ABD'nin 1861 sonrası korumacılığa yönelmesinin önemli bir payı vardır. ABD, 1861'den itibaren ABD pamuk endüstrisine koruyucu önlemler getirmiştir. Ülke, 1890'lardan itibaren İngiltere hegemonyasına meydan okumuş ve büyük bir güç olarak doğmuştur. Tüm dünyada korumacılık önlemleri artmış, 1920-30'larda İngiltere ve ABD arasında uluslararası taşımacılığı uluslararası iletişimi ve küresel petrol arzını kontrol altında tutma mücadelesi baş göstermiştir (Hugill, 2009: 1-4).

Korumacılık hareketinin⁸⁴ bir sonucu olarak 1890'lardan itibaren İngiltere'nin ihracatı da görünür bir şekilde gerilemiştir. Özellikle ABD ve Almanya ile rekabetin artması korumacılığın artmasını gerekli kılmış, yine aynı dönemde İngiltere diğer ülkelerin korumacılık politikaları karşısında koruyucu önlemler almak durumunda kalmıştır. Bu süreçte İngiltere'nin dünya ihracatındaki payı yüzde 13.9'dan 10.8'e gerilemiştir. (Lobell, 1999: 680-681).

1912-38 arasında İngiltere'de imal edilen pamuklu kumaşın miktarı 6700000 m²'den 2500000 m²'ye, bunun ihraç edilen kısmı ise 5900000 m²'den 1300000 m²'ye gerilemiştir. 1854-1913 arasında İngiltere'nin kömür üretim altmış beş milyon tondan iki yüz seksen yedi milyon tona çıkarken 1938'e gelindiğinde on bir milyon tonun altına düşmüştür. İngiliz tersanelerinde yapılan gemilerin 1870'de 343 bin olan toplam tonajı, 1913'de yaklaşık bir milyon tonajı bulurken 1938'de yarım milyon tonaj imalat gerçekleştirilmektedir. İngiltere'nin geleneksel sanayilerinin yıkıma uğraması kuşkusuz milyonlarca emekçinin de işsiz kalması anlamına gelmektedir.

⁸⁴ Almanya'da (F. List) ve ABD'de (A.Hamilton) korumacılığın gerekliliğine yönelik tezleriyle ilgili olarak bk. List (1856), *The National System of Political Economy*, Harvard College Library ve Hamilton (1991), "Report on Manufactures", İçinde George T. Crane and Abla Amawi, *The Theoretical Evolution International Political Economy*, New York: Oxford Press.

1938'lere gelindiğinde çalışabilir nüfusun 1/5'i işsizdir (Hobsbawm, 2003(b): 191-192).

Korumacılığın artışında özellikle I. Dünya Savaşı'nın büyük etkisi olmuştur. Laissez-faire'nin öncüsü olan İngiltere o güne kadar müdahale etmediği piyasa kanunlarının işleyişini askıya almıştır. Ekim 1914'ten itibaren devlet, Savaş Bürosu aracılığıyla piyasa alımlarına başlamış, ticarete ve bazı ürünlerin üretimine denetim getirilmiştir. Devlet başlangıçta özel teşebbüs ve arz-talep prensibine kısıtlamalar getirmeye çalışmış, ancak fiziksel denetimin gerekliliği açık bir biçimde görülmüştür. Bu doğrultuda Mart 1915'te Vatani Koruma Kanunu çıkarılarak cephane üreten fabrikaların devlet denetimine geçmesi sağlanmıştır. Aynı dönemde çıkarılan Hazine Kanunu ile çalışma özgürlüklerine kısıtlamalar getirmek üzere sendikalarla anlaşma yapılarak emek piyasasının güvence altına alınmasına çalışılmıştır. 1915'te sınai araştırmaları teşvik etmek üzere özel bir bakanlık kurulmuş, kömür madenciliğinde fiyat denetimi ve ihracat ruhsatı uygulamasına geçilmiştir. Bu sürecin sonunda madenler neredeyse kamulaştırılmış, bu sektördeki yatırım ve mal arzına devlet karar verir hale gelmiştir. Demiryollarının mülkiyeti ve yönetimi Demiryolu İdaresi Komitesi'ne geçmiştir. Kasım 1915'ten itibaren Liman ve Nakliyat İdare Komitesi, kanal ulaşımı da dâhil olmak üzere deniz taşımacılığını yönetmeye başlamış, yine 1915'te Mc Kenna Kanunu ile himayeci gümrük vergileri uygulamaya sokulmuştur. 1917'de kurulan Pamuk Denetim Kurulu, pamuk üretimini karneye bağlamış ve böylece pamuklu malların üretimine kısıtlamalar getirilmiştir (Berend, 2001: 64-66).

Söz konusu dönemde her ülke yurt içi çözümler bulmak adına içe dönük politikalar uygulamaya başlamıştır. Bu hamlenin sonucu olarak ironik bir biçimde uluslararası bir kriz yaşanmıştır. Dünya sanayi üretimi %30, kömür ve demir üretimi %40 ila 60 düşüş göstermiş, tahıl fiyatları %60 gerilemiş, Avrupa'nın ticaret hacmi 1929-35 arasında 58 milyar dolardan 21 milyar dolara gerilerken 20 milyon Avrupalı işsiz kalmıştır. Bu duruma ilk tepki daha katı bir biçimde milliyetçilik olmuş, ABD bu dönemde hızla Smoot

Hawley Gümrük Tarifesi Yasası'nı⁸⁵ çıkartmıştır. Savaş öncesi uluslararası sistemi savunan İngiltere de 1925 sonrasında iktisadi anlamda milliyetçiliğe yönelik adımlar atmıştır (Berend, 2001: 85).

Büyük Depresyon yıllarına gelindiğinde ise tüm dünyada devletler iktisadi canlanmayı, ülkenin refahını ve istihdam düzeyini korumayı temel politika haline getirmiş, iktisadi milliyetçilik ortaya çıkmıştır. Uluslararası iktisadi ilişkilerde ise “komşuyu fakirleştirme” politikası uygulamaya konulmuştur. II. Dünya Savaşı'nın ardından Bretton Woods sistemi, liberal dünya piyasası ve devletlerin içerideki sorumluluklarını dengelemenin yollarını aramıştır. Ticari liberalizm, istikrarlı bir döviz kuru ve konvertibilitayı sağlamaya yönelik olarak Dünya Bankası, IMF ve GATT gibi uluslararası kurumlar oluşturulmuştur. Devlet çıkarları ve liberal bir düzen arasında denge sağlama çabaları, 1968-75 döneminde yaşanan krize kadar da sürmüştür (Cox ve Schechter, 2003: 80-81).

I. ve II. Dünya Savaşları'nın ve 1929 Bunalımı'nın bir sonucu olarak tüm dünyada ortaya çıkan korumacılık eğilimindeki artış ve endüstrileşmenin tüm dünyaya yayılması İngiltere'nin üretim maliyetlerinin artmasına neden olmuştur⁸⁶. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD, İngiltere öncülüğündeki uluslararası iktisadi düzene ve serbest ticaret rejimine rakip olmuş, sabit kura (dolara) dayalı rejim devreye girmiştir (Frost, 1992: 30). Yine bu dönemde toplumsal üretim ilişkilerinde yapısal bir değişim gerçekleşmiş, ABD hegemonik güç haline gelmiştir. Bunun temelinde yatan unsurun Keynesyen talep yönetimi ve Fordist endüstrileşme olduğu söylenebilir (Bieler ve Morton, 2003: 477). IV. bölümde ABD'yi hegemon koltuğuna oturtan unsurlar ve hegemonyanın aldığı yeni biçim üzerinde durulacaktır.

⁸⁵ İki iktisatçının adı ile bilinen yasa ile gümrük vergileri oldukça yüksek düzeylere çıkartılmış ve mal ithali neredeyse bitme noktasına gelmiştir.

⁸⁶ Üretim maliyetlerindeki artışın en önemli nedeni olarak hükümetin finansal politikası olarak görülmüştür. Pound'un yeniden değerlendirilmesi toptan fiyatların düşmesine neden olurken, perakende fiyatları ve ücretler farklı düzeylerde belirlenmiştir. Aradaki bu farklılık ithalatı kolaylaştırırken ihracatı daha da zor hale getirmiştir. Üretim maliyetlerindeki artışın bir diğer nedeni İngiltere endüstrisinin diğer ülkelere göre geri kalmasıdır. Almanya ve Fransa büyük miktarlarda üretimi gerçekleştirecek yeni üretim teknikleri kullanmaya başlamışlardır. Maliyet artışının son nedeni, İngiltere'deki emekçilerin yaşanacak olan krizde önemli bir rolünün olmasıdır. Bk. Seigfried (1928), “The Passing of England's Economic Hegemony”, *Foreign Affairs*, Vol. 6, No. 4, s: 527-528.

“Minerva’nın Baykuşu Sadece Geceleri Uçar”

Hegel

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME ÇAĞINDA ABD HEGEMONYASI: DÜNÜ, BUGÜNÜ, GELECEĞİ ÜZERİNE

4.1. YENİ DÜNYA DÜZENİNDE ABD HEGEMONYASI YÜKSELİYOR

II. Dünya Savaşı’nın sona ermesinin ve güç ekseninin çökmesinin hemen ardından ABD’nin, küresel bir hegemon haline geldiği tarihçiler, politik coğrafyacılar ve uluslararası ilişkiler okullarınca kabul görmektedir (Hugill, 2009: 403).

İngiltere’nin hegemonik anlamdaki gerileyişi XIX. yüzyılın sonlarında başlamış, yirminci yüzyılın başlarından itibaren Almanya, Japonya ve ABD tarafından İngiltere’nin üstünlüğüne meydan okunmuş ve ülkenin deniz gücü büyük ölçüde aşındırılmıştır. Adı geçen yeni kapitalist güçler, sadece İngiltere’nin ticaretine bir tehdit oluşturmakla kalmamış aynı zamanda korumacılık ve yeni emperyalizm aracılığı ile kurduğu sistem için de bir tehdit oluşturmuştur. İngiltere’nin dünya gücüne meydan okunmasıyla birlikte, ülkenin devletlerarası sistemi yönetme kabiliyeti gerilemiş ve dünya üstünlüğünü elde etme mücadeleleri yeniden başlamıştır. Avrupa’daki güç dengeleri sistemi yerini güçler arası çatışmaya bırakmış, İngiltere de bu süreçte dengeleyici güç olma özelliğini yitirmiştir (Arrighi, 1993: 176; Gill ve Law, 1988: 129-139; Cox, 1980: 379).

XX. yüzyıl ilk yarısı incelendiğinde, dünya çapında oldukça önemli değişiklikler meydana gelmiş olduğu dikkat çeker. Bu dönemde iki dünya savaşı yaşanmış, 1929 Bunalım’ı tüm dünyayı etkisi altına almış, altın

standardı sona ermiş ve bir dünya hegemonyası yıkılmıştır. Yine bu dönemin sonlarında sistemdeki kaosu sona erdirmek ve ABD gücünü pekiştirmek adına Bretton Woods sistemi devreye sokulmuş, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası'nın (WB) kurulmasına karar verilmiştir.

XX. yüzyılın özellikle ikinci yarısından itibaren kapitalizm, umulmadık bir biçimde "altın çağını" yaşamaya başlamıştır. Devletlerarası ilişkilerin kontrol atına alınması ve dünya piyasasının ABD hegemonyasının tahakkümüne girmesi değişimin en önemli göstergesidir. 1968'e kadar dünya piyasasının yeniden inşası büyük ölçüde ABD'nin askeri ve finansal kapasitesine bağlı olmuştur. 1968-73 arasında, Bretton Woods sistemi çökmüş ve ABD Vietnam'dan elleri boş dönmüştür. 1973'ten sonra ise ABD'nin hegemonyasının aşındığı ve inişe geçtiği, ABD de dâhil hiçbir devletin tam olarak sistemi tahakküm altına alamadığı, neoliberal dünya düzeni ortaya çıkmıştır (Arrighi, 1990: 72-73).

ABD'yi hegemon haline getiren temel unsuru tek bir nedene bağlamak çok mümkün değildir. Genellikle teknolojiye ve üretim tekniğinde ortaya çıkan yenilikler, hammadde kaynaklarına yakınlık, bölgeler arası ticaretin gelişmiş olması, bankacılık sektöründeki gelişmeler vb. pek çok gelişme bu süreci açıklayan unsurlar olarak kabul edilir. Tezin bu bölümünde ABD'yi hegemon haline getiren asıl unsurlar ortaya konulmaya çalışılacak, ABD hegemonyasının sonu mu, ABD hegemonyası sona erdi ise yeni hegemon kim, ya da ABD artık bir imparatorluk mu gibi soruların yanıtları aranacaktır.

4.2. İNGİLTERE VE ABD HEGEMONYALARI ÜZERİNE

ABD hegemonyasının, kendinden önceki hegemon İngiltere ile karşılaştırıldığında, daha güçlü ve daha yayılcı bir yapıya sahip olduğunu söylemek yanlış olmaz. İngiltere'nin Avrupa'daki hegemonyası oldukça sınırlı kalmış, imparatorluğunu daha çok Avrupa dışında kurabilmiştir. Ayrıca ABD

hegemonyası kültürel, iktisadi ve politik açıdan da tasarlanmış bir güçtür. İngiltere hegemon olduğu süreçte hiçbir şekilde ABD'nin sahip olduğu etkiye sahip olamamıştır. Amerikan hükümeti, XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Avrupa'dan farklı olarak özel girişimlere kamu desteği sağlamıştır. XVIII. yüzyılın sonları ile XIX. yüzyılın başlarında “piyasa devrimi” olarak adlandırılan şey, Amerika'da ticari anlamda bir patlama üretmiştir. Girişimci elitler devlet desteğine ihtiyaç duymuş, yine bu süreçte hukuk, finans ve altyapı hizmetleri açısından destek sağlanmış, sermaye yatırımları için gerekli olan kaynakların mobilizasyonuna izin verilmiştir. “Gece bekçisi devlet” anlayışı ABD için geçerli olmamış, ABD, XX. yüzyılda dünyanın en zengin ülkesi haline gelmiş, bunu daha sonra politik ve askeri güç ile desteklemiştir (Agnew, 2005: 52-58).

ABD'nin gücü, kendinden önceki hegemonlara oranla daha katıdır. Bu gücün istikrarlı yapısı, İngiltere'nin hegemon olduğu dönemdeki rolüne benzer bir rol üstlenmesini sağlamıştır. Bretton Woods ile liberalizm revize edilmiş, uygulanan uluslararası düzene hâkim olan iktisadi kurallar aracılığı ile ABD ulusal iktisadi çıkarlarını desteklemeye nadiren ihtiyaç duyar hale gelmiş ve şirketler güçlenmiştir. Ayrıca ABD, İngiltere'ye kıyasla çok daha fazla ulusötesi kurum oluşturmuştur. Özellikle savaş sonrası dönemdeki hegemonyası, İngiltere hegemonyasına göre çok daha fazla kurumsallaşmış, Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası gibi uluslararası kurumlar liberal sistemin devamına yardımcı olmuş, sistem normlarının uygulanması için denetleme mekanizmaları ve finansal destek mekanizmaları olarak kullanılmışlardır. Ayrıca Büyük Depresyonla birlikte sorunlu bir hal alan iktisadi ve politik ayrışmanın ardından Keynesyen doktrin yükselmiş, devletlerin yasal bir düzleme sahip olması ve ulusal ekonominin yönetiminde rol oynaması gerekli hale gelmiştir (Cox, 1981: 140-145).

“Batı'nın medeniyet düzeyini ve güvenliğini korumak adına genişlemeciliğin ve liderliğin evrensel bir çıkar olduğu” iddiasında bulunan ABD bunu hayata geçirmeyi başarmıştır. ABD'nin hegemonik iddiası, ABD

liderliğinin komünist olmayan dünyada refah düzeyini tüm ülkelere yayacağıdır. Gerçekten de ABD stratejisi Batı Avrupa’da liberal/toplumsal demokratik kapitalizmi restore edebilmiş ve sol kesimden gelen devrimci hareketleri bloke edebilmiştir (Gill, 2008: 59).

Aslında İngiltere’de ve hatta Birleşik Eyaletler’de işleyen üç mekanizma, ABD’nin hegemon olma sürecinde de devreye girmiştir. Bunlar; baskı, reform ve dünya çapında iktisadi genişlemeyi sağlayacak olan orta sınıf boyundurluğunda bir alt sınıfın varlığıdır. İngiltere’nin tersine reform, ABD hegemonyasının doğuşundan itibaren onun ayrılmaz bir parçası olmuştur. Bunun temel nedeni İngiltere hegemonyasının doğuşu sürecinde onun en yakın rakibi olan Fransa’nın askeri anlamda İngiltere ile baş edecek güçte olmayışıdır. ABD hegemonyasının doğduğu dönemde ise ona meydan okuyan Sovyet Rusya askeri ve politik anlamda daha güçlü bir rakiptir (Silver ve Slater, 1999: 203).

ABD, yine İngiltere’ye benzer bir biçimde Westphalia Sistemi’nin ilkelerini, normlarını ve kurallarını restore etme suretiyle devletlerarası sistemin yönetimini ele geçirerek hegemon olmuştur. Eğer İngiltere hegemonyası, ulusalcılığın “demokratikleşmesiyle” devletlerarası sistemde genişlemişse, ABD hegemonyası da genişlemeyi ulusalcılığın “proleterleşmesiyle” tamamlamıştır. Serbest ticaret emperyalizmiyle kıyaslandığında ABD hegemonyasının kurumsallaşması, egemen devletlerin haklarını ve gücünü kısıtlamıştır. Devletlerin uymak zorunda oldukları kurallar, normlar ve ilkeler giderek artarken aynı zamanda ulusötesi kurumların sayısı da artmış ve devletlerarası sistemi ortadan kaldıracak otonom güçler ortaya çıkmıştır (Arrighi, 1993: 180-182).

İngiltere hegemon olduğu dönemde üretim ve birikim rejimini dünyaya yayabilmiş, bir dünya devleti olmayı başarabilmiştir. ABD’nin, İngiltere’ye benzer bir biçimde, birikim ve üretim rejimi açısından dünya devleti olmayı

başardığını söylemek yanlış olmaz (Arrighi, 2004: 533-536; Arrighi ve Silver, 2001: 265-268).

İngiltere'nin aksine, ABD'nin ulusal ekonomik çıkarlarını gerçekleştirmek adına sisteme müdahale etmesine çok fazla gerek kalmamıştır. ABD Roosevelt'in New Deal prensiplerini yeni dünya düzenine entegre edebilmiş ve oluşturulan kurumlar da sistemin devamına destek olmuştur (Cox, 1981: 140-141).

ABD hegemon olma sürecinde, İngiltere'nin uyguladığı sömürgecilik politikasına başvurmamıştır. Yaşanan iki Dünya Savaşı'nın ve Büyük Bunalım'ın etkilerinden kurtulma çabasında olan devletlere "yardım elini uzatarak" hâkimiyetini ilan etmiştir. ABD Bretton Woods kurumları ve Marshall Yardımları ile daha çok rıza unsurlarına dayandığı hegemonyasını hayata geçirmiştir. Aşağıda ABD'yi hegemon haline getiren süreç incelenecektir.

4.3. XX. YÜZYILIN İLK YARISINDA ORTAYA ÇIKAN GELİŞMELER

4.3.1. 1914-1918 ve 1939-1945 Dünya Savaşları

Daha önce de ifade edildiği üzere XIX. yüzyılın son çeyreği ile II. Dünya Savaşı arasındaki dönemde dünya düzeninde bir dizi değişiklik ortaya çıkmıştır. Söz konusu dönemde bir taraftan Almanya İngiltere'ye meydan okurken diğer taraftan ABD bir güç olarak yükselmiş, korumacılık iktisadi liberalizmin yerini almış, altın standardı sona ermiş ve yeni emperyalizm yükselişe geçmiştir (Cox, 1981: 140).

1914-1939 döneminde iktisadi küreselleşme anlamında ciddi boyutta bir gerileme söz konusudur. Bu gerilemenin en önemli nedenleri arasında; Batı'nın I. Dünya Savaşı döneminde izolasyon politikasını benimsemiş olması, iki savaş arası dönemde parasal istikrarsızlıklar ve iktisadi bunalımın

yaşanması, 1930 yılında ABD’de tarifelerin ve ticari engellerin arttırılmasına yönelik Smoot Hawley kararlarına imza atılması, yine 1930’larda faşist bloğun ve 1940’larda da sosyalist bloğun yükselişi sayılabilir. 1945’lere gelindiğinde dünyada iktisadi anlamda kutuplaşmalar ortaya çıkmıştır (Frankel, 2000: 47).

İki savaş arası dönemin özellikleri depresyon, dünya ticaretinde bozulma ve devalüasyonlar şeklinde özetlenebilir. Adı geçen faktörler liberal kapitalizmin zayıflamasında önemli etkiye sahip olmuştur. II. Dünya Savaşı’nın ardından ABD, daha güvenli bir dünya düzeni sağlamak(!) adına Bretton Woods Sistemi’nin hayata geçirilmesine önayak olmuştur. Bunun yanında ürettiği malları satacak piyasalara gereksinim duymuş, bu amacının yanında politik, askeri ve ticari çıkarlarını gerçekleştirmek üzere Marshall Yardımları’nı uygulamaya koymuştur (Kiely, 2005: 88-90).

Avrupa I. Dünya Savaşı’na girene kadar ABD izolasyon politikası izlemiştir. İngiltere, Almanya ve Sovyet Rusya’nın savaştan yıpranarak çıkmış olması ABD’nin güçlenmesi için önemli bir etkidir. New York, Londra’dan finans merkezi olma özelliğini devralmış ve böylece net borçlu konumdan net alacaklı konumuna gelerek finansal durumunu düzeltmiştir. Amerika bankası, özellikle spekülatif nitelikli ödünç para vermeye başlamış, Almanya başta olmak üzere ABD’nin Avrupa’ya verdiği parasal destek ülkelerin savaş sonrası yeniden yapılanmasına önemli bir destek olmuştur (Gill ve Law, 1988: 131-132).

I. Dünya Savaşı sona erdiğinde ABD önde gelen tüm kapitalist ülkelere ticari, askeri ve finansal anlamda üstünlük sağlamış, dünyada ortaya çıkan çatışmaların sona ermesinde liderliği üstlenmiştir. Dönemin devlet başkanı olan Woodrow Wilson, ABD merkezli hegemonik düzenin oluşması adına reformist ve rıza unsurlarına dayalı bir strateji izlemiştir. Restorasyon programında altın standardına ve serbest ticarete geri dönülmesinin, ulusal ve uluslararası düzlemde barışın sağlanması adına gerekli olduğu

savunulmuştur. Sona eren “bırakınız yapsınlar” politikaların neden olduğu toplumsal tansiyonu kontrol altına alacak bir mekanizma düşünülmüştür. İlk olarak refahın ve gücün yeni merkezi olan ABD’nin, İngiltere antrepolarının yerini ikame etmesine, İkinci olarak da savaş sonrası endüstrileşmiş ülkelerde ortaya çıkan göçe karşı sınırların kapatmasına karar verilmiştir (Silver ve Slater, 1999: 194-195).

Savaşa katılan ülkeler I. Dünya Savaşı’nın açtığı yaraları sarmaya, ekonomilerini düzlüğe çıkarmaya çabalarken, 1920’li yıllar ABD için oldukça parlak bir dönem olmuştur. Üretim ve istihdam oranları oldukça yüksek düzeylerde gerçekleşmiş, ücret düzeyi yükselmese de fiyatlar sabit tutulabilmiştir. Yaşam standartları eskiye oranla oldukça iyileşmiş, kısaca ABD kapitalizmi oldukça parlak bir döneme girmiştir (Galbraith, 2009: 2).

1920’lerde yaşanan en büyük gelişme, üretimde ve üretim tekniğinde ortaya çıkan teknolojik değişimdir. Bu süreçle birlikte tüketici merkezli bir anlayış ortaya çıkmıştır. Bu dönemde demiryolları, yerini kamyon ve arabalar için oluşturulan otoyollara bırakmış ve büyük oranda gerileme göstermiştir. Madencilik, tekstil ve tarımda çalışan nüfus oldukça azalmış, pek çok iş alanı ortadan kalkma noktasına gelmiş, bu alanda istihdam edilenlerin çoğu işsiz kalmıştır. İşsizlik istatistiklerine yansıtılmamakla birlikte çalışan kesimin yaşam standartlarında ve gelir düzeylerinde gerileme gözlenmiştir. 1920’lerin lider endüstrileri olan otomobil ve toplu konut, oldukça yüksek oranlarda sermaye malı ve emek istihdam etmişlerdir (Dowd, 2000: 109).

1930’larda Avrupa krizin etkilerini üzerinden atmazken, ABD’nin ilk tüketim toplumunu yaratarak ekonomisini canlandırması hayranlık uyandırmıştır. İktisadi canlılık ABD gücünün temeli olmuştur. ABD ekonomisinin büyümesinde iki önemli etken vardır. İlki çıktı miktarı ile ilgilidir. Savaş dönemi sona erdiğinde ABD’nin en yakın rakipleri (İngiltere, Fransa, Sovyetler Birliği, Almanya, Japonya ve İtalya’nın toplamı) tarafından üretilen toplam çıktı miktarı ABD’nin çıktı miktarının üçte biri kadar olmuştur. İkinci

olarak ABD kendi yaşam tarzını ve kimliğini diğer ülkelere “zor” aracılığı ile empoze etmiştir. Üretimdeki verimlilik artışı ücret düzeylerine de yansımış, XIX. yüzyılın başlarında toprağa bağımlı olup kendi geçimini sağlamak adına üretim yapan halk gelir artışına bağlı olarak bir tüketim toplumuna dönüşmeye başlamıştır. Bu yeni tüketim toplumu 1929 Büyük Depresyon döneminde farklı bir politik yapıyı gerekli kılmış, devlet politikaları yeni tüketici merkezli toplumu koruyacak şekilde genişletilmiştir. New Deal ile ulusal ekonomide tüketiciler işadamları, emekçiler, tarım gibi farklı bir alan olarak kabul edilmiştir. Hükümet politikalarının belirlenmesinde tüketicilerin çıkarlarının gözetilmesine çalışılmış, hangi malların üretileceğine tüketici tercihleri doğrultusunda karar verilmeye başlanmıştır (Hunt, 2007: 83-85).

Üretim, tüketim, ulaştırma ve iletişim alanlarındaki değişim ABD toplumunu dönüştürmüştür. 1920’lerde kentlerde yaşayan nüfus kırsal nüfusu geçmiş, istihdam tarımdan sanayi ve hizmet sektörüne doğru kaymıştır. Çiftlikler seri üretimi gerçekleştirmek adına ölçeklerini büyütmüşler, makine ve gübreleme gibi daha sermaye yoğun üretime ağırlık verilmiş ve tarımsal üretimde daha bilimsel teknikler uygulamaya sokulmuştur. Makineleşme ve elektrikli aletlerin kullanımı, okuryazarlık ve teknik beceriyi gerekli kılmıştır. Yüksek okul ve lise mezuniyetleri sadece istihdam talebini değil toplumsal statüleri de belirler hale gelmiştir. Toplumsal bağlar ve akrabalık ilişkileri aşınırken, Amerikan toplumunda daha mobil bir insan tipi ortaya çıkmaya başlamıştır. Yine bu süreçte cinsiyet rolleri yeniden gözden geçirilerek kadınların yüksek eğitim ve işgücüne katılımı önemli hale gelmiştir. Gelir artışı sadece yaşam standartlarını yükseltmekle kalmamış savaş sonrası talep beklentisini de karşılamıştır. 1940’ların sonlarında savaş durumundan barış durumuna geçişle birlikte ABD ekonomisi beklenmeyen bir biçimde büyümüştür. 1950’lerde gelir artışlarıyla birlikte nüfusun 1/4’ü yoksullardan oluşurken halkın neredeyse yarıya yakını orta sınıfa dönüşmüştür (Hunt, 2007:81-83; 176).

İkinci Dünya Savaşı, ABD'nin dünyadaki iktisadi üstünlüğü ile birlikte son bulmuştur. I. Dünya Savaşı'nın çıkmasından dolayı sekteye uğrayan ticaret ve sermaye piyasasındaki liberalleşme hareketleri, ABD tarafından yeni iktisadi düzenin oluşturulmasıyla birlikte yeniden inşa edilmeye başlamıştır (Black, 2009: 16).

ABD başkanı Woodrow Wilson'un dünya düzeni ile ilgili planı, II. Dünya Savaşı'ndan sonra hayat bulmuş, yeni uluslararası iktisadi düzenin yaratılmasına yönelik çalışmalar hız kazanmıştır. 1930'larda yaşanan Büyük Depresyon sonrası, piyasanın işlemesi adına düzenleyici kurumların gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Birleşmiş Milletler (UN), Dünya Bankası (WB), Uluslararası Para Fonu (IMF) ve benzeri kurumlar yine bu sürecin devamında ortaya çıkmışlardır. Savaşların ardından ABD'nin iktisadi durumundaki gelişmeler, kapitalist uygarlığın selameti adına diğer devletlerin de kendisine ayak uydurmasının gerekliliğini ortaya çıkartmıştır (Agnew, 2005: 59).

ABD'nin savaş sonrası büyüme oranları, en yakın rakipleriyle kıyaslandığında çok yüksek değildi. ABD'nin 1950-73 arasında yıllık ortalama büyüme oranı, sermaye stoku ve sermaye yatırımlarının büyüme oranı, emek verimliliği artmış olmasına rağmen 1890-1913 arası dönemden daha geridir (Brenner, 2006: 43). Aşağıdaki tabloda Japonya, Almanya ve ABD'ye ait çeşitli göstergeler yer almaktadır.

Tablo 22: 1890-1973 ABD, Japonya ve Almanya'nın Çeşitli İktisadi Göstergeleri

	GSYH 1890- 1913	GSYH 1950/73	Sermaye Stoku 1890/1913	Sermaye Stoku 1950/73	Sermaye Yatırımları/GSYH 1890-1913	Sermaye Yatırımları/GSYH 1950/73
ABD	3.9	3.6	5.4	3.2	15.8	13.2
Almanya	3.2	5.9	3.1	6.6	-	17.2
Japonya	2.7	9.3	3.0	9.1	11.1	23.7

Kaynak: R. Brenner (2006), *The Economics of Global Turbulence the Advanced Capitalist Economies from Long Boom to Long Downturn, 1945-2005*, Verso Press, London, s: 43.

Savaş sonrası yaşanan “altın çağda” fiyat sistemleri için çıpa vazifesi gören sabit döviz kuru ve Keynesyen politikalara dayalı düzenlemelerden oluşan ABD hegemonyası Batı Avrupa ülkelerince içselleştirilmiş ve kabul görmüştür (Cafruny, 2003: 288). Bununla birlikte iki savaş arası dönemde ortaya çıkan en önemli gelişmelerden biri de dünya ölçeğinde ortaya çıkan “Büyük Bunalım”dır. Bu öneminden ötürü 1929 Bunalım’ının ardından yaşanan gelişmelerin ayrı bir başlık altında incelenmesi yerinde olacaktır.

4.3.2. 1929 Bunalımı Sonrası

1929’da ortaya çıkan büyük krizin ardından on yıl süren Büyük Bunalım gelmiştir. 1932-33 arasında kriz adeta zirve yapmış, sadece ABD’de 15 milyon işsiz ortaya çıkmıştır. Dünya finansal sistemi çökerken 1933 yılında ABD’nin altın standardından ayrılmasıyla birlikte dolar diğer para birimleri karşısında yüzde otuz değer kaybetmiştir. 1933’te krizin etkilerini azaltmaya yönelik çözümler bulmak amacıyla altmış dört ülkenin katılımıyla Dünya Ekonomi Konferansı toplanmış ancak başarı elde edilememiştir. 1929’da yaşanan Bunalım⁸⁷ otomatik olarak işleyen serbest piyasaya olan inancı sarsmış, Keynes tarafından ortaya atılan devlet müdahalesinin gerekliliği kabul görmeye başlamıştır. Bu gelişmelerin ardından yaşanan krizin etkilerini en aza indirmek için korumacılığa ve devlet müdahalesine geri dönüş yapmıştır. (Gill ve Law, 1988: 133).

1931 yılında altın standardının sona ermesiyle birlikte genel parasal istikrarsızlığın ikinci dönemi başlamış, İngiltere parasının altın ve diğer paralar karşısındaki değeri hissedilir derecede değişmiştir. Altın standardının terk edilişi, hükümetlerin yeni politikalar izlemesine, himayeciliğe dönüş yapılmasına, gümrük vergilerinin yükseltilmesine neden olmuştur (Nere, 1980: 87-90).

⁸⁷ Ayrıntılı bilgi için bk. Rothbard (2000), *America’s Great Depression*, Fifth Edition, Press by Ludwin von Mises Institute, United States of America, ve Jacques Nere (1980), *1929 Krizi*, Çeviren Vamık Toprak, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları No: 134.

Altın standardının yıkılmasının ardından pek çok ülke dış ticareti ve mali sermaye akımlarını sınırlayan politikaları yürürlüğe sokmuştur⁸⁸. İthâlât kotaları, dış ödemelerin durdurulması, kliring sistemi, ikili takas anlaşmaları, sermaye çıkışına ambargo uygulanması, kur ayarlama fonları gibi uygulamaların önü açılmıştır. Pek çok ülkede liberal devlet yerini totaliter diktatörlüğe bırakmış, serbest piyasaya dayalı üretimin yerini yeni üretim modelleri almıştır (Polanyi, 2002: 66-67).

Krizin yoğunluğu ve süresinin uzaması, 1932 Ağustos'unda ABD'de yeni bir hükümetin başa gelmesine neden olmuş, Roosevelt Hoover'a karşı galip gelerek başkan seçilmiştir. Roosevelt iktidara gelir gelmez New Deal olarak anılan bir dizi kanun çıkarttırmıştır (Nere, 1980: 107-110).

1933 yılında GSMH 1929'daki düzeyin neredeyse 1/3'ünden daha düşük gerçekleşmiştir. 1937'ye kadar üretimin maddi kapasitesi 1929 seviyelerine ulaşamamış ve sonra derhal tekrar geriye dönmüştür. 1941'e kadar üretimin dolar değeri 1929'un altında gerçekleşmiştir. 1930-40 arasında sadece bir kez (1937'de) yıl içerisindeki işsizlerin sayısı sekiz milyonun altına düşmüştür. 1933 yılında yaklaşık on üç milyon kişi işinden olmuştur. 1938 yılına gelindiğinde beş kişiden biri hâlâ işsizdir (Galbraith, 2009: 168).

1939'da başlayan II. Dünya Savaşı'nın ardından devletler meta haline gelen emek, toprak ve para üzerinde çeşitli kısıtlamalara gitmiş; finansal sermaye hareketliliği önemli ölçüde kısıtlanmıştır. Bununla birlikte işçilerin, üreticilerin ve tüketicilerin çıkarları iktisat politikalarının oluşturulmasında daha önemli hale gelmiştir. Yalta Anlaşması'nın akabinde sosyalist blok genişlerken, kapitalist dünyada karma ekonomi ve ABD merkezli yapı

⁸⁸ Uluslararası altın standardının çöküşü, dünya ekonomisinin çözülmeye başladığı XX. yüzyılın başı ile otuzlu yıllarda geçirdiği dönüşüm arasındaki görünmez bağı oluşturmaktadır. Altın standardı geleneksel dünya ekonomisinin ayakta kalan tek dayanağı iken yıkılışı da ani bir etki yaratmıştır. Amerika'nın altın standardını terk edişi geleneksel dünya ekonomisinin son kalıntısını da ortadan kaldırmıştır. Bk. Polanyi (2002), *Büyük Dönüşüm Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri*, Çeviren Ayşe Buğra, İletişim Yayınları.

egemen olmuştur. 1944'te temelleri atılan Bretton Woods Sistemi'nin temel özelliği sermaye kontrolleridir. Savaş sonrası yeniden yapılanmanın gerçekleştirilebilmesi adına sermaye hareketlerine kısıtlama getirilmesi zorunlu hale gelmiştir. Bretton Woods'da küresel anlamda finansal yapının IMF tarafından düzenlenmesinin gerekliliği, her ülkenin sermaye hareketlerini kontrol etmesinin mutlak olduğu savunulmuştur. Hem Keynes⁸⁹ hem de New Deal yanlıları spekülasyon sermaye akımlarının modern endüstriyel ekonomiye zarar verdiğini savunmuştur (Gill, 1998: 29-30).

II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD, tüketim kapitalizmini desteklemiş ve dünya piyasası ile küresel sivil toplumun gelişimini sağlamak adına gerekli kurumların oluşturulmasını sağlamıştır. ABD'nin iktisadi büyümeyi gerçekleştirmek adına uyguladığı açık kapı politikası üretim, finans ve ticaretin küresel entegrasyonunu sağlamada başarılı olmuştur (Gill, 2008: 59).

Özellikle 1945 sonrası, ulusötesi iktisadi düzenin daha da kurumsallaştığı bir döneme işaret eder. Yalta Konferansı (1945) sonrası, kapitalist sistem coğrafi anlamda gerilemiş, SSCB Doğu Avrupa'da egemen bir güç haline gelmiş, 1947 yılında Soğuk Savaş baş göstermiş ve dünya düzeni iki kutuplu bir hâl almıştır. 1949'un sonlarında Çin, Küba ve

⁸⁹ Keynes 1936'da yazdığı Genel Teori'de yatırım düzeyini ve tam istihdam düzeyini sağlamak için istihdamın artırılması üzerine odaklanmıştır. Buna göre tasarruf ettiğinden daha fazla harcama yapan devlet, para transferleri ve doğrudan kamu harcamaları aracılığıyla tam istihdam düzeyini sağlayacaktır. Eksik istihdam sosyal sigortalar, sosyal yardımlar, kamu yatırımları ve ekonomide devlet sektörlerinin kurulması, emek piyasasının organizasyonu, eğitim ve istihdam kalitesini arttırmaya yönelik diğer programlar, gerileyen endüstrilere devlet yardımı vb. ulusal refah devletin bütün yenilikleriyle bağlantılıdır. Bk. Cox (1987) a.g.e., s: 167. Keynes'in önerisinin özü, ülkelerde sıcak para girişinden dolayı ortaya çıkan istikrarsızlıkları önlemektir. Keynes, kısa dönemli sermaye hareketlerinin kontrol edilmesini ve sabit kur politikasının uygulanmasını gerekli görmüştür. Uluslararası ticaret hızla büyürken, Keynes istikrarlı bir para ile ödemeler dengesizliklerinin giderilmesinde, ülkelerin merkez bankalarına yardımcı olacak kurumların oluşturulmasının gerekli olduğunu savunmuştur. Keynesyen öneriler arasında en göze çarpanı, ülkelerin spekülasyon sermaye akımlarından korunmasını sağlayacak olan IMF'nin VI. Maddesidir. Sıcak para üzerindeki kısıtlamalar ve Bretton Woods'un ilk yıllarında Batı Avrupa ülkelerinin dışarıya yaptıkları sermaye akımlarına izin verilmesi yüksek büyüme oranları ve tam istihdam sağlamıştır. Spekülasyon amaçlı hareketlerin kısıtlanması büyük Batı Avrupa ülkelerinde 1990'ların başlarına kadar sürmüştür. Tabb (2004), *Economic Governance in the Age of Globalisation*, Columbia University Press New York. s: 108-109. Ayrıca ayrıntılı bilgi için bk. Keynes (2008), *Genel Teori İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi*, Çeviren Uğur Selçuk Akalın, Kalkedon Yayınları.

Vietnam’da yaşanan devrimlerin ardından sosyalist devletlerin sayısı artış göstermiştir. Sonuç olarak 1945 sonrası dönemin, kendinden önceki dönemlerden oldukça farklılaştığını söylemek yanlış olmayacaktır (Gill ve Law, 1988: 127).

Özetle II. Dünya Savaşı’ndan 1970’lerin başlarına kadarki dönem, dünya düzeninde bir dizi değişimi beraberinde getirmiştir. Bu dönemde Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu gibi kurumlar oluşturulmuş, sabit döviz kuruna dayalı Bretton Woods sistemi devreye sokulmuş, uluslararası serbest ticaret ile ulus devletlerin kendi refahlarını korumak adına yaptıkları müdahaleler bir bütün halinde sistemde işlemiştir. Korumacılık ile ifade edilen Keynesyen refah devleti, kamu harcamaları ile tam istihdam düzeyini sağlama yoluna gitmiştir. Fordist birikim rejimi ile organize edilen toplumsal üretim ilişkileri; kitle üretimi, tüketimi ve hükümet-şirketler-emek koalisyonları şeklindeki üçlü dayanışma ile karakterize edilir (Bieler ve Morton, 2004: 94). Aşağıda 1945 sonrası yaşanan gelişmeler ve hem ABD hem de dünya için altın çağ olarak kabul edilen dönem ele alınacaktır.

4.4. KAPİTALİZMİN ALTIN ÇAĞI (1945-1973)

II. Dünya Savaşı sonrası uluslararası düzen, büyük ölçüde ABD dolarının ödeme aracı olarak kullanıldığı bir serbest ticaret sistemi üzerine kurulmuştur. Gerçekten de bu dönemde büyüme oranları ve çıktı düzeyleri oldukça artmış, tam istihdam düzeyi sağlanmış ve refah devleti ortaya çıkmış, bu gelişmelere paralel olarak kapitalizm altın çağını yaşamıştır. Savaş sonrası ABD’nin kapitalist dünyadaki hegemonyasına rıza gösterilmiştir. ABD doları sadece ulusal değil uluslararası düzlemde de geçerli hale gelmiştir. Kore (1950’ler) ve Vietnam’a (1960’lar) oldukça yüksek miktarlarda yapılan askeri harcamalar ve Marshall Yardımları ile birlikte dolar adeta dışarıya akmış, doğrudan yabancı yatırımların oranı artmıştır. 1960’ların sonlarından itibaren ise sistemde çatlaklar ortaya çıkmış,

1970'lerle birlikte de çöküş gerçekleşmiştir. Bu dönemle birlikte doların rolü değişime uğramış, rekabet şiddetlenmiş, üretim ve finans uluslararası bir boyut kazanmıştır (Kiely, 2005: 91-92).

1950'lerden 1973'e kadarki dönem iktisat tarihinin adeta zirve noktasıdır. Bu tarihten sonra ekonomik büyüme gerilemiş, iki büyük resesyon yaşanmıştır. Daha çok 1939 öncesine benzerlik gösteren bu dönemde iktisadi gelişme farklı bir aşamaya geçmiştir. Söz konusu dönem Gill tarafından kapitalist gelişmenin "ulusötesi aşaması" şeklinde tanımlanmıştır. Bu aşamada hükümetlerin politikaları üzerinde sistematik bir etki ortaya çıkmıştır. Yine bu süreçte sosyalist devletler sisteme oldukça kısıtlı bir düzeyde entegre olmuş veya ulusötesi süreçten büyük ölçüde etkilenmemiştir (Gill ve Law, 1988: 127-128).

1947 yılı kapitalist ve komünist sistemlerin evrimi açısından bir dönüm noktasıdır. Sovyetlerin Marshall Yardımları'nı reddetmesi ve Soğuk Savaş hamlesinin ardından SSCB Doğu Avrupa'yı kontrol altına alarak güçlenmeye başlamıştır. Bunun üzerine Batı Avrupa güçleri ve ABD 1949'da NATO'yu (North Atlantic Treaty Organisation) oluşturmuştur. Bunun anlamı Atlantik'in ABD önderliğinde daha kurumsal ve militarist bir yapıya sahip hale gelmesidir. Bununla birlikte ABD dünya çapında savunma temelli bir sistem kurmuş, Sovyet Rusya ise daha çok Doğu Avrupa ve Doğu Asya üzerinde askeri etkiye sahip olmuştur. Böylece iki kutuplu bir dünya düzeni oluşturulmuştur. Bu iki kutuplu düzenin en büyük sembolü de Almanya'nın doğu ve batı şeklinde ikiye ayrılması olmuştur (Gill ve Law, 1988: 141).

Bu süreçte Avrupa'da liberal demokrasi yeniden oluşturulmuş, politik merkezileşme güçlenmiş, sınıflar arası uzlaşma büyük ölçüde sağlanmış, Keynesyen makro iktisadi politikalar uygulamaya konmuştur. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD Marshall Planı ve NATO aracılığı ile Fordist temeller üzerine inşa edilen uluslararası tarihsel bir blok oluşturulmuştur. Fordist

birikim, zor ve rıza unsurları ile kombine edilmiş ve sistemin temeli tüketim aracılığıyla sürdürülmüştür (Gill, 2003: 61; Gill, 2008: 60).

4.4.1. Bretton Woods ve Üçlü Sacayağı: IMF, Dünya Bankası ve GATT

ABD tarafından başlatılan sürecin son aşaması olarak 1944'de gerçekleştirilen Bretton Woods konferansı ile yeni kurumsal organizasyonların yaratılması adına taslak plan oluşturulmuştur. Bu anlaşma ile üye ülkeler dışında herhangi bir ülkeye yatırım yapılması veya mevduat yatırılması engellenmiştir. Böylece devletler, uluslararası finansal kurumlarca belirlenen sabit ama ayarlanabilir döviz kuru, döviz kontrolleri, özel sermaye hareketlerinin oldukça düşük miktarlarda gerçekleştirilmesi sayesinde kısa vadeli spekülasyon sermaye hareketlerinin yıkıcı etkilerinden korunmuştur (Tabb 2004: 109-125).

Yine aynı konferansta ABD'nin dünya düzenindeki konumunu koruyabilmesi adına IMF ve Dünya Bankası'nın kurulmasına karar verilmiştir. Bu kurumlar oluşturulurken yapıları, konumları ve yetkileri ABD tarafından belirlenmiştir. Her iki kurumda da ABD egemen rol üstlenmiştir (Woods, 2003: 92). ABD'nin Dünya Bankası'nda başkanlık seçimlerini etkileme gücü oldukça fazla olup Banka'nın başkanı daima ABD vatandaşı olmuştur. Seçimlerde en büyük oy hakkı ABD'de olup, ülkenin kararların verilmesinde de önemli bir etki alanı bulunmaktadır (Wade, 2002: 217). Ayrıca IMF'de de ABD'nin veto hakkı %17 olup kararın alınabilmesi için gerekli oy sayısı %85'dir. Yani çıkarılacak bir kararın ABD'nin onayından geçmesi zaruridir.

Böylece ABD'nin küresel iktisadi genişleme ve sürdürülebilir büyümesini garanti eden Amerikan barışı (pax Americana), Bretton Woods kurumlarınca (IMF, WB) da desteklenmiştir. Pax Americana'nın en önemli özelliklerinden biri sistemde yer alan ulus devletlere göreli olarak özerklik

sağlamasıdır. Sistem ulusötesi iktisadi çok taraflılığı ve Keynesyen iç müdahaleleri bünyesinde toplamıştır (Strange, 2007: 92).

ABD'nin liderliğindeki uzlaş, küresel ekonomi için gerekli olan politik koşulların sağlanmasına olanak vermiştir. Küreselleşme amacına ulaşmak için gerekli olan sabit döviz kuru ve ticari liberalizasyona dayanan Bretton Woods ile XIX. yüzyılın iktisadi ilkelerini daha esnek bir yapıya kavuşmuştur. Amerikan barışı uluslararası düzeyde formel kurumların oluşturulmasında XIX. yüzyıldaki örneklerle göre daha üretkendir (Cox, 1980: 380).

Bretton Woods Anlaşması'nın ardından kurulan IMF ve Dünya Bankası, ABD'nin küresel finansal sistemdeki rolünü güçlendirmiştir. Benzer bir biçimde 1947'de imzalanan GATT ile de ticaretin önündeki engelleri kaldırmak amacıyla bir adım atılmış, böylece sistemin sacayağı tamamlanmıştır (Black, 2009: 16).

Devletlerin korumacılık gibi önlemlerle dış ticaret sürecine dâhil olduğu özellikle XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ticaretin liberalleşmesi GATT tarafından yönlendirilmiştir. Bu süreçte ihracatı arttırmak amacıyla sübvansiyonlar ve vergi indirimleri devreye sokulmuş, ithalatı arttırmaya yönelik tarifeler ve ihracat kotaları azaltılmış, toplumdaki etkin grupların çıkarlarını korumaya yönelik önlemler alınmıştır. Örneğin sanayileşmiş ülkelerde emeğin çıkarlarını korumak adına hükümetler geliştirmekte olan ülkelere gelecek işgücünü engelleyici önlemler almış, çalışma standartları devreye sokmuştur (Bougrine, 2004: 172).

IMF, Dünya Bankası ve GATT kurumları finansal, ticareti ve parasal sektörlerde merkezi bir rol oynamaktadır. IMF, uluslararası parasal istikrarı sağlamak ve ödemeler dengesizliklerini gidermek amacıyla oluşturulmuş bir kurumdur. Dünya Bankası, savaş sonrası Avrupa'nın yeniden inşasını gerçekleştirebilmek ve üçüncü dünyada kalkınmayı sağlayabilmek (!) amacıyla kurulmuştur. GATT ise ithalat vergilerini azaltmak, uluslararası

ticaretin önündeki tüm engelleri kaldırmak ve ticarete ayırımcı uygulamalara son vermek amacıyla imzalanmıştır. Bununla birlikte ABD 1948'de Avrupa'nın savaş sonrası yeniden inşasına destek olması için Marshall Yardımları'nı (European Recovery Program) uygulamaya sokmuş, Batı Avrupa ülkelerine iki taraflı yardımlar sağlamıştır (Cohn, 2002: 32).

ABD tarafından Batı Avrupa'da ticari birlikleri cazip hale getirmek amacıyla uygulamaya sokulan Marshall Yardımları, sosyalist temelli ticari birleşmelere karşı da önemli bir rol oynamıştır. Marshall yardımları ayrıca çokuluslu şirketlerin oluşmasıyla birlikte ABD'den Batı Avrupa'ya doğru özel sektör sermaye yatırımlarında artışa yol açmıştır. (Cox, 1971: 554-562).

Marshall Planı, Batı Avrupa'nın aşamalı olarak ticari liberalizasyonu ve döviz kurunda konvertibilitayı sağlamıştır. Bu dönüşümün gerçekleştiği dönemde (1946-1958) ülkeler ekonomilerini ve yapısal durumlarını yeni dünya düzeninin gereklerine göre biçimlendirebilmek amacıyla ABD'den büyük beklentiler içerisinde girmişlerdir. Marshall Planı, Batı Avrupa'nın neoliberal devleti oluşturması için gerekli merkez sağ temelli iç politikalarını geliştirmelerine olanak tanımıştır (Cox, 1987: 215-216).

1970'lerde ortaya çıkan bunalımla birlikte Bretton Wood'un sabit kur, altın standardı, çok taraflılık gibi temel ilkelerinin sürdürülemez olduğu ortaya çıkmış, 1970'lerin ortalarında da sabit kur⁹⁰ uygulamasından vazgeçilmiştir. Endüstrileşme sürecindeki ülkeler kendilerine karşı gerçekleştirilen ayırımcılığın ve korumacılığın farkına varmaya başlamış, altın artık spekülâtif bir araç haline gelmiştir (Cox, 1980: 381).

⁹⁰ Sabit kur sisteminden dalgalı kur sistemine geçiş, kapitalist teşebbüslerin gücünün devletlerin gücünü aştığı bir aşamaya geçişin işaretlerini vermiştir. Zira bunun en iyi örneği özel girişimcilerce döviz piyasasında yoğun spekülasyonların yapılmasıdır. Doların değerinin belirlenmesi piyasaya bırakılınca ABD ekonomisi borçlanmaksızın ticari açık verme ayrıcalığından yoksun kalmıştır. Böylece 1980'lerden sonra doların hâkimiyeti mutlak olmaktan çıkıp göreceli hale gelmiştir. Ikeda, (1999), "Dünya Üretimi", İçinde *Geçiş Çağı Dünya Sisteminin Yörüngesi (1945-2025)*, Editörler T. Hobkins ve I. Wallerstein, Çeviren Nuri Ersoy ve diğ., Avesta Yayınları, İstanbul, s: 89.

Yukarıda adı geçen üç kurum aracılığıyla hegemonyasını daha çok rıza unsurlarına dayandıran ABD'nin bu süreci başlatmasındaki en önemli unsur kuşkusuz üretim sürecinde ortaya çıkan değişimdir. Fordist üretim sisteminin oluşturulması ve dünyaya yayılması ABD'nin hegemon olmasını sağlamıştır. Bu nedenle Fordist üretim sisteminin ortaya çıkışı ve gelişimi aşağıda ayrıntılı olarak incelenecektir.

4.4.2. Fordizm Dünyaya Yayılıyor

Hegemonya ve pasif devrim arasındaki diyalektiğin merkezi Amerikanizm ve Fordizm'dir. Fordizm ve Amerikanizm⁹¹; üretim ilişkileri, devlet biçimleri ve sivil toplum arasındaki organik bağ üzerine dayalı yeni bir toplumsal yapının oluşumunu hızlandırmıştır (Gill, 2003: 59).

Genel olarak Fordizm, XX. yüzyılın başlarında ABD'de Henry Ford ve büyük işadamlarınca işgücünü ve fabrikaları yeniden organize edecek şekilde ortaya çıkan ekonomideki programatik bir dönüşümü ifade eder. Fordizm, üretimin devasa fabrikalarda merkezi bir biçimde yapılmasına ve hammadde kaynaklarından satış noktalarına kadar bütün aşamaların kontrol edilmesine dayanmaktadır. Verimlilikte ve üretimde ortaya çıkan artış, üretimdeki işgücünün satın alma gücünde de artışa neden olmuştur. Gramsci, Hapishane Defterleri'nde Fordizm'i, liberal kapitalizmin yerini alan kapitalist bir organizasyon biçimi şeklinde ifade eder. O'na göre Fordizm, evresel olarak ortaya çıkan bir yapı değil, ABD'nin ekonomi politik gelişiminin bir sonucudur (Agnew, 2005: 55).

⁹¹ Gramsci'ye göre Amerikanizm; belli bir çevreyi, belli bir toplumsal yapıyı ve belli bir devlet tipini gerekli kılmaktadır. Bu devlet, serbest ticaret liberalizmi ya da siyasal bir özgürlük anlamında değil, daha temel olarak serbest girişim ve iktisadi bireycilik anlamında liberal bir devlettir. Sivil toplum düzeyinde, tarihsel bir gelişme içinde, endüstriyel merkezileşme ve tekelleşme rejimine ulaşan bir devlettir. Bk. Gramsci (1999), *Selections from the Prison Notebooks of Antonio Gramsci*, Edited and Translated by Quentin Hoare ve Geoffrey Nowell Smith, Elecbook, London, s: 582-583.

Fordizm, verimliliği arttırmak adına çalışma rutininin standartlaştırıldığı (Taylorizm) ve makineleşme aracılığı ile üretim ağında rijit teknolojilerin kullanıldığı, aynı tip ürünlerin kitlesel üretimine dayanır. Bu üretim tarzında emek kalifiye olmaktan çıkmış, yoğunlaşma gerçekleşmiş ve işgücü homojen bir hale getirilmiştir. Verimlilik artışı ile birlikte ücretlerin yükseltilmesi, artan arza talep yaratmıştır. İşgücünün ve metaların homojenleşmesi tüketim deseninin de homojenleşmesini sağlamış böylece de Keynesyen makro ekonomi politikasında arz talep dengesi sağlanmıştır (Clarke, 1990: 4).

Fordist üretim sisteminde Amerikalı sanayiciler işçilerin fiziki verimliliğini ve kas sisteminin gelişimini sürekli kontrol altında tutmuşlardır. Bundaki amaç istikrarlı, vasıflı bir işgücüne sahip olmaktır. İşverenlerin işçilere görece yüksek ücret ödeme nedeni de budur. Yüksek ücret, üretim ve çalışma sistemin uygun düşen vasıflı işgücünün seçiminde ve ondan istikrarlı bir biçimde yararlanma sürecinde kullanılan bir enstrümandır. Ancak bu yüksek gelir işçi tarafından kendi kas sisteminin verimliliğini sürdürmesi, yenilemesi ve arttırabilmesi için rasyonel(!) bir biçimde kullanılmalıdır. Devlet işçilerin emeklerini tahrip etmelerini önlemek adına mücadele etmiştir. Örneğin ABD’de alkol yasağı uygulanmıştır. İşte bu yasağın temel nedeni, işçinin verimliliğini korumaktır (Gramsci, 1971: 599).

Avrupalılar yeni buhar güdümlü teknolojileri çabucak uygulamaya başlamış olsa da yeni makinelerin ritmi ile insan performansını aynı hizaya getiren entelektüel ve kavramsal mekanizmayı Amerikalılar yarattığını söylemek yanlış olmaz. Verimlilik Amerikalı mühendisler tarafından birtakım metodik uygulamalara dökülmüş ve mekânla zamanı baştan sona düzenleyen bir aygıt haline gelmiştir. Fordizm’de çalışma prensiplerinin standartlaştırılması Taylorizm’e dayanır. Amerikalı Frederick W. Taylor genellikle modern verimlilik uygulamalarının babası olarak kabul edilir. XIX. yüzyılın dönümünde onun bilimsel yönetim ilkeleri önce Amerikan sanayisinde kısa bir süre sonra da toplumun geri kalanınca benimsenmiş ve nihayetinde dünyayı değiştirecek olan modern verimlilik değerler sisteminin

temelini oluşturmuştur. Taylor bir kronometre ile çalışanların görevlerini küçük işlevsel bileşenlere ayırmış ve ardından işlerin ideal performans koşullarında bitirilebileceği en iyi süreyi bulmak için her faaliyeti mştr. alışanlarının hareketlerini dakikası dakikasına inceleyen, Taylor onlara performansları konusunda tavsiyeler verebilmiştir. Kazanılan zaman genellikle saniyeden de küçük birimlerle lmş, en kısa zamanda, en az emek, enerji ve sermayeyle her bir işçinin davranışı makine işleyişine indirgenmiş ve performansları aynı kıstaslara göre değerlendirilmiştir (Rifkin, 2010: 118;121).

1939'dan önce ABD dışındaki gelişimi oldukça yavaş seyreden Fordizm, 1940 sonrası Avrupa ve Japonya'da da karşılık bulmuştur. Fordizm savaş sonrası dönemde ya doğrudan politik dayatmayla ya da Marshall Planı ve ABD'nin doğrudan yatırımları aracılığıyla dolaylı olarak yayılma göstermiştir. 1944 Bretton Woods Anlaşması ile doların dünyanın rezerv para haline gelmesinin ardından diğer lkeler ABD'nin para ve maliye politikalarına doğrudan bağımlı hale gelmiştir. Savaş yıllarında Fordizm'in yayılması önünde iki temel engel bulunmaktadır. İlk olarak kapitalist dünya ölçeğinde sınıflar arası ilişkiler, geleneksel yöntemlere talep, işçinin uzun saatler boyunca harcayacağı emek, işçinin tasarım, çalışma temposu ve üretim sürecinin planlanması bu yeni üretim sisteminin kabulüne direnç oluşturmuştur. İkinci engel devlet müdahalesinin biçimleri ve mekanizmaları ile ilgilidir. Fordist retim, gereklerine karşılık gelecek düzenlemelere ihtiyaç duyulmuştur. Bu bağlamda devlet yetkilerinin nasıl kullanılmasının gerektiği ile ilgili yeni bir anlayış için 1930'lu yıllardaki depresyon şokunu ve kapitalizmin yıkılma aşamasına gelmesini beklemeye gerek duyulmuştur. Devletin iktisadi ve toplumsal rolünün yeniden formüle edilmesi 1945'ten sonra gerçekleşmiştir. Bu da Fordizm'in bütünüyle olgunlaşmış ve özgül bir birikim rejimi olarak ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır. Fordizm özellikle 1945-73 arasında baskın hale gelmiş, kapitalist ülkelerde büyüme oranları hızla artmış, yaşam standartları yükselmiş, kapitalist devletlerarası olası savaşlar engellenmiştir. Devlet yeni roller üstlenmek ve yeni kurumsal

kapasiteleri geliştirmek zorunda kalmış, sermayenin güvenli bir biçimde hareket edebilmesi adına bazı küçük ödünler vermiş, örgütlü işçi hareketleri ise emek piyasalarında ve üretim süreçlerindeki işleyişe dair yeni roller üstlenmiştir. Fordizm güçlü bağlarla Keynesçiliğe bağlanmıştır (Harvey, 1992: 127-133; 136-137).

ABD'nin köklü bir tarihsel ve kültürel geleneğe sahip olmaması; müthiş sermaye birikiminin, sanayinin ve ticaretin sağlam temeller üzerinde gelişmesinin de nedenlerinden biridir. H. Ford tarafından gerçekleştirilen üretim yöntemi neticesinde sağlanan tasarruflar üretim maliyetlerini etkilemiş, yüksek ücretler ve düşük fiyatlara olanak tanımıştır. Bu koşullar sayesinde üretimin ve emeğin rasyonelleştirilmesi ile ülkenin tüm yaşamının üretim etrafında örgütlenmesi sağlanmıştır. ABD'de rasyonelleşme yeni çalışma ve üretim tarzına uygun yeni insan tipinin geliştirilmesini de gerekli kılmıştır (Gramsci, 1971: 570-572).

Gramsci, Amerikanizmin ve Fordizmin hiç görülmemiş bir hızla ve amacı konusunda mükemmel bir bilinçlilikle yeni bir emekçi sınıf yaratma konusunda bugüne kadar tanık olunan en büyük kolektif girişim olduğunu savunur. O'na göre cinselliğe, aileye, ahlaki baskıya, tüketim çılgınlığına ve devlet politikalarına dair sorular çalışma ve üretim tarzına uygun özgül işçi tipi yaratma çabasına ilişkindir (Harvey, 1992: 126).

II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'de Fordist temeller üzerine inşa edilen yeni tarihsel blok, sadece sivil toplum ve ekonomi üzerindeki bir güç değil aynı zamanda ikna edici argümanlarla da desteklenmek zorunda kalmıştır. Amerikan hegemonyasını, Fordist temeller üzerine inşa edilen uluslararası tarihsel bloğu, Amerikan New Deal modelinin uluslararasılaştırılması şeklinde okumak mümkündür. Savaş sonrası yeni kapitalist politik düzen hegemoniktir. Bu düzende organize edilmiş emeğin yanı sıra şirket sermayesi ve medya, üniversiteler, partiler ve kiliseler gibi sivil toplum liderleri de sürece eklemlenmiştir. Yeni tarihsel blok zor ve rıza

unsurlarını birlikte bünyesinde barındırmaktadır. Sistemin maddi temellerini ve meşruiyetini sağlayan Fordist birikim tüketim artışını sağlayabilmiştir. Anti komünist blok ulusal ve ulusötesi sermayeyi dengelemiş, emeği ve devleti organize edebilmiştir. Bu durum üretim yapısını, toplumsal yeniden üretimi, ulusötesi politikaları ve kapitalist temelli sivil toplumu standartlaştırmıştır (Gill, 2008: 61).

Fordizm, güç (sendikaların ve işçi sınıfı birliklerini ortadan kaldırılarak) ve rıza (yüksek ücretler, toplumsal çıkarlar, ideolojik ve politik propagandalar ile) unsurları bir arada kullanılarak yeni bir toplumsal çalışma biçimi olarak ABD’de zafer kazanmıştır. Amerikanizm ve Fordizm, özel girişim, iktisadi bireyselciliğe dayalı liberal bir devletten oluşan özellikli bir devlet biçimi ve toplumsal yapıyı gerektirmiştir. Böylece kapitalist devlet asla eskisiyle aynı olmayacaktır. Devlet üretim sürecine müdahalelerde bulunmuş, planlara göre verimlilik sürecini yeniden organize etmiştir (Gill, 2003: 60).

Tahmin edileceği üzere Fordizm’in iktisadi, teknik ve toplumsal sınırlılıkları bulunmaktadır. Teknik kısıt kalifiye olmayan ve yoğunlaştırılmış işgücü ile elde edilen verimlilik artışının tükenmesi ile sembolize edilebilir. Diğer bir deyişle söz konusu işgücünün sağlayacağı verimlilik artışının bedensel ve teknik açıdan bir sınırı vardır. İktisadi kısıt, kâr oranlarının düşmesi ile ifade edilir. Toplumsal kısıt, işçilerin taleplerindeki artışın kamu üzerindeki finansal baskısı ile kâr üzerindeki artan baskıdır. İktisadi, toplumsal ve politik açıdan ortaya çıkan Fordist kriz sonrası üretim sistemi yeni bir biçim almış, esnek üretim sisteme hâkim olmuştur (Clarke, 1990: 5).

Ayrıca 1970’lerde yaşanan kapitalizmin dünya krizi de Fordist ekonomik ve toplumsal yapının sarsılmasında önemli ölçüde pay sahibidir. Kriz şirketleşmelerde bozulmaya neden olmuştur. Şirketler, stagflasyonun neden olduğu durumun giderilmesi, büyümenin ve yatırımların toparlanması için sermaye mallarının ve finansal piyasaların deregülasyonuna, devletlerin sosyal refah harcamalarının azaltılmasına razı olmuşlardır. 1970’lerin

ortalarından itibaren de Keynesyen doktrin ve Fordizm sona ermiş ve yerini neoliberal küreselleşmeye ve post Fordizm'e bırakmıştır (Cox ve Schechter, 2003: 94;101).

4.5. 1974 KRİZİ ABD HEGEMONYASI AŞINIYOR

1970'lere gelindiğinde ulusötesi şirketlerin ve yeni endüstrileşen ülkelerin yükselişiyle birlikte ucuz enerji dönemi sona ermeye başlamış, Keynesyen politikalar geçerliliğini büyük oranda yitirmiş, iç iktisadi faaliyetlerin düzenlenmesinde, ödemeler dengesizliklerinin azaltılmasında/giderilmesinde ve döviz krizlerinin aşılmasında spekülasyon sermaye hareketleri önemli bir araç haline gelmiştir (Gill, 1992: 160).

ABD, Vietnam Savaşı⁹² nedeniyle 1966'dan itibaren askeri harcamalarını arttırmış ve 1971'e gelindiğinde ödemeler dengesi büyük açık vermiştir. Ülke bu açıkları başta Almanya ve Japonya olmak üzere diğer ülkelerden borç alarak finanse etme yoluna gitmiştir. ABD'nin savaşlar ve dünya egemenliğinin devamı adına yaptığı harcamalar enflasyona neden olmuştur. Ancak uygulanmakta olan altın standardına göre sabit kur rejiminde hiçbir ülkede enflasyonun var olamayacağına inanılmış, doların değeri düştüğü halde sanki düşmemiş gibi davranılmış ve petrol üreticileri bu durumdan zararlı çıkmıştır (Mann, 2008: 28; Köymen, 2007: 48-49).

1960'ların sonlarında baş gösteren problemler 1970'lerde mali ve iktisadi anlamda sorunlar yaşayan ABD'yi krize sürüklemiş, para ve maliye politikaları önemli bir sorun haline gelmiştir. 1960'lardan itibaren yaşanan enflasyon, 1944'de oluşturulan sabit döviz kuru politikasının sürmesini ve uluslararası iktisadi gücün yönetilmesini zorlaştırmıştır. 1971 Ağustosunda Nixon, doların konvertibilitesini askıya alarak doların değer kaybetmesine izin

⁹² Ayrıntılı bilgi için bk. Black (2004), *War Since 1945*, Published by Reaktion Books Ltd., s: 58-73.

vermiş, tek taraflı olarak sabit döviz kuru ayarlamalarından ayrıldığını ilan etmiştir (Black, 2009: 160-161).

1973-74'de yaşanan dünya ekonomik krizinin ardından ABD, altın standardı ve sabit kur sisteminden ayrılarak ayarlanabilir esnek kura geçmiştir. Bu kriz, OPEC tarafından petrol fiyatlarının yükseltilmesine ve gelişmiş kapitalist ülkelerde enflasyon oranlarının ve borçlanmanın artmasına neden olmuştur. II. Dünya Savaşı sonrası "liberalizme gömülenmiş" olan dünya düzeni, Keynesyen talep yönetimi, Fordist endüstrileşme, hükümet-işletme-emek arasında korporatist ilişkiler yıkıma uğramış, toplumsal üretim ilişkileri post Fordist üretim ve neoliberalizm ile yeniden şekillendirilmiştir (Morton, 2003: 162). 1989'da Sovyet sisteminin başarısızlığa uğramasıyla birlikte yeni Amerikan modeli dünya çapında baskın olmuştur (Agnew, 2005: 169).

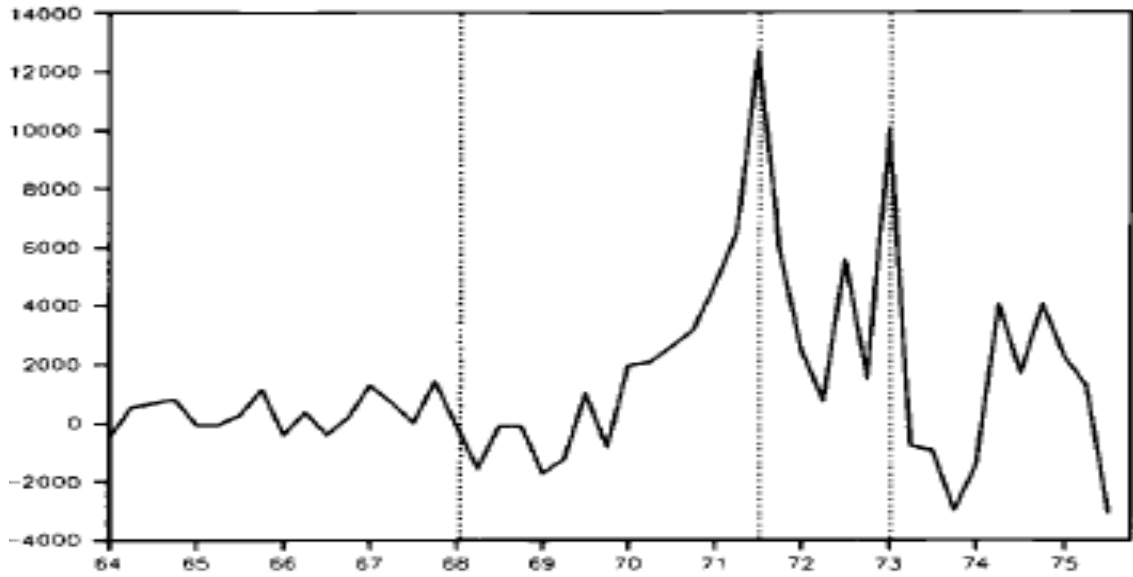
Petrol krizinin ardından ortaya çıkan dünya düzeninin bu yeni biçiminde, finansal hareketler gücün kapitalist mantığını ifade etmede bir araç haline gelmiştir. ABD ve İngiltere önderliğinde pek çok devlet adım adım neoliberal politikaları benimsemeye başlamıştır. Diğer devletler de bazen kendi istekleriyle bazen de IMF'nin dayattığı yapısal düzenlemelerin zoruyla güçlü devletleri izlemişlerdir. Neoliberal devlet düzeni genellikle kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirmesi yoluyla liberal mal ve sermaye piyasasını kurmaya çalışmıştır (Harvey, 2004: 153).

Devletlerin ve şirketlerin, faaliyetlerini borçlanma yoluyla finanse etmeyi seçmeleri borçlanmanın giderek dış kaynaklı hale gelmesine neden olmuştur. Devletler karşılığı yurt dışında ödenebilecek devlet tahvillerine yönelmişler, böylece onlar mali, ticari ve döviz kuru politikalarında küresel ekonomiyle bağlantılı finansal çevrelerin çıkarları doğrultusunda hareket etmek zorunda kalmışlardır (Cox ve Schechter, 2003: 82).

Bununla birlikte 1970 sonrası yaşanan durgunluk, liberalleşmenin artmasına neden olmuştur. Yaşanan durgunlukla beraber kapitalist ekonomilerde kamu sektörünün ve hükümetlerin rolü yeniden belirlenmiş, ortaya müdahale ve serbest piyasa karışımı bir yapı çıkmıştır. Durgunluk aynı zamanda uluslararası ilişkilerle ilgili beklentilerin değişmesine, gelişmiş ülkeler tarafından gelişmekte olan ülkelere bir takım ayrıcalıklar verilmesine OPEC gibi kartellerin ve anlaşmaların yapılmasına yol açmıştır. 1970'lerin sonlarındaki resesyon reel faiz oranlarının yükselmesiyle birleştiğinde baskı artmış, pek çok borçlu devlet IMF'ye yönelmiştir. IMF desteği alabilmeleri için bu ülkelere ekonomilerini liberalleştirmeleri ve kamu sektörünün küçültülmeleri şart koşulmuştur (Gill, 2008: 96-97).

Özetle ABD'nin sistemin devamlılığı adına sürekli ödemeler dengesi açığı vermesi, savaşın yol açtığı yıkımların giderilmesinde ve finansal anlamda yeniden yapılanmada önemli rol oynamış, ancak uzun dönemde ABD ekonomisinin rekabet gücünü zayıflatmıştır. Temel sorun ABD'nin ulusal parası olarak dolar ile uluslararası para olan dolar arasındaki paradokstan doğmuştur. Yani ABD'nin dünyanın geri kalanına tedarik ettiği dolar arzı dış ticaret açığına bağlı iken doların istikrarı ABD'nin ödemeler bilançosu fazlası vermesine bağlı olmasından doğmuştur. Rekabet edebilme gücünün düştüğü 1971'de ABD altın ve dolar arasındaki bağı kopartmış, bundan iki yıl sonra dünyada sabit döviz kuru uygulaması tarih olmuş ve paranın değeri uluslararası finansal piyasalar tarafından belirlenir hale gelmiştir. 1970'lerin ortalarından itibaren ABD ekonomisi resesyona girmiş, enflasyon ve işsizlik aynı anda ortaya çıkmıştır. 1970'lerin sonlarından 1980'lerin başlarına kadarki dönem neoliberal yapılanma için adeta taşlı bir yol olmuştur. 1973 dünya krizi ile birlikte Hayek ve Friedman'ın düşünceleri yükselişe geçmiş, 1979'da İngiltere'de Thatcher, 1980'de ABD'de Reagan iktidara gelince bu düşünceler bir dünya politikası haline dönüşmüştür. Thatcher ve Reagan, para arzı kontrolleri aracılığıyla enflasyonu dizginlemeye ve ticari birliklerin gücünü arttırarak işsizliği azaltmaya yönelik bir politika dizayn etmişlerdir. Faiz oranlarının yükseltilmesi ve devlet harcamalarının minimuma

indirilmesine yönelik çabalar, istihdam düzeyini ve iktisadi kalkınmayı olumsuz etkilemiş yıkıcı sonuçlar doğurmuştur (Kiely, 2005: 93-94; Köymen, 2007: 49). Aşağıdaki şekilde ABD'nin toplam resmi rezervlerindeki erime gözler önüne serilmektedir.

Şekil 5. ABD'nin Resmi Rezervlerindeki Değişim (1965-75)

Kaynak: P. Garber (1993), "The Collapse of the Bretton Woods Fixed Exchange Rate Systems" http://www.nber.org/chapters/c6876.pdf?new_window=1 s: 471

1973-74'de yaşanan dünya ekonomik krizi ABD'nin altın standardını nihayete erdirirken, toplumsal üretim ilişkileri de Bretton Woods Sistemi ve sabit kurdan parasalcı-arz yanlı ekonomiye dayanan rekabetçi bir düzene doğru geçişin yaşanmasına yol açmıştır. Üretim ve finansal alandaki bu değişim, küreselleşmenin de başlangıcı olmuştur. 1970'lerde yaşanan bu yapısal değişim periyodu pek çok farklı devlet biçiminin oluşumuna yol açmıştır (Bieler ve Morton, 2003: 477).

Cox'a göre ABD merkezli dünya düzeninin çıkmaza girdiği bu dönemde, dünya düzeninde üç yapısal dönüşüm gerçekleşmiştir. Bunlardan ilki, hegemonyanın yeniden inşasının gerçekleşmesidir. İkinci değişim, büyük güç merkezli iktisadi alanlar çerçevesinde dünya ekonomisindeki

ayrışmaların artışıdır. Son dönüşüm, üçüncü dünya temelli karşı hegemonyanın çıkışının olası hale gelmesidir (1993(a): 60-61).

4.6. DÜZEN YENİDEN BİÇİMLENİYOR

Daha önce de ifade edildiği üzere 1930'lardaki Büyük Depresyon döneminde devletler iktisadi canlanmayı sağlamak, refahı ve istihdamı dış dünyanın çalkantılarına karşı korumak durumunda kalmıştır. Korumacılık iktisadi düzenlemelerin modeli haline gelmiş, iktisadi ulusalcılık ve "komşuyu yoksullaştırma" politikası uluslararası iktisadi ilişkilerin temel politikası olmuştur. II. Dünya Savaşı'nın devamında Bretton Woods Sistemi, liberal dünya düzenini ve devletlerin içerideki sorumluluklarını dengelemenin gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bu süreçte Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası ve GATT liberalleşmenin, döviz kurunda istikrarın ve konvertibilitenin sağlanması amacıyla oluşturulmuşlardır. İçeride refahın ve uluslararası düzlemde liberalleşmenin sağlanması, yaklaşık olarak otuz yıl devletlerin büyümesine ve kalkınmasına olanak tanımıştır. Ulus devletten küresel ekonomiye doğru yaşanan süreç, fakir ve zengin arasındaki uçurumu giderek daha derinleştirmiş, toplumsal korumacılık erozyona uğramıştır. Ayrıca devletler ister istemez küreselleşmeyle birlikte ortaya çıkan karşılıklı bağımlılık ve kıyasıya rekabet kavramlarıyla tanışmak zorunda kalmışlardır (Cox ve Schechter, 2003: 80-81).

Yaşanan resesyon ve 1970-80'lerde gerçekleştirilen regülasyonlar üretimin, tüketimin, değişimin uluslararasılaşmasını ve küresel iktisadi gücün entegrasyonunu sağlamıştır. Tarihsel bloğun doğası değişmiş, metropolit ülke ve yandaşlarının çıkarlarını korumayı esas alan ulusötesi tarihsel güç bloklar ortaya çıkmıştır (Gill, 1993(a): 32).

ABD hegemonyasının biçim ve işlevleri, 1970'lerde yaşanan dünya ekonomik kriz ve yapısal değişimin bir sonucu olarak Bretton Woods

Sistemi'nin çöküşüyle birlikte dönüşüm geçirmiştir⁹³. Hem dünya ekonomisinde hem de devletler düzeyinde yaşanan krizler, dünya ekonomisinde ve devletlerin içerisinde yer alan toplumsal güçlerin de yeniden biçimlenmesine neden olmuştur. Bu değişim üretimin uluslararasılaşması ve devletlerin uluslararasılaşması şeklinde ifade edilebilir. Ülkeler arasındaki farklılıkların getirdiği avantajlar sayesinde üretim süreçleri çok uluslu şirketlerle bütünleşmiştir. Üretim ve finansal alandaki bu farklılaşma küreselleşmenin de farklılaşmasına yol açmıştır. Küresel kapitalizmin ulusötesi yapılanması gerçekleşmiş, sermaye ile emeğin yeni toplumsal güçleri doğmuştur. Ulusötesi yönetici sınıfın yanı sıra imalatçılar, taşeronlar ve ithalat-ihracat yapan küçük-orta ölçekli iş alanları ile finans sermayeden oluşan üretim sermayesinin diğer unsurları üretimin uluslararasılaşmasına destek olmuştur. Böylece ulusötesi sermayenin yapısal gücü iş dünyası, devlet yöneticileri ve uluslararası kuruluşlarca desteklenmiştir. Bu süreçte ulusötesi sermaye ile yerel sermaye arasında çatışmalar ortaya çıkmış, küresel dünyada ulusal ve bölgesel rekabete karşı korumacılık önlemlerinin kaldırılması bazı kesimlerce küreselleşmeye karşı direnç oluşturmuştur. Üretimin ulusötesileşmesi şeklinde ortaya çıkan küreselleşme, sermaye ve emeğin çok uluslu ve ulusal toplumsal güçler şeklinde ayrışmasına yol açmıştır (Cox, 1981: 147; Bieler ve Morton, 2004: 94-95).

Bu dönemde ABD sermayesi ile çok uluslu sermaye küresel bir boyut kazanmış, ardından Sovyetler Birliği çökmüş, yükselen piyasalar olarak adlandırılan Doğu Asya, Hindistan ve Çin sisteme entegre olmaya başlamıştır. Günümüz devlet yapısının savaş sonrası kapitalist devletlerle arasındaki temel farklılık, ulus devlet yapısının çözülmesi ve ulusötesi bir yapıya kavuşmasıdır. Bu, sermaye hareketliliği, stratejik ittifak, ulusötesi politik ve toplumsal ağ oluşturmak içindir. Neoliberal "reformun" temel amacı, devleti ve sivil toplumu piyasaya pratiğine, değerlerine ve disiplinine daha uyumlu hale getirmektir. OECD, IMF, Dünya Bankası, G7 ve Maastricht Anlaşması sistemin devamı adına faaliyet yürüten tarihsel bloklardır.

⁹³ Bretton Woods Sistemi'nin çöküş sürecine dair kronolojik sıralama için bk. EK III.

Yaşanan krizler ve cari açıklar ülkelerin kamu alanını ve makro ekonomik politikalarını yeniden belirlemesini gerekli kılmıştır. Yine neoliberalizmin devamı adına Ticaretle Bağlantılı Yatırım Tedbirleri Anlaşması (TRIMS) ve Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması (TRIPS) imzalanmıştır (Gill, 2001: 49-52).

4.6.1. Küresel Bir Dünya Düzenine Doğru

Küreselleşme, ulusötesi sermayenin yükselişi ve ulusötesi sermaye sınıfının bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Bu küresel ekonomi, sermaye hareketlerinin serbestliği, sermayenin küreselleşmesi ve üretim sürecinin parçalara ayrılması ile karakterize edilir. Kapitalist üretim yeniden şekillenmiş, ulus devletin üretim yapısı post Fordizm ile bağlantılı olarak 1970'lerden sonra yeni bir biçim almıştır. Bu yeni yapılanmada doğrudan yabancı yatırımlar artmış, şirket birleşmeleri gerçekleşmiş, dış kaynak kullanımı ve bazı parçaların üretiminin başka şirketlere bırakılması artmıştır (Kiely, 2006: 206).

Maddi anlamda küreselleşme, üretimin ulusötesileşmesi, çok uluslu şirketlerin sayı ve büyüklüklerinde artış⁹⁴, finansal alanın ulusötesileşmesi, dünya ile entegre olmuş finansal piyasaların doğması ile açıklanabilir. İdeolojik anlamda ise Keynesyen iktisadi politikalardan neoliberal politikalara kayma, düşük enflasyon düzeyi ve fiyat istikrarı arcılığıyla tam istihdama ulaşma politikasından vazgeçişini ifade eder (Bieler, 2002: 576-577).

Yeni küresel ekonomiyle birlikte üç temel farklılık ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki egemen ulusal ekonomiler yerine bir dünya kenti oluşturma çabalarıdır. İkinci özellik pek çok insan için günlük yaşamın küreselleştiği bir dünyada tüketimin çok önemli hale gelmiş olmasıdır. Tüketim de artık üretim

⁹⁴ 2009 ve 2010 yıllarında en büyük finansal ve finansal olmayan elli çok uluslu şirket için bk. Ek I ve Ek II.

gibi uluslararası bir boyuta sahip olmuştur. Yeni küresel ekonomiyi diğer dönemlerden ayıran üçüncü özelliği, sermayenin, insanların, malların hızla yer değiştirmesini düzenlemedeki zorluklar ve iktisadi işlemlerin hızıdır. Finansal sermayenin uluslararasılaşması, modern küreselleşme sürecinin ayırt edici bir özelliğidir (Agnew, 2005: 172-173).

4.6.2. Neoliberal Düzen

ABD'nin kapitalizm modelindeki çatlaklar 1970'lerde belirginlik kazanmıştır. İşçiler çalışmanın değersizleştirilmesine, çalışma ritmindeki hızlanmaya ve satın alma gücünün enflasyon ile içinin oyulmasına isyan etmişlerdir. Bu tepkiler tüm dünyada ortaya çıkmış olmakla birlikte ABD bir taraftan Almanya ve Japonya ile rekabeti, diğer taraftan Vietnam'ın savaş yükü nedeniyle bu gelişmelerden daha fazla etkilenmiştir. İşte neoliberalizm bu meydan okumalara verilen yanıttır (Schmidt, 2008: 73).

Neoliberalizm iktisadi ve politik bir program olup, iktisadi olarak ekonomideki devlet müdahalelerini azaltılmasına ve piyasa gücünün serbestleştirilmesine dayalıdır. Politik bir program olarak ise neoliberalizm devlet sosyalizmine ve Keynesyen refah devlete karşı duruştur (Bohle, 2006: 65-66).

Neoliberalizm, piyasa ilişkilerinin yayılmasıyla ifade edilen ekonomi politiğin yeni bir biçimi şeklinde de tanımlanabilir. Neoliberal düzende minimal devlet esastır. Sistemin en iyi şekilde işlemesi piyasa yoluyla sağlanacaktır. Piyasa ilişkilerinin yaygınlaşması adına özelleştirme ve deregülasyonlar da devreye girmiştir. Üretim ilişkilerinin ve finansal sistemin küreselleştiği bu yeni biçimde refah devletin piyasanın yıkıcı etkilerini dengelemeye yönelik görevlerini yerine getirmesi zorlaşır. Devletler tam istihdamı ve toplumsal refahı sağlamak yerine artık iktisadi anlamda etkinliği ve uluslararası düzlemde rekabet edebilirliği sağlamak adına çabalamaktadır. Bu yeni

anlayışın bireysellik, seçim özgürlüğü, serbest piyasa, piyasa güvencesi ve minimal devlet olmak üzere beş temel dayanak noktası bulunmaktadır (Larner, 2006: 199-201).

Neoliberal küreselleşme, sermayenin yapısal ve maddi gücü ile piyasa tutuculuğunun kurumsal ve ideolojik olarak genişlemesinden yola çıkan hegemonyadır. Bu alternatif küreselleşme, devletler ve ulusötesi kurumlar üzerinde etkisi olan bir güçtür. İdeolojik düzeyde neoliberal tarihsel bir blok oluşturulmuştur (Birchfield ve Inan, 2005: 156).

Neoliberalizmin başlıca özellikleri; devletin kalkınma ve refah alanlarındaki müdahalelerinin azaltılması, finansal kurumlarda çarpıcı büyüme, şirket birleşmelerine ve satın almalar lehine hukuki yapılanma, merkez bankalarının bağımsızlığı ve fiyat istikrarı şeklinde sıralanabilir (Dumenil ve Levy, 2007: 27).

Neoliberal hegemonya aracılığıyla sosyo politik güç ile oligopolistik piyasa yapısı arasında uzlaşmayı olanaklı kılan küresel bir liderlik altında kurumsallaşma sağlanmıştır. Bu kurumsallaşma sürecinde ABD liderlik rolünü üstlenmiştir (Mittelman ve Falk, 2000: 131).

Neoliberalizm, piyasalaşma ve özeleştirime programları aracılığı ile savaş sonrasında kısıtlanan sermaye akımlarının önündeki engellerin kaldırılması aracılığıyla kapitalist sınıfın gücünü restore eden bir projedir. Neoliberalizm'in birikim stratejisi küreselleşme ve finansallaşma süreçleriyle yani ulusötesi küresel şirketlerin büyümesi ve çıkarları ile bağlantılıdır (Graaff ve Apeldoorn, 2010: 408).

Refah devleti, ulusal ekonomiyi rakipler arası güç ilişkilerinden ve dışarıdan gelen etkilerden korumak üzerine inşa edilmiştir. Neoliberal devlette, istikrarlı bir ittifak sistemi olarak güvenlik ve açık dünya ekonomisinin bir katılımcısı olarak iktisadi büyüme beklentisi oluşmuştur.

Neoliberal düzende devlet, özel sektör için kârlı olmayan alanlar ve özel sektör için finansal yardımlarla ilgili birikim sürecinde doğrudan rol oynayan iktisadi bir aktör konumuna gelmiştir. XIX. yüzyıl piyasa yapısıyla resmedilen bir piyasa artık geçerliliğini yitirmiştir. Bununla birlikte bu yeni yapılanmada XIX. yüzyılı hatırlatan küçük çaplı şirketler arasındaki rekabet, oligopolistik sektörlerde sermayenin merkezileşmesiyle bir arada varlığını sürdürebilmiştir. Artık dünya piyasası, iktisadi güç dereceleri ve politik etkileri birbirinden farklı olan devletlerarası rekabetçi bir alandır (Cox, 1987: 220).

Neoliberal doktrine göre ülkelerin çıkarları, küresel ekonominin gerektirdiği serbestleştirmeye izin verildiğinde en iyi şekilde gerçekleşir. Devletlerarası düzende iki temel fonksiyon önemlidir. Bunlar; a) IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü gibi uluslararası kurumlar tarafından neoliberal iktisadi pratiğin meşrulaştırılması ve yayılması b) küresel ekonomide ortaya çıkabilecek aşınmaların giderilmesidir. Küresel anlamda sosyal yardımlar ve barışı korumak ve/veya güçlendirmek adına çıkan direnişleri bastırma görevi Birleşmiş Milletlere (UN) verilmiştir (Cox ve Schechter, 2003: 86).

Yeni düzende özelleştirme, Merkez Bankası'nın bağımsızlığı, liberalleşme, emek piyasasının esnekleştirilmesi, kamu sektörünün daraltılması vb. ülkeden ülkeye çeşitlik gösteren neoliberal politikalar uygulamaya sokulmuştur. Neoliberal politik anlayışa göre enflasyon, genel refah düzeyini işsizlikten daha fazla etkiler. Enflasyon ve işsizlik, devletin kendi kendine işleyen piyasaya müdahale etmesinin bir sonucu olarak görülür (Bieler, 2008: 89).

Neoliberal düzenin yeni üretim tarzında, Fordist üretim yöntemi sona ermiştir. Bilgi temelli ve iletişim teknolojisine dayanan yeni bir üretim tarzı doğmuştur. Bu yeni üretim tarzının doğuşu, teknoloji ve şirketleşme açısından büyük ölçüde ABD kaynaklıdır. Avrupa'da üretim büyük ölçüde geleneksel sanayi kullanılmaktadır. 1980'lerin ortalarından itibaren

Avrupa'nın entegrasyon adımı, büyük ölçüde ABD ile rekabet edebilme kapasitelerini arttırmak adına atılmıştır. Ticaret ve rekabet alanlarında ulusal kısıtlamaların kaldırıldığı bu negatif entegrasyonda, üretimin ulusötesileşmesi, sınır ötesi merkezileşme ve iktisadi gücün merkezileşmesi büyük ölçüde sağlanmıştır. Tarihsel olarak bu süreçte, ulusötesi “tarihsel bir blok” yaratılmıştır. Üretim tarzındaki kayış ve yeni bir tarihsel bloğun çıkışı, Avrupa ile ulusal kurumlar arasında yeni bir kurumsal ilişki doğurmuştur. Keynesyen refah devleti, ulusal rekabetçi devlete dönüşmüş ve devletin yeni fonksiyonu rekabet gücünü arttıracak mobilize bir toplum oluşturmak olmuştur (Bohle, 2006: 64-65).

1979'da İngiltere'de Thatcher ve 1980'de ABD'de Reagan'ın başa gelmesi, neoliberal iktisat politikasının resmen hâkimiyetini kurduğu dönemin başlangıcı olarak kabul edilebilir. Bu dönem 1945-80 dönemine oranla büyüme oranlarının büyük ölçüde düştüğü, ülkelerin kendi içinde ve birbirleri arasında gelir eşitsizliklerinin arttığı bir dönem olmuştur. Özelleştirme, serbest ticaret, ihracata dayalı büyüme, finansal sermaye hareketliliği, emek piyasasındaki düzenlemelerin sonlandırılması ve makro iktisadi “kemer sıkma” politikalarını savunan Washington Uzlaşması⁹⁵ uluslararası politikalarda baskın olmuştur. (Palley, 2007: 51).

ABD'de neoliberal projenin yükselişi daha çok Reagan'ın başkanlığı ile ilişkilendirilmekle birlikte Clinton başkanlığında derinleşmiş ve zirve yapmıştır. Clinton neoliberalizmi IMF ve Dünya Bankası aracılığıyla “çok taraflılık” ve “küresel yönetim” araçlarını kullanarak dönüştürmüştür (Graaff ve Apeldoorn, 2010: 408).

⁹⁵ “Uzlaşma” Washington'da bulunan üç kurumun (IMF, WB ve ABD Hazine Bakanlığı'nın) neoliberal iktisat kuramı ile yoksul ülkelere yönelik neoliberal politika reçeteleri etrafında birbirlerine yaklaşımlarını ifade eder. Uzlaşma zamanla genişleyerek Dünya Ticaret Örgütü ve Avrupa Merkez Bankası gibi kurumları da bünyesine almıştır. Bk. Filho (2007), “Keynesçilikten Neoliberalizme: İktisat Biliminde Paradigma Kayması”, Editör Alfredo Saad Filho ve Deborah Johnson, İçinde *Neoliberalizm Muhalif Bir Seçki*, Çevirenler Şeyda Başlı ve Tuncel Öncel, Yordam Kitap, s: 191. Ayrıca bk. Gore (2000), “The Rise and Fall of the Washington Consensus as a Paradigm for Developing Countries”, *World Development*, Vol. 28, No. 5, s: 789-804.

Clarke'ın da ifade ettiği üzere neoliberalizmin amacı gerçek dünyaya uygun dŖecek bir model geliŖtirmek değil, aksine gerçek dünyayı modeline daha uygun hale getirmektir (Clarke, 2007: 105). XX. yüzyılda yaŖananlara benzer bir biçimde neoliberal kreselleŖmenin de sınırları ve eliŖkileri artmaktadır. İlk olarak sistem farklı ulusal devlet-toplum yapılarında toplumsal bir uyumsuzluk doğurma eğilimindedir. İkincisi, bu temel toplumsal eliŖkiyle bağlantılı olarak 1990'ların sonlarından bu yana neoliberalizmin siyasi kısıtları giderek kendini göstermektedir. Neoliberal kreselleŖme tarafından dayatılan disipline karŖı ulusötesi isyan ortaya çıkmaktadır. nc olarak neoliberal kreselleŖme, küresel ekonominin çekim merkezindeki sermaye birikimi dinamiklerinde kaymaya yol aarak yeni iktisadi ve jeopolitik gerilimler üretmektedir (Graaff ve Apeldoorn, 2010: 408-409).

YaŖanan geliŖmeler bir taraftan yeni bir iktisadi sistem olarak neoliberalizmi ve onun yeni sınıfı olan ulusötesi yönetici sınıfı oluŖtururken, diğer taraftan üretim tarzı da yeni bir Ŗekil almıŖtır. alıŖmanın bu bölümünde Fordizmdeki dnŖm ve yerini post Fordizme bırakıŖı ele alınacaktır.

4.6.3. Yeni Bir retim Sistemi: Post Fordizm

II. Dünya SavaŖı sonrası düzende yaŖanan kriz, Fordizm'den post Fordizm'e diğer bir ifade ile ölçek ekonomisinden esnek üretime doğru bir deđiŖime neden olmuŖtur. Malların retiminde standartlaŖmanın sağlanması amacıyla yarı kalifiye iŖgc istihdam edilmeye baŖlanmıŖtır. Bu yeni model üretimde merkez-evre Ŗeklinde bir yapılanmaya neden olmuŖtur. *Merkezde* emeğin sürekli istihdamı sağlanmış ve bu kesim finans, araŖtırma-geliŖtirme, teknolojik organizasyon ve yenilik alanlarında alıŖırken, emeğin geçici ve yarı zamanlı istihdam edildiği *evrede* ise üretim sürecinin bileŖenlerine bağımlı olarak faaliyet gsterilmiŖtir. Merkez-evre Ŗeklinde bir yapılanmaya gidilmesi istihdam edilen iŖgc arasında da etnik köken, cinsiyet, bölgesel veya coğrafi konum açısından katmanlaŖmaya neden olmuŖtur. Yine bu

süreçte ticari birliklerin ve sermayenin gücü artmıştır. Ayrıca şirketlerin tek bir devlet otoritesi tarafından kontrol edilebilirliği azalmıştır (Cox ve Schechter, 2003: 81).

Post Fordist üretimle birlikte bilgi teknolojileri önem kazanmış, emek süreçleri ve çalışma örgütlerinde ademi merkeziyetçiliğe geçilmiş (decentralisation), eski tip endüstriler gerilemiş ve ileri teknolojiler gelişmiş, bilgisayar temelli endüstriler önem kazanmış, ürün farklılaştırmasının önemi artmış, paketleme ve ürün dizaynı öncelikli hale gelmiş, hedef tüketici kitlesi artık toplumsal sınıf kategorilerine göre değil yaşam stili ve kültürel değerlerine göre belirlenmeye başlamıştır. Ayrıca kalifiye işgücü ve el becerisinin önemi azalırken hizmet sektörü ve beyaz yakalıların sayısı artış göstermiş, işgücü alanında esneklik artmıştır. Ekonomide ulusötesileşme⁹⁶ baskın olmuş, işgücü uluslararası bir boyut kazanmış, yeni finansal piyasalar küreselleşmiş ve iletişim devrimiyle birbirlerine eklemlenmiştir. Post Fordizm ile birlikte ayrıca toplumsal ve kültürel yapı da değişmiştir. Katmanlaşma ve kutuplaşmalar artmıştır (Amin, 2003: 4).

Neoliberal düzende Fordizm'den post Fordizm'e geçişle birlikte üretimin yeniden biçimlenmesi, üretim ilişkilerinin de değişmesine neden olmuştur. Kitle üretiminin entegre edildiği çağ sona ermiş, üretimde merkez/çevre şeklinde ikili bir ayrıma gidilerek üretimin büyük bir kısmının çevre ülkelerde yapıldığı, kontrolün ise oldukça küçük bir merkezde gerçekleştirildiği yeni bir üretim tarzına geçilmiştir. Üretim sürecinin yeniden yapılandırıldığı bu modelde güç de emekten sermayeye geçmiştir. Güneyden kuzeye doğru kitlesel göçler başlamış, evlere iş verme şeklinde (putting out) gerçekleştirilen üretim sistemi yeniden doğmuş, Kuzeyin gelişmiş

⁹⁶ Ulusötesileşmeyi 1945'lerde başlayıp hala devam etmekte olan bir süreç olarak ele alan Gill'e göre üç unsur dikkat çekicidir. Buna göre ulusötesi yatırımlardaki artış, savaş sonrası küresel üretimdeki artıştan daha yüksek olmuştur. İkinci olarak ulusötesileşen üretim, dünya ticaretinden daha hızlı büyümüştür. Son olarak ulusötesi aktivitelerin coğrafi dağılımı genişlemiş ve farklı ülkelere ait şirketler arasında bağlantı sağlanmıştır. Bk. Gill (1990) *American Hegemony and The Trilateral Commission*, Cambridge Univ. Press, s: 90.

lkelerindeki hizmet sektöründe düşük ücretli istihdam artmıştır (Cox, 1993(b): 261).

Yeni retim sisteminde stil ve niteliğe dayalı ürün farklılaşması önem kazanmış, daha kısa sürede farklılaştırılmış ürünler ve daha esnek üretim birimleri ile üretim ilişkileri ortaya çıkmıştır. Esnek retim, daha çok amaca hizmet edecek şekilde esnek makineleşmeyi ve bu makineleri idare edebilecek değerde daha nitelikli işgücünü gerektirmiştir. İşgücünün yetenekleri ve esnekliği arttıkça sorumlulukları ve özerkliği de artmıştır. Üretimde esneklik artışı, üretim kontrolünün de daha esnek ve ademi merkeziyetçi bir yapıya bürünmesini gerekli kılmıştır. Arz ve talep arasındaki denge de artık piyasa farklılaştırmasıyla sağlanmaya başlamıştır (Clarke, 1990: 5-6).

Kapitalist ülkelerde üretimin restorasyonu esneklik ve ademi merkeziyetçilik üzerine kurulmuştur. Endüstrilerin retim metotlarının yeniden organizasyonu pek çok şekilde gerçekleştirilmiştir. Bazı kurumlar Fordist retim tarzını rasyonelleştirip geliştirmeyi seçmiş, diğerleri ise Fordist retim tarzından tamamen ayrılmıştır. Post Fordist retim genellikle yönetim ve planlamanın merkezde küçük bir birim tarafından yapıldığı, çevrede ise kolayca yeri alınabilecek kalifiye olmayan işgücünden yararlanarak üretimin gerçekleştirildiği bir sistemdir (Cox, 1987: 328).

Üretimin küreselleşmesi,  parçadan oluşan toplumsal bir hiyerarşı yaratmıştır. Bu yapılanmanın en üstünde yer alanlar küresel ekonomiye tam olarak entegre olmayı başaranlardır. Bu sınıf, kamu ve özel sektördeki küresel üretimi ve finansı koruyan küresel yöneticilerinden oluşur. İkinci düzeydekiler, küresel yapının devamını sağlayan post Fordizm'in bir sonucu olarak ortaya çıkan esnek işgücüdür. Son düzeydekiler ise, küresel ekonominin dışında kalanlardan oluşur. Bu katmandakiler işsizler, eksik istihdamdır. Bu katmadakiler küresel düzen için tehdit oluşurmaktadır (Cox ve Schechter, 2003: 84). Birleşik Eyaletler, İngiltere ve ABD'nin hegemonik

yükselişleri yeni bir üretim sisteminin dünya çapında yeni bir iktisadi sistemin ve yeni toplumsal ilişkilerin oluşumuyla kendini göstermiştir.

4.6.4. Ulusötesi Yönetici Sınıfın Oluşumu

1970’lerde pax Americana’nın prensiplerinin erozyona uğramasıyla birlikte üretim ve finansın uluslararasılaşması artmış, “ulusötesi yönetici sınıf” tarafından küresel bir sınıf yapısı oluşturulmuştur (Morton, 2003: 163).

Robinson ulusötesi sınıf formasyonunu;⁹⁷ üretim ve sermayenin ulusötesileşmesi, ulusal ve ulusötesi kapitalist sınıf fraksiyonları ve toplumsal düzen ile sınıfların oluşumunu ortaya koyan hegemonya ve tarihsel blok olmak üzere üç unsurdan oluştuğunu ileri sürer. Robinson’un kullandığı sınıf kavramı, tek bir sınıftan ziyade grupları ifade eder, ki kendisi bunu “sınıf fraksiyonu” olarak adlandırır (Robinson, 2004: 35-37). Yeni ulusötesi burjuva veya kapitalist sınıf, ulusötesi sermaye sahipliğinden oluşur yani dünya çapında üretim araçlarına sahip, ÇUŞ’ları ve özel finansal kurumları da kapsayan bir sınıfın mevcuttur. Üretim, piyasa ve finans küreselleştiği için bu sınıf da ulusötesi bir yapı arz etmektedir (Robinson, 2004: 47).

Robinson’a göre 1980’lerle birlikte ulusal ve çok uluslu kurumlar aracılığıyla küresel bir ekonominin oluşturulması ve yönetilmesi iddiası ile dünya çapında ulusötesi şirketler ve politik elitler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu sınıf, Keynesyen refah devletinin aşınması ve küresel sermaye hareketlerinin kontrolünün sona ermesi yönünde baskı uygulamıştır. Sermayenin küreselleşme süreci, farklı ülkelerdeki sınıflar arasında, ulusötesi boyutta yeni bir kapitalist grubun doğuşuna neden olmuştur. Bu yeni ulusötesi burjuva veya kapitalist sınıf ulusötesi sermaye ile ifade edilen dünya burjuvasının bir kısmını oluşturur. Bu durum ulusötesi şirketler ve küresel finans kurumlarınca üretim araçları üzerinde dünya çapında liderliği ifade

⁹⁷ Sınıf formasyonu tarihsel bir süreç olup toplumsal sınıf yapısındaki değişimi ifade eder.

eder. Ulusötesi kapitalist sınıf üretime ve sermaye birikimine ulusötesi bir boyut kazandırmıştır. Bu anlamda ulusötesi şirketler küresel bir burjuva hegemonyasının doğuşuna ve yeni bir küresel tarihsel bloğun oluşumuna işaret eder (Robinson, 2001: 165-166;177-178). Ulusal yapıların ulusötesileşmesi gibi, ulus devletlerin organik gelişimiyle birlikte dünya sınıfları da diğer ülkelerin ulusal sınıflarıyla birlikte ulusüstü bir yapıya dönüşmüştür. Küresel sınıf yapısı, baskın ve bağımlı gruplar arası ilişkilerin yeniden biçimlenmesiyle birlikte küresel kapitalist sınıf ve küresel proletaryadan oluşmaktadır (Robinson, 2001: 168-169).

Özellikle son dönemde ulusötesi sınıf formasyonunu açıklamaya yönelik ilgi oldukça artmıştır. Örneğin Pijl, farklı kapitalist grupların uluslararasılaşmasının ve sermayenin ulusötesi genişlemesinin politik sonuçları üzerinde dururken uluslararası bir burjuva sınıfından bahseder. Neo Gramscian okulun en önemli isimlerinden biri olan Cox “yükselen bir küresel sınıftan” bahseder. Benzer bir biçimde Gill’de “ulusötesi kapitalist sınıf fraksiyonu” olarak adlandırır (Robinson, 2004: 36).

Cox’a göre ulusötesi yönetici sınıf a) dünya çapında büyük şirketlerin kontrol edenler b) devlet temelinde endüstriyel grupları ve kuruluşları kontrol edenler c) yerel küçük ölçekli kapitalistlerden oluşur. Bu sınıf temsilcileri olarak sadece ulusötesi şirketleri veya uluslararası kuruluşların üst düzey yetkililerini görmek yanlış olur (1981: 147).

Ulusötesi yönetici sınıfa dair belki de en tartışmalı sınıflandırma Sklair’den gelmiştir. O’na göre, küresel kapitalizmin ve dolayısıyla küresel sistemin gücü büyük ölçüde a) ulusötesi şirketler b) küresel bürokrat ve politikacılar c) kürselleşen profesyoneller (teknik kesim) ve d) tüketicilik fraksiyonundan oluşan ulusötesi kapitalist sınıfın elindedir. Ancak bu ayırım sınıf yapıyı ortaya koyamadığı gerekçesiyle eleştirilere maruz kalmıştır (2002:145).

Gill'e göre küresel ekonomi politikte sınıf ilişkilerinde ve devlet yapısında ortaya çıkan bu değişimler, ilk olarak ulusötesi kapitalist sınıfın ortaya çıkmasına, bu sınıfla birlikte ulusötesi elitlerin de tarihsel bir blok olarak doğmasına yol açmıştır. İkinci olarak devletlerin ulusötesileşmesi sağlanmış, politikaların belirlenmesinde devletin karar verici merci olma özelliği azalmıştır. Üçüncü olarak uluslararası kurumların (özellikle Dünya Bankası ve IMF) ve büyük devletlerin bürokratlarının ulusötesi gücü kabul görmüş politikaların belirlenmesinde aktif rol oynamaları sağlanmıştır (1990: 94-95).

Çalışmada neoliberal düzenle birlikte biçimlenen ulusötesi yönetici sınıf sadece ÇUŞ'lardan ibaret olarak görülmemektedir. ÇUŞ'ların yanı sıra başta devlet temelinde endüstriyel grupları ve kuruluşları kontrol edenler ve yerel küçük ölçekli kapitalistler de bu sınıfa dahil edilmelidir.

Yukarıda da anlatıldığı üzere 1970'lerin sonlarından itibaren yeni bir iktisadi sistem olarak neoliberalizm, yeni bir üretim sistemi olarak post Fordizm ve yeni bir toplumsal sınıf olarak ulusötesi yönetici sınıf ile ulusötesi proletaryanın oluşumuna şahit olunmuştur. Bu durum ABD hegemonyasının artık sonuna geldiği ve yerini yeni bir hegemonu bırakacağı fikrini akıllara getirmektedir. Bu bağlamda çalışmanın ilerleyen bölümünde ABD hegemonyasının aşındığı günümüzde yerini kime bırakacağına yönelik tartışmalar üzerinde durulacaktır.

4.7. ABD HEGEMONYASININ SONU MU?

ABD hegemonyasının sonu mu gelmiştir? Sonu geldi ise yerini hangi ülke veya ulusötesi yapılanma alacaktır? ABD'nin gücü aşındığı halde halen hegemon mudur? Yoksa ABD artık yeni Roma (imparatorluk) mıdır? Hegemonyası sona eren ABD Gill'in ifadesiyle tahakküm eden midir? Ve benzeri pek çok konu günümüz teorisyenlerinin sürekli kafa yordukları

sorulardır. ABD hegemonyasının sona erdiğine dair pek çok sav ileri sürülmüş, hatta ülkenin artık imparatorluk haline geldiği iddia edilmiştir. Bizim tezimiz ABD hegemonyasının sona ermediği, ancak XX. yüzyılın ilk yarısındaki İngiltere'nin konumuna benzer bir gerileme içinde olduğu yönündedir. Kendinden önceki diğer iki hegemon gibi ABD hegemonyası da bir gün tarih olacaktır. ABD hegemonyası sona erdiğinde yerini Rusya Federasyonu, Çin, Hindistan gibi tek bir ülke mi, yoksa AB, BRIC ekonomileri, G20 gibi devletler üstü bir yapılanma mı alacak? sorusuna oldukça farklı yanıtlar verilmektedir. İlerleyen bölüm bu sorulara verilmesi olası yanıtlar üzerinde yoğunlaşmaktadır.

4.7.1. Teorik Tartışmalar

Eleştirel ekolün önemli isimleri, yukarıdaki sorulara birbirinden oldukça farklı yanıtlar vermektedir. Cox'u izleyenler ABD hegemonyasının sonunun geldiğini, Strange gibi düşünen diğer bir grup ise ABD'nin halen hegemon olduğunu savunur. Neo Gramscian düşünürler arasında önemli bir yeri olan Gill, ABD'nin küresel tahakkümünün 1960'lardan sonra gerilediği savını reddeder. Bu durumu hegemonyanın ve tahakkümün kavramsallaştırılması, ölçülmesi (özellikle askeri güç olarak) ve ABD'nin konumundaki değişimin teorileştirilmesi olmak üzere üç açıdan eleştirir. O'na göre ABD hegemonyası 1980'lerde sona ermemiştir. Yapısal olarak tahakkümün getirdiği avantajları devam eden ABD'nin küresel sistemde pozisyonu ve politikaları yükselmeye devam etmektedir (Gill, 1990: 57).

Gill'e göre, 1970'ler ve 80'lerle birlikte uluslararası iktisadi düzen, tahakküm eden devlet ve ulusal ekonomiler "ulusötesi liberal iktisadi düzene" dönüşmüştür. 1970'li ve 1980'li yıllar sadece dünyada ve ABD'de ortaya çıkan yapısal iktisadi değişimler açısından ülkelerin çoğunda yaşanan durgunluk ve artan işsizliği değil aynı zamanda savaş sonrası hegemonya krizini de ifade eder (2008: 96; 1990: 88). Gill üretimin yeniden yapılanmasını

1970'lerdeki yapısal değişimle ilişkilendirir. O'na göre uluslararası tarihsel bloktan ulusötesi tarihsel bir bloğa geçiş söz konusudur. Bu geçiş sadece ulusal burjuva ile diğer sınıf arasında çıkar ve kimlik bağı kurmakla kalmamış aynı zamanda ulusötesi hegemonya durumunu yaratmıştır. Gill'e göre hegemonya olmadan da tarihsel bir blok⁹⁸ yaratılabilir. Ulusötesi tarihsel blok, hegemonik değil bir tahakküm durumudur (Gill, 1993(a): 39-40; Bieler ve Morton, 2004: 96).

Cox, 1875-1945 arası İngiltere hegemonyasının sona ermesinin ardından hegemonyasız bir döneme girildiğini, benzer bir biçimde 1970'lerden itibaren ABD hegemonyasının da sona erdiğini, hegemonyasız bir dönemin yaşandığını savunur. O, bu yeni durumu "hiper liberalizm" olarak adlandırır (1993(b): 60).

Cox ABD'nin "ikinci Roma" olduğu savını eleştirir. O'na göre ABD için bunu söylemek doğru olmayacaktır. "Amerika İmparatorluğu" dünyada iktisadi ve askeri alanlarda tahakküm ifade edilebilir. ABD'nin ticari açıkları, ABD'ye gelen yabancı sermaye akımları ile finanse edilmektedir. Doların bir dünya parası olması, finansal piyasalarda ABD'nin küresel üstünlüğü, IMF'yi kontrol edebilmesi, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü üzerinde söz sahibi olması ABD'nin küresel finans üzerindeki "yapısal gücü"⁹⁹dür. Küresel finans alanındaki bu yapısal güç, ABD'nin uyguladığı politikaları ile diğer devletleri etkileyerek küresel ekonomiye şekil vermesini mümkün kılmıştır. ABD'nin finansal alandaki yapısal gücü, doların değerini koruyabilmesine ve

⁹⁸ Cox'a göre tarihsel bir blok hegemonik toplumsal bir sınıf olmaksızın var olamaz. Buradaki hegemonik sınıf, toplumsal yapıda veya devlet düzeyinde egemen olan sınıftır. Yeni bir tarihsel blok, bir grubun bir diğeri üzerinde hegemonya kurmasıyla gerçekleşir. Bu süreç, liderler ve takipçileri arasında yoğun bir iletişimi gerektirir. Tarihsel bloğun oluşumunda aydınlar önemli bir rol oynar. İşçi sınıfının "organik aydınları", emekçi sınıfın hegemonyası altında oluşturulan yeni bir tarihsel blokla benzer rollere sahiptir. Bk. Cox (1993(a)), "Gramsci, Hegemony and International Relations: an Essay in Method, İçinde *Gramsci, Historical Materialism and International Relations*, Edited By Stephen Gill, Cambridge Univ. Press, s: 56-57.

⁹⁹ Yapısal güç kavramı Susan Strange'e aittir. Buna göre yapısal güç küresel ekonomi politik yapısını, politik kurumları, diğer devletleri, iktisadi müdahaleleri seçme ve şekillendirme gücüdür. Bu güç, uluslararası rejimin kurallarının dizayn edilmesini ifade eden güçten daha fazlasıdır. Bk. Strange (1987), "The Persistent Myth of Lost Hegemony", *International Organization*, Vol. 41, No. 4, s: 565.

küresel ekonominin motoru olarak iktisadi kapasitesine bağlıdır (2004: 312-313).

Cox'a göre XXI. yüzyılda gücün üç önemli özelliği bulunmaktadır. Bunlardan ilki "Amerikan İmparatorluğu" kısaca imparatorluktur. Ancak hemen ifade edilmelidir ki imparatorluk XIX. veya XX. yüzyıl ABD'nin deniz aşırı kontrolü ve Avrupalı güçlerin politik ve idari kontrolünü kapsayan emperyalizminden çok farklıdır. Bu yeni "imparatorluk" biçiminde, kamu ve özel alandaki elitlerle birlikte faaliyetlerini kontrol eden korumacı bir devlet söz konusudur. İkincisi XXI. yüzyılda Avrupa'da gerçekleştirilen devletlerarası barıştır. Bu barışın imparatorluğa ilk etkisi, korumacı bir devletlerarası sistem yaratmasıdır. İkincisi ise, vatandaşlar ile politik otoriteyi güçlü bir biçimde birbirine bağlamasıdır. Gücün son özelliği ise, genel olarak sivil toplum veya toplumsal hareket olarak adlandırılır. Bu hem devlet hem de ulusötesi düzeyde vardır (Cox, 2004: 308-310).

1970'lerden itibaren ABD hegemonyasının sonunun geldiği¹⁰⁰ veya gücünün aşındığına yönelik işaretlerin arttığı oldukça sık vurgulanmaktadır. Harvey (2005), ABD hegemonyasının çöktüğüne dair pek çok işaretin var olduğunu ifade eder. O'na göre ABD 1970'lerde küresel üretim gücünü kaybetmiş, 1990'larda da küresel finansal gücü aşınmaya başlamıştır. ABD'nin teknolojik alandaki liderliğine meydan okunmaya başlanmış, kültürel ve ahlaki liderliği aşınmış, küresel tahakkümün en önemli göstergesi olan askeri gücü zayıflamıştır. Hegemonik yapıda ortaya çıkan bu dönüşüm karşısında ABD için iki yol vardır ya ulusötesi barışı ya da felaketi yönetecektir (s: 197).

Dünya Sistemcisi olan Wallerstein'a göre ise, bir hegemonun gerilemesi ilk kez görülen bir şey değildir. Daha önce Birleşik Eyaletler'in ve

¹⁰⁰ ABD hegemonyasının sona erdiği ile ilgili tartışmalar için ayrıca bk. Davis (1985), "Reaganomics' Magical Mystery Tour", *New Left Review*, 149.

İngiltere'nin de başına geldiği gibi bu gerileme ABD'nin de başına gelmiştir (Wallerstein, 1992: 22).

Wallerstein yeni düzende oldukça farklı jeopolitik stratejilerin ortaya çıktığını, devletlerarası sistemde herhangi bir büyük gücün elinde iktisadi, politik, askeri, kültürel-ideolojik olmak üzere dört kart olduğunu savunur. ABD'nin hegemonik gücü gerilemekte olup, ülkenin ekonomi kartı düşmüştür. Ülkenin ulusal borcundaki artış, iktisadi durumunu oldukça kötüleştirmiştir. Ülkenin iktisadi gerilemesi, sadece Avrupa'da değil Kuzey Irak fiyaskosunda da görüldüğü gibi dünyada da politik gücünün de gerilemesine neden olmaktadır. Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından ABD'nin kültürel-ideolojik gücü önemli bir araç olarak kullanılmış, ancak "terörizm karşıtı savaş" ideolojisi artık oldukça yüzeysel kalmaktadır. Bu durumda ABD'nin elinde kalan kart askeri (nükleer) güçtür. Bu nedenle ülke bu kart üzerinden oynamaktadır. Çin'in elindeki kart ise iktisadi karttır. Çin yükselen bir iktisadi güçtür. Ancak iktisadi güç, ülkeyi hegemon haline getirmeye henüz yetmez. Ülkenin 2004'de Doğu Asya ile yaptığı ASEAN anlaşması bu yolda atılan önemli bir adım olarak görülebilir (Wallerstein, 2004).

Wallerstein ABD'nin 1945-1970 arası dönemde tam anlamıyla hegemonik bir güç olduğunu savunur. 1970'lerden sonra ise hegemonik gücü her geçen gün gerilemektedir. Dünyanın 2/3'ünün ABD tarafından, 1/3'ünün de Sovyetler Birliğince paylaşıldığı (Yalta Anlaşması) iki kutuplu dünya düzeni, Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle son bulmuş ve paradoksal bir biçimde ABD hegemonyası da büyük bir darbe yemiştir. 2003'de başlayan Irak Savaşı bu gerilemenin hızını ve şiddetini arttırmıştır. 2007'de ise ABD sadece iktisadi ve siyasi liderliğini kaybetmekle kalmamış askeri üstünlüğünü de yitirmiştir. 1970'lerden sonra ABD'nin tahakkümü değişim geçirmiş ve liderliği buna göre yeniden biçimlenmiştir. ABD gücü ve dünya sistemindeki otoritesi yapısal olarak gerilemiştir. Bu süreçte amaçlarını gerçekleştirmek adına ABD üç radikal politikayı devreye sokmuştur. ABD'nin bu süreçteki ilk adımı Batı Avrupa ve Japonya'yı yeni iktisadi güç olma niyetlerinden

uzaklaştırmak adına atılmıştır. Bu amaçla Batı Avrupa ve Japonya ile ortak dünya politikalarının oluşturulması adına ortaklık yapılmıştır. Bu ortaklıklar G7, Davos, Trilateral Komisyon ve benzeri biçimde kurumsallaşmış, çok kutuplu dünya düzeni oluşturulmuştur. İkinci adım askeri düzenlemelerle ilgilidir. ABD'nin nükleer silahlardaki tekeli Sovyetler Birliği, Fransa ve Çin tarafından kırılmıştır. ABD nükleer güç olabilme adına çaba sarf etmiş, diğer ülkelerin gücü eline almasını engellemeye çalışmıştır. Bu amaçla “Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması” 5 Mart 1970’de yürürlüğe sokulmuştur. Buna göre beş büyük güç nükleer silahsızlanma adına faaliyet yürütecek, nükleer enerjinin barışçıl amaçlar için kullanımını destekleyeceklerdir. Üçüncü olarak ABD iktisadi alanla ilgili çalışmalarda bulunmuştur. Bu süreçte finansal spekülasyonlar önemli bir araç olarak kullanılmıştır. Sermaye akımları kuzeye ve üçüncü dünya ülkelerine yöneltilmiştir. Böylece neoliberal ideoloji doğmuştur (Wallerstein, 2003: 3-4; Wallerstein, 2006: 85; Wallerstein, 2007: 50-53).

Arrighi’ye göre ise, ABD güvenlik anlamında dünyanın polisi olma özelliğini ve küresel ekonomi politikte merkezi konumunu sürdürmede başarısız olmuştur (2005(b): 113). Bununla birlikte ABD imparatorluğundan söz etmek çok mümkün gözükmemektedir. Ne Birleşik Eyaletler ne de ABD, İngiltere’nin kurduğu biçimde kıtasal bir dünya imparatorluğu oluşturmamıştır. Her iki ülke de hegemonyasını, İngiltere’nin hiç yapmadığı bir biçimde ulusların kendi kaderlerini kendilerinin belirlediği bir tahakküme dayandırmışlardır (2000: 117).

Strange, ABD’nin hegemonik konumunu yitirdiği savının bir mit olduğunu savunur. Bunun en önemli göstergesi, sisteme hâlâ şekil vererek ve sonuçları etkileyerek baskın güç olmasıdır. O’na göre ABD henüz politika yapıcı olma konumunu yitirmemiştir ve küresel ölçekte halen söz sahibidir. ABD yazılım hizmetleri, veri erişimi, çevre yönetimi gibi yeni alanlarda hızla büyümektedir. Dünyanın en büyük biyoteknoloji şirketi ve en büyük bilgisayar üretim şirketi ABD menşelidir. Strange’e göre bu ve benzeri örnekler ABD’nin

hegemonik gücünü yitirdiği düşüncesinin mit olduğunu kanıtlar niteliktedir (1987: 574; 1988: 6; 1989: 169).

Magdoff'a göre ise, ABD hegemonyası İngiltere'ye benzer bir biçimde otuz yıldan daha az sürmüştür, bu dönemde büyük ve beklenmedik iktisadi bir genişleme gerçekleşmiştir. 1970'li yıllarda dünya ekonomisinde yüksek enflasyon, 1980'lerde patlak veren dünya borç krizi, döviz kurlarında dalgalanma, büyüyen borç ve spekülasyonu dağıtı beslemek için uluslararası para akışları hızlanmıştır. 1960'ların sonlarından itibaren ülke iktisadi anlamda Almanya ve Japonya tarafından yakalanmış, dış ticaret ve finansal alanda ABD üstünlüğüne meydan okunmuştur. ABD dolarının konvertibilitesinin 1971 yılında sona ermesiyle birlikte ABD'nin hegemonik gücü kısıtlanmıştır (Magdoff, 1992: 47-48).

Mann ABD'nin farklı yollarla, farklı zaman ve mekânlarda her zaman emperyal olduğunu savunur. İlk başlarda kıtasal anlamda doğrudan ve yüksek düzeyde baskıcı bir yayılma politikası izleyen ülke, 1898'de denizaşırı kolonileşmenin sonlandırılmasının ardından informal yayılmacılıktan giderek uzaklaşmıştır. Faşizm veya sosyalist devrim korkusu nedeniyle zaman zaman gerçekçi olmaktan çıkılsa da 1920-30'larda ABD emperyalizmi iktisadi ve stratejik çıkarlara uydurulmuştur. II. Dünya Savaşı sonrası ABD eşitsiz küresel bir imparator haline gelmiş, 1970'lere kadar da rakiplerine oranla daha yumuşak bir emperyalist politika izlemiştir. 1970'lerden sonra bu yumuşak güç sona ermiş daha ulusötesi politikalar izlenmeye başlanmış, Doğu Bloğu'nun yıkılmasıyla birlikte de daha askeri emperyal politikalar uygulamaya sokulmuştur (Mann, 2008: 45).

Neoliberal düzenle birlikte özelleştirme, Merkez Bankası'nın bağımsızlığı, liberalleşme, emek piyasasının esnekleştirilmesi, kamu sektörünün daraltılması, ademi merkezîyetçilik, regülasyonların kaldırılması gibi pek çok iktisadi politik uygulama devreye sokulmuştur. Özellikle 1970'lerin ortalarından itibaren ulusötesi bir yapılanma gerçekleştirilmiştir.

Ancak bu gelişmeler ABD hegemonyasının sonunu getirmek için değil sistemin devamı adına atılan adımlardır. ABD IMF ve Dünya Bankası'nın da desteği ile hegemonyasını korumayı başarmaktadır. Bununla birlikte ABD'nin hegemonik gücünün aşınmaya başladığı, Irak ve Afganistan örneklerinde görüldüğü üzere bu gücü elde etmek adına "rıza" unsurlarından daha çok "güç" üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bir ülkenin rıza yerine güce yönelmesi imparatorluk şeklinde algılanmaktadır. Daha önce de ifade edildiği gibi Gill ABD'nin artık tahakküm etmeyi sağladığını, sistemde ulusötesi tarihsel bir bloğun oluştuğunu ancak hegemonyanın var olmadığını ileri sürer. Ancak ABD sadece güç unsurlarına ağırlık vermemektedir. Ülke halen rıza unsurlarını da çok iyi kullanabilmektedir. Son olarak yaşanan 2008 krizinin, ABD hegemonyasının ve kapitalist sistemin sonunu getireceği düşünülmüş, "bu kriz o kriz mi" sorularını gündeme getirmiştir. Ancak görüldüğü üzere sistem bu krizi de en azından ABD ölçeğinde aşmayı başarmıştır. Düşüşe geçen ABD hegemonyasının sona erip ermeyeceği ise önümüzdeki on yıllarda belli olacaktır.

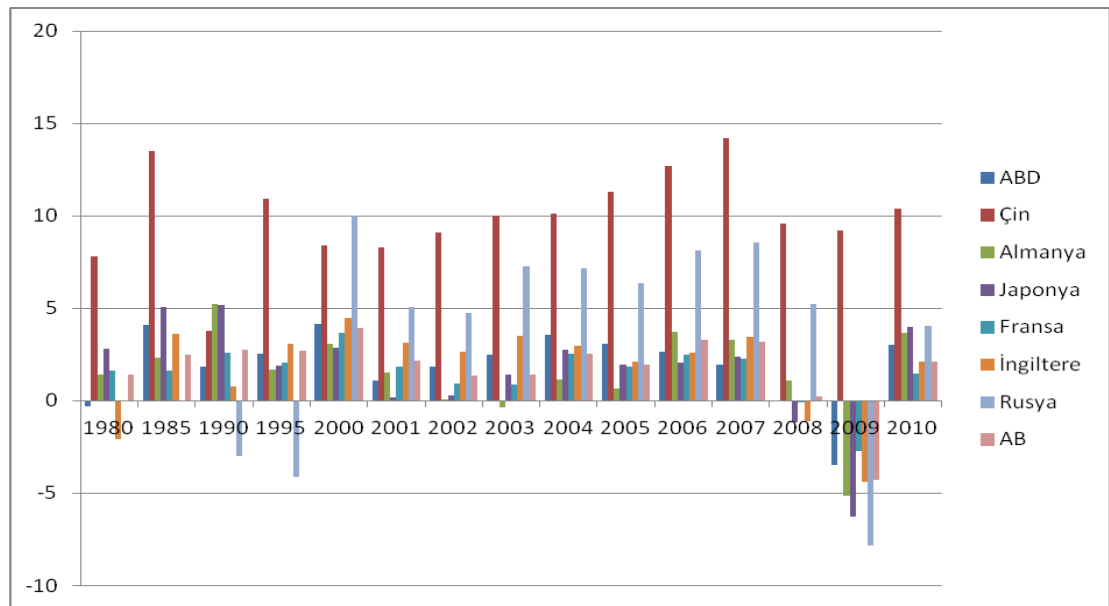
Yukarıda ABD hegemonyasının sonunun gelip gelmediği ile ilgili olarak çeşitli görüşlere yer verilmiştir. Peki, gerileme sürecine giren ABD hegemonyasının yerini hangi ülke veya oluşum alacaktır? Şimdi bu soruya verilmesi olası yanıtlar üzerinde durulacaktır.

4.8. KÜRESEL KAPİTALİZMİN ZİRVESİNDE NÖBET DEĞİŞİMİ (Mİ?)

ABD hegemonyasının sona erdiği tartışmaları bir yana, genel olarak hegemonyasının düşüşe geçtiği ve ülkenin İngiltere'nin 1930'lardaki durumuna benzer bir konuma gerilediği pek çok kesim tarafından kabul edilmektedir. ABD hegemonyasının sonu kapitalizmin sonunu mu getirecektir? Yoksa sistem daha önceki hatalardan ders alarak yeni hegemonunu mu üretecektir?

2008 krizi, küreselleşmenin karakteristiği olarak ifade edilen neoliberalizmin ideolojik hegemonyasına bir darbe vurmuştur. 1970’lerde Bretton Woods Sistemi’nin çöküşünün ardından güçlenmeye başlayan neoliberal anlayış, ABD’nin kredi kriziyle birlikte sorgulanmaya başlanmıştır (Rucki, 2011: 335).

2008’de yaşanan neoleiberalizmin sistemik krizi, yeni bir küresel sistemin oluşturulmasına dair bir fırsat yaratmıştır. Ancak karşı hegemonik hareketin doğduğuna dair çok fazla gösterge bulunmamaktadır. Kriz sonrası ABD hegemonyasının gerilediği; Çin, Hindistan, Latin Amerika’da büyüme oranlarının oldukça yüksek düzeylerde gerçekleştirerek yükselişe geçtiği ifade edilmektedir (Rucki, 2011: 353-354).

Şekil 6. 1980-2010 Arası Seçilmiş Ülkelerin Yıllık Büyüme Oranları (%)

Kaynak: UNCTAD, <http://www.unctadstat.unctad.org>'dan tarafımızca oluşturulmuştur (Erişim tarihi 18.05.2012).

Yukarıdaki şekilde seçilmiş bazı ülkelerin 1990-2010 yılları arasında yıllık büyüme oranları yer almaktadır. Şekilde de görüldüğü üzere özellikle Çin'in çok yüksek büyüme oranlarına sahip olduğu, yaşanan 2008-2009 krizinde ABD de dâhil olmak üzere pek çok ülkede büyüme oranları

negatifken Almanya, Japonya ve özellikle Çin'in oldukça yüksek büyüme oranları gerçekleştirdiği görülmektedir. Çin'in karşı konulamaz büyümesi, "yeni hegemon geliyor" inancını desteklemektedir. Bununla birlikte Hindistan, Rusya Federasyonu, Brezilya ve Çin'den oluşan BRIC ekonomilerinin ya da yeni Bretton Woods olarak anılan G20'nin de hegemonyanın yeni adayları olduğu düşünülmektedir. "Şayet Çin böyle büyümeye devam ederse yeni hegemon olur" anlayışı oldukça temelsiz görünmektedir. Böyle bir sonuca varılabilmesi için ülkenin nasıl büyüdüğüne dikkat etmek gerekmektedir. %9, %10 gibi büyüme verileri bu süreci açıklamak için tek başına yeterli olamaz. Ayrıca ABD gibi bir ülke için yıllık 2.5 gibi bir büyüme yeterli iken, Çin için bu oranın %5'in altına düşmesi yıkım olarak yorumlanabilir.

Hatırlanacağı gibi 1994'ten sonra "yükselen piyasalar", "Asya kaplanları", "Doğu Asya Mucizesi" ve benzeri isimlerle anılan Güneydoğu Asya ülkeleri için de benzer şeyler söylenmiştir. Kısa vadeli sermaye akımlarının adresi haline gelen bu ülkelerde, yeni zengin tüketicilerin harcama dalgasıyla birleşen yatırımlar, ihracatın artmasına, ücretlerin yükselmesine ve ihraç mallarının rekabet gücünün gerilemesine neden olmuştur. İhracatın gerilemesiyle büyük bir ticaret açığı ortaya çıkmış, ülke paraları diğer paralar karşısında değer kaybetmiş, üretim ve yatırımlar azalmış, güvensiz piyasalar olarak görülmeye başlandıkları için kısa vadeli sermaye akımları bu ülkeleri hızla terk etmiştir. Sonuç olarak hızlı büyüyen Asya Kaplanları çok şiddetli bir biçimde yere çakılmıştır¹⁰¹.

4.8.1. G20¹⁰²: Yeni Bretton Woods Mu?

"Yeni Bretton Woods mu geliyor?" sorusunu gündeme taşıyan G20 oluşumunun gerçekleşmesindeki amaç, neoliberal konsensüsün

¹⁰¹ Bk. Paul Krugman (2001), *Bunalım Ekonomisinin Geri Dönüşü*, Çeviren Neşenur Domaniç, Literatür Yayıncılık, İstanbul.

¹⁰² G20 ülkeleri; ABD, AB, İngiltere, Almanya, İtalya, Fransa, Japonya, Arjantin, Avustralya, Brezilya, Çin, Endonezya, Güney Afrika Cumhuriyeti, Hindistan, Kanada, Meksika, Rusya Federasyonu, Suudi Arabistan ve Türkiye'den oluşmaktadır.

adaptasyonunu güçlendirmek ve politik modeli yükselen piyasa ekonomilerine yerleştirmektir. Bu oluşumun amacı lider ekonomilerin konumunu korumanın, iktisadi ve finansal çıkarlarını gerçekleştirmelerini sağlamanın yanı sıra yükselen piyasa ekonomilerinin ticari ve finansal akımlarını kazanmaktır. G20'nin ABD'nin yerini alacağı ve sistemin “hegemonik grup” şeklinde devam edeceğine ilişkin fikirler ileri sürülmüştür. Ancak görülen o ki G20, hegemonik sistemin içerisine gömülenmiş, adeta onun bir parçası olmuştur (Beeson ve Bell, 2009: 68;81).

2009 Nisan'ında gerçekleştirilen G20 zirvesinde; güvenliğin, büyümenin ve istihdamın yeniden yapılandırılması, finansal sistemin onarılması ve güçlendirilmesi, uluslararası finansal kurumların reformu, korumacılığın engellenmesi ve küresel yatırımların ve ticaretin desteklenmesi şeklinde ortak kararlar alınmıştır. Yine bu toplantıda sistemin düzenlenmesi sürecinde IMF ve Dünya Bankası'na daha etkin bir rol verilmesine, her iki kurumun bütçesinin genişletilmesine, ek bütçe tahsis edilmesine karar verilmiştir (G20 Leaders's Statement, 2009). ABD'nin hegemonyasını sürdürmesinde dayanak olan bu iki kurumun sistemdeki konumlarının ve ağırlıklarının artırılması herhalde ABD'ye rakip yeni hegemon şeklinde algılanamaz. Söz konusu durum kuşkusuz ABD'nin konumunu güçlendirecektir. Ayrıca G20'yi ABD'den bağımsız bir güçmüş gibi değerlendirmek hatalı bir çıkarım olur. Çünkü G20 bünyesinde lider koltuğunda yine ABD oturmaktadır. Bu anlamda G20 gibi bir oluşumun yeni “hegemonik grup” olacağı şu an için çok fazla geçerli bir sav olarak görülmemektedir.

G20'nin dünya düzenindeki artan rolü, pek çok kesimin iddia ettiği gibi dönüşüm veya tehdit oluşturmalarının aksine uluslararası sistemin devamı adına destekleyici bir organizasyondur. G20 üyeleri incelendiğinde üyelerin herhangi bir kritere göre seçilmediği görülür. Arjantin ve Kanada organizasyona üyeyken dünyanın en büyük ilk on ülkesi içerisinde yer alan İspanya üyeler arasında yer almamaktadır (Shorr ve Wright, 182; 185). Bu

anlamda BRIC ekonomilerinin G20 bünyesinde yer almaları sisteme entegre olma yolunda ilerlediklerinin bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

G20’de alınan, fiyat istikrarı, mali disiplin, esnek bir emek piyasası, rekabet, ticaretin ve sermayenin liberalizasyonu, açıklık ve hesap verilebilirlik kararları ortodoks neoliberal formülasyona bir örnek teşkil etmektedir. Görüldüğü üzere Çin, Rusya Federasyonu, Brezilya ve Hindistan gibi yükselen ekonomilerin G20’ye alınmaları bir tesadüf değildir. Neoliberal düzenin devamı adına ihtiyaç duyulan bu ülkelerle işbirliğine gidilmiştir. Söz konusu ülkeler sistemde yükselecek yeni hegemon değil sisteme entegre edilmeye çalışılan güçlerdir (Beeson ve Bell, 2009: 75).

Çin, Hindistan, Rusya Federasyonu ve Brezilya gibi yükselen güçlerin G20 ile sistemdeki küresel rolleri artmıştır. Bu anlamda ABD’nin tek başına küresel ekonomiyi kurtarması mümkün gözükmediği için Çin, Hindistan, Brezilya ve diğer yükselen ekonomilerin uluslararası düzlemde büyümenin söz konusu ülkelerin hükümet politikalarına, iç talep artışlarına bağlı olduğunun farkına varmalarına ve sistemin devamı adına hareket etmelerine bağlıdır (Hampson ve Heinbecker, 2011: 299-300; 302).

G20’nin, ABD hegemonyasına karşı bir hareket olarak algılanıp algılanmayacağı önemli bir sorudur. G20 ABD’den ve G7’den farklı bir oluşum olmadığı için bu soruya için verilecek en uygun yanıt “hayır henüz değil” olacaktır (Beeson ve Bell, 2009: 68).

4.8.2. BRIC’in Olası Hegemonyası Üzerine

ABD hegemonyasının yerini alacağı düşünülen bir diğer oluşum BRIC ekonomileridir. Brezilya, Rusya Federasyonu, Hindistan ve Çin’de oluşan BRIC ekonomilerinin küresel ekonomiye ve politik düzenlemelere yeniden biçim verecekleri ileri sürülmektedir. Bu dört ülkenin iktisadi, askeri ve siyasi

anlamda güçlenmesi dikkatlerin üzerlerine çekilmesine neden olmuştur. Özellikle Çin ve Hindistan'ın yüksek büyüme oranlarına sahip olmaları gözlerin onlara çevrilmesine yol açmıştır. Benzer bir biçimde enerji bağımlılığını iyiden iyiye arttırmış bir ülke olan Brezilya da yükselen piyasalar arasında en büyük on ülkeden biridir. Rusya Federasyonu Soğuk Savaş'ın ardından gerileme göstermiş olsa da bu gerilemeyi durdurmanın bölgesel ve küresel anlamda gücünü tekrar kazanmanın yollarını aramaktadır. Söz konusu ülkelerin dünya düzeninde daha etkili bir rol üstleneceklerine dair iddialar bu ülkelerin yeni hegemon olup olmayacağı tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Çin ve Hindistan arasında gerçekleşen uzlaş, Brezilya ve Hindistan'ın liderliğinde yeni bir doğu koalisyonunun doğuşu, Hindistan ve Brezilya arasındaki bağların güçlenmesi (IBSA), Çin'in Hindistan ve Brezilya ile olan iktisadi ilişkilerinin artması, Rusya Federasyonu ve Çin arasında Şanghay İşbirliği Örgütü'nün (SCO) bir araya getirilmesi, Brezilya'nın bölgesel bir güç olarak görülmesi¹⁰³ bu ülkelerin birlikte veya tek başlarına (özellikle Çin'in) yeni yükselen güç olarak algılanmasına neden olmuştur (Hurrell, 2006: 1-3).

Brezilya'nın ekonomisi incelendiğinde Çin, Hindistan ve Rusya Federasyonu'na oranla oldukça gelişmiş bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Oldukça yüksek düzeylerde büyüme oranlarına sahip olmakla birlikte ülke halen pek çok gösterge açısından ABD'nin gerisindedir. Neoliberal düzene eklemlenme sürecinde olan ülkeyi lider yapacak bir yapı henüz oluşmamıştır (Bertonha, 2010: 109).

İktisadi anlamda Hindistan'ın yıldızı 1990'ların başlarında hükümet harcamalarının kısıtlamasın ve parasını devalüe etmesinin hemen akabinde parlamaya başlamıştır. IMF ve Dünya Bankası'ndan yardım almış, yine bu süreçte dış yatırımlarla ilgili kısıtlamalar kaldırılmıştır. Hindistan ekonomisindeki bu liberalleşme hareketi kısa dönemde yüksek enflasyon ve

¹⁰³ Brezilya'nın iktisadi yükselişi ve bölgesel önemi ile ilgili olarak bk. Lima ve Hirst (2006), "Brazil as an Intermediate State and Regional Power: Action, Choice and Responsibilities", *International Affairs*, 82, Vol I, s: 21-40.

işsizliğin artmasına neden olmuştur. Buna rağmen beş yıl sonra büyüme oranları hızla artmış, günümüzde de ABD yatırımları için oldukça iyi bir ev sahibi haline gelmiştir. 2006'da Bush Hindistan'ı ziyaret etmiş ve ülkenin sadece iktisadi anlamda değil askeri anlamda da gücünde artış olduğunu ifade etmiştir. Ancak Hindistan'ın yeni hegemon olması mümkün değildir. Öncelikle küresel ekonomi açısından değerlendirildiğinde ülke ekonomisi hâlâ oldukça küçüktür. Hindistan'da yaşam standartları oldukça kötü durumdadır. GSYH'si en yakın rakibi olan Çin'in oldukça gerisindedir. Hindistan da Çin gibi küresel ekonomide bir süper güç (özellikle bölgesel bir güç) olmayı başarabilir ancak ABD gibi bir hiper güç olması mümkün gözükmemektedir. Ülke ABD'ye rakip olmaktan çok onunla işbirliği halindedir (Chua, 2007: 311-312; 317).

Yeni düzende Rusya Federasyonu'nun hegemon olarak öne çıkacağı da oldukça sık vurgulanmaktadır. Rusya Federasyonu'nun çıkarlarının ABD'nin çıkarları ile ters düştüğü ve yeni hegemonun O olacağı da sık sık ileri sürülmektedir. Soğuk Savaş'ın ardından Sovyet Rusya eski gücünü sürdüremediği için ABD'nin gücüne meydan okuyamamıştır. Etkin bir para ve maliye politikası oluşturma sürecinde rekabetle karşı karşıya kalan endüstrisini yapılandırmaya çalışırken artık ABD için bir tehdit oluşturamaz hale gelmiştir (Black, 2004: 143-144). 1989-1991 döneminde Sovyetler Birliği'nin çökmesi ve küresel neoliberalizmin zaferi, komünizmin yayılacağı endişesini ortadan kaldırmıştır. Doğu Avrupa'da kapitalist restorasyona karşı sol kesimden bir direnç oluşmamış, bir taraftan yeni politik elitler tarafından neoliberal bağlar güçlendirilirken diğer taraftan Avrupa Birliği, NATO, OECD, IMF, DTÖ, Dünya Bankası gibi ulusötesi kurumlar da sürece destek olmuşlardır (Radice, 2007: 34).

Rusya Federasyonu henüz yükselen bir güç değildir. Daha çok 1980'ler ve 90'lardaki eski gücüne dönmenin yollarını aramaktadır. Ayrıca Rusya Federasyonu'nun uyguladığı dış politika bölgesel nitelikte olup daha çok dağılmadan önceki Sovyet devletlerini etkisi altına almaya yöneliktir.

Rusya Federasyonu'nun dış politikası daha çok kayıplarını azaltmak ve mevcut durumunu sürdürmek üzerine kuruludur. Rusya Federasyonu'nun yeni hegemonik güç olamayacağı açıktır. Ayrıca ülkenin ABD ile olan ilişkileri de ABD'nin tahakkümünde ve hiyerarşik olarak bu ülkenin çıkarları doğrultusunda ilerlemektedir (MacFarlane, 2006: 56-57).

SSCB'nin yıkılmasının ardından Rusya Federasyonu uluslararası sistemdeki gelişmeleri tek başına yönlendirme yetenek ve iradesine sahip bir güç olma özelliğini yitirmiş, eski "sosyalist" coğrafyanın kapitalist sisteme eklemlenme süreci başlamıştır. Rusya Federasyonu henüz bu süreci tamamlamış değildir (Tellal, 2010: 194; 230). Bu nedenle ülkeyi bu koşullarda haliyle potansiyel hegemon olarak değerlendirmek yanlış olacaktır.

Tablo 23'de de görüldüğü üzere BRIC ekonomileri, insani gelişmişlik endeksi açısından dünya ortalamalarına yakın olmakla birlikte ABD ile karşılaştırıldığında oldukça gerilerdedir. BRIC ekonomilerinin birlikte veya ayrı ayrı, hegemon olması mümkün gözükmemektedir. Ayrıca bu ülkeler belirli bir iktisadi canlılığı simgelemek adına bir araya yan yana getirilmektedir. Birlikteliklerinin belli bir strateji dahilinde olgunlaştığını söylemek için ortadan güçlü bir kanıt yoktur.

Tablo 23: 1980-2010 Arası Seçilmiş Ülkelerin İnsani Gelişmişlik Endeksleri

Yıllar	Çin	Brezilya	Rusya Federasyonu	Hindistan	ABD	Dünya
1980	0.404	0.549	-	0.344	0.837	0.558
1990	0.490	0.600	-	0.410	0.870	0.594
2000	0.588	0.665	0.691	0.461	0.897	0.634
2005	0.633	0.692	0.725	0.504	0.902	0.660
2009	0.674	0.708	0.747	0.535	0.906	0.676
2010	0.682	0.715	0.751	0.542	0.908	0.679
2011	0.687	0.718	0.755	0.547	0.910	0.682

Kaynak: UNDP, <http://hdr.undp.org/en/data/profiles> adresinden oluşturulmuştur (Erişim tarihi 24.05.2012).

Dikkate değer bir diğer husus söz konusu ülkelere giren ve ülkelere çıkan doğrudan yabancı yatırımlarla (DYY) ilgilidir. 2011 yılı itibariyle bu ülkelere giren DYY stok değeri sırasıyla Brezilya'da 669669,9 milyon dolar, Çin'de 711802 milyon dolar, Hindistan'a 201723,9 milyon dolar ve Rusya'ya 457474 milyon dolar iken ABD'ye giren DYY stok değeri 3509359 milyon dolar ile BRIC ekonomilerinin toplamından 1.7 kat daha fazla gerçekleşmiştir¹⁰⁴.

Çin'in kimi ekonomist ve uluslararası ilişkiler teorisyenlerince geleceğin en güçlü hegemon adayı olarak görüldüğü için ayrı bir alt başlık altında incelenmesi daha uygun olacaktır. Aşağıda Çin'in olası hegemonyası irdelenmiştir.

4.8.3. Çin Yüzyılı Mı?

Michael Elliott 22 Ocak 2007'de Time dergisinde, dünyanın gelecekteki gücü olarak Çin'i göstermiş, bu yüzyılda ABD'nin gücünün görece olarak gerileyeceğini ve Çin'in yükseleceğini ileri sürmüştür. Pek çok kesim tarafından XXI. yüzyılın Çin yüzyılı olacağı savunulmaktadır. Gerçekten de XX. yüzyılın son çeyreğinde Çin'in iktisadi dönüşümü oldukça etkileyici görünmektedir. 1978 yılında kişi başına geliri 230 dolar ile dünyanın en düşük kişi başına gelir düzeyine sahip bir ülke iken, dünya çapında yaşanan 2008 krizine rağmen ülkenin 2011 yıllık büyüme oranı % 9.1 olarak gerçekleşmiş, dünyada hiçbir ülkenin ulaşamadığı düzeylere ulaşmıştır (Chua, 2007: 287).

Çin'in iktisadi ve demokratik anlamdaki gelişimi dünya sistemi üzerinde büyük bir etki yaratmış, ülkedeki sınırsız(!) emek arzı merkez ülkelerdeki çok uluslu şirketlerin (ÇUŞ) dikkatini çekmiş, bu yabancı yatırımlar da Çin ekonomisinin büyümesine ivme kazandırmıştır (Hung, 2008: 149-150).

¹⁰⁴ BRIC ekonomilerine ve ABD'ye giren-çıkan DYY (1980-2011) için bk. Ek IV ve EK V.

2003'de Çin doğrudan yabancı yatırımların en çok tercih edildiği ülke haline gelerek ABD'yi geçmiştir. Çin artık yalnız oyuncak ve ayakkabı gibi emek yoğun sektörlerde baskın değildir. Günümüzde bu ülke televizyon, DVD, telefon gibi teknoloji yoğun mallarda bir numaralı üretici olmuş; hatta bilgisayar çipi, otomobil, jet mühendisliği, askeri silahlar üretiminde de mesafe kat etmiştir (Chua, 2007: 287-288).

Aşağıdaki tabloda Çin ve ABD'ye olan doğrudan yabancı yatırımlar yer almaktadır. 2005 yılında her iki ülkeye de giren doğrudan yabancı yatırımlar ülkeden çıkan yatırımlardan oldukça yüksekken; 2007'den itibaren ABD menşei şirketlerce diğer ülkelere yapılan yatırımlar ülkeye girenden fazla olmaya başlamıştır. Bu durum DYY'lerin ev sahipliği anlamında gözlerin Çin'e çevrilmesinde önemli bir etkidir.

Tablo 24: ABD ve Çin'deki Doğrudan Yabancı Yatırımlar 2005-2010 (Milyar Dolar)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Çin (Giriş)	72 406	72 715	83 521	108 312	95 000	105 735
Çin (Çıkış)	12 261	21 160	22 469	52 150	56 530	68 000
ABD (Giriş)	104 773	237 136	215 952	306 366	152 892	228 249
ABD (Çıkış)	15 369	224 220	393 518	308 296	282 686	328 905

Kaynak: World Invest Report, http://unctad.org/en/docs/wir2011_embargoed_en.pdf s:187;189 (Erişim tarihi 18.05.2012).

Çin 2004 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olduktan sonra yatırım, ticaret, finans politikalarını ve politik kararlarını çok uluslu şirketlerin küresel ihtiyaçları doğrultusunda belirlemeye başlamıştır. Ekonomisinin çarpıcı büyümesi, ülkenin ABD'ye, AB'ye ve Japonya'ya meydan okuduğu şeklinde yorumlanmaktadır. Çin'in yükselen bir güç olduğu inancı, ülkenin endüstri, finans ve ihracat sektörlerinde ÇUŞ'ların daha hızlı büyümesine, kontrolü ele almalarına ve uluslararası yatırımlara ev sahipliği yapmalarına dayanmaktadır. Ancak bu iddia çok gerçekçi temellere sahip değildir. Ayrıca

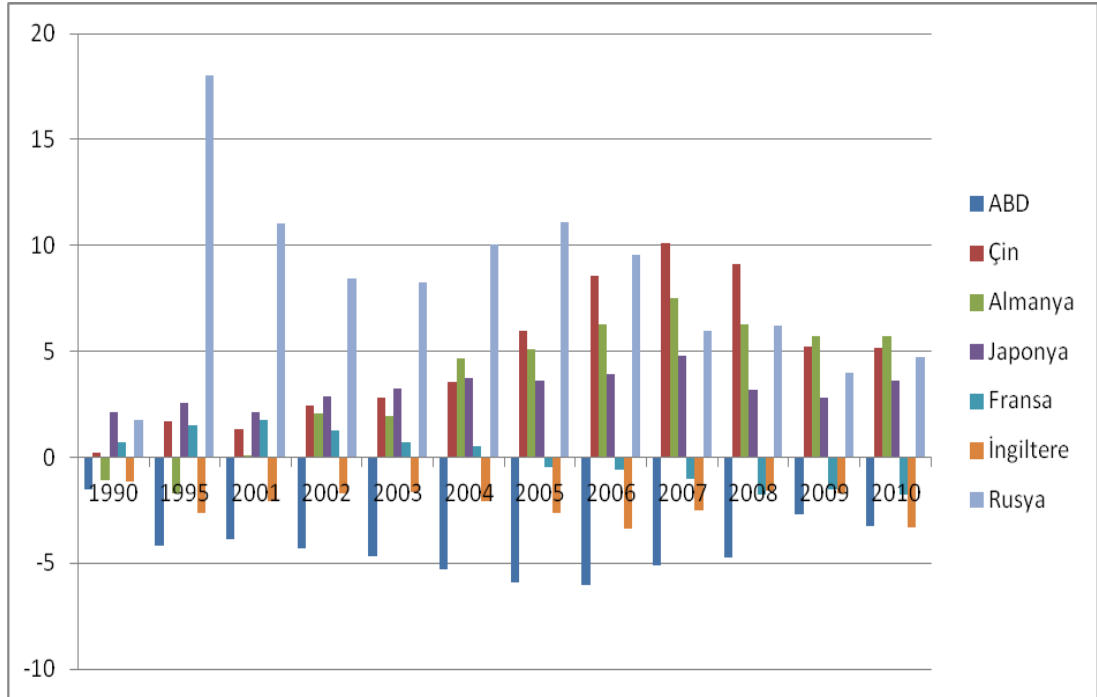
Çin'in büyüme performansı coğrafi alan ve işgücüyle¹⁰⁵ sınırlıdır. Çin'deki sermaye birikimi, merkezileşme ve bölüşümden nüfusun çok sınırlı bir kesim yararlanmaktadır (Petras, 2007: 425-426).

Çin'de gelir dağılımı oldukça adaletsiz bir yapı sergilemektedir. Bu konuda önemli bir indeks olan Gini katsayısının 1981'deki değeri 0.31 iken, 2005'de 0.42'ye yükselmiş, Çin'de Gini katsayısı 2000-2011 yılları arasında ortalama yıllık % 41.5 olarak gerçekleşmiştir (UNDP, 2011, s: 29).

Ayrıca ülkede parasız eğitim ve sağlık, ücretli izin, emeklilik gibi hakların kısıtlanmasının ardından halkın yaşam standartları oldukça düşmüştür. Elektrik, su, enerji gibi devlet eliyle ücretsiz sağlanan hizmetlerin sonlandırılması halkın yaşam maliyetlerini oldukça yükseltmiştir. Ayrıca emeğin aşırı sömürülmesi, iş garantisinin olmayışı, çalışma saatlerinin çok uzun oluşu vb. nedenler işçilerin fiziksel ve psikolojik olarak da yıpranmalarına hatta ölümlere neden olmaktadır (Petras, 2007: 427).

Çin'in yükselişinin ABD'nin politik otonomisini ve gücünü kısıtladığı doğrudur. Ancak iki ülke arasındaki ilişkinin açık bir simbiyoz olduğu ortadadır. Çin'in ihracat odaklı ekonomisi, ABD'nin borçla finanse edilen ve gayrimenkul köpükleri ile uyarılan tüketim talebine bağımlıdır. Irak ve Afganistan savaşlarına yapılan harcamalar dâhil ABD'nin tüketimi, dev cari açığının başta Çin olmak üzere, Doğu Asya ülkelerinin cari fazlaları tarafından finanse edilmesine bağlıdır (Gökten, 2011: 119). Aşağıdaki şekilde görüldüğü gibi ABD sürekli cari açık vermektedir. Bu cari açık bilindiği üzere büyük ölçüde Çin'in cari fazlası yoluyla dengelenmektedir.

¹⁰⁵ 1992'den sonra Çin'de yönetici elitler kitlesel olarak özelleştirmeye gittiler. Devlet sektöründe çalışan milyonlarca işçi işten çıkarılmıştır. İstihdam edilmeye devam edilenler sağlık, barınma, iş güvenliği gibi sosyalist haklardan mahrum bırakılmışlardır. Mao döneminde kırsal kesimin temel ihtiyaçları büyük ölçüde karşılanırken, kırsal kesimdeki özelleştirmeler ve komünlerin tasfiyesi halkın sağlığını ve eğitim sistemini bozmuştur. Kentlerde işlerinden çıkarılan emekçi sınıf ve işgücünün sağladığı artık Çin "mucizesinin" temelini oluşturmaktadır. Bk. Li (2008), *The Rise of China and the Demise of the Capitalist World-Economy*, London, Pluto Press. s: 70.

Şekil 7: 1990-2010 Arası Seçilmiş Ülkelerin Cari İşlemler Dengesi (GSYH%)

Kaynak: UNCTAD, <http://www.unctadstat.unctad.org>'dan tarafımızca oluşturulmuştur (Erişim tarihi 18.05.2012).

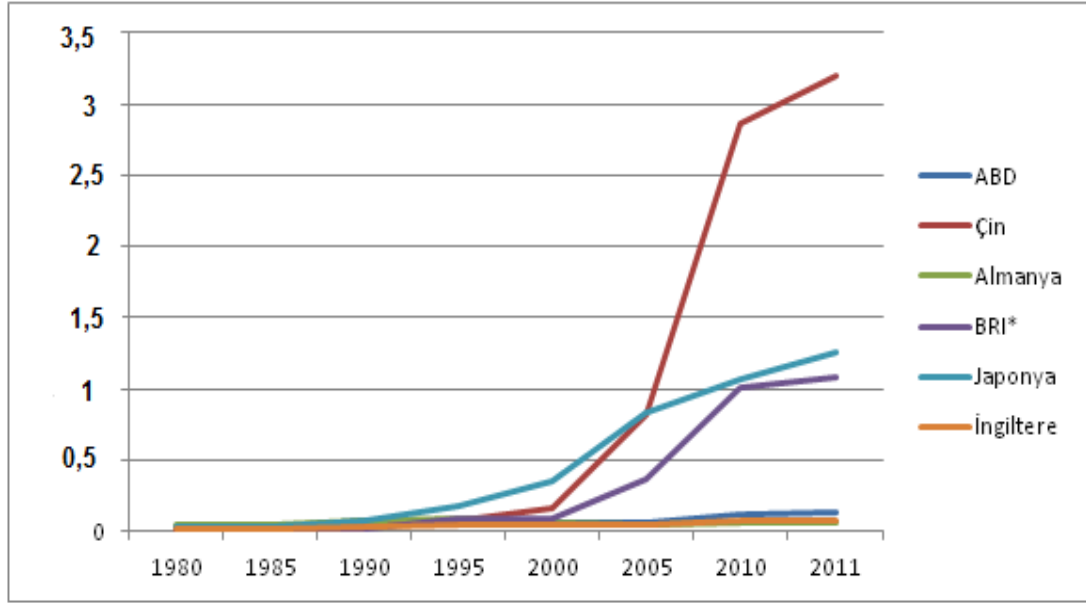
ABD ve Çin ekonomileri incelendiğinde iki ülke arasındaki karşılıklı bağımlılık dikkat çekicidir. ABD Çin'in en büyük pazarı iken Çin de ABD'nin en büyük kreditörü olarak işlev görmektedir (Tabb, 2009: 132). Aşağıdaki tabloda görüldüğü üzere ABD ithalatında en büyük paya sahip olan ülke Çin olup, Çin en yakın takipçisi olan AB üyesi ülkenin toplamından 2.9 milyon dolar fazladır. Bu durum Çin'in pazar açısından ABD'ye ne kadar bağımlı olduğunu bir göstergesidir.

Tablo 25: ABD ve Çin'in İthalat ve İhracat Partnerleri (2010)

	ABD	ÇİN
Cari İşlemler Dengesi	-470 899 (Milyon Dolar)	305 370 (Milyon Dolar)
İhracat Yaptığı Ülkeler (%)	Kanada 19.4 AB(27) 18.8 Meksika 12.8 Çin 7.2 Japonya 4.7	AB(27) 19.7 ABD 18.0 Hong Kong 13.8 Japonya 7.7 Kore 4.4
İthalat Yaptığı Ülkeler (%)	Çin 19.5 AB(27) 16.6 Kanada 14.2 Meksika 11.8 Japonya 6.3	Japonya 12.7 AB(27) 12.1 Kore 9.9 Tayvan 8.3 Çin 7.7

Kaynak: <http://stat.wto.org/CountryProfile/> adresinden oluşturulmuştur (Erişim tarihi 11.05.2012).

Karşılıklı bağımlılığın bir diğer kanıtı aşağıdaki şekilde yer almaktadır. Aşağıdaki şekilde de görüldüğü üzere en yüksek döviz rezervine sahip olan ülke Çin'dir (3.2 trilyon dolar). Bu anlamda Çin, ABD'nin finansal istikrarına bağımlıdır. ABD'de tüketimini borçla finanse ettiği için Çin'in tasarruflarına bağımlıdır. Aralarında karşılıklı bağımlılık olan ülkelerden Çin'in yükselişinin ve ABD'nin de elde ettiği konumunu sürmesi, iki ülkenin birlikte hareket etme kapasitesine bağlıdır.

Şekil 8: Seçilmiş Ülkelerin Altın Hariç Döviz Rezervleri (Trilyon Dolar)

Kaynak: <http://data.worldbank.org/indicator/FI.RES.XGLD.CD/countries?display=default> adresinden oluşturulmuştur (Erişim tarihi 13.05.2012).

* Brezilya, Rusya Federasyonu ve Hindistan'ın toplam döviz rezervi

Yaşanan 2008-2009 krizi, Soğuk Savaş sonrası ABD ve Çin'in iktisadi anlamda ortak yaşam ilişkisini öne çıkaran yaklaşımların haklılığını ortaya koymuştur. 2008 krizine gelindiğinde iki ülke arasında ucuz kredi, düşük faiz oranı ve varlık balonu modeli işletildiği görülmüştür. 2008 krizi Çin'in büyüme modelinin çökmeye başladığını göstermiştir. Resmi tahminler ülkenin 2012 yılında %7.6 büyüyeceğini öngörmektedir. Bu ve benzeri oranların birkaç yıl daha sürmesi yüksek bir olasılıktır. Bu gelişme çift rakamlı büyüme oranlarına alışkın olan Çin ve bu ülkenin talebine bağımlı olan Doğu Asya ülkeleri için iyi bir haber değildir. Çin ihracatına olan dış talep ve ihracat kapasitesi arasındaki fark giderek artmakta, aşırı yatırım sorunu kendini göstermektedir (Gulick, 2011: 20; BBC, 2012).

ABD ekonomisi, Çin ekonomisinin kalkınmasına ve istikrarına oldukça bağımlıdır. Bu simbiyoz ABD için bir potansiyel tehlike olarak yorumlanabilir ancak Çin, ABD'nin yerini alacak hegemonik güç olmaktan henüz oldukça uzak görünmektedir (Beeson, 2009: 110-111).

Ayrıca ifade edilmelidir ki Çin'in, ABD'nin hegemonyasına meydan okumak veya hegemonik güç olmak gibi bir çabası da bulunmamaktadır. Ülkenin amacı içeride ve dışarıda barışçıl bir yükseliş gerçekleştirmektir. Çin'in bu dış politikası ABD'ye karşı bir tehdit oluşturmamaktadır (Deng, 2001: 359-362).

Arrighi, Çin'de yaşanan dönüşüme oldukça iyimser bakmakla birlikte Çin mucizesi ile ilgili öngörülerde ihtiyatlı olmanın gerektiğini savunur. İlk olarak Çin'in iktisadi gelişmesi, gelir eşitsizliklerindeki artışı beraberinde getirmektedir. Dünyada gelir eşitsizliklerini en yüksek olduğu ülkelerden biri Çin'dir. İkinci olarak Çin'in iktisadi büyüme hızı, sürdürülebilir kalkınma patikasıdaki fakir ülkeler için zararlı olmuştur. Enerji tasarrufu üzerine kurulu olan Doğu Asya üretim patikası, enerji tüketimi patikasına girmiştir. Üçüncü ve en önemlisi Çin'in dünyanın en güçlü devleti olmak gibi bir beklentisinin olmamasıdır. Çin ABD'nin yerini almak adına herhangi bir çaba sarf etmemektedir (2005(c): 139-140).

Çin henüz ABD'ye ve Avrupa'ya meydan okuyacak bir pozisyonda değildir. Çin'in ABD'yi geçebilmesi için liberal düzenin gerektirdiği politik ve kurumsal dönüşümü tam olarak gerçekleştirmesi gerekmektedir. Ayrıca neoliberal düzenin tüm getirilerinden yararlanan Çin ve diğer ülkeler açısından post neo hegemonik düzenin getirileri açık değildir. Son olarak yaşanan 2008-2009 krizi ABD merkezli neoliberal tarihsel bloğun devamını sağlamış, bu süreçte Çin de küresel kapitalist ekonomiye iyice eklemlenmiştir. Görünen o ki kriz, yeni post-Amerikan hegemonyayı üretmiştir (Saull, 2012: 336).

Yukarıda belirtildiği üzere Çin ve ABD arasındaki ilişki bir meydan okuma veya çatışma halinden çok "çıkar birliği" şeklindedir. Bu iki ülke arasındaki ilişki maddi gücün dönüşümü ile açıklanacak kadar basit değildir. Gelecekte iki ülkenin başarısı diğer devletlerin rızasına ve ortak hareket etmelerine bağlıdır (Clark, 2011: 28).

Bununla birlikte Çin'in potansiyel hegemon olduğunu, bu konumu elde etmek için mutlaka bir hamle yapacağını ileri süren kuramcılar da mevcuttur. Bu düşüncenin önemli bir temsilcisi olan Mearsheimer'a göre en tehlikeli senaryo, Çin'in Doğu Asya'da bölgesel hegemon olmasıdır. Bunun yolu ekonomisini hızla modernize etmesinden geçmektedir. Bu gerçekleştiği takdirde Çin sadece üretimde lider olmakla kalmaz dünya çapında hegemon da olur (2001: 401-402).

Arrighi, Mearseimer'ın aksine Çin'in önemli bir bölgesel güç haline geldiğini, AB ile stratejik işbirliğine girerek AB tarafından Çin'e teknoloji ve ekipman temin edildiğini savunur. Dünya düzeninde bir "Çin-Avrupa" eksenini doğmaktadır. Bununla birlikte Çin, Doğu Asya'da ABD tahakkümüne bir alternatif haline gelmiştir. (2005(a): 76; 79-80).

Sonuç olarak Çin'in ABD hegemonyasının yerini almak gibi bir eğilimi ve hatta potansiyeli yoktur. Ülke gelişmişlik ve gelir dağılımı açısından halen dünya ortalamasının altında yer almaktadır. Çin'in büyümesi büyük ölçüde başta ABD olmak üzere büyük kapitalist ülkelerin tüketim talebine bağlıdır. Ayrıca sınırsız kabul edilen işgücünün de bir sınırı bulunmaktadır. Sistem daha ucuz işgücünün olduğu yeni bir yer keşfettiği anda yatırımlar Çin'den ayrılacaktır. Ucuz işgücünün dışında Çin'i doğrudan yabancı yatırımlar için cazip kılan fazla bir etken bulunmamaktadır. Görünen o ki ülkenin asıl amacı yeni hegemon olmak değil sisteme entegre olabilmektir. Bir ülkenin hegemon haline gelmesi için üretim sistemi ve kurumları, kültürü, parası vb. ile dünyaya egemen olabilmesi, bunu askeri güç ile de destekleyebilecek kapasitede bulunması gerekmektedir. Yani Çin'in yeni hegemon olacağını iddia etmek şu an itibari ile pek mümkün görünmemektedir.

Bununla birlikte Çin, Hindistan ve Brezilya gibi yükselen güçlerin G20 sistemdeki küresel rolleri artmış olması dikkat çekicidir. ABD'nin tek başına küresel ekonomiyi kurtarması mümkün olmayacağı için Çin, Hindistan, Brezilya ve diğer yükselen ekonomilerin uluslararası düzlemde büyümenin

söz konusu ülkelerin hükümet politikalarına, iç talep artışlarına bağlı olduğunun farkına varmalarına ve sistemin devamı adına hareket etmelerine bağlı olduğu unutulmamalıdır (Hampson ve Heinbecker, 2011: 299-300; 302).

4.8.4. Avrupa Birliği Hegemonyası Mümkün Mü?

Avrupa Komisyonu tarafından “Gündem 2000” de, Birliğin dünya düzenindeki etkisinin ve rolünün arttırılmasının gerekliliği ile barış, güvenlik, insan hakları, demokrasi gibi alanlarda gelişmekte olan ülkelere “destek olunmasına” vurgu yapılmıştır. Peki AB gerçekten nasıl bir aktördür? Bölgesel bir güç mü yoksa dünya düzenini yönetecek potansiyel bir güç müdür? (Beyer, 2010: 48).

Soğuk Savaş yıllarında o dönemki adı ile Avrupa Topluluğu, bir taraftan Sovyetler Birliğine karşı ABD’ye iktisadi ve askeri destek sağlayarak Soğuk Savaş’ın bir parçası olurken; diğer taraftan bölgesel düzeyde yeni bir yönetim metodu geliştirmiştir. Soğuk Savaş’ın sona ermesinin ardından Avrupa Birliği’nin nasıl bir rol üstleneceği, ABD’ye destek olmaya devam mı edeceği yoksa Avrupa’da bir süper güç olmak adına mücadeleye mi gireceği kısaca küresel düzenin yeni küresel güç dengelerinde nerede duracağı merak uyandırmıştır. Bu konuda a) AB’nin ya ABD’ye meydan okumaksızın bölgesel bir güç olarak devam edeceğine b) ABD’nin liderliğine meydan okuyacağına c) alternatif bir sistemle kendi içinde devam edeceğine dair ortaya atılan üç temel senaryo bulunmakla birlikte ülkenin ABD’ye meydan okuyarak sistemin yeni süper gücü olacağı şu an itibarıyla çok olası gözükmemektedir. AB küresel olmaktan ziyade bölgesel düzeyde bir “sivil güç” oluşturabilir (Mauil, 2005: 776-777).

Birliğin genel yapısı incelendiğinde analizimizde kullandığımız yeni bir üretim tarzı, toplumsal ilişkilerin ve sınıfların yeniden belirlendiği ve bunun

dünya ölçeğinde yayılacağı bir yapı arz etmediği görülmektedir. Ayrıca Birliğe üye 27 ülke arasında büyük gelişmişlik farklılıkları bulunmaktadır. Yaşanan 2008 krizinin ardından üye ülkelerin bir kısmı iflasın eşiğine gelmiş, parasal birlik çatırdamaya başlamıştır. Böyle bir yapı arz ederken Birliğin küresel bir güç haline gelmesi çok olası değildir. Ancak Birliğin bölgesel düzeyde egemen bir yapı arz ettiğini söylemek yanlış olmaz.

Yakın zamana kadar AB'nin tek bir piyasa ve ortak para ile durdurulamaz bir yükselişe geçtiği düşünülmekteydi. 2001 yılının başlarında ABD'de yaşanan patlamadan beri AB'ye üye devletlerin hiçbirisi dünya ekonomisinde istikrarı sağlayamamıştır. Siyasi alanda ABD'nin "teröre karşı başlattığı savaş", AB'ye üye devletlerin ulusal politikalarınca belirlenen güvenlik ve dış politikalarının yerini almıştır. AB'nin ABD'nin dış politikasına karşı durabileceği ve hatta ona meydan okuyabileceği iç tutarlılığa sahip bir dış politikası bulunmamaktadır. AB elbette ki ABD'nin hegemonyasına meydan okuyabilir, ancak Avrupa temelli yeni bir hegemonik düzenin ABD hegemonyasının yerini alabilmesi için AB'nin dünya ekonomisini idame ettirecek ulusötesi kurumlar oluşturması gerekmektedir (Schmidt, 2003: 41-42).

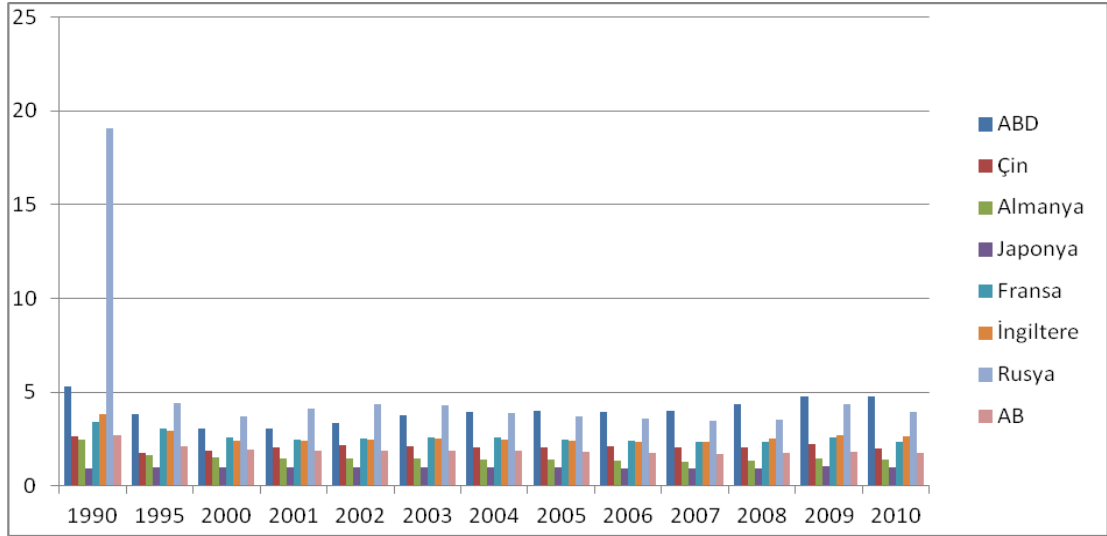
1944'de kurulan ve günümüze kadar faaliyetlerini sürdüren Dünya Bankası ve IMF ile "yeni Bretton Woods mu?" sorusunu akıllara getiren G20, halen ABD liderliğinde onun sistemdeki konumunu sürdürebilmesi adına faaliyet yürüten ulusötesi oluşumlardır. Bu kurumların varlığını sürdürdüğü bir dünyada ABD hegemonyasının yerini alma gayretiyle hareket edecek bir ülkenin ya da birliğin hegemon olabilmesi ve bunu sürdürebilmesi çok mümkün gözükmemektedir.

Gill Avrupa hegemonyasının olanakları doğrultusunda ABD'nin küresel hegemonyasının yerini almasının çok olası olmadığını savunur. Gücün ulusötesileşmesine ve küreselleşmesine, Avrupa ekonomilerinin büyük oranda uluslararası ticarete ve üretime bağımlılıklarının artmasına ve AB'nin

üye sayısının her geçen gün artmasına rağmen Birliğin gelecekte ABD ve Japonya'ya göre daha fazla pazarlık gücüne sahip olması zor görünmektedir (1992: 189-190).

İfade edilmelidir ki Avrupa Birliği toplumsal bir model oluşturmaktan ziyade ticari bir blok kurmayı başarmıştır. Bu bağlamda ABD'nin gücüne ancak ticari bir boyutta meydan okuyabilir. ABD hegemonyasına meydan okuyabilmek için var olan kapitalist sisteme karşı "devrimci" bir değişimi gerektirmektedir ki bunun AB liderliğinde gerçekleşmesi en azından bu dönemde olası değildir (Schmidt, 2003: 54). Son olarak ifade edilmelidir ki küresel düzende ülkelerden herhangi birinin veya Birliğin alacağı karar tüm sistemdeki ülkeleri etkisi altına alacaktır. Bu nedenle ABD'nin mevcut hegemonyasını en azından daha da geriletmemesi ve sürdürebilmesi için AB'nin de rızasını alması önemlidir.

Sonuç olarak belirtilmelidir ki küresel düzen ve ulusötesi yapılanmanın bir sonucu olarak sistem tek bir ülkenin tahakkümünde ilerleyemez. ABD hegemonyası özellikle 2000 sonrası biçim değiştirmiş zora daha çok başvurmaya başlamıştır. Aşağıdaki şekilde seçilmiş ülkelerin savunma harcamaları yer almaktadır. Görüldüğü üzere 1990'da en yüksek düzeydeki savunma harcaması Sovyet Rusya'ya ait olup 1991'de Sovyet Bloğu'nun yıkılmasının ardından ülkenin savunma harcamaları gerilemiştir. Özellikle 2001'de 11 Eylül Saldırısı ve 2003'deki Irak Savaşı'nın ardından ABD'nin savunma harcamalarının artış gösterdiği, 2004'ten itibaren de en yüksek düzeyde harcamaların ABD tarafından yapıldığını göstermektedir. Bu durum ABD hegemonyasının giderek baskı unsurlarına daha fazla başvurduğunun da bir göstergesidir.

Şekil 9: 1990-2010 Arası Seçilmiş Ülkelerin Savunma Harcamaları (GSYH %)

Kaynak: UNCTAD, <http://www.unctadstat.unctad.org>'dan tarafımızca oluşturulmuştur (Erişim tarihi 18.05.2012).

Ancak sistemin bir gücün zor dayatması altında ilerleyemeyeceği çok açıktır. Bunun nedeni küresel düzende yapılacak her hamlenin tüm düzende etki yaratacak olmasıdır. ABD; AB'nin, BRIC ekonomilerinin, G20'nin ve Çin ve hatta sistemde adı geçen diğer ülkelerin desteğini almadan sadece baskı unsurları üzerinden tahakkümünü sürdüremez. ABD'nin iki yolu vardır ya görece zayıf bir pozisyonla düzeni korumak adına işbirliğine gitmek ya da çözülmeyi kabul etmek.

SONUÇ

Özellikle 1970’li yılların sonlarından itibaren kapitalizm köklü bir değişime sahne olmuş, Keynesyen refah devleti tasfiye edilmiş ve neoliberalizm küresel kapitalizmin bir biçimi haline gelmiştir. 1989’la başlayan sosyalist devletlerin çöküş sürecinin ardından eski Doğu Bloğu’nun ve Çin’in küresel kapitalizme eklemlenmesiyle birlikte kapitalizmin mekânsal yayılmasının zirvesine ulaşılmıştır. Söz konusu dönemde sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi, devletin iktisadi rolünün minimize edilmesi ve sosyal devletin sona ermesi, özelleştirme, ademi merkezileşme ve serbestleşme, sistemin devamı adına benimsenen en önemli politikalar olmuştur. Sözü edilen dönemde ABD, 1940’ların ortalarından itibaren kurduğu hegemonyasını sürdürüebilmek adına verdiği savaşta büyük kazanımlar elde etmiştir. 2008’e gelindiğinde ABD’de mortgage piyasasının çöküşünün hemen akabinde tüm dünyada üretim ve ticarete önemli ölçüde gerileme yaşanmış, ABD’nin hegemonyasının sonuna gelindiğine yönelik tezler, güncel ve akademik tartışmaların odağına yerleşmiştir.

ABD hegemonyasının gerilediği günümüzde ülkenin hegemonyasının sonuna mı gelindiği, yada aşınmakta olan ABD hegemonyasının yerini hangi ülke veya birleşmelerin alacağı literatürdeki tartışmalı niteliğini uzun bir süre daha koruyacağına benzemektedir. ABD hegemonyasının geleceğine dair öngörülerde bulunabilmek için hegemonyanın tarihine bakılmasında yarar vardır görüşünden yola çıkan bu çalışmanın temel hareket noktası hegemonik dönüşümün kaynağına giderek geleceğe ışık tutabilmektir. Aksi bir yaklaşım, ülkenin geleceği ile ilgili “kâhinlik” yapmaktan ileri gidemeyecektir. Özetle bu çalışma hegemonyanın gelecekteki izlerini geçmişten yola çıkarak aramaktadır.

Hegemonik ilişkilerin ortaya konulabilmesi için ilk önce kavramın doğru bir biçimde belirlenmesi gerekmektedir. Çünkü kavramı realistlerin

dayandırdığı şekilde “güç” ile veya kurumsal liberalizmin dayandırdığı gibi “ulusötesi kurumlarla” açıklamak çalışmayı bambaşka yerlere götürecektir, bambaşka sonuçlara ulaşılabilecek ve bu sonuçlara ulaşırken kullanılan araçlar da farklılaşacaktır. Bu bağlamda çalışmada kullanıldığı şekliyle hegemonya kavramı Cox’un ifade ettiği gibi üretim tarzı ile toplumsal yapıda ortaya çıkan değişim ve onun dünya ölçeğinde yayılımını ifade edecek şekilde kullanılmaktadır.

Çalışmada eleştirel teorisinin argümanlarının benimsenmesindeki en önemli neden, realist/neorealist teori ve kurumsal liberalizmin her ikisinin de yöntem olarak pozitivizmi benimsemiş olmalarıdır. Her iki teorisinin de Lakatoş’un ifadesiyle katı çekirdeği aynıdır. Bu teoriler değişmeyen, genel geçer kurallarla hegemonyayı açıklamaya yönelmişler, ancak görüldüğü üzere her üç hegemon devletin hegemon olma süreçlerinde de değişimin belirleyici olduğu görülmektedir. Bu ülkelerde üretim tarzında ortaya çıkan değişim toplumsal yapıyı belirlemiş, ülkeler yeni bir sistemle dünyaya egemen hale gelmiştir. Birleşik Eyaletler’de ortaya çıkan manüfaktür tipi üretim, toplumsal yapıda da tüccar-kapitalist ve proletaryanın doğuşuna sahne olmuş ve ülke “ticari kapitalizm” ile hegemonyasını ilan etmiştir. İngiltere örneğinde sanayileşme burjuva sınıfı ve proletaryayı üretmiş, “sanayi kapitalizmi” ile ülke sisteme hâkim olmuştur. ABD hegemonyası incelendiğinde ise durumun değişmediği gözlenmiştir. Fordist üretim tarzı uluslararası kapitalist sınıfı ve uluslararası proletaryayı doğurmuş, “liberalizm” ABD’nin hegemon olmasını sağlamıştır. Hatta ilginç bir biçimde ABD, ulus ötesi yönetici sınıf-ulusötesi emekçi sınıf ve postfordist üretim tarzı ile neoliberal hegemonyasını oluşturmayı da başarabilmiştir.

İkinci olarak realizm ve liberal kurumsal ekolün her ikisi de analizlerinin merkezine devleti koyar. Buna göre sistemdeki en önemli aktör devlettir. Her iki okul da analizlerini, faaliyetlerini bireysel çıkarları doğrultusunda gerçekleştiren rasyonel bireylerden ve rasyonel devletten bahseder. Ancak söz konusu okulların analizlerinin merkezine devleti koymaları özellikle

neoliberal düzenle birlikte ortaya çıkan ulus ötesi yapıya sahip olan dünya düzenini açıklamakta yetersiz kalmıştır. Ayrıca hegemonyayı devletler arası ilişkilerle açıklamak gücün toplumsal temellerini, sınıflar arasında ortaya çıkan değişimi ortaya koymada da yetersiz kalmaktadır.

Son olarak her iki ekolün de temel hareket noktası olan insanların doğası gereği bencil olduğu ve bireysel çıkarları doğrultusunda hareket ettikleri varsayımı ispatlanamaz, genellenemez bir varsayımdır. Ayrıca analiz birimi, tek tip kabul edilecek bireyden ziyade sınıflar arası ilişkiler şeklinde belirlenmelidir. Bu nedenlerden ötürü hegemonik ilişkilerde ortaya çıkan dönüşüm eleştirel teoriden hareketle ortaya konulmuştur.

Bu çalışmanın konusu 1870'den günümüze hegemonyadaki dönüşüm olmasına rağmen, dönüşümün ortaya konulabilmesi için ilk hegemonia kadar gidilmesi gerekmiştir. Ayrıca ilk hegemon devlet olarak Birleşik Eyaletler'in kabul edilme nedeni eleştirel teoride hegemonya kavramının kapitalist sisteme özgü olmasıdır. Bu nedenle çalışma 1590'ların Birleşik Eyaletler'inden başlatılmış, sistem de bir dünya sistemi olarak değil dünya sistemlerinden biri olan kapitalist sistem şeklinde ele alınmıştır. XVI. yüzyılın sonlarından itibaren oluşmaya başlayan modern devlet yani kapitalizm sürekli gelişmiş ve evrim geçirmiştir. Sistem kendisini yeniden üretecek iktisadi, toplumsal ve politik yapıyı bu bağlamda biçimlendirmiş ve gerekli kurumların oluşturulmasıyla da bunu desteklemeyi bilmiştir. Hegemonya da varlığını borçlu olduğu kapitalist sistem gibi değişim ve gelişim halindedir.

Birleşik Eyaletler'in hegemonyası incelenmeye başlandığında görülmüştür ki eleştirel literatürde ülkenin durumu adeta bir bilmedenden ibarettir. Söz konusu ülkeyi hegemonya ilişkileri bağlamında ele alırken; "Birleşik Eyaletler kapitalist midir değil midir", "ülke hegemon olmuş mudur olmamış mıdır", "hegemonyasının kaynağı ticaret midir" yoksa "üretimde ve toplumsal yapıda ortaya çıkan değişimler ve bunun dünya ölçeğinde yayılımı mıdır" ve benzeri sorular ile karşı karşıya kalınmıştır.

Daha önce de ifade edildiği üzere hegemonya kapitalist sistemde vücut bulacak bir kavramdır. Bu nedenle Birleşik Eyaletler'in hegemonya tahtının ilk sahibi olarak kabul edilebilmesi için çalışmada ülkenin önce kapitalist olup olmadığının belirlenmesi gerekmiştir. Birleşik Eyaletler'in XVI. yüzyılın sonları ile XVII. yüzyılın başlarındaki genel yapısı incelendiğinde ülkenin ilk kapitalist devlet olma hüviyetinin daha basın olduğu görülmüştür. Ülkede emeğin ve toprağın metalaşması gerçekleşmiştir. Feodal yapının ve lonca teşkilatının çözülmesinin ardından, üretim araçlarından koparılmış, emeğini satmak dışında başka bir çaresi kalmayan bir sınıf ortaya çıkmıştır. Böyle bir sınıfın varlığı ülkenin kapitalist olduğunu tam olarak göstermez. Bunun için ikinci bir unsura emeğin değerinin piyasada belirlenmesine gerek vardır ki Birleşik Eyaletler örneğinde bu koşul da gerçekleşmiştir. Dikkat çekici bir diğer unsur kökeni XII. yüzyıla kadar dayanmakla birlikte ülkede zirve yapan dışarıya iş verme (putting out) sistemi ile mal üretiminin piyasa için yapılı hale gelmesi yani metalaşmasıdır. Yine bu süreçte ülke kilise baskısından ve papalığın etkisinden kurtulmasına da bağlı olarak toprakların küçük çiftçilerden büyük toprak sahiplerine doğru devrinin de gerçekleştiği görülmüştür.

Birleşik Eyaletler'in ilk kapitalist devlet olduğu kabulünün ardından hegemon olmasını sağlayan unsurlar incelendiğinde, ülkede yeni bir üretim sisteminin doğup doğmadığına yönelik tartışmalara eğilmek gerekmiştir. Başta Wallerstein olmak üzere bazı çevrelerce ülkeyi hegemon olmaya iten unsurlar ticarete elde edilen üstünlüğe dayandırılmıştır. Ancak ülkenin XVII. yüzyılın ilk çeyreğinde başlayıp yine aynı yüzyılın son çeyreğinde sona eren hegemonyasını sadece ticarete dayandırarak açıklamak eksik olacaktır. Söz konusu dönemde ülkenin gemicilikte kat ettiği yolun onu dünya ticaretinin zirvesine taşıdığı doğrudur. Bununla birlikte Amsterdam, Arrighi'nin de iddia ettiği gibi Antwerp'den devraldığı "dünyanın antrepo" olma özelliği ile finansal anlamda da lider konuma gelmiştir. Ancak ülkenin hegemonyası ticarete ve hatta finansal alanda sağladığı üstünlük ile açıklamaya çalışılırsa, İspanya'nın, Portekiz'in ve İtalya'nın da neden hegemon olarak

sayılamayacakları sorusu ile karşı karşıya kalınır. Her iki unsurun da ülkenin hegemon olma sürecinde etkisi yadsınamaz ancak tek açıklayıcı unsur olarak da kabul edilemez.

Söz konusu dönemde Birleşik Eyaletler hegemonyasını çoğu kesimce iddia edilenin aksine üretimde lider konuma gelerek elde etmiştir. Ülkede yapılan üretimin, İngiltere'nin Sanayi Devrimi ile eriştiği düzeyde ve biçimde olmadığı doğrudur. Ancak üretim düzeyi, diğer bütün değişkenlerin olması gerektiği gibi söz konusu dönemin kapitalizminin eriştiği doygunluk göz önüne alınarak değerlendirilmedi. İlk olarak coğrafi koşulların da etkisiyle ülkede gerçekleşen tarımın daha çok suyu geri pompalama sistemi gibi daha sermaye yoğun tekniklerle gerçekleştirildiğine dikkat edilmelidir. Ayrıca ülke, tekstil endüstrisinde bir numara olmuş, kökboyama tekniğinin geliştirilmesinin ardından üretimde sağlanan bu üstünlük ticarete üstünlük sağlanmasını da teşvik etmiştir. Birleşik Eyaletler tarımının keten, kenevir, boya bitkileri, çivitotu ve kıvılcık gibi bitkilerin üretimine yönelmesiyle birlikte İngiltere'den ham (beyaz) olarak gelen kumaşın Birleşik Eyaletler'de aprelenmesine ve boyanmasına olanak sağlanmıştır. İngilizler, boya maddelerinde teknolojik üstünlüğü olan Birleşik Eyaletler'in tekstil endüstrisi ile rekabet edememiştir.

Bununla birlikte ülke balina avcılığında bir numara olmuş, dönemin sanayi sektörü olarak kabul edilen balina yağı, kemiği ve benzeri parçalarının üretiminde tekel olmayı başarmıştır. Son olarak ülkede geliştirilen salamura tekniği de önemli bir adımdır. Salamura tekniğinin uygulanışı, balıkçılığında ilerlemesine önayak olmuştur. Ülkenin üretimde gerçekleştirdiği belki de en büyük yenilik "dışarıya iş verme" sisteminin en gelişmiş düzeylere ulaşmasıdır. Bu sistem, ülkeye endüstriyel nitelikli üretim yapma olanağı vermiş, üretilen malların metalaşması mümkün olmuş, fabrikalaşmanın ilk örnekleri görülmüştür. Ülke feodalizmden kapitalizme geçişi gerçekleştirmiş, XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren de İngiltere ve Fransa başta olmak üzere tüm Avrupa onu izlemiştir.

XVII. yüzyılda Birleşik Eyaletler'in toplumsal yapısındaki değişim incelendiğinde, feodal dönemin serf-lord ilişkisinin çözülerek yerini tüccar kapitalist-proletarya şeklindeki ikili yapıya bıraktığı görülmektedir. Bir tarafta emeğini satarak varlığını idame ettiren “özgür” emek, diğer tarafta onun üzerinden elde ettiği artıkla sermaye birikimi gerçekleştiren bir tüccar sınıf doğmuştur. Üretim araçlarından koparılan proleter sınıf, daha çok şehirlerde endüstriyel alanda istihdam edilmiştir. Kırsal kesimde kalanlar ise dışarıya iş verme sisteminin bir uzantısı olarak tüccarlar için üretim gerçekleştirmiştir. Sonuç olarak, üretim tarzında değişim ortaya çıkmış, toplumsal yapı yeniden biçimlenmiş, ülke bir devrim gerçekleştirerek feodal yapıdan kapitalist toplum yapısına geçişi gerçekleştirmiştir. Böylece Birleşik Eyaletler, tarihin ilk hegemonu olmayı başarmıştır.

İngiltere de hegemon haline gelirken Birleşik Eyaletler'e benzer bir süreç izlemiştir. XIX. yüzyıl ile XX. yüzyılın yaklaşık olarak ilk yarısı (1945'e kadar) İngiltere'nin hegemonyasını ilan ettiği dönemdir. İngiltere bu dönemde serbest ticaret ideolojisi ve kapitalist dünya ölçeğinde kabul görmüş altın standardı sayesinde rakiplerine üstünlük sağlamayı bilmiştir.

İngiltere'nin hegemonik bir güç haline gelme sürecinde teknoloji alanında büyük değişimler ortaya çıkmış; bunu fabrika sisteminin daha önce ulaşılmamış alanlara sistemli bir biçimde yayılması izlemiştir. En büyük potansiyel pazarın, iktisadi olarak gelişmiş ülkelerde çalışan kitlelerin artan gelirinde yattığı keşfedilmiş ve bu doğrultuda İngiltere ticaretin serbestleştirilmesine büyük önem vermiştir. Serbest ticaretin oluşması için doğal düzen savunulmuş ve bunu gerçekleştirmek adına “bırakınız yapsınlar-bırakınız geçsinler” ilkesine dayanan liberalleşme eğilimi doğmuştur. Yine bu süreçte devlet de özel sektör sermayesinin oluşumuna destek vermiştir. Bu serbestleşme hareketi, ülkeler arasındaki savaşların durmasına ve “yüz yıllık barışın” ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu dönemde İngiltere, güç dengeleri sisteminin hayata geçirilmesine olanak sağlamış ve bu güç dengelerini rızaya dayandırarak yönetmeyi iyi bilmiştir.

Güç dengelerini yönetmeyi başaran İngiltere, bu yolla dünyayı birbirine eklemleyebilmiştir. Üretimin uluslararası bir boyut kazanması, dünya düzenin ve devletlerin yeniden biçimlenmesinde önemli rol oynamıştır. Aynı şekilde devletin küresel bir boyut kazanması da, üretimin küreselleşmesini desteklemiştir. Üretimin küreselleşmesi ayrıca toplumsal gücü harekete geçirmiş, bu da devletlerin yapısının ve dünya düzeninin yeniden biçimlenmesine yol açmıştır.

Hegemon olma sürecinde İngiltere’de üretimde artış sağlamak adına bir dizi buluş yapılmıştır. İplik eğirme makineleri, buhar makinesi, çırkırların su enerjisi ile çalıştırılması, demiryolu için ray üretimi, buharla çalışan ilk iplik fabrikası bu dönemin en önemli yenilikleri arasındadır. Bu gelişmelerin bir sonucu olarak üretim organizasyonu, çalışma düzeni de değişime uğramış ve işçiler yeni bir çalışma prensibiyle yeniden organize edilmiştir.

Birleşik Eyaletler örneğine benzer bir biçimde İngiltere’nin hegemon olma süreci de üretimde ortaya çıkan değişimle başlar. Bu yeni üretim tarzı, bir tarafta burjuva sınıfı diğer tarafta ücretli işçi haline getirilen bir sınıfı doğurmuştur. Ayrıca İngiltere’de aristokrat kesim ile burjuva arasındaki işbölümü, İngiltere’nin dünya hegemonyası haline gelmesinde önemli rol oynamıştır.

İngiltere’nin hegemonyasını ilan ettiği dönemle ilgili olarak üzerinde durulması gereken belki de en önemli nokta, proleterleştirilen bir sınıfın varlığıdır. Kapitalist üretim tarzında artık değer elde etme süreci, üretim araçlarının sahipleri ile üretim araçlarından koparılarak satacak tek şeyi emeği olan proletarya arasında ortaya çıkan ilişki üzerinden gerçekleşmektedir. İngiltere’de proleter sınıfın oluşumunun arkasında çitleme hareketleri yatar. Çitleme faaliyetleri XVIII. yüzyılda özellikle de 1770’den sonra ivme kazanmış, çok küçük toprak parçalarının sahibi olan yoksul köylüler çitleme masraflarını karşılayamayarak kendilerine verilen verimsiz topraklarda yaşayamaz hale gelmiş ve topraklarını büyük toprak sahiplerine

satmak durumunda bırakılmışlardır. Toprak mülkiyetinin devrinin ardından da yaşamak için gerekli gelirden bile yoksun bir emekçi sınıf fazlası ortaya çıkmıştır ki sermaye birikimi için gereken “artık” da onlar üzerinden elde edilmiştir.

İngiltere, Sanayi Devrimi ile birlikte yeni bir üretim tarzı ile dünya ölçeğinde tahakkümü sağlamıştır. Bu yeni üretim tarzının bir sonucu olarak, bir tarafta burjuva diğer tarafta ücretli işgücü şeklinde oluşturduğu ikili sınıf yapısı ve elde ettiği sermaye birikimi ile dünyada hegemon güç haline gelmiştir. Bununla birlikte İngiltere hegemonyasını destekleyecek en önemli unsurunu yani altın standardını uygulamaya koymuş ve 1931’e kadar bu uygulamayı sürdürmeyi başarmıştır.

ABD’nin hegemon olma sürecinin de kendinden önceki iki hegemon ile benzerlikleri bulunmaktadır. Verimlilik artışı için çalışma rutininin standartlaştırıldığı ve makineleşme aracılığı ile üretim ağına katı teknolojilerin kullanıldığı, aynı tip ürünlerin kitlesel üretimine dayanan Fordist üretim tarzı ile ABD dünya düzeninde tahakküm kurmayı başarmıştır. Bu süreçte emek kalifiye olmaktan çıkmış, yoğunlaşma gerçekleşmiş ve işgücü homojen hale getirilmiştir. Verimlilik artışının bir sonucu olarak ücretler yükselmiş, arz fazlası için talep yaratılmıştır. Yine bu süreçte tüketici önemli bir hale gelmiş, diğer devletlerin ABD’ye yetişebilmeleri için bir tüketici toplumu yaratmaları gerekmiştir.

ABD’nin hegemonyasını diğer iki hegemonundan ayıran en önemli unsur, uluslararası kurumlarla hegemonyasını desteklemeyi bilmesidir. II. Dünya Savaşı’ndan 1970’lerin başlarına kadarki dönem, dünya düzeninde bir dizi değişimi de beraberinde getirmiştir. 1944’de Bretton Woods Anlaşması ile Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu oluşturulmuş, sabit döviz kuru sistemi devreye sokulmuştur. ABD’nin küresel iktisadi genişleme ve sürdürülebilir büyümesini garanti eden Amerikan barışı, Bretton Woods kurumlarınca desteklenmiştir. 1947’de imzalanan GATT’da ABD

hegemonyası için üçüncü ayağı oluşturmuştur. Son olarak ABD, 1948'de Avrupa'nın yeniden inşasına destek olması ve kendi hegemonyasını perçinlemesi için Marshall Yardımları'nı uygulamaya sokmuştur. Bu dönemde korumacılık ile ifade edilen Keynesyen refah devleti, sistemin iktisat politikasını olmuştur. Diğer taraftan yeni bir üretim tarzı olan Fordist birikim rejimi ile toplumsal üretim ilişkileri yeniden biçimlenmiş, uluslararası kapitalist sınıf ve uluslararası proletarya ortaya çıkmıştır.

1970'lere gelindiğinde ise yaşanan petrol krizi ve sabit döviz kuru uygulamasının nihayete ermesi, ulusötesi şirketlerin ve yeni endüstrileşen ülkelerin yükselişe geçmesi, Keynesyen politikaların geçerliliğini büyük oranda yitirmesi, spekülatif sermaye hareketleri önemli bir araç haline gelmesi sistemin yeniden biçimlendirilmesinin gerekliliğini ortaya çıkartmış ve sistemde ortaya çıkan bu değişikliklere verilen yanıt da neoliberalizm olmuştur.

Bu yeni üretim modelinde ulusötesi emekçi sınıf, merkez-çevre şeklinde bir ayrıma tabi olmuştur. Merkez ülkelerde istihdam edilen emek, istihdamı sürekli hale gelerek finans, araştırma-geliştirme, teknolojik organizasyon ve yenilik alanlarında yoğunlaşmıştır. Emeğin geçici ve yarı zamanlı istihdam edildiği çevrede ise üretim sürecinin bileşenlerine bağımlı olarak faaliyet gösterilmiştir. Merkez-çevre şeklinde bir yapılanmaya gidilmesi emekçi sınıf arasında etnik köken, cinsiyet, millet, bölgesel veya coğrafi konum açısından katmanlaşmalara neden olmuştur. Diğer taraftan esnek üretim, daha çok amaca hizmet edecek şekilde esnek makineleşmeyi ve bu makineleri idare edebilecek değerde daha nitelikli işgücünü gerektirmiştir. İşgücünün yeteneği ve esnekliği arttıkça sorumlulukları ve özerklikleri de artmıştır.

Neoliberal düzenle birlikte ABD hegemonyasının sonuna gelindiği ileri sürülmektedir. Bu görüşün en önemli temsilcilerinden biri olan Cox'un ileri sürdüğü "ABD hegemonyasının nihayete erdiği ve hiçbir ülkenin hegemon

olmadığı post hegemonik bir düzene geçildiği” savı hatalıdır. Bu çalışma analiz yöntemi olarak Cox’a oldukça yakın olmakla birlikte 1970 sonrası ABD hegemonyasının sona ermediğini ileri sürerek O’ndan ayrılmaktadır. ABD hegemonyasının aşıldığı doğru olmakla birlikte söz konusu ülkenin hegemonyası sona ermiş değildir. Şöyle ki neoliberal düzende Fordist üretim tekniği eski gücünü yitirmiş ve bir üretim tarzı olarak post Fordizm doğmuş olup, bu yeni üretim tarzının doğuşu yine büyük ölçüde ABD kaynaklıdır. Ayrıca 1970’lerde Amerikan barışının prensiplerinin erozyona uğramasıyla birlikte üretimin ve finansal faaliyetlerin küresel bir boyut kazanmasına neden olmuş ve yeni bir sınıf olarak “ulusötesi yönetici sınıf” oluşmuştur. Yine bu süreçte emeğin de küreselleşmesi gerçekleşmiş bir tarafta ulusötesi yönetici sınıfın diğer tarafta “ulusötesi emekçi sınıfın” yer aldığı ikili yapı ortaya çıkmıştır.

Neoliberal düzenle birlikte, özelleştirme, Merkez Bankası’nın bağımsızlığı, liberalleşme, emek piyasasının esnekleştirilmesi, kamu sektörünün küçültülmesi, ademi merkezizlik, regülasyonların kaldırılması gibi pek çok iktisadi politik uygulama devreye sokulmuştur. Bu yeni düzende dünya çapında büyük şirketleri kontrol edenler, devlet temelinde endüstriyel gruplar ve kuruluşları kontrol edenler, yerel küçük ölçekli kapitalistlerden oluşan “ulusötesi yönetici sınıfın” ve esnek üretim sisteminin gerektirdiği yapıya ayak uydurması beklenen ulusötesi işçi sınıfının varlığı da yadsınamaz. Peki ABD hegemonyası neden son bulmamıştır?

Bu soruya verilebilecek belki de tek yanıt neoliberal düzenin, post Fordizm’in ve ulusötesi yönetici sınıfın desteğiyle ABD’nin hegemonyasını sürdürmesine vesile olmasıdır. Bununla birlikte iki uluslararası kurumun yani Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu’nun, ABD hegemonyasının devamı adına faaliyet yürütmekte olması gözlerden kaçmamalıdır. Yani özetle bu yeni düzende de baş aktör halen ABD’dir.

ABD'nin hegemonyası halen sürmekle birlikte özellikle 2008 krizinin ardından aşınmış, yerine geçmesi muhtemel olan ülke veya oluşumlar tartışılmaya başlanmıştır. Peki olası hegemon hangi ülke veya oluşumlardır? Bu soruya doğrudan bir ülke veya oluşum adı telaffuz etmek için henüz erken görünmekle birlikte dünya yazınında hegemon olma potansiyelleri tartışılan genel olarak dört temel oluşum bulunmaktadır. Bunlardan ilki, ABD hegemonyasının yerini kendisinin de dâhil olduğu G20'nin alacağı yönündedir. Ancak G20, hegemonik sistemin içerisine gömülenmiş, adeta onun bir parçası durumundadır. G20'de lider koltuğunda ABD oturmaktadır. 2009'da gerçekleştirilen G20 zirvesinde ABD hegemonyasının ve küresel düzenin devamı adına çalışan Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu'nun rolünün artırılmasına karar verilmiştir. Bunu ABD'nin hegemonik konumunu sarsma gayreti şeklinde okumak hatalı olacaktır.

İkinci olasılık, Avrupa Birliği'nin hegemonyasıdır. Birliğin genel yapısı incelendiğinde analizimizde kullandığımız yeni bir üretim tarzı, toplumsal ilişkilerin ve sınıfların yeniden belirlendiği ve bunun dünya ölçeğinde yayılacağı bir yapı arz etmediği görülmektedir. Ayrıca Birliğe üye 27 ülke arasında büyük gelişmişlik farklılıkları bulunmaktadır. Yaşanan 2008 krizinin ardından üye ülkelerin bir kısmı iflasın eşiğine gelmiş durumdadır. Ortak para birimini sürdürme konusunda bile güçlük çeken, dağılması olası bir görünüm arz eden Birliğin hegemonik bir güç haline gelmesi çok da olası değildir.

Bununla birlikte Avrupa Birliği'nin bölgesel düzeyde baskın bir yapı arz ettiğini söylemek yanlış olmaz. Avrupa Birliği toplumsal bir model oluşturmaktan ziyade ticari bir blok kurmayı başarmıştır. Bu bağlamda Birlik, ABD'nin gücüne ancak ticari olarak meydan okuyabilir. ABD hegemonyasına meydan okuyabilmek için var olan kapitalist sisteme karşı devrimci bir değişimi gerektirmektedir ki bunun AB liderliğinde gerçekleşmesi en azından kısa ve orta vadede olası gözükmemektedir.

Hegemonyanın yeni varisi olarak görülen üçüncü oluşum, Brezilya, Rusya Federasyonu, Hindistan ve Çin'den oluşan BRIC ekonomileridir. Çin ve Hindistan arasında gerçekleşen işbirliği, Brezilya ve Hindistan arasındaki bağların güçlenmesi, Çin'in Hindistan ve Brezilya ile olan iktisadi ilişkilerinin artması, Rusya Federasyonu ve Çin'in üyesi olduğu Şanghay İşbirliği Örgütü, Brezilya'nın bölgesel bir güç olarak görülmesi bu ülkelerin birlikte veya tek başlarına (özellikle Çin'in) yeni yükselen güç olarak algılanmasına neden olmuştur. Ancak şu anki koşullarda yaşam standartları ve ekonomisiyle Hindistan, ne toparlanma yolundaki Rusya Federasyonu, ne kapitalistleşme yolunda çıkacağı uzun bir yolu olan Çin ne de Brezilya birlikte veya ayrı ayrı sistemin hegemonik gücü olabilecek durumdadır. Bu oluşumun bölgesel bir güç olmaktan daha ileri gidebilecek bir durumda olmadığı ortadadır.

Son olarak çoğu çevrece hegemonyanın en muhtemel adayı olarak Çin görülmektedir. Çin'de gerçekleşen mucizevî büyüme oranları dikkatlerin bu ülkeye çevrilmesine neden olmuştur. Ancak Çin'in ABD hegemonyasının yerini almak gibi ne bir gayreti ne de iktisadi, politik, kurumsal anlamda durumu vardır. Ülke gelişmişlik ve gelir dağılımı açısından halen dünya ortalamasında orta sıralarda yer almaktadır. Çin'in büyümesi büyük ölçüde diğer ülkelere bağlıdır. Ayrıca sınırsız kabul edilen işgücünün bir sınırı bulunmaktadır. Sistem daha ucuz işgücünün olduğu yeni bir yer keşfettiği anda yatırımlar Çin'den ayrılabilir. Ucuz işgücünün dışında Çin'i doğrudan yabancı yatırımlar için cazip kılan fazla neden bulunmamaktadır. Görünen o ki ülkenin çabası yeni hegemon olmaktan ziyade sisteme entegre olabilmektir ki bunu başardığı görülmektedir. Bir ülkenin hegemon haline gelmesi için üretim sistemi ve kurumları, kültürü, parası vb. ile dünyayı tahakkümü altına alması, bunu askeri güç ile de destekleyebilecek kapasitede bulunması gerekmektedir. Yani Çin'in yeni hegemon olacağını iddia etmek şu an itibari ile henüz çok mümkün görünmemektedir. Bununla birlikte iki ülke arasında hegemonya rekabetinden ziyade bir ortak yaşam ilişkisi söz konusudur.

Aşınmakta olan ABD hegemonyasının sona erip ermeyeceği, ABD'nin özellikle 2008 krizinden sonra konumunu güçlendirip güçlendiremeyeceği halen belirsizliğini korumaktadır. ABD hegemonyası nihayete mi erecek? Yoksa sistem iddia edildiği gibi post Amerikan hegemonyayı mı üretecek? Yeni hegemon tek bir ülkeden mi yoksa birlikten mi oluşacak? Görünen o ki bu sorulara yanıt bulmak için daha erkendir. Ancak ifade edilebilir ki neoliberal hegemonyasını üretmeyi başaran ABD, bu krizin izlerini silecek yöntemlerin izlerini sürmekte ve hegemonyasını sürdürmenin yollarını aramaktadır.

Sonuç olarak ifade edilmelidir ki hegemonya da değişmiş, dönüşmüş ve sistemde karşılıklı bağımlılıklar artmıştır. Her üç ülkenin hegemonyası incelendiğinde değişmeyen tek şeyin değişimin ta kendisi olduğu görülmüştür. Birleşik Eyaletler, kapitalizmin ilk dönemlerinde ülkenin yeni bir üretim tarzı, bunun toplumsal yapıyı yeniden biçimlendirmesi ve ardından bunun dünya ölçeğinde yayılmasının bir sonucu olarak hegemon olmayı başarabilmiştir. İngiltere örneğinde ise yeni bir üretim tarzı, bunun toplumsal yapıyı yeniden biçimlendirmesi ve ardından bunun dünya ölçeğinde yayılmasının yanı sıra ülke altın standardının desteğine ve güç dengelerini yönetme becerisine de ihtiyaç duymuştur. ABD örneğinde ise ilk dönemler IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kurumların desteği mutlak olmuş, neoliberal düzenle birlikte de ülkeler arası karşılıklı bağımlılıklar artmış, işbirliği hayati bir önem kazanmıştır.

Günümüzde artık hegemon olacak devletin ulusötesi kurumlarca ve diğer devletlerce desteklenmesi zaruridir. Küresel düzen ve ulusötesi yapılanmanın bir sonucu olarak sistem artık tek bir ülkenin hegemonyası altında ilerleyemez. Bunun nedeni sistemin, atılacak her adımın ve kararın tüm düzeni etkileyecek boyutlara ulaşacak kadar küreselleşmiş olmasıdır. ABD, BRIC ekonomilerinin, G20'nin, AB'nin Çin'in ve hatta sistemdeki tüm devletlerin ve kurumların desteğini almaksızın ve işbirliğine gitmeksizin (Irak ve Afganistan savaşlarında görüldüğü gibi) baskı unsurlarını arttırmak

suretiyle hegemonyasını sürdüremez. Bu süreçte ülkenin iki seçeneği bulunmaktadır ya görece zayıf pozisyonla düzeni korumak adına işbirliğine gitmek ya da çözülmeye boyun eğmek.

KAYNAKÇA

AGNEW, John; **Hegemony: The New Shape of Global Power**, Temple Univ. Press, 2005.

ALLEN, Robert C; "Britain's Economic Ascendancy in a European Context", İçinde **Exceptionalism and Industrialisation Britain and Its European Rivals, 1688–1815**, Edited by Leandro Prados de la Escosura, Cambridge Press, s: 15-34, 2004.

AMIN, Ash; "Post Fordism: Models, Fantasies and Phantoms of Transition", **Post Fordism A Reader**, Edited by Ash Amin, Blackwell Publishers Ltd, s: 1-39, 2003.

APELDOORN, Bastiaan, OVERBEEK, Henk ve RYNER Ryner; "Theories of European Integration: A Critique", İçinde **A Ruined Fortress? Neoliberal Hegemony and Transformation in Europe**, Edited By Alan W. Cafruny and Magnus Ryner, Rowman & Littlefield Publishers, 2003.

ARRIGHI, Giovanni; "Marxist Century-American Century: The Making and Remaking of the World Labor Movement", İçinde **Transforming The Revolution Social Movements and The World System**, Edited by Samir Amin, Giovanni Arrighi ve Diğerkleri, Monthly Review Press, s: 54-95, 1990.

ARRIGHI, Giovanni; "The Three Hegemonies Historical Capitalism", İçinde **Gramsci, Historical Materialism and International Relations**, Edited by Stephen Gill, Cambridge Press, s: 148-185, 1993.

ARRIGHI, Giovanni; 2000, **Uzun Yirminci Yüzyıl Para, G ve ağımızın Kökenleri**, ev. Recep Boztemur, İmge Kitabevi Yayınları, 2000.

- ARRIGHI, Giovanni; 2004, "Spatial and Other "Fixes" of Historical Capitalism", **Journal of World-Systems Research**, X, 2, s: 527-539, 2004.
- ARRIGHI, Giovanni; "Hegemony Unravelling 1", **New Left Review**, 32, Mar-Apr, s: 23-80, 2005(a).
- ARRIGHI, Giovanni; "Hegemony Unravelling 2", **New left Review**, 33, May-June, s: 83-116, 2005(b).
- ARRIGHI, Giovanni; "States, Markets, and Capitalism, East and West", Edited by Max Miller, İçinde **Worlds of Capitalism, Institutions, Economic Performance, and Governance in the Era of Globalization**, Routledge Press, s: 109-146, 2005(c).
- ARRIGHI, Giovanni ve SILVER, Beverly; **Chaos and Governence in the Modern World System**, University of Minnesota Press, 1999.
- ARRIGHI, Giovanni ve SILVER, Beverly; "Capitalism and World (Dis)Order", **Review of International Studies**, 27, s: 257–279, 2001.
- ARRIGHI, Giovanni ve SILVER, Beverly; "Polanyi's "Double Movement": The Belle Époques Of British And U.S. Hegemony Compared", **Politics & Society**, Vol. 31 No. 2, s: 325-355, 2003.
- ARRIGHI, Giovanni, HOPKINS T. ve WALLERSTREIN, E.; **Antisystemic Movements**, Verso Press, 1989.
- ASHLEY, K. Richard; "The Poverty of Neorealism", **International Organization**, Vol. 38, No. 2, s: 225-286, 1984.
- ASHMAN, Sam; "Industrial Development and International Political Conflict in Contemporary Capitalism, Edited by Alexander Anievas, **Marxism and World Politics Contesting Global Capitalism**, Routledge Press, s: 183-196, 2010.

BATES, Thomas; “**Gramsci and the Theory of Hegemony**”, Journal of the History of Ideas, Vol. 36, No. 2, s: 351-366, 1975.

BBC; “China economic growth slows to 7.6% in second quarter”, <http://www.bbc.co.uk/news/business-18824088>, 2012 (Erişim 12.10.2012).

BAKER, Andrew; “Nébuleuse and the ‘internationalization of the state’ in the UK? The case of HM Treasury and the Bank of England”, **Review of International Political Economy**, 6:1, s:79–100, 1999.

BAVEL, Van J.P. Bas; “Rural Development and Landownership in Holland c. 1400-1650”, İçinde **The Political Economy of the Dutch Republic**, Edited by Oscar Gelderblom, Published by Ashgata Publishing Company, s:167-196, 2009.

BAVEL, Van J.P. Bas; “The Medieval Origins of Capitalism in the Netherlands”, **BMGN-LCHR**, Volume 125, s: 45-79, 2010.

BAVEL, Van J.P. Bas ve ZANDEN, J. Luiten Van; “The Jump-Start of The Holland Economy During The Late-Medieval Crisis, C.1350–c.1500”, **Economic History Review**, LVII, 3, s: 503–532, 2004.

BEAUD, Michel; **Kapitalizmin Tarihi**, Çeviren Fikret Başkaya, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2003.

BEESON, Mark; “Hegemonic Transition in East Asia? The Dynamics of Chinese and American Power”, **Review of International Studies**, 35, s: 95–112, 2009.

BEESON, Mark ve BELL, Stephen; “The G-20 and International Economic Governance: Hegemony, Collectivism, or Both?”, **Global Governance**, 15, s: 67-86, 2009.

- BEREND, Ivan; **Yirminci Yüzyıl Avrupa İktisat Tarihi**, Çeviren Serpil Çağlayan, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2001.
- BERNSTEIN, Henry; “Agrarian Classes in Capitalist Development”, Edited by Leslie Sklair, İçinde **Capitalism and Development**, Routledge Press, New York, s: 40-71, 1994.
- BERTONHA, João Fábio, “Brazil: An Emerging Military Power? The Problem of The Use of Force in Brazilian International Relations in The 21st Century”, **Rev. Bras. Polít. Int.** 53 (2), s: 107-124, 2010.
- BEYER, A. Cornelia; **Counterterrorism and in International Power Relations The EU, ASEAN and Hegemonic Global Governance**, I.B.Tauris Publishers, London-New York, 2010.
- BIELER, Andreas; “The Struggle Over EU Enlargement: A Historical Materialist Analysis of European Integration, **Journal of European Public Policy**, 9:4, s: 575-597, 2002.
- BIELER, Andreas; “Labour and the Struggle over the Future European Model of Capitalism: British and Swedish Trade Unions and their Positions on EMU and European Co-operation”, **British Journal of Politics and International Relations**, Vol.10/1, s: 84-104, 2008.
- BIELER, Andreas ve MORTON, Adam David; “Introduction: Neo Gramscian Perspectives in International Political Economy and the Relevance to European Integration”, İçinde **Social Forces in the Making of the New Europe The Restructuring of European Social Relations in the Global Political Economy**, Edited by Andreas Bieler ve Adam David Morton, Palgrave Press, s: 3-25, 2001.
- BIELER, Andreas; “Globalisation, the State and Class Struggle: a ‘Critical Economy’ Engagement with Open Marxism”, **British Journal of Politics and International Relations**, Vol. 5, No. 4, November, s: 467–499, 2003.

- BIELER, Andreas; "A Critical Theory Route to Hegemony, World Order and Historical Change: Neo-Gramscian Perspectives in International Relations", **Capital & Class**, 28; 85, s: 85-113, 2004.
- BIRCHFIELD, V. ve INAN, Freyberg; "Organic Intellectuals and Counter-Hegemonic Politics in the Age of Globalisation: The Case of ATTAC", C. Eschle & B Manguashca (Eds.), İçinde **Critical Theories, World Politics and the 'Anti-Globalization Movement'**. London: Routledge, s: 154-173, 2005.
- BLACK, Jeremy; **War Since 1945**, Published by Reaktion Books Ltd, 2004.
- BLACK, Jeremy; **Great Powers and the Quest for Hegemony The World Order Since 1500**, Routledge Press, 2008.
- BLACK, Jeremy; **Europe Since The Seventies**, Published by Reaktion Books Ltd, 2009.
- BOHLE, Dorothee; "Neoliberal Hegemony, Transnational Capital and the Terms of the EU's Eastward Expansion", **Capital & Class**, 30: 57, s: 57-86, 2006.
- BOOTH, Ken; "Security in Anarchy: Utopian Realism in Theory and Practice", **International Affairs**, Vol. 67, No.3, s: 527-545, 1991.
- BOSWELL, Terry ve SWEAT, Mike; "Hegemony, Long Waves, and Major Wars: A Time Series Analysis of Systemic Dynamics, 1496- 1967" **International Studies Quarterly**, Vol. 35, No. 2 ,s: 123-149, 1991.
- BOUGRINE, Hassan; "The World Trade Organisation, Free Trade Areas and the Distribution of Wealth", Edited by Phillip A. O'Hara, İçinde **Global Political Economy and the Wealth of Nations Performance, Institutions, Problems and Policies**, Routledge Press, s: 170-187, 2004.

- BRANDON, Pepijn; "The Dutch Revolt: A Social Analysis", **International Socialism**, Issue 116, 2007. <http://www.isj.org.uk/index.php4?id=370&issue=116> (Erişim 18.03.2012).
- BRANDON, Pepijn; 2011, "Marxism and the 'Dutch Miracle': The Dutch Republic and the Transition-Debate", **Historical Materialism**, 19.3, s: 106–146.
- BRAUDEL, Fernand; **Civilization and Capitalism 15th-18th Century Volume III The Perspective of The World, Transition from the French Sian Reynolds**, Press by Collins, London, 1984.
- BRAUDEL, Fernand; **Maddi Uygarlık Dünyanın Zamanı**, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, II. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, 2003.
- BRENNER, Robert; "Agrarian Class Structure and Economic Development in Pre-Industrial Europe", **Past & Present**, No. 70, s: 30-75, 1976.
- BRENNER, Robert; "The Agrarian Roots of European Capitalism", **Past & Present**, No. 97, s: 16-113, 1982.
- BRENNER, Robert; **The Economics of Global Turbulance the Advanced Capitalist Economies from Long Boom to Long Downturn, 1945-2005**, Verso Press, London, 2006.
- BREWER, Anthony; **Marxist Theories of Imperialism a Critical Survey**, Second Edition, Routledge Press, 1990.
- BULUT, Mehmet; "Reconsideration of Economic Views of Classical Empire and a Nation-State During the Mercantilist Ages", **American Journal of Economics and Sociology**, Vol. 68, No. 3, s: 791-828, 2009.
- BURNHAM, Peter; "Neo-Gramscian Hegemony and the International Order", İçinde **Global Restructuring, State, Capital and Labour Contesting**

Neo-Gramscian Perspectives, Edited by A. Bieler ve diğeri, Palgrave Press, 2006.

CAFRUNY, Alan W.; “Europe, the United States, and Neoliberal (Dis)Order: Is There a Coming Crisis of the Euro?”, İçinde **A Ruined Fortress? Neoliberal Hegemony and Transformation in Europe**, Edited by Alan W. Cafruny ve Magnus Ryner, Rowman and Littlefield Publishers, s: 285-305, 2003.

CHUA, Amy; **Day of Empire: How Hyperpower Rise to Global Dominance and Why They Fall**, Doubleday Press, 2007.

CIPOLLA, Carlo; **Before The Industrial Revolution European Society and Economy, 1000-1700**, Routledge Press, 2005.

CLARK, Ian; “China and the United States: A Succession of Hegemonies?” **International Affairs**, 87:1, s: 13–28, 2011.

CLARKE, Simon; 1990, “The Crisis of Fordism and the Crisis of Capitalism”, **Telos**, New York, 83, Spring, s: 71– 98, 1990.

CLARKE, Simon; “Neoliberal Toplum Kuramı”, Editör Alfredo Saad Filho ve Deborah Johnson, İçinde **Neoliberalizm Muhalif Bir Seçki**, Çevirenler Şeyda Başlı ve Tuncel Öncel, Yordam Kitap, s: 91-105, 2007.

COHN, Theodore H; **Global Political Economy: Theory and Practice**, Second Edition, Longman Press, 2002.

COOPER, Richard, R. Dornbusch ve R. Hall; “The Gold Standard: Historical Facts and Future Prospects”, **Brookings Papers on Economic Activity**, Vol. 1982, No. 1 s: 1-56, 1982.

COPELAND, C. Dale; “Neorealism and the Myth of Bipolar Stability: Towards a New Dynamic Realist Theory of Major War”, Edited By Benjamin

Frankel, içinde **Realism: in Restatements and Renewal**, Frank Cass and Company Limited, s: 29-89, 1996.

COX, Robert; "Labor and Transnational Relations", **International Organization**, Vol. 25, No. 3, Transnational Relations and World Politics, s: 554-584, 1971.

COX, Robert; "On Thinking about Future World Order", **World Politics**, Volume 28 Issue 02, (January), s: 195, 1976.

COX, Robert; "Labor and Hegemony", **International Organization**, Vol. 31, No. 3, s: 385-424, 1977.

COX, Robert; "Ideologies and the New International Economic Order: Reflections on Some Recent Literature", **International Organization**, Vol. 33, No. 2, s. 257-302, 1979.

COX, Robert; "The Crisis of World Order and The Problem of International Organization in the 1980s", **International Journal**, Vol. XXXV, No.2, s: 370-394, 1980.

COX, Robert; "Social Force, States and World Orders: Beyond International Relations Theory", **Journal of International Studies**, Vol. 10, No 2, s: 126-155, 1981.

COX, Robert; **Production, Power and World Order Social Forces in the Making of History**, Columbia Univ. Press, 1987.

COX, Robert; "Gramsci, Hegemony and International Relations: an Easy in Method", içinde **Gramsci, Historical Materialism and International Relations**, Edited By Stephen Gill içinde, Cambridge Univ. Press, s: 49-66, 1993.

COX, Robert; "Structural Issue of Global Governance: Implications for Europe, içinde **Gramsci, Historical Materialism and International**

Relations, Edited By Stephen Gill içinde, Cambridge Univ. Press,s: 259-289, 1993(b).

COX, Robert; "Critical Political Economy", **International Political Economy**, Understanding Global Disorder İçinde, Edited by Björn Hettne, Canadian Cataloguing in Publicatin Data, s: 31-45, 1995.

COX, Robert; "Towards a Posthegemonic Conceptualization of the World Order: Reflections on the Relevancy of Ibn Khaldun", İçinde **Approaches to World Order**, Cambridge Univ. Press, s: 144-173, 1996.

COX, Robert; "The Way Ahead: Toward a New Ontology of World Order", İçinde **Critical Theory and World Politics**, Edited by Richard Wyn Jones, Lynne Rienner Publishers, s: 45-59, 2001.

COX, Robert; "Beyond Empire and Terror: Critical Reflections on the Political Economy of World Order", **New Political Economy**, Vol. 9, No. 3, s: 307-323, 2004.

COX, Robert; "'The International' in Evolution", **Millennium: Journal of International Studies**, Vol.35 No.3, s: 513-527, 2007.

COX, Robert ve SCHECHTER, G.; **The Political Economy of a Plural World Critical: Reflections on Power, Morals and Civilization**, Routledge Press, 2003.

DAVIDSON, Neil; "Many Capitalism, Many States, Contingency, Logic or Mediation?", Edited by Alexander Anievas, İçinde **Marxism and World Politics Contesting Global Capitalism**, Routledge Press, s: 77-93, 2010.

DAVIS, Mike; "The Political Economy of Late-Imperial America", **New Left Review**, I/1431985, Mike Davis (1985), "'Reaganomics' Magical Mystery Tour", New Left Review, 149, s: 45-65, 1984.

- DENG, Yong; "Hegemon on the Offensive: Chinese Perspectives on U.S. Global Strategy", **Political Science Quarterly**, Vol. 116, No. 3, s: 343-365, 2001.
- DOBB, Maurice; **Studies in the Development of Capitalism**, Routledge and Kegan Paul LTD Press, 1950.
- DONNELLY, Jack; **Realism and International Relation**, Cambridge Univ. Press, 2000.
- DOWD, Douglas; **Capitalism and its Economics: a Critical History**, Pluto Press, 2000.
- DRESCHER, Seymour; "The Long Goodbye: Dutch Capitalism and Antislavery in Comparative Perspective", **The American Historical Review**, Vol. 99, No. 1 s: 44-69, 1994.
- DUMENIL Gerard ve LEVY, Dominique; "Neoliberal (Karşı) Devrim", Editör Alfredo Saad Filho ve Deborah Johnson, İçinde **Neoliberalizm Muhalif Bir Seçki**, Çevirenler Şeyda Başlı ve Tuncel Öncel, Yordam Kitap, s: 25-41, 2007.
- ENGELS, Frederick; **The Condition of The Working Class in England From Personal Observation and Authentic Sources**, Academy Chicago Publishers, 2005.
- ESCOSURA, Leandro Prados de la; "Was British Industrialisation Exceptional?", İçinde **Exceptionalism and Industrialisation Britain and Its European Rivals, 1688–1815**, Edited by Leandro Prados de la Escosura, Cambridge Press, s: 1-12, 2004.
- ESTABAN, J. Cuenca; "Comparative Patterns of Colonial Trade: Britain and Its Rivals", İçinde **Exceptionalism and Industrialisation Britain and Its European Rivals, 1688–1815**, Edited by Leandro Prados de la Escosura, Cambridge Press, s: 35-66, 2004.

ERALP, Atilla; "Hegemonya", İçinde **Devlet ve tesi Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar**, İletişim Yayınları, s: 155-181, 2009.

FILHO, A.; "Washington Uzlaşmasından Washington Sonrası Uzlaşmasına: İktisadi Kalkınmaya Dair Neoliberal Gündemler" Editör Alfredo Saad Filho ve Deborah Johnson, İçinde **Neoliberalizm Muhalif Bir Seçki**, Çevirenler Şeyda Başlı ve Tuncel Öncel, Yordam Kitap, s: 191-201, 2007.

FILHO, A. ve AYERS, A.; "Production, Class, and Power in the Neoliberal Transition a Critique Of Coxian Eclecticism", İçinde **Gramsci, Political Economy, and International Relations Theory Modern Princes and Naked Emperors**, Edited By Alison J. Ayers, Palgrave Macmillan Press, s: 109-130, 2008.

FONTANA, Benedetto; "Logos and Kratos: Gramsci and the Ancients on Hegemony" , **Journal of the History of Ideas**, Vol. 61, No. 2, s: 305-326, 2000.

FONTANA, Benedetto; "Hegemony and Power in Gramsci", İçinde **Hegemony Studies in Consensus and Coercion**, Edited by Richard Howson and Kylie Smith, Routledge Press, s:80-106, 2008.

FORDE, Steven; "Varieties of Realism: Thucydides and Machiavelli", **The Journal of Politics**, Vol. 54, No. 2, s: 372-393, 1992.

FORDE, Steven; "International Realism and the Science of Politics: Thucydides, Machiavelli and Neorealism", **International Studies Quarterly**, No. 39, s: 141-160, 1995.

FOZOUNI, Baham; "Confutation of Political Realism" **International Studies Quarterly**, No. 39, s: 479-510, 1995.

- FRANKEL, Jeffry; "Globalization of the Economy", İçinde **Governance in a Globalizing World**, Edited By Joseph S. Nye Jr. Ve John D. Donahue, Brookings Institution Press, s: 45-71, 2000.
- FROST, Raymond M.; "Losing Economic Hegemony: UK. 1850-91 and US. 1950-90", **Challenge**, July-August, s: 30-34.
- GALBRAITH, John Kenneth; **The Great Crash 1929**, Published by the Pitman Publishing Corporation, 2009.
- GARBER, Peter; "The Collapse of the Bretton Woods Fixed Exchange Rate Systems" http://www.nber.org/chapters/c6876.pdf?new_window=1 (Erişim 11.08.2012) s: 461-494, 1993.
- GELDERBLOM, Oscar; "The Golden Age of Dutch Republic", Edited by W. Baumol, D. Landes, and J. Mokyr, İçinde **History of Entrepreneurship**, Princeton University Press, s: 1-47, 2008.
- GELDERBLOM, Oscar; "The Organization of Long-Distance Trade in England and the Dutch Republic", İçinde **The Political Economy of the Dutch Republic**, Edited by Oscar Gelderblom, Published by Ashgata Publishing Company, s: 223-254, 2009..
- GERMAIN, Randall ve KENNY, Michael; "Engaging Gramsci: International Relations Theory and The New Gramscians", **Review of International Studies**, 24, s: 3–21, 1998.
- GILL, Stephen; **American Hegemony and The Trilateral Commission**, Cambridge Univ. Press, 1990.
- GILL, Stephen; "The Emerging World Order and European Chance: The Political Economy of European Union", **Socialist Register**, Vol 28, s: 157-196, 1992.

- GILL, Stephen; "Epistemology, Ontology and The Italian School", İçinde **Gramsci, Historical Materialism and International Relations**, Edited By Stephen Gill, Cambridge Univ. Press, s: 21-48, 1993(a).
- GILL, Stephen; "Gramsci and Global Politics: Towards a Post-Hegemonic Research Agenda", İçinde **Gramsci, Historical Materialism and International Relations**, Edited By Stephen Gill, Cambridge Univ. Press, s:1-18, 1993(b).
- GILL, Stephen; "Theorizing the Interregnum: The Double Movement an Global Politics in the 1990s", İçinde **International Political Economy, Understanding Global Disorder**, Edited by Björn Hettne, Canadian Cataloguing in Publicatin Data, s: 65-99, 1995.
- GILL, Stephen; "New Constitutionalism, Democratisation and Global Political Economy", **Pacifica Review: Peace, Security and Global Change**, 10:1, s: 23-38, 1998.
- GILL, Stephen; "Constitutionalising Capital: EMU and Disciplinary Neo-Liberalism", İçinde **Social Forces in the Making of the New Europe The Restructuring of European Social Relations in the Global Political Economy**, Edited by Andreas Bieler ve Adam David Morton, Palgrave Press, s: 47-69, 2001.
- GILL, Stephen; "A Neo-Gramscian Approach to European Integration", İçinde A Ruined Fortress? **Neoliberal Hegemony and Transformation in Europe**, Edited by Alan W. Cafruny ve Magnus Ryner, Rowman and Littlefield Publishers, s: 47-70, 2003.
- GILL, Stephen; **Power and Resistance in the New World Order**, Palgrave Press, 2nd Edition, 2008.
- GILL, Stephen ve LAW, David; **The Global Political Economy Perspectives, Problems and Policies**, Harvester Press, 1988.

- GILL, Stephen ve LAW, David; "Global Hegemony and the Structural Power of Capital", **International Studies Quarterly**, Vol. 33, No. 4, s: 475-499, 1989.
- GILLS, Barry; "Hegemonic Transitions in the World System", İçinde **The World System Five Hundred Years or Five Tousand**, Edited by Andre Gunder Frank ve Barry K. Gills, Routledge Press, s: 115-140, 1999.
- GILPIN, R. G.; **War and Change in World Politics**, Cambridge University Press, 1981.
- GILPIN, R. G.; "The Richness of the Tradition of Political Realism", **International Organization**, Vol 38, Issue 02, s: 288-304, 1984.
- GILPIN, R. G.; **The Political Economy of International Relations**, Princeton University Press, 1987.
- GILPIN, R. G.; "No One Loves a Political Realist.", Edited By Benjamin Frankel, İçinde **Realism: Restatements and Renewal**, Frank Cass and Company Limited, s: 3–26, 1996.
- GILPIN, R. G.; **Global Political Economy Understanding the International Economic Order**, Princeton Univ. Press, 2001.
- GORE, Charles; "The Rise and Fall of the Washington Consensus as a Paradigm for Developing Countries", **World Development**, Vol. 28, No. 5, s: 789-804, 2000.
- GÖKTEN, Kerem; "in'in Barışıl Yükselişine Muhafazakâr-Realist 'Çözümler'", **Akdeniz İİBF Dergisi**, Cilt 11, Sayı 21, s: 110-129, 2011.
- GRAAFF, Naná ve Bastiaan van Apeldoorn; "Varieties of US Post-Cold War Imperialism: Anatomy of a Failed Hegemonic Project and the Future of US Geopolitics", **Critical Sociology**, 37(4), s: 403-427, 2010.

- GRAMSCI, Antonio; **Selections from The Prison Notebooks of Antonio Gramsci**, Translated by Q. Hoare and G. N. Smith, Lawrence and Wishart Press, New York, 1971.
- GRIECO, Joseph; "Anarchy and the Limits of Cooperation: A Realist Critique of the Newest Liberal Institutionalism", **International Organization**, Vol. 42, No. 3, s: 485-507, 1988.
- GROSS, Leo; "The Peace of Westphalia, 1648–1948", **American Journal of International Law**, 42, s:20–41, 1948.
- GULICK, John; "The Long Twentieth Century and Barriers to China's Hegemonic Accession", **American Sociological Association**, Volume XVII, Number 1, s: 4-38, 2011.
- G20 Leaders's Statement, http://www.g20.utoronto.ca/2009/2009_communique0402.pdf. (Erişim: 18.01.2012).
- HAAS, Peter; "Epistemic Communities and the Dynamics of International Environmental Co-Operation" İçinde **Regime Theory and International Relations**, Edited by Volker Rittberger, s: 168-201. Oxford: Clarendon Press, 1993.
- HAMILTON, Alexander; "Report on Manufactures", George T. Crane and Abba Amawi, İçinde **The Theoretical Evolution International Political Economy**, New York: Oxford Press, 1991.
- HAMPSON, Fen Osler ve HEINBECKER, Paul; "The "New" Multilateralism of The Twenty-First Century", **Global Governance**, 17, s: 299–310, 2011.
- HARDING, Richard; **Seapower And Naval Warfare 1650–1830**, Taylor & Francis Press, 2001.

HASENCLEVER, Andreas, MAYER, Peter ve RITTBERGER Volker; “Interests, Power, Knowledge: The Study of International Regimes”, **Mershon International Studies Review**, Vol. 40, No. 2, s: 177-228, 1996.

HARVEY, David; **The Condition of Postmodernity An Enquiry into the Origins of Cultural Change**, Blackwell Press, 1992.

HARVEY, David; **Yeni Emperyalizm**, Çeviren Hür Güldü, Everest Yayınları, 2004.

HAUS, Leah; “The East European Countries and GATT: The Role of Realism, Mercantilism, and Regime Theory in Explaining East-West Trade Negotiations”, **International Organization**, Vol. 45, No. 2, s: 163-182, 1991.

HELLEINER, Eric; “Economic Liberalism and its Critics: the Past as Prologue?”, **Review of International Political Economy**, 10:4 November, s: 685–696, 2003.

HOBDEN, Stephen; **Internatinal Relations and Historical Sociology Breaking Down Boundaries**, Routledge Press, 1998.

HOBBSAWM, E.J.; “The Crisis of the 17th Century”, **Past & Present**, No. 6, s: 44-65, 1954.

HOBBSAWM, E.J.; **İmparatorluk Çağı 1875-1914**, Çeviren Vedat Aslan, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 1999.

HOBBSAWM, E.J.; **Devrim Çağı 1789-1848**, Çeviren Bahadır Sina Şener, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2003(a).

HOBBSAWM, E.J.; **Sanayi ve İmparatorluk**, Çeviren Abdullah Ersoy, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2003(b).

- HOFFMAN, Mark; "Critical Theory and the Inter Paradigm Debate", **Millenium: Journal of International Studies**, No. 16, s: 231-250, 1987.
- HOLTON, Robert; **Economy and Society**, Routledge Press, 2006.
- HUBERMAS, Leo; **Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla**, III. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.
- HUGILL, Peter; "The American Challenge to British Hegemony, 1861-1947", **Geographical Review**, Vol. 99, Issue 3, s: 403-425, 2009.
- HUNG, Ho-fung; "Rise of China and The Global Overaccumulation Crisis", **Review of International Political Economy**, 15:2, May, s: 149-179, 2009.
- HUNT, Michael; **The American Ascendancy How the United States Gained and Wielded Global Dominance**, The University of North Carolina Press, 2007.
- HURRELL, Andrew; "Hegemony, Liberalism and Global Order: What Space for Would-be Great Powers?", **International Affairs**, 82, Vol1, s: 1-19, 2006.
- IKEDA, Satoshi; "Dünya Üretimi", İçinde **Geçiş Çağı Dünya Sisteminin Yörüngesi (1945-2025)**, Editörler T. Hobkins ve I. Wallerstein, Çeviren Nuri Ersoy ve diğ., Avesta Yayınları, İstanbul, s: 57-111, 1999.
- ISRAEL, Jonathan; "A Conflict of Empires: Spain and the Netherlands 1618-1648", **Past & Present**, No. 76, s: 34-74, 1977.
- ISRAEL, Jonathan; **Dutch Primacy in World Trade 1585-1740**, Oxford Univ. Press, 1990.

ISRAEL, Jonathan; "The Dutch Role in the Glorious Revulation", İçinde **The Anglo Dutch Moment Essay on the Glorious Revulation and its World Impact**, New York, Cambridge Univ. Press, s: 105-162, 1991.

ISRAEL, Jonathan; **The Dutch Republic Its Rise, Greatness and Fall 1477-1806**, Oxford Univ. Press, 1995.

JACOBS, Jaap; **New Netherland a Dutch Colony in Seventeenth-Century America**, Brill Leiden-Boston, 2005.

KENNEDY, Paul; **Büyük Güçlerin Ykseliş ve kşleri**, eviren Birtane Karanakçı, İş Bankası Yayınları, 2009.

KEOHANE, R. O; "Theory of World Politics: Structural Realism and Beyond", İçinde **Political Science: The State of the Discipline**, Edited by A. Finifter, Washington, American Political Science Association, s: 503-540, 1983.

KEOHANE, R. O; **After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy**, Princeton University Press, 1984.

KEOHANE, R. O; "International Liberalism Reconsidered", İçinde **Power and Governance in Partially Globalized World**, Routledge Press, s: 39-62, 2004.

KEOHANE, R. O, ve NYE, Joseph; "Interdependence in World Politics", İçinde **The Theoretical Evulation of International Political Economy**, Edited by George Crane ve Abla Amawi, Oxford Univ. Press, s: 122-132, 1991(a).

KEOHANE, R. O, ve NYE, Joseph; "Realism and Complex Interdependence", İçinde **The Theoretical Evolution of International Political Economy**, Edited by George Crane ve Abla Amawi, Oxford Univ. Press, s: 133-139, 1991(b).

- KEOHANE, R. O, ve NYE, Joseph; "Introduction", İçinde **Governance in a Globalizing World**, Editors Josheph Nye and John Donahue, Massachusetts, Washington, D.C., s: 1-41, 2000.
- KEYNES, J.M.; **Genel Teori İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi**, eviren Uğur Selçuk Akalın, Kalkedon Yayınları, 2008.
- KIELY, Ray; **Empire in the Age of Globalisation US Hegemony and Neoliberal Disorder**, Pluto Press, London, 2005.
- KIELY, Ray; "United States Hegemony and Globalisation: What Role for Theories of Imperialism?" **Cambridge Review of International Affairs**, Volume 19, Number 2, s: 205-221, 2006.
- KINDLEBERGER, Charles; **The World in Depression 1939-1939**, Univ. Of California Press, 1986.
- KÖYMEN, Oya; **Sermaye Birikirken, Osmanlı, Türkiye, Dünya**, Yordam Yayınları, II. Baskı, İstanbul, 2007.
- KUHN, Thomas; **Bilimsel Devrimlerin Yapısı**, evren Nilüfer Kuyaş, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2006.
- KRUGMAN, Paul; **Bunalım Ekonomisinin Geri Dönüşü**, eviren Neşenur Domani, Literatür Yayınları, İstanbul, 2001.
- LACHER, Hannes; "History, Structure, and World Orders: On the (Cross-) Purposes of Neo-Gramscian Theory", İçinde **Gramsci, Political Economy, and International Relations Theory Modern Princes and Naked Emperors**, Edited By Alison J. Ayers, Palgrave Macmillan Press, s: 45-65, 2008.
- LACHMANN, Richard; **Capitalists in Spite of Themselves Elite Conflict and Economic Transitions in Early Modern Europe**, Oxford Univ. Press, 2000.

- LAKATOS, Imre; **The Methodology of Scientific Research Programmes**, Volume I, Edited by John Worrall ve Gregory Currie, Cambridge Univ. Press, 1978.
- LARNER, Wendy; "Neoliberalism: Policy, Ideology, Governmentality", Edited by Marieke de Goede, İçinde **International Political Economy and Poststructural Politics**, Palgrave Press, s: 199-218, 2006.
- LEBOW, Richard; "The Long Peace, the End of the Cold War, and the Failure of Realism", **International Organization**, Vol. 48, No. 2, s: 249-277, 1994.
- LI, Minqi; **The Rise of China and the Demise of the Capitalist World-Economy**, London, Pluto Press, 2008.
- LIMA, Maria ve HIRST, Monica; "Brazil as an Intermediate State and Regional Power: Action, Choice and Responsibilities", **International Affairs**, 82, Vol I, s: 21-40, 2006.
- LIST, F.; **The National System of Political Economy**, Harvard College Library Press, 1856.
- LOBELL, Steven; "Second Image Reversed Politics: Britain's Choice of Freer Trade or Imperial Preferences, 1903-1906, 1917-1923, 1930-1932", **International Studies Quarterly**, Vol. 43, No. 4, Dec.,s: 671-693, 1999.
- LUCASSEN, Jan; "Labour and Early Modern Economic Development", İçinde **A Miracle Mirrored: The Dutch Republic in European Perspective**, Edited by Karel Davids ve Jan Lucassen, Cambridge Univ. Press., s: 367-409, 1995.
- LUCASSEN, Jan; "Mobilisation of Labour in Early Modern Europe", İçinde **Early Modern Capitalism Economic and Social Change in Europe**,

1400-1800, Edited by Maarten Prak, Routledge Press, s: 159-172, 2005.

MACFARLANE, S. Neil; “The ‘R’ in BRICs: is Russia an emerging power?”, **International Affairs**, 82, Vol I, s: 41-57, 2006.

MACHIAVELLI, Nicola,

1997, **Prens**, Çeviren Anita Tatlıer, Birinci Baskı, Göçebe Yayınları, İstanbul.

MADDISON, Angus; **The World Economy: Historical Statistics**, OECD Press, 2003.

MADDISON, Angus; **The World Economy**, OECD Press, 2006.

MAGDOFF, Harry; “Globalisation to What End?”, **Socialist Register**, Vol.28, s: 44-75, 1992.

MANN, Michael; “American Empires: Past and Present”, **Canadian Review of Sociology**, Vol 45., Issue 1, s: 7-50, 2008.

MARX, Karl, **Kapital I. Cilt**, Çeviren Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, 2004.

MARX, Karl, **Kapital III. Cilt**, Çeviren Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, 2005.

MARX, Karl ve ENGELS, F.; **Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri**, Çeviren Muzaffer Erdost, Sol Yayınları, 2011.

MASSELMAN, George, 1961, “Dutch Colonial Policy in the Seventeenth Century”, **The Journal of Economic History**, Vol. 21, No, s: 455-468.

MAULL, Hanns; “Europe and the New Balance of Global Order”, **International Affairs**, Vol. 81, No. 4, s: 775-799, 2005.

MEARSHEIMER, John J.; **The Tragedy of Great Power Politics**, Norton and Company, New York, 2001.

MEARSHEIMER, John J.; "Realism, the Real World and the Academy", Michael Brecher and Frank P. Harvey, eds., İçinde **Realism and Institutionalism in International Studies**, The University of Michigan Press, s: 23-33, 2002.

MEARSHEIMER, John J.; "Power and Fear in Great Power Politics," in G.O. Mazur ed., İçinde **One Hundred Year Commemoration to the Life of Hans Morgenthau (1904-2004)**, New York: Semenenko Foundation, s: 184-196, 2004.

MITTELMAN, James ve R. Falk; "Global Hegemony and Regionalism", İçinde **The Globalization Syndrome: Transformation and Resistance**, Princeton Univ. Press, s: 131-146, 2000.

MOOERS, Collin; **Burjuva Avrupa'nın Kuruluşu Mutlakçılık, Devrim ve İngiltere, Fransa, Almanya'da Kapitalizmin Yükselişi**, Çeviren Bahadır Sina Şener, Dost Kitabevi Yayınları, Birinci Baskı, Ankara, 1997.

MORGENTHAU, Hans J.; **Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace**, 2nd Edn. New York: Alfred A. Knopf, 1954.

MORTON, Adam David; "Social Forces in the Struggle over Hegemony: Neo-Gramscian Perspectives in International Political Economy", **Rethinking Marxism: A Journal of Economics, Culture & Society**, 15:2, s: 153-179, 2003.

MORTON, Adam David; **Unravelling Gramsci Hegemony and Passive Revolution in the Global Political Economy**, Pluto P Press, London, 2007.

MÜNKLER, Herfried; **İmparatorluk: Eski Roma'dan ABD'ye Dünya Egemenliğinin Mantığı**, Çeviren: Zehra Aksu Yilmazer, İletişim Yayınları, I. Baskı, İstanbul, 2009.

- MURRAY, Jeff ve OZANNE, J.L.; “The Critical Imagination: Emancipatory Interests in Consumer”, **Journal of Consumer Research**, Vol. 18, No. 2, Sep., s: 129-144, 1991.
- NERE, Jacques; **1929 Krizi**, Çeviren Vamık Toprak, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları No: 134, 1980.
- NIJENHUIS, Ida; “Republican Risks: Commerce and Agriculture in the Dutch Republic”, İçinde **The Republican Alternative The Netherlands and Switzerland Compared**, Eds. André Holenstein, Thomas Maissen, Maarten Prak, Amsterdam University Press, s: 259-277, 2008.
- NOLAN, Peter; “Adam Smith and the Contradictions of the Free Market”, **Challenge**, Vol. 46, No. 3, s: 112-123, 2003.
- NYE, Joseph; “Limits of American Power”, **Political Science Quarterly**, 117, 2002–03, s: 545–559.
- NYE, Joseph; “The Changing Nature of World Power”, İçinde **Power in the Global Information Age From Realism to Globalization**, Routledge Press, s: 53-67, 2004.
- O'BRIEN, Patrick; “Mercantilism and Imperialism in the Rise and Decline of the Dutch And British Economies 1585-1815”, **De Economist** , 148, NO. 4, s: 469-501, 2000.
- O'BRIEN, Patrick; “Political Structure and Grand Strategies fort he Growth of the British Economy 1688-1815”, Edited by Alice Teichova ve Herbert Matis, **İçinde Nation, State and the Economy in History**, Cambridge Press, s: 11-33, 2003.
- PALLEY, Thomas; “Keynesçilikten Neoliberalizme: İktisat Biliminde Paradigma Kayması”, Editör Alfredo Saad Filho ve Deborah Johnson, İçinde **Neoliberalizm Muhalif Bir Seçki**, Çevirenler Şeyda Başlı ve Tuncel Öncel, Yordam Kitap, s: 42-58, 2007.

PEIL, Jan; **Adam Smith and Economic Science A Methodological Reinterpretation**, Edward Elgar Publishing Inc., 1999.

PETRAS, James; "China: From Semi-Colony to World Power?", **Journal of Contemporary Asia**, 36:4, s: 423-441, 2007.

PIJL, Kees Van Der; "International Relations and Capitalist Discipline", Edited by Robert Albritton ve Diğerleri, İçinde **Phases of Capitalist Development Booms, Crises and Globalizations**, Palgrave Press, 2001.

PINCUS, Steve; **The First Modern Revolution**, Yale Univ. Press, 2009.

POLANYİ, Karl; **Büyük Dönüşüm, Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri**, Çeviren Ayşe Buğra, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

PRAK, Marteen; "Early Modern Capitalism: an Introduction", İçinde **Early Modern Capitalism Economic and Social Change in Europe, 1400-1800**, Routledge Press, 2005.

PRAK, Marteen; "Challenges for the Republic: Coordination and Loyalty in the Dutch Republic", İçinde **The Republican Alternative The Netherlands and Switzerland Compared**, Eds. André Holenstein, Thomas Maissen, Maarten Prak, Amsterdam University Press, s: 51-71, 2008.

RADICE, Hugo; "Britain and Europe: Class, State and the Politics", **Capital & Class**, 31, s: 27-46, 2007.

REINERT, Erik; "Emulating Success: Contemporary Views of the Dutch Economy before 1800", İçinde **The Political Economy of the Dutch Republic**, Edited by Oscar Gelderblom, Published by Ashgata Publishing Company, s: 19-40, 2009.

RIFKIN, Jeremy; **Avrupa Rüyası**, Çeviren Buket Okucu Özbay, I. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.

ROBINSON, William; "Social Theory and Globalization: The Rise of a Transnational State", **Theory and Society**, Vol 30, No. 2, s: 157-200, 2001.

2004, **A Theory of Global Capitalism Production, Class and State in Transnational World**, The Johns Hopkins Univ. Press.

ROTHBARD, Murray N.; **America's Great Depression**, Fifth Edition, Copyright by The Ludwig von Mises Institute, 2000.

RUCKI, Sheila M.; "Global Economic Crisis and China's Challenge to Global Hegemony: A Neo-Gramscian Approach", **New Political Science**, Volume 33, Number 3, September, s: 335-355, 2011.

RUGGIE, J.G.; **Constructing the World Polity Essays on International Institutionalization**, Routledge Press, 2003.

RUPERT, Mark; "Antonio Gramsci", İçinde **Critical Theorists and International Relations**, Edited by Jenny Edkins and Nick Vaughan-Williams, by Routledge s: 176-186, 2009.

SAMUELSON, Paul; "The Pure Theory of Public Expenditure", **The Review of Economics and Statistics**, Vol. 36, No.4, s. 387-389, 1954.

SASSOON, Anne Showstack; "Globalisation, Hegemony and Passive Revolution", **New Political Economy**, Vol. 6, No. 1, s: 5-17, 2001.

SAULL, Richard; "Rethinking Hegemony: Uneven Development, Historical Blocs, and the World Economic Crisis", **International Studies Quarterly**, 56, s: 323–338, 2012.

SCHMIDT, Ingo; Europe: On the Rise to Hegemony or Caught in Crisis?, **Monthly Review**, February, s: 41-54, 2003.

SCHMIDT, Ingo; “Krizleri Kıyaslamak 1930’lar, 1970’ler ve Bugün”, Editör William Tabb ve Diğerleri, İçinde **Neoliberalizm ve Kriz**, Çeviren Barış Baysal ve Diğerleri, Kalkedon Yayınları, s: 65-77, 2008.

SCHWARTZ, Herman M; **States Versus Markets, History, Geography and the Development of the International Political Economy**, St. Martin’s Press, 1994.

SHORR, David ve Thomas Wright; “The G20 and Global Governance: An Exchange”, Forum, **Survival**, Vol. 52, No. 2, April–May, s: 181–198, 2010.

SEIGFRIED, Andre; “The Passing of England’s Economic Hegemony”, **Foreign Affairs**, Vol. 6, No. 4, s: 525-540, 1928.

SILVA, Filipa Ribeiro; **Dutch and Portuguese in Western Africa Empires, Merchants and the Atlantic System, 1580–1674**, Brill Press, 2011.

SILVER, Beverly ve SLATER, Eric; “The Social Origins of World Hegemonies”, Edited by Giovanni Arrighi ve Diğerleri, İçinde **Chaos and Governance in the Modern System**, University of Minnesota Press, s: 151-216, 1999.

SIMON, Roger; **Gramsci’s Political Thought an Introduction**, Lawrence and Wishart Press, London, 1991.

SIMPSON, James; “European Farmers and the British ‘Agricultural Revolution’”, İçinde **Exceptionalism and Industrialisation Britain and Its European Rivals, 1688–1815**, Edited by Leandro Prados de la Escosura, Cambridge Press, s: 69-85, 2004.

SKLAIR, Leslie; “Democracy and the Transnational Capitalist Class”, **ANNALS, AAPSS**, 581, s: 144-157, 2002.

SMITH, Adam; **An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations**, Volume I, Liberty Classics Press, 1976.

STRANGE, Gerard; "Globalisation, Regionalism and Labour Interests in the New International Political Economy", **New Political Economy**, Vol. 7, No. 3, s: 343-365, 2002.

STRANGE, Gerard; "From 'Embedded Liberalism' to 'Negotiated Openness': British Trade Unions and the European Union from the 1960s A World-Order Approach", **Capital and Class**, 31: 233, s: 233-253, 2007.

STRANGE, Susan; "The Persistent Myth of Lost Hegemony", **International Organization**, Vol. 41, No. 4, s: 551-574, 1987.

STRANGE, Susan; "The Future of American Empire", **Journal of International Affairs**, 42, s: 1 -17, 1988.

STRANGE, Susan; "Towards a Theory of Transnational Empire", Edited by E-O. Czempiel and J. Rosenau, İçinde **Global Changes and Theoretical Challenges**, Lexington, s: 161-176, 1989.

TABB, William K; **Economic Governance in the Age of Globasiation**, Columbia University Press New York, 2004.

TABB, William K; "Globalization Today: At the Borders of Class and State Theory", **Perspectives on Global Development and Technology**, No 8, s: 121-138, 2009.

TAYLOR, Peter; "Hegemony and Social Change", The Forum, **Mershon International Studies Review**, Vol. 38, No. 2, s: 361-376, 1994.

TELLAL, Erel; "Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu'nun Dış Politikası", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Sayı 3, Cil:65, s: 189-236, 2010.

TERLOUW, Kees; “Five Centuries of Regional Development in Northwest Germany and The Netherlands”, **American Sociological Association**, Volume XVII, Number 1, s: 199-217, 2011.

THOMPSON, Edward Palmer; **The Making of the English Working Class**, Printed by Pantheon Books, New York, 1964.

THOMSON, Eric; “The Dutch Miracle, Modified. Hugo Grotius’s Mare Liberum, Commercial Governance and Imperial War in the Early-Seventeenth Century”, **Grotiana**, 30, s: 107–130, 2009.

TILLY, Charles; “Flows of Capital and Forms of Industry in Europe, 1500-1900”, **Theory and Society**, Vol. 12, No. 2, s: 123-142, 1983.

UNCTAD; <http://www.unctadstat.unctad.org> (Erişim 18.05.2012)

UNDP; Human Development Index, 2011, <http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr2011/download/> (Erişim: 28.05.2012).

UNDP; Human Development Indicators, 2011, <http://hdr.undp.org/en/data/profiles> (Erişim: 24.05.2012).

UNDP; World Invest Report, 2011, <http://hdr.undp.org/en/media/HDR2011ENComplete.pdf> (Erişim: 18.04.2012).

ÜŞÜR, İşaya, “Proto Sanayileşme: Sanayileşme Tarihine Bir Katkı?”, **Praksis**, Sayı 11, s: 221-234, 2004.

ÜŞÜR, İşaya, “Kapitalizmin Gelişmesi Üzerine İncelemeler ve Geçiş Tartışmaları: Bir Taktim”, Maurice Dobb, İçinde **Kapitalizmin Gelişimi Üzerine İncelemeler Geçiş Tartışmaları**, eviren F. Akar, Belge Yayınları, İstanbul, 2007.

VINK, Marcus; “Freedom and Slavery: The Dutch Republic, the VOC World, and the Debate over the ‘World’s Oldest Trade’”, **South African Historical Journal**, 59:1, s: 19-46, 2009.

VRIES, Jan; "On the Modernity of the Dutch Republic", **The Journal of Economic History**, Vol. 33, No. 1, s: 191-202, 1973.

VRIES, Jan; **The Economy of Europe in an Age of Crisis**, 1600-1750, Cambridge Univ. Press, 1976.

WADE, Robert H.; "US hegemony and the World Bank: The Fight Over People and Ideas", **Review of International Political Economy**, 9:2 Summer, s: 215–243, 2002.

WALLERSTEIN, Immanuel; **Modern World System, Volume I: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World Economy in the Sixteenth Century**, Academic Press, 1974.

WALLERSTEIN, Immanuel; "From Feudalism to Capitalism: Transition or Transitions?", **Social Forces**, Vol. 55, No. 2, s: 273-283, 1976.

WALLERSTEIN, Immanuel; "The 'Crisis of the Seventeenth Century'", **New Left Review**, I/110, July-August, s: 65-73, 1978.

WALLERSTEIN, Immanuel; **The Modern World System II Mercantilism and the Consolidation of the European World Economy 1600-1750**, Academic Press, New York, 1980.

WALLERSTEIN, Immanuel; **The Modern World System III The Second Era of Great Expansion of the Capitalist World-Economy, 1730-1840s**, Academic Press Inc., 1989.

WALLERSTEIN, Immanuel; "The Three Instances of Hegemony in the History of the Capitalist World-Economy", İçinde **The Theoretical Evulation of International Political Economy**, Edited by George Crane ve Abba Amawi, Oxford Univ. Press, s: 236-244, 1991.

WALLERSTEIN, Immanuel; "America and the World: Today, Yesterday, and Tomorrow", **Theory and Society**, Vol. 21, No. 1, s: 1-28, 1992.

WALLERSTEIN, Immanuel; "World System Versus World -Systems a Critique", İçinde **The World System Five Hundred Years or Five Thousand**, Edited by Andre Gunder Frank ve Barry K. Gills, Routledge Press, s: 292-305, 1999.

WALLERSTEIN, Immanuel; "U.S. Weakness and The Struggle for Hegemony", **Monthly Review**, July-August, s: 1-7, 2003.

WALLERSTEIN, Immanuel; "China and the U.S.: Competing Geopolitical Strategies", **Fernand Braudel Center**, Commentary No.151, 2004, Erişim: [http:// www.binghampton.edu /fbc/commenttr.htm](http://www.binghampton.edu/fbc/commenttr.htm), 23.02.2012.

WALLERSTEIN, Immanuel; **Tarihsel Kapitalizm**, IV. Baskı, Metis Yayınları, Çeviren Necmiye Alpay, İstanbul, 2006.

WALLERSTEIN, Immanuel; "Precipitate Decline The Advent of Multipolarity", Harvard International Review, s: 54-59, 2007.

WALLERSTEIN, Immanuel; " Structural Crises", **New Left Review**, 62, Mar-April, S: 133-142, 2010.

WALTZ, Kenneth N.; **Man, the State and War: a Theoretical Analysis**, Colombia Univ. Press, New York, 1959.

WALTZ, Kenneth N.; "Force, Order and Justice", **International Studies Quarterly**, Vol. 11, No: 3, s: 278-283, 1967.

WALTZ, Kenneth N.; **Theory of International Politics**, New York: Random House, 1979.

WALTZ, Kenneth N.; "The Origins of War in Neorealist Theory", **Journal of Interdisciplinary History**, Vol. 18, No. 4, s: 615-628, 1988.

WALTZ, Kenneth N.; "The Emerging Structure of International Politics", **International Security**, Vol. 18, No. 2, s: 44-79, 1993.

WALTZ, Kenneth N.; "Structural Realism After the Cold War", **International Security**, Vol. 25, No. 1 s: 5-41, 2000.

WEBB, M.C. ve S. D. Krasner; "Hegemonic Stability Theory: An Empirical Assessment", **Review of International Studies**, Vol. 15, s: 183-98, 1989.

WEISS, Linda ve HOBSON J.M.; **Devletler ve Ekonomik Kalkınma Karşılaştırmalı Bir Tarihsel Analiz**, Çeviren Kıvanç Dünder, Dost Kitabevi, Ankara, 1999.

WENDT, Alexander, **Social Theory of International Politics**, Cambridge Univ. Press, 2003.

WILKINSON, David; "Civilizations, World Systems And Hegemonies", İçinde **World System History The Social Science Of Long-Term Change**, Edited By Robert A.Denemark, George Modelski ve Diğ., Routledge Press, 2001.

WILKINSON, David; "Hêgemonía: Hegemony, Classical and Modern", **Journal of World-Systems Research**, Volume XIV, Number 2, s: 119-141, 2008.

WILSON, Charles; **Profit and Power, a Study of England and the Dutch War**, Second Printing, Published by Curtis Brown Academic Ltd, 1978.

WOOD, Ellen; **The Origin of Capitalism a Longer View**, Verso Press, 2002.

WOODS, Ngaire; "The United States and the International Financial Institutions: Power and Influence Within the World Bank and the IMF", İçinde **US Hegemony and International Organisations The United States and Multilateral Institutions**, Edited by Rosemar Foot ve diğerleri, Oxford Univ. Press, s: 92-114, 2003.

YELİSEYEVA, N.V; **Yakın Çağlar Tarihi**, Çeviren Özdemir İnce, Yordam Kitabevi, İstanbul, 2010.

ZANDEN, J. L.; **The Rise and Decline of Holland's Economy Merchant Capitalism and the Labour Market**, Manchester Univ. Press, 1993.

EKLER

EK I. EN BÜYÜK 50 FİNANSAL ULUSÖTESİ ŞİRKET

2009	2010	Finansal Ulusötesi Şirket	Ülke	Varlık
1	1	Citigroup Inc	ABD	1.913.902
2	2	BNP Paribas	Fransa	2 670 738
3	8	HSBC Holdings	İngiltere	2 454 689
4	3	Allianz SE	Almanya	835.301
5	5	Societe Generale	Fransa	1 513 127
6	6	UBS AG	İsviçre	1 410 480
7	4	Assicurazioni Generali Spa	İtalya	564 633
8	10	Deutsche Bank AG	Almanya	2 547 065
9	7	Unicredit spa	İtalya	1 242 353
10	9	Axa France	İsviçre	977 927
11	13	Credit Suisse Group AG	İsviçre	1 105 049
12	12	Credit Agricole SA	Fransa	2 280 053
13	18	Banco Santander SA	İspanya	1 627 311
14	16	Swiss Reinsurance Company	İsviçre	228 403
15	14	ING Groep NV	Hollanda	1 784 390
16	25	Dexia Belgium	Belçika	757 498
17	15	Morgan Stanley	ABD	807 698
18	17	The Bank Of Nova Scotia	Kanada	517 599
19	21	Muenchener Rueckversicherung AG	Almanya	315 916
20	19	BPCE/Natixis	Fransa	1 401 348
21	24	Standard Chartered PLC	İngiltere	516 542
22	20	Nomura Holdings Inc	Japonya	442 992
23	26	The Royal Bank Of Canada	Kanada	713 716
24	22	KBC Group NV	Belçika	428 812
25	11	Zurich Financial Services	İsviçre	375 661
26	36	Barclays PLC	İngiltere	2 322 506
27	23	American International Group Inc	ABD	683 443
28	30	Old Mutual PLC	İngiltere	301 767
29	27	Bank of America Corporation	ABD	2 264 909
30	29	Mitsubishi UFJ Financial Group	Japonya	2 184 364
31	38	The Goldman Sachs Group Incorporated	ABD	911 332
32	41	Royal Bank Of Scotland Group PLC	İngiltere	2 266 270
33	31	Skandinaviska Enskilda Banken AB	İsviçre	324 137
34	35	JPMorgan Chase & Company	ABD	2 117 605
35	...	QBE Insurance Group Ltd	Avustralya	42 188
36	39	Aviva PLC	İngiltere	577 034
37	40	Nordea Bank AB	İsviçre	776 349
38	32	BBV Argentaria SA	İspanya	738 790
39	37	Commerzbank AG	Almanya	1 008 196
40	...	SCOR Se	Fransa	38 390
41	42	Prudential PLC	İngiltere	406 623
42	33	Manulife Financial Corp.	Kanada	420 124
43	34	Berkshire Hathaway Inc	ABD	372 229
44	...	Bank Of New York Mellon Corp.	ABD	247 259
45	43	Aegon NV	Hollanda	444 156
46	28	Intesa Sanpaolo spa	İtalya	880 495
47	...	Tokio Marine Holdings Inc	Japonya	184 780
48	46	Mizuho Financial Group Inc	Japonya	1 672 234
49	...	DZ Bank AG	Almanya	512 538
50	...	Sumitomo Mitsui Financial Group	Japonya	1 318 060

Kaynak: UNCTAD, <http://archive.unctad.org/> adresinden oluşturulmuştur (Erişim tarihi

18.05.2012).

EK II. EN BÜYÜK FİNANSAL OLMAYAN 50 ULUSÖTESİ ŞİRKET

2009	Şirket	Endüstri	Ana Ülke	TNI (%)
1	General Electric Co	Elektrik Elektronik	ABD	60.0
2	Royal Dutch Shell plc	Petrol	Hollanda/İngiltere	77.1
3	BP plc	Petrol	İngiltere	83.7
4	Vodafone Group Plc	Telekomünikasyon	İngiltere	86.1
5	Toyota Motor Corporation	Motor	Japonya	53.1
6	Exxon Mobil Corporation	Petrol	ABD	67.1
7	Total SA	Petrol	Fransa	76.7
8	Volkswagen Group	Motor	Almanya	64.8
9	EDF SA	Kamu Hizmeti (elektrik, su vb)	Fransa	41.7
10	GDF Suez	Kamu Hizmeti	Fransa	57.8
11	Telefonica SA	Telekomünikasyon	İspanya	78.4
12	E.ON AG	Kamu Hizmeti	Almanya	57.1
13	Chevron Corporation	Petrol	ABD	58.9
14	ArcelorMittal	Metal-Metal Ürünleri	Lüksemburg	87.4
15	Enel SpA	Elektrik, Gaz, Su	İtalya	54.5
16	Siemens AG	Elektrik Elektronik	Almanya	80.1
17	Nestlé SA	Gıda	İsviçre	96.8
18	Anheuser-Busch InBev NV	Gıda	Belçika	91.5
19	Eni SpA	Petrol	İtalya	56.5
20	Deutsche Telekom AG	Telekomünikasyon	Almanya	52.8
21	Honda Motor Co Ltd	Motor	Japonya	71.4
22	Iberdrola SA	Diğer	İspanya	60.9
23	Pfizer Inc	İlaç	ABD	54.1
24	ConocoPhillips	Petrol	ABD	45.0
25	Novartis AG	İlaç	İsviçre	69.7
26	Daimler AG	Motor	Almanya	53.9
27	Ford Motor Company	Motor	ABD	49.6
28	Johnson & Johnson	İlaç	ABD	62.7
29	Mitsubishi Corporation	Toptan Ticaret	Japonya	35.4
30	Hutchison Whampoa Limited	Diğer	Hong Kong/Çin	80.8
31	Sony Corporation	Elektrik Elektronik	Japonya	60.3
32	Wal-Mart Stores Inc	Perakende ve Ticaret	ABD	34.0
33	EADS N.V.	Uçak	Fransa	71.9
34	General Motors Co	Motor	ABD	48.1
35	Xstrata PLC	Madencilik	İsviçre	88.3
36	Nissan Motor Co Ltd	Motor	Japonya	58.4
37	France Telecom S.A.	Telekomünikasyon	Fransa	41.1
38	BMW AG	Motor	Almanya	50.1
39	RWE AG	Kamu Hizmeti	Almanya	46.1
40	Anglo American plc	Madencilik	İngiltere	92.5
41	Rio Tinto PLC	Madencilik	İngiltere	64.9
42	Mitsui & Co Ltd	Toptan Ticaret	Japonya	36.4
43	Procter & Gamble Co	Diğer	ABD	58.9
44	International Business Machines Corporation	Elektrik Elektronik	ABD	62.1
45	Hewlett-Packard Co	Elektrik Elektronik	ABD	58.3
46	Kraft Foods Inc	Gıda	ABD	62.1
47	Vattenfall AB	Elektrik, Su, Gaz	İsveç	73.3
48	GlaxoSmithKline PLC	İlaç	İngiltere	76.4
49	Roche Group	İlaç	İsviçre	68.8
50	Lafarge SA	Metalik olmayan Ürünler	Fransa	86.3

Not: Transnational Index (TNI), Yabancı varlıkların toplam varlığa oranı, Yabancı Satışların Toplam Satışlara oranı ve Yabancı İstihdamın Toplam İstihdamına oranının ortalaması alınarak hesaplanan bir indekstir. İndeks değerinin sıfıra yaklaşması satışların, istihdamın ve varlıkların büyük kısmının ana ülkeye yapıldığı anlamına gelmektedir.

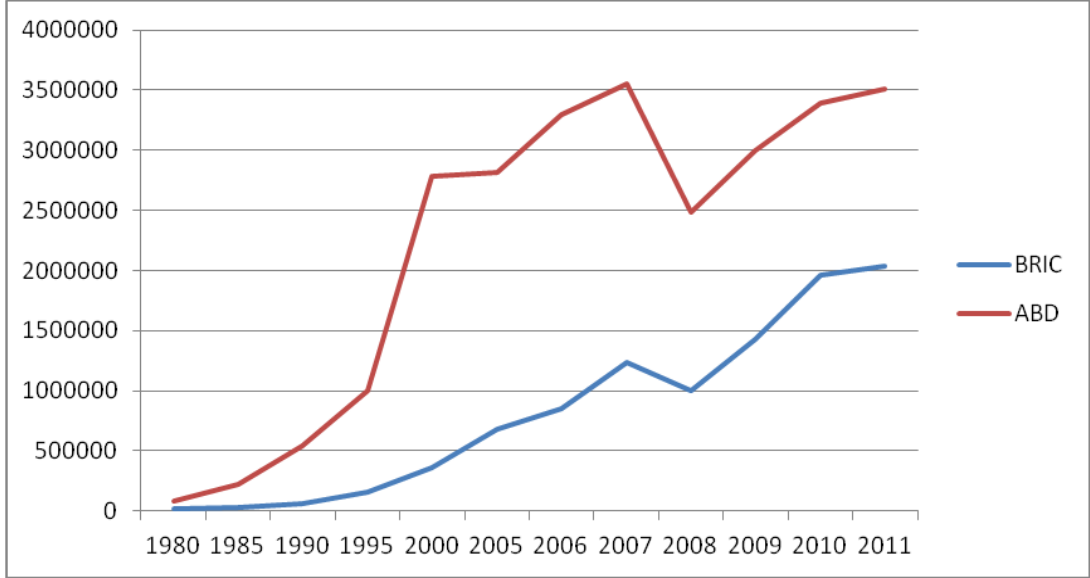
Kaynak: UNCTAD, [http:// archive.unctad.org](http://archive.unctad.org)'dan oluşturulmuştur (Erişim tarihi 18.05.2012).

EK III. BRETTON WOODS SİSTEMİNİN ÇÖKÜŞ TAKVİMİ

1958 (Aralık)	On dört Avrupa ülkesinin kendi paralarının konvertibilitesine başlaması
1959 (Mart)	Triffin Planı'nın önerilmesi
1961 (Mart)	Ülkeler arasında birbirlerinin paralarını tutmaları ve ödünç vermeleri adına yapılan Mart Basle Antlaşması
1961 (Ekim)	Altın fiyatını stabilize etmek amacıyla Londra Altın Havuzu'nun oluşturulması
1962 (Ocak-Mart)	Fransa'nın ABD'den altın alımının sürekli hale gelmesi
1962 (Şubat)	Merkez Bankaları arasında karşılıklı kredi olanakları sağlamak adına SWAP işlemlerinin başlaması
1965 (Şubat)	Başkan Gaulle and d'Estaing'in altın standardına geri dönme önerisi
1967 (Ekim)	Fransa'nın ABD'den altın alımının sonu
1967 (Kasım)	İngiltere'nin sterlini 2.80 dolardan 2.40 dolara devalüe etmesi
1968 (Mart)	Altın Havuzu uygulamasının sona ermesi
1968 (Mayıs)	SDR değişikliklerinin onay için IMF üyelerine gönderilmesi
1968 (Haziran)	Uluslararası politik kriz nedeniyle Fransız frangı üzerinde döviz baskısı oluşması
1968 (Kasım)	Döviz krizinin İngiltere, Fransa ve Almanya pazarlarını kapatması
1969 (Ağustos)	Fransız frangının 18 gram altından 16 grama devalüe edilmesi
1969 (Ekim)	Alman markının 0.25 dolardan 0.273 dolara devalüe edilmesi
1971 (Mayıs)	Alman markı ve Hollanda florinin dalgalanmaya bırakılması
1971 (Ağustos)	ABD doların konvertibilitesinin ve SWAP kullanımının askıya alınması, fiyat kontrollerine ve %10 ek ithalat vergisi alımlarına başlanması, döviz kontrollerinin başlaması
1971 (Aralık)	Smithsonian Antlaşması ile sabit döviz kuru sistemi revize edilmesi, ABD'de doların ons altın başına 38.00 dolar devalüe edilmesi
1972 (Haziran)	sterlin dolar karşısında dalgalanmaya bırakılması
1973 (Şubat)	dolar ons altın başına 42.22 dolar devalüe edilmesi
1973 (Mart)	Sabit döviz kuru sistemi çöküşü ve dalgalı kura geçiş

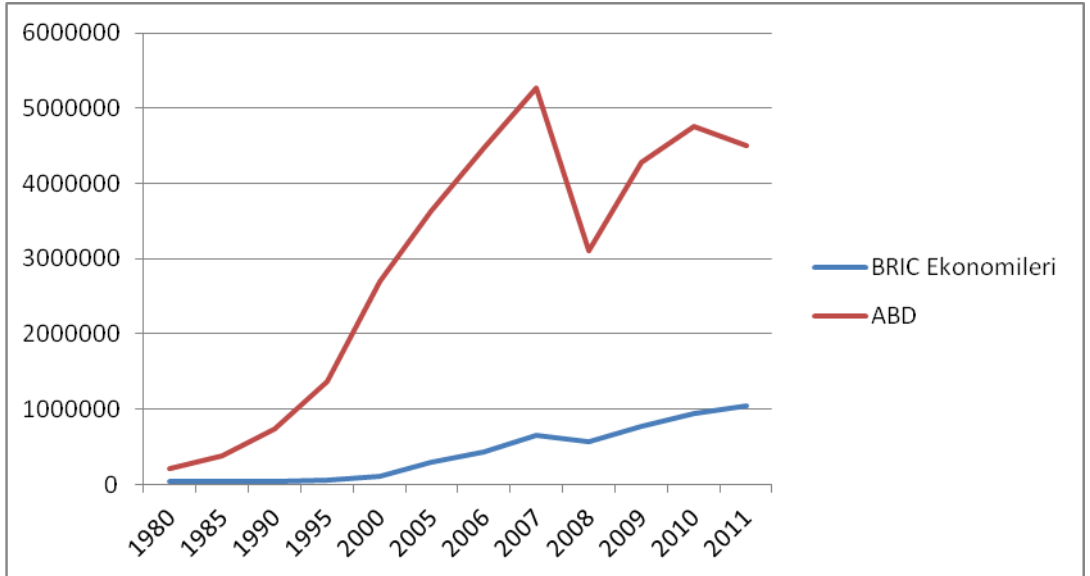
Kaynak: P. Garber (1993), "The Collapse of the Bretton Woods Fixed Exchange Rate Systems" http://www.nber.org/chapters/c6876.pdf?new_window=1, s: 465-466 (Erişim 11.08.2012).

EK IV. ABD ve BRIC Ekonomileri'ne Giren Doğrudan Yabancı Yatırımlar (Stok Değeri-Milyon ABD Doları)

Kaynak: <http://unctadstat.unctad.org>'dan oluşturulmuştur (Erişim tarihi 18.05.2012).

EK V. ABD ve BRIC Ekonomileri'nden Çıkan Doğrudan Yabancı Yatırımlar (Stok Değeri-ABD Milyon Doları)

Kaynak: <http://unctadstat.unctad.org>'dan oluşturulmuştur (Erişim tarihi 18.05.2012).

ÖZET

SARIÖZ GÖKTEN, Yeliz. Hegemonya İlişkilerinin Tarihsel Dönüşümü: 1870-2010, Doktora Tezi, Ankara, 2013.

Kapitalizmin tarihi boyunca sistemin zirvesinde nöbet değişimlerine tanık olunmuştur. Kontrol ettikleri coğrafi alanı ve pazarları korumak adına mücadele veren ülkeler bu uğraşları esnasında yükseliş ve düşüşler yaşamışlardır. Bu çerçevede, 18. yüzyılda hegemon bir güç olarak tarih sahnesine çıkan İngiltere'nin hegemon olma süreci ve yerini ABD hegemonyasına bırakışı bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. ABD hegemonyasının yükselişi ve olası gerileyişinin sistemde yol açacağı etkilerinin ele alınması çalışmada ele alınan bir diğer konudur.

Çalışmada hegemonyada ortaya çıkan değişimin ve dönüşümün ortaya konulabilmesi için analiz yöntemi olarak tarihsel süreklilik anlayışı benimsenmiş, bu nedenle analiz tarihin ilk hegemonu olan Birleşik Eyaletler'e kadar götürülmüştür. Ardından İngiltere ve ABD hegemonyalarının ortaya çıkışı, yükselişi ve sonlanması/gerilemesi incelenmiştir.

Çalışmada söz konusu üç ülkenin hegemonyaları analiz edilirken, eleştirel bir bakış açısı ile söz konusu ekolün teorik çerçevesi kullanılmak suretiyle hegemonyanın analizi gerçekleştirilmiştir. Son olarak, aynı teorik çerçevenin yardımıyla Çin, BRIC ekonomileri, G20 ve Avrupa Birliği gibi güç merkezlerinin hegemon olma olasılıkları ele alınmıştır.

Anahtar Sözcükler:

1. Hegemonya
2. Hegemonik Dönüşüm
3. Hegemonya Teorileri
4. Birleşik Eyaletler Hegemonyası
5. İngiltere Hegemonyası
6. ABD hegemonyası

ABSTRACT

SARIÖZ GÖKTEN, Yeliz. Historical Transformation of Hegemony Relations: 1870-2010, Ph.D. Thesis, Ankara, 2013.

Throughout the history of capitalism, a number of changes witnessed at the peak of the system. The countries which struggling for protecting geographical areas and markets under their control, they experienced rise and declines during this effort. The UK's process of becoming a hegemonic, which rose as a hegemonic power in the 18th century, and leave its position to the U.S. are the main subjects of the study. The rise of the U.S. hegemony and effects of a its possible decline is the other issue dealt with in this study.

In order to specify changes in the hegemony and hegemonic transitions historical continuity-based approach has been adopted. For this reason, analysis was taken back to the United Provinces which was the first hegemon of the capitalist history. And then the emergence, rise and termination / decline of the UK and U.S. hegemonies were examined.

In this study, while analyzing the hegemony of the three countries, theoretical framework of critical school has been used. Finally, using the same theoretical framework, possibilities of reaching to hegemonic position power centers such as China, BRIC economies, such as the G20 and the European Union have been examined.

Keywords:

- 1- Hegemony
- 2- Hegemonic Transition
- 3- Theories of Hegemony
- 4- Dutch Hegemony
- 5- England Hegemony
- 6- U.S. Hegemony